

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні

Випуск 13

Хмельницький, 2024

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УКРАЇНІ**

Випуск 13

Хмельницький – 2024

УДК 342.7
ББК 67.9 (4Укр)
А 143

А 143 Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2024. Вип. 13. 428 с.

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104042

У збірнику наукових праць вміщено статті за матеріалами інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні». Авторами статей розкрито такі питання: служба в органах місцевого самоврядування; правовий статус суб'єктів господарювання; інструменти примирення сторін в цивільному судочинстві; сучасні досягнення криміналістики; шляхи вдосконалення законодавства України та проблеми його адаптації до правової системи Євросоюзу; питання діяльності правоохоронних органів в Україні.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., директор Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор); **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права (Хмельницький інститут МАУП); **Андрушко А.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова); **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук (visiting academic with School of Law at the University of Glasgow; LLM International Human Rights lecture, University of Strathclyde, United Kingdom); **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, професор (Хмельницький інститут МАУП); **Мота А.Ф.**, доктор юридичних наук, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького); **Наголюк О.Є.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут МАУП); **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (Хмельницький економіко-правовий коледж МАУП).

Рецензенти:

Дем'янова О.В., кандидат юридичних наук, доцент (м. Хмельницький)

Рабовська С.Я., кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 29.01.2024 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
© автори статей,
2024

А.В. Авсієвич,
аспірантка, PhD
(м. Київ, Україна)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕДУР РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ СИСТЕМОЮ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРІТРАЖУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Успішне запровадження міжнародного комерційного арбітражу в Україні свідчить про те, що при належній кадровій та інституційній підтримці, незважаючи на труднощі створення юрисдикційних органів та проведення правових реформ, країна може створити умови для вирішення комерційних спорів на міжнародному рівні згідно з визнаними світовими стандартами. Цю тенденцію підтверджує включення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України до Білого списку арбітражних інституцій авторитетного видання The Global Arbitration Review (GAR) як інституції, «вартої уваги» в Східній Європі. На жаль, в Україні відсутня системна робота з переосмислення позитивного досвіду міжнародного комерційного арбітражу для вирішення юрисдикційних питань. Важливо підняти питання не тільки про запозичення зарубіжного досвіду при проведенні правових реформ, який часто неадекватно впроваджується в національну правову традицію, але й про використання національних досягнень у сфері юрисдикції, які відображають реалії національного менталітету, рівня економічного розвитку та кадрового потенціалу.

Перед усім, потрібно визначити основні проблеми господарського судочинства, які стають перешкодою для ефективності. Це допоможе скерувати господарське судочинство на шлях сприяння економічному розвитку, а не просто розгляду спорів. Деякі з цих проблем включають:

1. Надмірна формалізація та уніфікація господарського процесу з цивільним, що призвело до значного збільшення обсягу нормативно-правового регулювання без явної користі для господарського судочинства. Для порівняння в арбітражі теж таке обмеження діє, але арбітри мають право відійти від цього правила при наявності поважних причин. ГПК такої дискреції суддів позбавив. Юристам доводиться подавати паралельні позови та просити об'єднати провадження, що не завжди досягає мети завдяки

іншим процедурним аспектам розгляду справи. Це саме стосується й порядку подання доказів. По суті можемо констатувати мінімум дискреції судді в господарському процесі. Якщо раніше відповідно до ст. 74 ГПК у редакції 2001 року порядок ведення засідання визначався суддею, то в чинній редакції кожна дія судді суворо регламентована, коли спрямованість процедур на формальні дії переважають змістовну мету на встановлення обставин справи. Розраховувати на якісні рішення в складних господарських справах у цьому випадку не доводиться.

2. Існування в господарському процесі процедур, які в силу професійного кола учасників лише обтяжують господарський процес. Прикладом є обов'язковість підготовчого засідання. Для порівняння, в МКАС вирішення питання про проведення організаційного засідання є правом арбітражного суду. Адже у простих справах, наприклад, щодо сплати штрафних санкцій, стягнення простроченої заборгованості, така процедура апріорі не потрібна.

3. Штучне відривання одних категорій спорів від інших, коли в господарському судочинстві розглядаються лише «приватно-правові спори» навіть тоді, коли самі сторони вважають більш ефективним розгляд усіх вимог в порядку одного судочинства, а не розпорошування вимог по різним юрисдикціями відповідно до формальних законів (що дуже часто відбувається в спорах щодо нерухомості, щодо захисту права власності, щодо публічних закупівель тощо). Намагання вирішити ці питання шляхом створення комплексних категорій спорів у ГПК не можна визнати достатньо результативною, позаяк кількість розведених за різними юрисдикціями проваджень є чималою. Серед іншого тут можна погодитись з думками науковців стосовно нагальної потреби доповнення ГПК положеннями такого змісту: «Позивач має право об'єднати майнові вимоги до суб'єкта, наділеного владними повноваженнями, із вимогами про оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. У цьому разі розгляд справи здійснюється у порядку, встановленому цим Кодексом». По суті має діяти правило: господарський суд приймає ті справи, що виникають у господарській діяльності, які вважають за доцільне передати до нього суб'єкти господарювання. При цьому потрібно надати самим суддям право вирішувати питання про наявність компетенції суду (в міжнародному

комерційному арбітражі це впливає з доктрини «компетенція компетенції»), яке може бути оскаржене в дуже стислі терміни (наприклад, протягом 10 днів після відповідної ухвали суду при порушення провадження у справі чи прийняття зустрічного позову).

4. Наявність процедур, які створюють сприятливий режим зловживання процесуальними правами, коли процедури використовуються не для встановлення дійсних обставин справи, але для спотворення доказів. Прикладом таких процедур є порядок надання письмових показань свідків, засвідчених у нотаріальному порядку, що загальною вимогою за винятком випадків, що можуть поставити під сумнів достовірність таких показань. Такі положення не сприяють оперативному розгляду справи, а провокують зловживання, коли показання свідків надиктовуються адвокатами, а отже не є об'єктивними. Для порівняння в арбітражі можуть прийматися письмові показання свідка, але сам арбітр вирішує, чи є потрібним особиста участь свідка в допиті в засіданні арбітражу без прив'язування до наявності сумніви у достовірності. І такий підхід є більш правильним. Для порівняння у країнах, де передбачена можливість афідевіту свідка, процедура отримання показань свідка поза судовим слуханням має винятковий характер, коли свідка неможливо викликати в судові засідання. При отриманні афідевіту свідка мають гарантуватися права обох сторін спору, реалізовуватися право кожної із них на формулювання запитань свідкові, фіксації порушень процедури, що впливає на правдивість показань, тощо.

5. Відсутність елементів участі народу в здійсненні правосуддя через формування складу суду. І питання тут не зводиться до повернення колегіального розгляду спорів у першій інстанції, але й насамперед стосується потреби запозичення досвіду арбітражу у формуванні складів арбітражів, в тому числі з непрофесійних юристів.

У цьому аспекті можна згадати досвід функціонування господарських судів у Німеччині. Господарські суди діють при земельних судах ФРН та, на відміну від цивільних судів, слухають справи у складі професійного судді та двох «почесних суддів» з підприємницького середовища (по суті – представників народу). Що цікаво, історію цих комерційних судів німці, по-перше, рахують із 1508 р. (понад 500 років), а, по-друге, підкреслюють виняткову стабільність відповідного судочинства: «Починаючи із 1909 р. в правилах роботи складів по вирішенню комерційних спорів

практично не було введено жодних суттєвих змін». Причому, як пишуть горділиві німці, зараз навіть Франція перейняла саме «німецьку систему», яка бере початок з комерційного суду у Нюрнберзі у 1508 р. Причому первісно у Франції судді комерційних трибуналів також діяли винятково з числа підприємців [2].

6. На жаль, замість запозичення провідного досвіду МКАС при ТПП України у створенні простих та ефективних правил вирішення комерційних спорів, в Україні спостерігаються протилежні негативні явища, що можуть бути охарактеризовані, як посягання на компетенцію арбітражу при вирішенні комерційних конфліктів. Проарбітрабельність національної правової системи є необхідною передумовою інвестиційної привабливості економіки, але судова практика щодо визнанням недійними арбітражних застережень, визнання та виконання арбітражних рішень може звести нанівець усю прогресивність процесуальних положень та декларовані арбітражні принципи. Варто погодитись з думкою О. Подцерковного стосовно доцільності нововведень в системі господарського судочинства:

1. Унеможливити розгляд в господарських судах спорів щодо недійсності арбітражної угоди як єдиної позовної вимоги. Це прямо призводить до обходу арбітражних процедур як елементу розвантаження державної судової системи. Зокрема, значний удар по проарбітрабельності національної правової системи, як видається, нанесла постанова Об'єднаної палати КГС ВС від 17.12.2021 року у справі № 910/9841/20. В цьому рішенні санкціоновано розгляд господарським судом спору щодо визнання недійсною арбітражної угоди (застереження), навіть якщо це є єдиною позовною вимогою. Цим рішенням КГС ВС фактично утворив колізію, знецінивши правову позицію, висловлену у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 серпня 2018 року у справі №906/493/16, у якій зазначено, що національний суд здійснює перевірку того, чи є арбітражна угода недійсною, втратила чинність або не може бути виконана, лише тоді, коли до нього надійшов позов із питання, з якого сторони уклали угоду. Таким чином виникла лазівка для зриву арбітражу з використанням господарського судочинства.

2. Запровадити в господарський процес дієві елементи впровадження інститутів медіації. На сьогодні відповідні процедури майже не застосовуються, що обумовлено багато у чому прогалиною ГПК у питаннях впровадження медіаційної угоди, зокрема, порядку

часткового врегулювання спору за такою угодою чи виходу її положень за межі спору. Серед іншого тут може стати у нагоді досвід МКАС при ТПП України у провадженні перехідних процедур між загальною процедурою розгляду спору та медіацією. Ці положення розписані й у інших світових арбітражах. За відповідних запозичень медіація в господарському судочинстві може стати дієвою альтернативою врегулювання спору за участі судді. Останній інститут залишається лише на папері, не дивлячись на широке декларування найважливішим елементом реформи 2017 року. Тому що судді не можуть бути ефективними медіаторами, позаяк для медіації недостатньо правових знань, а кваліфікація судді не означає автоматично здатність провадити медіаційні процедури. Саме тому, запровадження перехідних положень щодо трансформації процедури розгляду господарського спору у медіацію та навпаки – є перспективним напрямом оптимізації господарського процесу [3].

Підсумовуючи варто зауважити, що подальший розвиток господарського судочинства в Україні повинен здійснюватися з врахуванням досвіду розвитку міжнародного комерційного арбітражу, який відбиває глобальні тенденції юрисдикційного сприяння комерційному обігу, засвідчує потребу перегляду багатьох процедур з метою повернення властивостей оперативності, уникнення надмірного формалізму та ефективного захисту прав добросовісних економічних суб'єктів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про стан правосуддя в Україні : Стенограма парламентських слухань 18 березня 2009 року URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl6/11session/par_sl/sl1803109.htm
2. History of commercial judges 500 years of commercial judges – Imperial edict of Maximilian I in 1508 Association of Commercial Judges. URL: <https://www.handelsrichter.eu/en/commercial-judges/history-of-commercial-judges/>.
3. Подцерковний О.П. Розвиток міжнародного комерційного арбітражу – приклад для оптимізації господарського судочинства в Україні. Координата. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики. 07.08.2023. URL: <https://coordynata.com.ua/rozvitok-miznarodnogo-komercijного-arbitrazu-priklad-dla-optimizacii-gospodarskogo-sudocinstva-v-ukraini>.

Р.Л. Авсієвич,
вчитель інформатики
(м. Хмельницький, Україна)

КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: КРОКИ ДО ЦИФРОВОЇ СВОБОДИ ТА ПРИВАТНОСТІ

У наш час цифрові технології стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, забезпечуючи безліч переваг і можливостей. Однак зростання кількості кіберзлочинів, порушень приватності та потенційних загроз для прав людини в цифровому просторі підкреслює необхідність поєднання заходів з кібербезпеки з міцним захистом особистих прав та свобод.

Цифрова епоха відкриває безліч можливостей для спілкування, навчання, розвитку та зручності у багатьох сферах життя. Проте це також створює нові виклики, оскільки особисті дані стають об'єктом зацікавлення для кіберзлочинців, корпорацій та навіть урядів. У цьому контексті, захист прав людини у цифровому просторі стає дуже актуальним питанням.

Одним із головних принципів є баланс між кібербезпекою та правами людини. У боротьбі з кіберзлочинністю та загрозами кібербезпеки, держави та компанії приймають рішення, які можуть мати великий вплив на приватність та свободу користувачів [1]. Наприклад, збільшення обсягу персональних даних, які збираються та аналізуються для забезпечення безпеки мережі, може стати загрозою для приватності особи.

Забезпечення цифрової свободи та приватності потребує комплексного підходу. Уряди, громадські організації та технологічні компанії повинні співпрацювати для розробки ефективних правових механізмів та технологічних інструментів, які забезпечують як кібербезпеку, так і захист прав людини [2].

Серед ключових кроків досягнення цієї мети можна визначити:

Створення ефективного законодавства та нормативного регулювання: Розвиток правових рамок, які б захищали приватність та свободу користувачів в цифровому середовищі.

Технологічні інновації для захисту даних: Розробка і впровадження шифрування, анонімізації та інших технічних засобів для захисту особистих даних.

Громадська освіта та свідоме використання технологій: Підвищення обізнаності громадськості щодо кібербезпеки та прав

користувачів Інтернету.

Загалом, захист прав людини та забезпечення кібербезпеки у цифровій ері вимагають узгоджених зусиль усіх зацікавлених сторін. Це можливо лише за умови створення балансу між захистом особистих даних та необхідністю забезпечення безпеки мережі. Лише тоді ми зможемо крок за кроком підійти до цифрової свободи та приватності, яка є необхідною для розвитку сучасного суспільства.

Зважаючи на складність цифрового середовища та швидкість його розвитку, створення ефективного законодавства та нормативного регулювання в сфері кібербезпеки та захисту прав людини вимагає не лише усвідомленості сучасних викликів, але й глибокого розуміння принципів, які мають бути закладені в таке законодавство.

Збалансований підхід:

Створення законодавства повинно зберігати баланс між захистом особистих даних та необхідністю для розвитку кібербезпеки. Наприклад, надмірні обмеження можуть призвести до обмеження свободи вираження, тоді як недостатній контроль може призвести до порушення приватності.

Гнучкість і адаптивність:

Законодавство повинне бути достатньо гнучким, щоб швидко реагувати на нові технологічні виклики та злочинні схеми. Постійне оновлення і адаптація законодавства до швидкозмінюваних умов у кіберпросторі є критичним.

Захист особистих даних:

Закони повинні встановлювати чіткі правила щодо збору, зберігання та використання особистої інформації. Забезпечення конфіденційності та захисту особистих даних користувачів повинно бути пріоритетом.

Міжнародне співробітництво:

Оскільки кіберзлочинність не має кордонів, ефективне законодавство має враховувати потребу в міжнародному співробітництві. Встановлення стандартів та спільних угод між країнами може допомогти у боротьбі з кіберзлочинністю та захисті прав користувачів у всьому світі.

Прозорість та відповідальність:

Законодавство має вимагати від компаній та урядів прозорості у зборі та використанні даних. Визначення відповідальних сторін за порушення прав людини у цифровому середовищі є також

критичним аспектом.

Участь зацікавлених сторін:

Процес розробки законодавства має бути відкритим та залучати представників громадськості, громадських організацій, експертів з кібербезпеки, щоб враховувати різні погляди та досвід [3].

Законодавство у сфері кібербезпеки та захисту прав людини має бути ґрунтоване на ретельному аналізі ризиків та потенційних загроз цифровому суспільству. Для його ефективності важливо:

Гармонізувати закони: Різні країни мають різний підхід до кібербезпеки та захисту приватності. Створення загальних стандартів та уніфікованих норм може сприяти уніфікації та узгодженню законодавства між різними юрисдикціями.

Фокус на індивідуальні права: Законодавство повинне гарантувати права кожного громадянина в цифровому середовищі, зокрема право на конфіденційність, доступ до інформації та свободу вираження думок.

Збільшення відповідальності:

Компанії, які збирають та обробляють особисті дані, повинні нести відповідальність за їхню безпеку та використання.

Уряди мають відігравати активну роль у забезпеченні нагляду за дотриманням законодавства та належної захищеності даних.

Стимулювання інновацій:

Законодавство не повинно уповільнювати технологічний прогрес. Замість цього, воно має сприяти розвитку інновацій, захищаючи при цьому інтереси та права користувачів.

Взаємодія із суспільством:

Проведення громадських обговорень та просвітницьких кампаній може підвищити рівень обізнаності населення про права та обов'язки в цифровому середовищі.

Моніторинг та адаптація:

Постійне спостереження за розвитком кіберзагроз, оновлення законодавства та його адаптація до нових викликів є критичним для ефективності захисту прав у цифровому просторі [4].

Створення ефективного законодавства та нормативного регулювання в області кібербезпеки та захисту прав людини є критично важливим у сучасному цифровому світі. Нові технології прискорено змінюють наш спосіб життя, але одночасно створюють нові виклики для безпеки та приватності.

Гнучкість, адаптивність, збалансованість та відповідальність є ключовими принципами, які повинні бути враховані в законодавстві. Це вимагає не тільки встановлення чітких правил збору та використання особистих даних, але й сприяння інноваціям у безпеці та захисті користувачів.

Узгодження міжнародних стандартів та взаємодія різних суб'єктів - урядів, громадськості, бізнесу - є ключовими складовими успішного захисту прав та свобод у цифровій епохі. Створення такого законодавства відображає нашу відповідальність перед майбутніми поколіннями, забезпечуючи умови для розвитку цифрового суспільства, яке було б безпечним і захищеним для всіх його учасників.

Список використаних джерел та літератури:

1. Amnesty International та Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/>
2. United Nations Human Rights Office. URL: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage
3. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA) та European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). URL: <https://www.enisa.europa.eu/>
4. The Center for Internet Security (CIS). URL: <https://www.cisecurity.org/>

К.О. Адамчук,
здобувачка фахової передвищої освіти
Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Негативні зміни якості життя населення та великі економічні втрати від антропогенного впливу з усією серйозністю поставили питання про необхідність формування екологічної політики держав Європи.

Уже у 60-і роки ХХ століття в окремих європейських країнах почали прийматись екологічні нормативи щодо вмісту забруднюючих речовин в природних ресурсах, а також створювались урядові організації, які займаються проблемами навколишнього середовища. Перша державна установа з охорони навколишнього середовища міністерського рівня була утворена в Швеції в 1969 році,

а в середині 70-х років XX століття в ряді країн ЄС, до складу якого на той час входило 9 держав, були засновані спеціалізовані природоохоронні відомства» [1, с. 147].

Однак виявилось, що в межах однієї держави більшість екологічних проблем вирішити неможливо, оскільки зміна клімату, виснаження озонового шару та забруднення морів, земель, повітря не знають державних кордонів. Стало зрозумілим, що охорона навколишнього середовища має не тільки національний, а й міждержавний аспекти. Для вирішення екологічних проблем, що мають транскордонний і глобальний характер, Європейському співтовариству потрібно було створити міждержавні структури й розробити єдину екологічну політику, яка станом на сьогоднішній день нараховує вже сім етапів свого становлення» [2, с. 26].

Завдяки положенням таких програм в ЄС на сьогодні розроблена така кількість нормативних актів, спрямованих на їх реалізацію, що їх число рахується сотнями. Можна зробити висновок, що більшість із них спрямовані на сферу забезпечення екологічної безпеки, оскільки стосуються генеральної політики Союзу в сфері контролю за якістю і безпекою води і повітря, утилізації відходів, скорочення промислових викидів, безпекою біотехнологій та зниженням рівня шумів» тощо.

Їх основу становлять «акти «первинного» права (установчі документи), акти «вторинного» права (регламенти, директиви, рішення), акти «м'якого» права (резолюції, рекомендації) та акти тлумачення норм права ЄС (рішення Європейського Суду)» [3, с. 129].

Згідно з класифікацією чинних актів екологічного законодавства ЄС за сферами, пов'язаними із забезпеченням екологічної безпеки, слід виокремити нормативні акти, що встановлюють загальні вимоги забезпечення екологічної безпеки на території ЄС; нормативні акти, що встановлюють вимоги безпечного використання природних ресурсів; нормативні акти, що встановлюють вимоги для конкретних видів господарської діяльності, які визначаються екологічно небезпечними; нормативні акти, якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки.

Так, основні правові аспекти політики забезпечення екологічної безпеки як окремі положення про права громадян Європейського Союзу на безпечне навколишнє середовище

закріплені в установчих документах європейського співтовариства, які хоч і не є конституційними, але розглянуті Судом європейського співтовариства як такі. У літературі зазначається, що питання права екологічної безпеки входять у поняття «право людини на сприятливе навколишнє середовище».

Договір про заснування Європейського економічного співтовариства, з 1993 року – Європейське Співтовариство, який був укладений в Римі 25 березня 1957 року, насамперед обґрунтовує екологічні дії, які прямо пов'язані зі здійсненням концепції спільного ринку і вільної торгівлі ЄС.

Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії, що був укладений у Римі 25 березня 1957 р., одночасно з Договором про заснування ЄЕС, передбачає створення Євратому, цілі його політики та його країн-членів в галузі екологічної безпеки, особливо в галузі ядерної та радіаційної безпеки. Такі цілі включають: 1) стурбованість забезпеченням умов безпеки, які усунуть загрозу для життя і здоров'я населення (преамбула); 2) розроблення єдиних норм безпеки для захисту здоров'я трудящих і всього населення і спостереження за їх виконанням» (п. в) ст. 2 розділ I «Завдання Співтовариства»).

Принагідно зазначимо, що заходами, спрямованими на поліпшення якості повітря є розробка граничних або цільових показників якості навколишнього повітря, розробка комплексних стратегій боротьби з наслідками транскордонного забруднення (зокрема, кислотні дощі, озонові діри) шляхом встановлення та прийняття національних квот на викиди в повітря, а також визначення ефективних методів зниження забруднення на цільових територіях за допомогою комплексних програм, таких як Auto-Oil, а також впровадження спеціальних заходів для обмеження викидів та підвищення стандартів виробництва.

Такі заходи здійснюються з метою посилення вимог до рівнів якості повітря, які не спричиняють серйозних негативних наслідків та ризиків для людського здоров'я та навколишнього середовища, що прямо впливає з положень Шостої Програми дій щодо захисту навколишнього середовища 6ЕАР, ухваленої Рішенням № 1600/2002/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 липня 2002 р., та якою передбачено розробку тематичної стратегії боротьби із забрудненням повітря під назвою «Чисте повітря для Європи (Clean Air for Europe) (CAFE)». Стратегія CAFE почала впроваджуватись з

березня 2001 р. Нею встановлено внутрішні цілі для ЄС та запропоновані відповідні заходи для їх досягнення, а також рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства, особливо щодо найнебезпечніших забруднювачів.

З метою зменшення транскордонного забруднення атмосферного повітря в межах ЄС було прийнято Директиву 2001/81/ЄС від 23 жовтня 2001 р. [4], яка встановлює національні квоти на викиди забруднювачів, що призводять до підкислення та еурофікації, а також шкідливих для озонового шару, з метою забезпечення більш повної охорони довкілля та здоров'я людини від негативних наслідків.

Групою спеціальних нормативних актів ЄС встановлюються вимоги щодо окремих, екологічно небезпечних видів діяльності, що можуть впливати на стан атмосферного повітря. До них належать, зокрема, Директиви: 1999/13/ЄС щодо викидів летючих органічних сполук при використанні органічних розчинників; 98/70/ЄС щодо якості бензину та дизельного палива; 93/12/ЄЕС щодо вмісту сірки у рідкому пальному; 94/63/ЄС щодо контролю викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій.

Водні ресурси є однією з найбільш детально врегульованих сфер європейського права навколишнього середовища. Базуючись на необхідності фундаментального перегляду законодавчої бази, з метою розробки нової політики ЄС у галузі безпечного та невиснажливого використання водних ресурсів, а також на основі проведених консультацій з широким колом спеціалістів, Європейська Комісія запропонувала нову Рамкову Водну Директиву 2000/60/ЄС» [5]. Ця директива встановлює законодавчу базу для політики Співтовариства в галузі використання, відтворення та збереження водних ресурсів, а також захисту континентальних поверхневих вод, прибережних вод та підземних вод, з метою запобігання та зменшення забруднення, забезпечення стабільного використання води, охорони водного середовища, поліпшення стану водних екосистем та мінімізації негативних наслідків повеней та посух.

Якість води в рамках ЄС також регулюється такими правовими актами, як: Директива 76/160/ЄЕС щодо води для купання; Директива 98/83/ЄС щодо якості води, призначеної для споживання людиною; Директивою 2006/118/ЄС від 12 грудня 2006 року

Європейського Парламенту та Ради про захист ґрунтових вод від забруднення та виснаження.

З питань контролю скидів законодавство ЄС утворюють: Директива 91/271/ЄЕС щодо очищення міських стічних вод [6]; Директива 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 р. щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення [7] та ін.

Одним із напрямів діяльності ЄС у галузі довкілля є захист ґрунтів від ерозії та забруднення. Прикладом цієї групи нормативних актів можна назвати директиву Ради 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 р. про охорону навколишнього середовища і, в тому числі, ґрунту під час використання вологих опадів у сільському господарстві та інше.

Європейська Рада (Рада ЄС) від 4 лютого 1991 р. уповноважила Комісію від імені ЄС брати участь у переговорах стосовно Рамкової конвенції ООН щодо зміни клімату, яка була прийнята у Нью-Йорку 9 травня 1992 р. Співтовариство ратифікувало Рамкову конвенцію Рішенням 94/69/ЄС від 23 грудня 1993 р..

Законодавство ЄС у сфері зміни клімату містить: Рішення 2002/358/ЄС стосовно ухвалення від імені Європейського Співтовариства Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції ООН щодо зміни клімату та спільного виконання відповідних зобов'язань; Рішення № 280/2004/ЄС стосовно механізмів моніторингу у країнах Співтовариства викидів газів, здатних викликати парниковий ефект, та стосовно дотримання вимог Кіотського Протоколу; Директиву 2003/87/ЄС (доповнена Директивою 2004/101/ЄС), що встановлює механізм продажу дозволів на викиди газу у межах Співтовариства та доповнює Директиву 96/61/ЄС.

Управління окремими «потокami відходів (осад стічних вод, відходи упаковки, автомобілі, що відслужили свій термін, відходи видобувної промисловості, батарейки та акумулятори, відходи електричного та електронного обладнання) регулюється наступними Директивами: 86/278/ЄЕС від 12 червня 1986 р. про охорону навколишнього середовища, і, зокрема ґрунту, при використанні осаду стічних вод у сільському господарстві; 94/62/ЄС від 20 грудня 1994 р. про упаковку та відходи упаковки; 2000/53/ЄС від 18 вересня 2000 р. про автомобілі, що відслужили свій термін» тощо.

Законодавство у цій сфері «охоплює регулювання: оцінки впливу на навколишнє середовище запропонованих проєктів; стратегічної екологічної оцінки запропонованих планів та програм;

громадського доступу до інформації про стан довкілля; вимоги до звітності; створення Європейського Агентства з питань довкілля та участь у його роботі; Програму LIFE для фінансування проектів покращення довкілля; розвиток неурядових організацій, що працюють у сфері охорони довкілля.

Сьогодні Європейський Союз обрав своїм основним напрямом розвитку «Зелену» економіку, яка базується на низьковуглецевому розвитку, захисті громадян від шкідливих впливів та реалізується шляхом суворого та ефективного виконання екологічного законодавства; покращення інформації шляхом удосконалення екологічних знань; збільшення і покращення інвестицій в екологічну та кліматичну політику; повної інтеграції екологічних вимог в інші політики тощо. Метою запровадження таких заходів є досягнення гармонії у співіснуванні людини та природи, що відображається й у назві нині діючої Загальної програми дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети», затвердженої рішенням Європейського парламенту від 20 листопада 2013 року № 1386/2013/EU.

Враховуючи прагнення України стати членом Європейського Союзу, 16 червня 1994 р. із Європейським Союзом було укладено Угоду про партнерство та співробітництво [8], згідно зі ст. 51 якої Україна взяла на себе зобов'язання вживати заходів для поступового приведення національного законодавства у відповідність із законодавством Європейського Союзу у 16 пріоритетних сферах, зокрема, й у сфері «навколишнє середовище».

Згідно з Базовим планом адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації), однією з ключових реформ в контексті Директиви 2008/50/ЄС та Директиви 2004/107/ЄС є встановлення зон та агломерацій по всій території України за ступенем забруднення атмосферного повітря до 2017 року, проте наразі обговорення цієї реформи не активізувалися, хоча строк виконання наближається.

Відповідно до Звіту Уряду України за 2021 рік у сфері охорони природи (враховуючи євроінтеграційні процеси): 1) впроваджено європейські стандарти оцінки впливу на довкілля; 2) прийнято Національну стратегію управління відходами до 2030 року; 3) Україна виконала всі зобов'язання, пов'язані з внесками до Чорнобильського фонду «Укриття»; 4) схвалено План заходів

Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року; 5) розпочалося практичне запровадження європейської моделі інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом; 6) розроблено пакет законодавчих змін у сфері надрокористування; 7) схвалено Концепцію реформування системи державного нагляду у сфері охорони навколишнього середовища; 8) затверджено правила розробки нафтових і газових родовищ; 9) проведено міжнародну експедицію з моніторингу стану Чорного моря відповідно до європейських стандартів; 10) схвалено рішення Уряду про розширення мережі природоохоронних територій України на 17 тис. 842 га.

Отже, можна дійти до висновку, що стан гармонізації українського законодавства до екологічного права ЄС знаходиться на етапі прийняття базових «рамкових нормативних актів». При цьому більшість із них прийняті із значним запізненням, що зумовлює подальше відставання розвитку цього сектору. Головним завданням України на цьому етапі, перш за все, є усвідомлення необхідності зменшення залежності економічного розвитку країни від споживання природних ресурсів, а також розвиток концепції сталого розвитку та екологічної відповідальності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лозо В. І. Європейська інтеграція і екологічна стратегія ЄС. Правові основи екологічної стратегії Європейського Союзу: Монографія. Харків: Право, 2008. 251 с.
2. Владислав Бізек. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля / European Union Policy and Legislation on Environmental Matters: Посібник. Київ, 2013. 163 с.
3. Малишева Н. Р. Закономірності побудови права Європейського Союзу. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
4. Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи: директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994>.
5. Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики: Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_962.
6. Директива 91/271/ЄЕС щодо очистки міських стічних вод від 21 травня 1991 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_911 (дата звернення: 09.04.2021).

7. Директива 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року щодо захисту вод від забруднення нітратами сільськогосподарського призначення. URL: file: C:/Users/oleh/Downloads/Dir_91_676.pdf.

8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

Т.В. Антуф'єв,

здобувач освіти

Науковий керівник: І.В. Рижук,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ

Введення військового стану 24 лютого 2022 року в Україні відчутно вплинуло на всі сфери життя українців, включаючи трудові відносини, які безпосередньо впливають на добробут та якість життя населення. Ухвалений 15 березня 2022 року Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX, разом із подальшим Законом України від 1 липня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» № 2352-XI, встановили особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ і організацій в Україні, незалежно від їх форми власності, виду діяльності та галузевої належності. Ці закони також стосуються осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, протягом періоду воєнного стану. Положення цих законів містять обмеження прав працівників на час воєнного стану, тому важливим є захист їхніх прав та інтересів, враховуючи сучасні умови життя.

На сьогодні ефективність системи захисту трудових прав працівників можлива лише за умови їхньої участі в процесі захисту міжнародними та державними органами. Ці органи не лише встановлюють правила поведінки в сфері праці, а й гарантують належне виконання трудових прав та законних інтересів всіх учасників цих відносин [1, с. 44].

У трудовому праві захист прав та законних інтересів працівників визначається як комплекс заходів, спрямованих на запобігання порушенням трудового законодавства, відновлення

порушених трудових прав громадян та компенсацію завданої через це шкоди. Цей захист охоплює діяльність як державних та уповноважених органів, так і самостійних учасників правовідносин у виправленні перешкод та відновленні порушених трудових прав.

Правовий захист трудових прав та законних інтересів працівників включає деякі ключові складові: спочатку, необхідні умови для виконання правового захисту; по-друге, це здійснюється відповідно до закону, тобто у визначеній формі; нарешті, це реалізується шляхом застосування засобів та методів, передбачених нормами трудового права.

Аналізуючи чинне цивільне та трудове законодавство, виявляється, що в аспекті матеріального права право на захист включає наступні елементи:

- можливість особи, чиї права порушено, використовувати законом не заборонені засоби примусу проти порушника, включаючи самозахист;

- можливість цієї особи звернутися до відповідного органу (чи то державного, чи іншого) з проханням про захист порушеного права [2].

У сфері науки трудового права, активність органів, що передбачені законом для захисту порушених чи оспорюваних трудових прав і інтересів працівників, є формою застосування юрисдикції для захисту цих прав. І.В. Лагутіна раніше пропонувала розподіл юрисдикційних форм захисту трудових прав та інтересів працівників на міжнародні та національні. Міжнародні форми включають адміністративні (нагляд Міжнародної організації праці) та судові (компетенція Європейського Суду з прав людини). За національні юрисдикційні форми захисту вважаються захист трудових прав і інтересів в судових органах, органах розгляду трудових спорів, а також в органах державного контролю й нагляду за виконанням законодавства про працю [3].

Захист трудових прав і законних інтересів здійснюється відповідно до встановленого законом порядку, що передбачає конкретні форми захисту. Форма захисту означає комплекс заходів, внутрішньо узгоджених та регульованих законом, спрямованих на захист трудових прав і законних інтересів. Аналіз розвитку трудового законодавства вказує на збільшення різноманітності форм захисту цих прав і інтересів.

Ці форми захисту можна систематизувати наступним чином:

- а) юрисдикційна форма;
- б) неюрисдикційна форма[2]:.

Розглядаючи юрисдикційну форму захисту, зупинимось на описі захисту їхніх прав у судах та в органах, що контролюють дотримання законодавства про працю. У системі права на захист трудових прав головне місце належить судовому захисту, який полягає у діяльності судових органів, що захищають права громадян на основі принципів Конституції та цивільного законодавства через розгляд різноманітних ситуацій, контроль за дотриманням законності та ухвалення обґрунтованих рішень для уникнення порушень та їх припинення, а також для забезпечення виконання прав та законних інтересів.

Згідно положень КЗпП України (ст. 221), трудові спори можуть вирішуватися комісіями по трудових спорах та місцевими загальними судами [4]. У ст. 232 КЗпП України перелічені трудові спори, які безпосередньо розглядаються судами, що свідчить про перевагу досудового розгляду спорів комісіями по трудових спорах як первинного органу для вирішення конфліктів між працівниками та роботодавцями.

Згідно Конституції України, право на звернення до суду для захисту порушених прав є ключовою гарантією прав та свобод людини і громадянина. Тому, навіть якщо на підприємстві діє комісія по трудових спорах, працівник може звернутись до суду за захистом, і це право не може бути обмежене жодним суб'єктом.

Трудові спори розглядаються за правилами цивільного судочинства у спрощеному порядку, спрямованому на швидке вирішення конфліктів. Суд розглядає такі справи протягом розумного строку, але не пізніше 60 днів. Такий швидкий розгляд досягається шляхом виключення деяких етапів судового процесу. Рішення з питань стягнення заборгованості за зарплатою та середнім заробітком може бути ухвалене у наказному порядку згідно з ЦПК України [5].

Згідно з КЗпП України, загальний строк для звернення працівника до суду із заявою — три місяці з моменту, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права. Однак у випадках, пов'язаних зі звільненням працівника чи виплатою сум, які йому належать, строки скорочуються до одного місяця чи трьох місяців відповідно [4]. У випадку пропуску строки, суд може їх поновити, якщо існують об'єктивні причини, що

перешкождали своєчасному зверненню до суду. Наприклад, це може бути пов'язано з введенням воєнного стану на територіях, що стали об'єктом окупації.

Якщо термін для подання заяви до суду, встановлений законом, був порушений через введення воєнного стану в Україні, це може бути розглянуто як значима підстава. Факт військової агресії став суттєвою перешкодою для своєчасного звернення до суду або значно ускладнив таку можливість. Однак позиція суду може варіюватися залежно від того, наскільки вдало доведено неможливість звернення до суду через воєнний стан, що тривав у строк, встановлений законом. Наприклад, Ратнівський районний суд Волинської області відмовив у задоволенні позову через пропущений строк для звернення до суду у справі щодо скасування наказу про звільнення й повернення на роботу особи. Зі справи випливає, що протягом періоду з 16 серпня 2016 року по 07 березня 2022 року позивачка працювала на посаді бухгалтера в Ратнівській ЦРЛ, звідки була звільнена.

У зв'язку з потенційною та реальною загрозою для життя та здоров'я дітей, а також високою ймовірністю військової агресії Республіки Білорусь та оголошенням воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року, позивачка звернулася у телефонному режимі до головного бухгалтера Ратнівської ЦРЛ 27 лютого 2022 року. Вона просила подати від її імені заяву до директора Ратнівської ЦРЛ про надання соціальної відпустки як матері двох дітей за 2021 рік на 10 календарних днів, починаючи з 28 лютого 2022 року. Наступного дня, незважаючи на це, згідно зі статтею 19 Закону України «Про відпустки», їй відмовили у задоволенні цієї заяви. Позивачку звільнили з роботи з 7 березня 2022 року за прогул без поважних причин згідно з пунктом 4 частини 1 статті 40 Кодексу законів про працю. Пізніше, коли загроза військового вторгнення зі сторони Республіки Білорусь трохи зменшилася, позивачка повернулася з дітьми до місця свого проживання та активно долучилася до перевезення гуманітарної допомоги з Республіки Польща.

Ця обставина перешкодила своєчасному зверненню до суду з цим позовом, оскільки протягом періоду з 11 березня 2022 року до кінця квітня позивачка фактично не була в місці свого постійного проживання, а займалася доставленням гуманітарної допомоги до областей України, що постраждали від військової агресії російської федерації. Позивачка вважає, що саме ця причина спричинила

пропуск строку для звернення до суду з цим позовом і прохає відновити цей строк. У цій ситуації встановлено, що жінка отримала копію оскаржуваного наказу у день його винесення, а саме 07.03.2022 року. Отже, останнім днем строку для звернення до суду із позовом, враховуючи вимоги закону про працю, було 08.04.2022 року. Проте представник позивачки з цим позовом звернувся до суду лише 29.04.2022 року. Суд визнавши незаконність наказу про звільнення, вирішив, що виїзди позивачки за кордон були недовготривалими, і між ними вона мала можливість звернутися за правовою допомогою у місці свого проживання. Тому відмова у врахуванні пропущеного строку для звернення до суду не є обґрунтованою [6].

Згідно з правилами щодо підсудності у трудових справах, позови можуть бути пред'явлені до суду за місцем розташування юридичної особи – відповідача, як визначено в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, або за фактичним місцем проживання чи перебування особи, чиї трудові права були порушені (згідно зі статтями 27 та 28 Цивільного процесуального кодексу України). Однак, через воєнний стан, подання заяви до суду за місцем розташування юридичної особи-роботодавця стає неможливим через активні бойові дії, окупацію територій та обмежену можливість судів у проведенні судових розглядів на цих територіях. Враховуючи це, під час воєнного стану може відбуватися зміна територіальної підсудності для судових справ.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»», прийнятий 3 березня 2022 року, передбачає, що у зв'язку з надзвичайними обставинами, такими як стихійне лихо, військові дії, заходи з боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними ситуаціями, робота суду може бути припинена, при цьому інший суд, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив свою діяльність, може бути визначений і працювати, щоб забезпечити доступ до правосуддя [7].

Рішення про зміну територіальної підсудності під час воєнного стану приймає голова Верховного Суду через відповідні вказівки, які оприлюднюються на офіційному веб-сайті.

Для реалізації конституційного права особи на судовий захист, Верховний Суд змінив територіальну підсудність більше 100 національних судів, які під час воєнного стану не можуть працювати. Навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на

судовий захист не може бути обмеженим. Працівники, які переїхали у більш безпечні регіони України, також не позбавлені права на звернення до суду з захистом свого порушеного права чи інтересу, адже вони вправі подати заяву за місцем свого перебування. Аналіз судових рішень з початку повномасштабної війни в Україні свідчить, що незважаючи на зменшення поданих заяв до суду (за перше півріччя на 45% менше, ніж попереднього року), найбільш поширеними позовами в сфері трудових правовідносин є заяви щодо незаконності звільнення після припинення простою за прогул, надання відпустки без збереження заробітної плати, призупинення трудових відносин та виплати заборгованості за заробітною платою [8].

Неюрисдикційна форма захисту трудових прав та законних інтересів працівників охоплює дії працівників щодо захисту своїх порушених прав без звернення до державних або інших органів. Такі форми захисту передбачені трудовим законодавством і включають у себе різноманітні процедури, як-от примирно-третейські заходи, самозахист і громадський захист, організований виборними профспілковими органами.

Їх основна мета – сприяти досягненню компромісу між сторонами конфлікту, а не вирішення конфлікту самого по собі. Хоча громадський захист завжди був характерним для трудового права, примирно-третейські заходи та самозахист є новими для цієї сфери. Законодавство надає комісії по трудових спорах юридичні функції.

Щодо самозахисту працівників, він не має належного законодавчого регулювання у трудовому законодавстві. Чинні закони надають лише кілька прав працівникам для самозахисту, таких як відмова від незаконного переведення на іншу роботу чи відмова працювати в небезпечних умовах для життя чи здоров'я.

Існуючі засоби захисту трудових прав включають відновлення статусу, порушеного права чи припинення дій, що його порушують. Також існують інші способи захисту, такі як визнання права чи правочину недійсним, або відшкодування заподіяної шкоди. Вони забезпечують захист права або законних інтересів та можуть бути застосовані тільки за певної процедурної форми, що підтверджує наявність процесуальних способів захисту трудових прав [2].

Отже, захист трудових прав працівників у сфері праці відбувається у двох основних формах: юрисдикційній та

неюрисдикційній. Основна різниця між ними полягає у засобах захисту. У юрисдикційній формі захисту, працівник використовує офіційні канали звернення до різних державних органів з власними процедурами та обмеженнями, що визначені компетенцією кожного органу з правозахисту. Захист у неюрисдикційній формі, натомість, відбувається в рамках самого матеріального правовідношення без звернення до державних органів і здійснюється працівником без посередництва компетентних органів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мазуренко О. А. Правова природа захисту трудових прав та законних інтересів працівників. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. 2020. № 47. Том 2. С. 42–46.
2. Захист трудових прав працівників, правовий аспект. *Незалежна Асоціація Молоді*. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/403> (дата звернення: 12.12.2023).
3. Лагутіна І.В. *Форми захисту трудових прав працівників*: автореф. дис. ...канд. юрид. Наук: 12.00.05. Нац. у-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 20 с.
4. Кодекс законів про працю № 322-VIII від 10.12.71 р. ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
5. Цивільний процесуальний кодекс від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42, ст. 492.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 166/282/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105551493> (дата звернення 12.01.2023 р.)
7. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 03.03.2022 р. № 2112-IX. *Голос України* від 06.03.2022 № 47.
8. Судова влада України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/interview/1288342>

Т.П. Беценко,
доктор філологічних наук, професор
(м. Суми, Україна)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ЕТНОКОД ДЕРЖАВИ УКРАЇНА (ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ МОВИ У ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ)

Українська мова як національна мова українського народу має статус державної. Вона є єдиною офіційною мовою України як суверенної держави. Роль національної мови у суспільстві

неперевершена і неоціненна. Той соціум, що послуговується рідною, тобто національною мовою, що має статус державної, визнаний самобутнім, автентичним у світі.

Актуальність теми наукового дослідження зумовлена потребою узагальнено представити уявлення про національну мову, що має статус державної, як різнорівневе кодування дійсності, як факт історичного розвитку держави та її інститутів, як ілюстрацію історичної події.

Мета дослідження – окреслити сприймання української мови як коду національної держави Україна в часопросторовому вимірі.

Виклад основного матеріалу.

Мова, зокрема національна, – це духовний код нації, зафіксований і різнорівневих одиницях простір духовного буття: етнетики, культури, мистецтва. Згадаймо національні формули вітання, прощання, побажання, вибачення, сварки тощо (*Добридень! Добраніч! Здоровенькі були! Здоров був!*). Так, багато змістовною і оригінальною виступає в українців формула побажання з *роси і води Вам!* Або ж інші формульні вирази: *лихий поплутав; дідько його знає*.

Мова – безпосереднє відображення характеру, вдачі етноносіїв. Скажімо, вигук **гей!** в українців – показник войовничого духу, козацької відваги, свободолюбства. Цей вигук особливо характерний для козацьких псалмів українських народних дум:

На татарських полях
Та на козацьких шляхах
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клебчуть,
Попід небесами літають, –
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграє,
Голосно жалібно співає.
Гей, і кінь же біля набою,
І піхви – без шаблі булатної,
Тільки осталася козакові його
Постріляний та порубаний,
І ратища поламані,

І в ладівниці – ні днісенського бандура подорожня
Та в глибокій кишені тютюну півпапушки,
Та люлька-бурулька. (**«СМЕРТЬ КОЗАКА– БАНДУРИСТА»**)

Національна мова фіксує етнокартину світу; автентичними зразками національної буттєвості є фольклор (пісенні тексти, казки, легенди, приказки тощо). Фольклорні пам'ятки відображають прадавні і самобутню дійсність: природу, побут, звичаї, обрядовість, господарську діяльність тощо. Прислів'я, приказки, фразеологізми – своєрідне віддзеркалення переконань, поглядів, моралі, норм поведінки носіїв культури (**за одного битого двох небитих дають; я нічого не знаю – моя хата скраю; вискочив, як Пилип з конопель; намолола сім мішків гречаної вовни, та й ті неповні; ведмідь на вухо наступив; заяча душа; вовча натура; погнатися за двома зайцями**). Колядки, щедрівки представлені регіонально багатьма варіантами і постають фактами, що відтворюють давню дійсність, місце людини в світі, поняттєвий арсенал мовців: наприклад, **«Прилетіла ластівочка та й стала щебетати...»**, **«Добрий вечір тобі, пане господарю...»** тощо. Зазначені твори та багато інших стали візитівками України як держави. До них можна зарахувати й авторські тексти – сучасний **«Гімн України»**, пісню **«Ой у лузі червона калина похилилася, чогось наша славна Україна зажурилася»**, **«Червона рута»**, **«Я піду в далекі гори»** та ін.

Мова етносу – світоглядна парадигма; у системі мовних одиниць є факти, що засвідчують світорозумінні і світосприйняття етноносіями національної культури довілля, буття в цілому. Це переконливо реєструють, наприклад, лексичні одиниці – народні найменування рослин: **звіробій, котячі лапки, богородична трава (чебрець), материнка, невісточка, братки, зозулині черевички, сон-трава, коров'як, ведмеже вухо, вовчі ягоди, молодило, сокирки, розбите серце, мати-й-мачуха, заячий холодок, собача кропива, підсніжник, медунка, живокіст, гадючник, глуха кропива** та ін. Світосприймання мовців безпосередньо зафіксоване у внутрішній формі багатьох мовних одиниць: наприклад, **дружина (жінка) – від друг (другий); весілля – від веселитися; побратим (друг, товариш) – від брат (родич), столиця – від стояти**. Світогляд наших предків відображають народні найменування сузір'їв: **Квочка, Ківш, Чумацький Шлях; назви богів, божеств, міфічних істот: Перун, Сварог, Лада, лісовик, мавка**.

Національна мова як втілення державотворчої моделі фіксує коло ядерних одиниць на позначення ключових понять, що відтворюють історію державного устрою, політичну тяглість, традиції життєвого укладу, як-от: **князь, князівство, козак, козацтво, язичництво, християнство, гетьман, гетьманство, слобода, Слобожанщина, Гетьманщина, Запорізька Січ, віче, сіверяни та ін.**: За літописами, у східних слов'ян напередодні утворення Київської Русі існувало 14 великих груп племен, що мали такі назви: поляни, древляни, уличі, тиверці, дуліби, бужани, волиняни, хорвати, сіверяни, в'ятичі, радимичі, дреговичі, кривичі, ільменські словени. Деякі з цих об'єднань згадуються і в інших пам'ятках. (З підр.)

Слова-символи постають також візитівками держави: наприклад, в українців – **соняшник, калина, жито, пшениця, верба** – символи України (*без верби й калини немає України*) (пор.: у канадців – клен, у індіанців – лотос, у японців – сакура, у китайців – півонія, у французів – лілія, у іспанців – гвоздика, у швейцарців – едельвейс, у нідерландців – тюльпан):

Хай ізнов калина

Червоніє, досягає,

Всьому світу заявляє:

Я – країна Україна –

На горі калина! (П. Тичина «Слово»)

Символьний зміст в українській культурі мають також рослини **мак, братки, барвінок, терен, явір, тополя, дуб** та ін.

Характеризують українську дійсність такі поняття, як **гай, діброва, бір, степ, долина, луг, садок, поле, зоря, ворон, соловей, голуб, жайвір...** Пор. у Т. Шевченка: **Садок вишневий коло хати. Хрущі над вишнями гудуть.** Так само знаковими постають поняття **хата, криниця (криниченька), дівчинонька**:

«Де ти, калино, росла,

Що ти така виросла?

що ти така виросла,

Листочком широкая?»

«Ой росла ж бо я, росла

У лузі при криниці.

У лузі при криниці,

При холодній водиці ...» («Де ти, калино, росла»),

В чистім полі криниченька

На чотири зводи,
Любив козак дівчиноньку
Не чотири годи. («В чистім полі криниченька»),
Чи це ж тая криниченька,
Що голуб купався?
Гей, гей, гей!
Що голуб купався.
Чи це ж тая дівчинонька,
Що я женихався?
Гей, гей, гей!
Що я женихався («Чи це ж тая криниченька»).

Тяжіння до означених мовно-естетичних знаків засвідчено у авторській поезії:

Зорі сяють; серед неба
Горить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивиться в криницю;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає. (Т. Шевченко «Гайдамаки»).

Пор. в сучасних митців:

Нам чистоти учитися в криниці

В природи-матері, ясної життєвиці (О. Ющенко «Наша колиска»),

Сумно на тебе дивитися, кринице,
пільна кринице з прогнилим цямринням,
оточила ти себе світою кропиви нищої,
ще й хизуєшся мереживом жабурина. (І. Калинець

«Криниця»),

За тим, за тим деревом
з пташиним гніздечком на гілці,
за тим деревом,
що стоїть у долині над криницею,
за тим деревом,
від якого далеко до дороги і близько до тебе,
за тим деревом я обійму тебе (В. Голобородько).

Художня творчість фіксує природні, характерні для життєвого укладу українців дії, як-от: **копати картоплю, співати,**

сіяти, орати, жати, косити:

Коли копають картоплю, тихо співають дівчата,

Озима витикає свіжо-зелені голки,

В гості запрошує всіх біла над річкою хата,

Діти несуть у школу завіт в хустини книжки.

Коли копають картоплю, стигне вода в **криниці**,

Рівно й спокійно дише натомлена з праці земля.

Хлопцям пора і дівчатам сваритися і мириться,

Час музикам ладнати скрипки на весілля. (Максим Рильський «Коли копають картоплю»).

Культура, мистецтво, духовний світ етноносіїв – янайліпше віддзеркалюють простір національного буття, що його фіксують найменші реалії-деталі:

І та **сопілка**, що настільки зачарувала нас в ту мить, живу протягувала гілку, – щоб в пісню знов заворожить (Павло Мовчан «Сопілка»),

Цимбали гули, як дзвіниця, дзвонили, як срібна осика, як ті колоски, що на обрії б'ються в тоненьку блакить (Дмитро Павличко), на материних крилах **рушників** злітає нове життя із сірого каменю що не проростає і политий слізьми (В. Голобородько «Верба обіймає саму себе»).

Самобутність мови як державотворчого чинника вбачаємо в наявності діалектів, своєрідних мовних одиниць, що їх зараховуємо до безеквівалентної лексики: **анітелень, брьохатися, бундіючний, вігулькнути, витребеньки, вряді-годі, гайну́ти, ганити, гліпати, гостювати, де́щиця, допі́ру, жеврі́ти, жмут, зазіхати, закапе́лок, захара́щений, йолоп, каню́чити, картатий, картуз, кепкувати, клекотіти, ковінька, кошля́тий, ла́нтух, ла́сува́ти, лашитися. мру́житися, неабияк, незуга́рний, нівро́ку, обáбіч, одорóбало, окрає́ць, пере́щити, плекати, порéпаний, розпері́зуватися, спро́квола́, серпанок, строкáтий, ти́цяти, тру́нок, улéсливий, уторопати, хапу́га, циба́тий, чига́ти, швиргону́ти, ще б пак, шибайголова, шубовснути...**

Код нації – в самобутніх прізвищах, іменах, пестливих формах імен:

Чорнобильська дівчина Калина

Євген Гуцало

– Як тебе звати?

– Калина.

Любомир здивовано зводить брови й перепитує:

– Може, Калина?

Усміх сонячним зайчиком спалахує на губах у дівчини:

– Ні, Калина... Хіба не чув такого імені?

– Хто тебе так назвав?

– А батько з матір'ю. – Та й, поспішаючи вибалакатися, так і сипле лункими словами-дзвониками. – Я була маленька, то не пам'ятаю, як вони мене називали. Ми сюди приїхали з Чорнобиля, я тепер живу у баби Явдохи, а батьки десь поїхали на заробітки, бо в цьому селі для них немає роботи. А ти Любомир, правда? Мені баба Явдоха казала, що ти Любомир, я й не чула такого імені.

– А ти Калина, о!

– Ти Любомир, о!

Й вони радісно регочуть: дівчина регоче з того, що хлопець – Любомир, а хлопець регоче з того, що дівчина – Калина. Обом цієї миті здається, що це справді смішно, а тому й сміються, не ображаючись одне на одного...

Того пам'ятного дня їхнього знайомства Любомир через луги біжить до своєї хати – й несподівано зупиняється перед кущем калини у кетягах зелених ягід. З якимось оторопінням дивиться, наче вперше бачить, навіть обачно торкає пальцями різьблені листки, й кетяг ягід торкає.

– Гм, Калина...

Після розмови з чорнобильською дівчиною Калиною йому чогось так чудно, що цей кущ – також калина.

Мовби цей кущ – також дівчина.

Сьогодні актуальною залишається проблема збереження, подальшого утвердження та розвитку української мови як обов'язкового державотворчого складника.

Висновки

Зазначене засвідчує самотність, винятковість української культури, зафіксованої у мовній дійсності, автентичність України як держави, прадавність української нації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Войтович В. Українська міфологія. К.: Либідь, 2002. 664 с.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. – 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015.
3. Єрмоленко С. Мовно-естетичні знаки української культури. К., 2009
4. Жайворонек В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.:

Довіра, 2006.

5. Костомаров М. Слов'янська міфологія.//litopys.org.ua > kostomar > kos

О.Л. Бобось,

*кандидат ветеринарних наук,
здобувач наукового ступеня доктора наук
(м. Київ, Україна)*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Публічне управління у сфері захисту прав споживачів українського населення важливе не лише для забезпечення ефективного функціонування ринку, а й для зміцнення довіри громадян до державних інституцій та підвищення якості життя населення.

Варто зазначити, що захист прав споживачів є ключовим аспектом соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Україна, як і будь-яка інша країна, зобов'язана забезпечити своїм громадянам право на безпеку та якість товарів і послуг.

Варто не погоджуватися з думкою Ю. Крегула [1, с.264], що публічне управління в даній сфері означає вплив держави на управління та контроль за дотриманням прав споживачів через різні інструменти, такі як законодавство, регулюючі органи, інспекції тощо. Важливою частиною цього процесу є активна участь громадськості та неурядових організацій у формуванні політики та контролі за її виконанням.

Україна приділяє значну увагу правам споживачів шляхом прийняття відповідного законодавства, такого, як Закон України “Про захист прав споживачів” від 12 травня 1991р. № 1023-ХІІ [3], цей закон визначає права та обов'язки споживачів, а також механізми їх захисту.

Ключовим елементом публічного управління в цій сфері є:

- *законодавча база*: наявність чіткого та ефективного законодавства, що регулює права та обов'язки споживачів;
- *інфраструктура контролю та нагляду*: робочі та ефективні механізми для моніторингу ринку та виявлення порушень прав споживачів;
- *громадська участь*: активна участь громадськості та

неурядових організацій у формуванні політики та контролі за її виконанням;

- *інформаційна політика*: забезпечення доступності інформації для споживачів про їхні права та можливості захисту;

- *співпраця з бізнесом*: розвиток партнерських відносин з підприємствами для спільного забезпечення високої якості товарів і послуг.

Всі ці елементи спільно сприяють створенню системи, що гарантує захист прав споживачів та сприяє сталому розвитку економіки.

Необхідно відмітити думку вченого Л. Сатира [6], що законодавча база є фундаментальним елементом системи захисту прав споживачів. Україна має декілька ключових законів та нормативно-правових актів, які формують правовий контекст у галузі захисту прав споживачів, включають такі: Законами України: “Про захист прав споживачів” від 12 травня 1991р. № 1023-XII [3], “Про рекламу” від 03 липня 1996 р. № 270/96-ВР [4], “Про якість і безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини” від 06 вересня 2005р. № 2809-IV [5], “Про захист персональних даних” від 01 червня 2010 р. № 2297-VI [2].

Слід додати, що інфраструктура контролю та нагляду в сфері захисту прав споживачів включає різноманітні механізми та органи, які спрямовані на забезпечення виконання законодавства та захисту прав споживачів. Розглянемо деякі з них більш детально:

- *державна служба України з безпеки на продовольчому ринку*: основний орган, відповідальний за забезпечення безпеки та якості продовольства на ринку;

- *антимонопольний комітет України*: має за мету запобігання та припинення недобросовісної конкуренції та монопольних практик;

- *державна служба з питань захисту прав споживачів*: орган, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері захисту прав споживачів;

- *торговельні інспекції*: на місцевому рівні вони відповідають за нагляд за дотриманням законодавства у сфері торгівлі та послуг;

- *громадські ради та органи споживчого контролю*: залучення громадськості та неурядових організацій до моніторингу ринку та контролю за дотриманням прав споживачів;

- *система швидкого реагування та виведення продукції з*

обігу: механізм для швидкого виявлення та виведення з обігу продуктів, що можуть становити загрозу здоров'ю споживачів [1].

Отже, ці механізми разом створюють систему, спрямовану на ефективний контроль за ринком та виявлення порушень, що дозволяє вживати необхідні заходи для захисту прав споживачів. Однак важливо постійно удосконалювати цю інфраструктуру, враховуючи зміни в суспільстві та ринкові тенденції.

Доречно наголосити, що громадська участь в публічному управлінні у сфері захисту прав споживачів в Україні є ключовим елементом, що грає важливу роль у формуванні та вдосконаленні політики та контролі за її виконанням. Враховуючи цей аспект у контексті публічного управління, можна визначити кілька ключових аспектів громадської участі: консультації та залучення громадськості, організація консультаційних процесів та публічних слухань з метою залучення громадськості до визначення пріоритетів у сфері захисту прав споживачів, громадські ради та платформи, інформаційна прозорість, участь неурядових організацій, моніторинг та оцінка діяльності.

Отже, громадська участь в публічному управлінні створює механізми для врахування різноманітних голосів та інтересів громадськості, що сприяє більш ефективному та рівноправному вирішенню питань у сфері захисту прав споживачів.

Слід додати, що інформаційна політика в захисті прав споживачів визначається як стратегічний підхід до забезпечення доступності та зрозумілості інформації для споживачів щодо їхніх прав та можливостей захисту. Цей аспект є важливим для забезпечення прозорості на ринку, повноваження споживачів та забезпечення їхньої свободи вибору. Розглянемо ближче, як можна втілити стратегії інформаційної політики: публікація та розповсюдження інформації, освітні кампанії, контактні центри та лінії підтримки, системи інформування про продукцію, інформаційні кампанії щодо маркування, співпраця з ЗМІ та організаціями громадянського суспільства, створення легкодоступних ресурсів. Ці заходи спрямовані на те, щоб забезпечити споживачам необхідну інформацію для прийняття освічених рішень, а також допомогти їм ефективно захищати свої права в різних сферах споживчої діяльності [6].

Співпраця з бізнесом є ключовим аспектом в сфері захисту прав споживачів і передбачає встановлення партнерських відносин з

підприємствами для спільного забезпечення високої якості товарів і послуг. Ця стратегія спрямована на створення ефективного механізму взаємодії між споживачами і бізнесом з метою забезпечення їхніх прав та задоволення їхніх потреб.

Розвиток стандартів якості та ліцензування є невід'ємною частиною діяльності підприємств. Співпраця з урядом, галузевими об'єднаннями та бізнес-спільнотою є ключовим елементом встановлення і вдосконалення стандартів, що визначають якість продукції. Моніторинг якості та проведення незалежних аудитів забезпечують відповідність підприємств встановленим стандартам, гарантуючи споживачам надійність.

Крім цього, створення ефективних каналів зворотного зв'язку між споживачами та підприємствами є важливим кроком у покращенні взаємодії. Активне врахування думки споживачів у виробничих процесах сприяє постійному вдосконаленню продукції. Партнерство в розробці товарів забезпечує інновації та високу якість продукції, враховуючи потреби споживачів.

Гарантійні та після продажні сервіси грають ключову роль у задоволенні споживачів. Надання належних гарантій і ефективних після продажних сервісів підтримує довіру споживачів та реагує на їхні потреби.

Наголошено, що освітні кампанії для бізнесу та розробка навчальних програм сприяють усвідомленню прав споживачів і вимог щодо якості. Це сприяє створенню етичного та відповідального бізнес-середовища. Забезпечення відкритості та прозорості стосовно виробничих процесів і складу продукції підсилює довіру споживачів і підтримує репутацію підприємства. Регулярне публікування інформації про внутрішні стандарти та практики підприємства підкреслює його зобов'язання до високих стандартів якості.

Таким чином, публічне управління в сфері захисту прав споживачів в Україні виступає ключовим фактором державотворення, оскільки воно спрямоване на розвиток системи, яка гарантує високий рівень захисту та задоволення прав споживачів. Це охоплює не лише створення ефективного законодавчого середовища, але і впровадження механізмів контролю, залучення громадськості та реалізацію принципів відкритості та взаємодії між владою, підприємствами та громадянами.

Цей підхід визначає роль держави як гаранта прав індивідів у

сфері споживання, сприяючи становленню демократичного, справедливого та економічно стійкого суспільства. Такий фундаментальний аспект публічного управління сприяє не лише захисту прав громадян, але і підвищенню довіри до держави та розвитку стійкого економічного середовища.

Список використаних джерел та літератури:

1. Крегул Ю. І. Захист прав споживачів фінансових послуг. Київ, 2018 р. С. 264
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
4. Про рекламу : Закон України від 03 липня 1996 р. № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про якість і безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини: Закон України від 06 вересня 2005р. № 2809-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2809-15#Text>
6. Сатир Л. М. Захист прав споживачів у сфері економіки та організації торгівлі: концептуальні засади та економічний аналіз. *Ефективна економіка*. № 8, 2020 р. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>

А.С. Виборнова,

здобувачка фахової передвищої освіти

Ю.С. Петлюк,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ «КОРУПЦІЯ»: СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

У світі давно розпочали обговорювати питання корупційних проявів. Уже на ранніх етапах розвитку суспільства люди намагалися з'ясувати зміст такого негативного явища, як корупція, відшукати її причини та ефективні способи боротьби з нею. Тобто, корупція не є надбанням сучасності.

Поняття корупції у загальноприйнятому розумінні цього явища вперше було сформульовано 34-ю Сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 році. Фахівцями цієї організації корупцію визначено як «виконання посадовими особами будь-яких дій або бездіяльність у сфері виконання їх посадових повноважень за винагороду у всякій формі в інтересах того, хто дає цю винагороду

як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення» [1, с. 90].

Варто зазначити, що сьогодні не існує такої країни, де б корупція була повністю викорінена. Жодна країна не володіє інструментарієм абсолютної протидії корупції. Корупція існує і має свої прецеденти у різних її проявах навіть у найрозвинутіших демократичних країнах світу, однак більшість із цих країн, як правило, культивує ідею так званої «нульової толерантності до корупції».

Зауважимо, що здійснити визначення поняття «корупція» надто складно, адже це складне політико-економічне явище з великим різноманіттям його проявів і форм залежно від історичних, культурних та правових відмінностей між країнами.

Певне коло іноземних науковців суб'єктами корупційних діянь вбачають особу з високим статусом та обмеженим доступом до себе населення, що через свою політичну діяльність впливає на суспільні та державні відносини за допомогою використання наданої їй влади. Зокрема, Дж. Ла Паломбал характеризує корупцію як будь-які дії чиновників, якщо вони відступають від своїх визначених законом обов'язків в обмін на особисті вигоди [2, с. 426]. Д. Най визначає корупцію як «поведінку, що відхиляється від офіційно визначених державою обов'язків під впливом приватних інтересів» [3].

Із часу проголошення Україною незалежності термін «корупція» набув значного поширення у вітчизняній правовій літературі, виступах політичних діячів та керівників держави. Аналіз законодавства, наукової та довідниково-термінологічної літератури дозволяє стверджувати, що поняття «корупція» сформувалося за давніх часів і розумілося загалом як хабарництво. Означене поняття було введене у вжиток лише наприкінці 80-х років XX ст. Замість нього використовувалися терміни «зловживання службовим становищем», «попуск» тощо [4].

Суттєвою, незаперечною ознакою корупції будь-якої країни, як вважають Н. Є. Салюченко, Р. Я. Заяць і М. О. Живко, є зловживання службовим становищем, що з метою неправомірного отримання відповідних переваг може включати в себе будь-яке отримання пільг у результаті необґрунтованого використання офіційного статусу. Корумпована посадова особа, на думку авторів публікації, може домагатися отримання грошей, подарунків,

привілеїв або прибуткових умов для підприємницької діяльності в обмін на здійснення чи нездійснення будь-яких офіційних дій. І немає жодної різниці, від кого виникає ініціатива зловживання (хабарництво чи вимагання) [5, с. 69].

М. І. Мельник корупцію визначає як «багатоаспектне соціально-економічне, політичне, правове та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків. Корупція – це не стільки юридична, скільки соціальна та економічна проблема. Як правова категорія корупція – збірне правове поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень» [6].

У міжнародних антикорупційних договорах (Конвенції ООН проти корупції 2003 р. [7] і Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 р. [8]) корупцією є хабарництво та будь-яка інша поведінка осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що веде до порушення обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, і має метою одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших.

Більшість визначень понять «корупція», «корупційне діяння», як слушно зауважує авторський колектив науково-аналітичної доповіді на тему «Теоретико-правові засади протидії корупції» є достатньо обґрунтованими, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що досліджується. Це пояснюється тим, що корупція багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно дати однозначне, вичерпне визначення цього поняття, яке б чітко відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках [9, с. 9].

Варто зауважити, на думку Т. С. Супруна, що відсутність чітко закріплених правових визначень стосується не тільки поняття «корупція», а й «спостерігається загалом у міжнародних договорах, зокрема в правовій системі Європейського Союзу, що характеризується в науковій літературі як «гнучкість» закріплених у законодавстві правових норм. Ця гнучкість слугує досягненню компромісу між потребами правової визначеності, з одного боку, і потребами ситуативної справедливості – з іншого» [10, с. 137].

У теперішній час корупція є складним соціально-правовим і соціально-політичним явищем. Вона пов'язана, на переконання С. Ж. Лазаренка та К. А. Бабенко, з «усіма соціальними процесами будь-якого суспільства, з урахуванням соціально-політичних, національно-психологічних і етнічних особливостей конкретної країни або держави». Це явище, на їх думку, носить «комплексний, системний характер і в цілому характеризує будь-яку державу. Корупцію визначають як потужний чинник, який деформує політичну організацію суспільства і підриває демократичні процедури. Основна небезпека її полягає в руйнівній дії на основі державного управління і правового регулювання громадських стосунків. Як небезпечне явище соціально-політичного життя, вона відбиває міру активності і свідомості громадянського суспільства» [11, с. 66].

На думку С. Рогульського, «корупція – це незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, певних привілеїв [12, с. 17].

Розширює об'єкт аналізу В. Лунєєв, який досить вдало під корупцією розуміє соціально-правовий кримінологічний термін, який «охоплює злочини та порушення, пов'язані з використанням службового становища в особистих або групових цілях. Кількість підходів до вивчення та аналізу корупції безпосередньо залежить від множинності трактувань цього феномена, які в загальному можна систематизувати так: корупція як відхилення від норм права, службової етики та загальнолюдських моральних принципів; корупція як вид соціально-економічних відносин; корупція як набір універсальних стратегій поведінки великих соціальних груп; корупція як дефект: держави, суспільства, правової чи економічної системи, прояви якого виступають ідентифікаторами їх неефективності» [13, с. 9].

Загальновизнано, що корупція перешкоджає економічному розвитку та становить реальну загрозу устрою будь-якого суспільства. Тому, О. З. Захарчук запропонував загальний для усіх

країн принцип – це доброчесність державного службовця. Визначений службовий обов'язок виконувати роботу в обсязі повного робочого дня й отримувати за це заробітну плату. Це означає, що службовці повинні служити на благо суспільства, а не вдаватися до нескінченних зволікань і думати про користь для себе, провокуючи людей на підношення. Будь-яка додаткова оплата за послуги має надходити до держави, а не до службовця [14, с. 106].

Відбуваються спроби визначати корупцію і через такі її «ознаки: корупційна діяльність може здійснюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави та іншими особами прирівняними до них (наприклад – керівники відповідних державних підприємств), так і фізичними особами та уповноваженими представниками юридичних осіб; корупційна діяльність пов'язана з протиправним використанням наданих особам, уповноваженим на здійснення функцій держави та іншим особам прирівняним до них, повноважень або протиправним наданням таким особам певних благ, пільг та інших переваг; спеціальною метою корупційної діяльності є отримання матеріальних благ, пільг, послуг та інших переваг, як для себе так і для третіх осіб, а також отримання певних привілеїв фізичними чи юридичними особами» [12, с. 18].

Тучак Р. зосереджує увагу на трьох аспектах поняття «корупція»:

а) політичному, який виражається в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади і використанні їх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб;

б) соціально-економічному, що полягає у спотворенні (викривленні) корумпованим держапаратом рішень держави з соціально-економічних питань, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління;

в) правовому, для якого характерне лобіювання власних інтересів у процесі законотворчої діяльності [15, с. 204].

Найбільш суттєві, на думку С. Шишкарьова, ознаки корупційних відносин є: договірний характер відносин між посадовою особою та особою, зацікавленою у відповідній стратегії її дій (договір); взаємна оплатність, зацікавленість у цих відносинах; незаконний характер такого договору, що проявляється у суперечності кримінальному чи іншому законодавству, приписи якого забороняють подібну поведінку посадових осіб; обумовленість дій посадової особи в процесі виконання службових повноважень

умовами даного договору [16, с. 23].

В. Я. Цитряк узагальнено розглядає корупцію як поширене деструктивне соціальне явище, різновид соціальної практики, що охоплює усю сукупність діянь, за які передбачається конституційна, кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям [17, с. 101].

Намагаючись визначати рівні корупції, А. Артем'єва вважає, що «будь-яке корупційне діяння суперечить нормам суспільної моралі, водночас деякі з них є протиправними, а частина протиправних – кримінально караними. Розуміння корупції в синтетичному чи інтегральному значенні як наслідок має усвідомлення її включення до соціально-економічного та державно-правового механізмів, а також істотного впливу, який корупція чинить на їхню еволюцію» [18, с. 55].

Ф. Зірінг та Д. Джонсон вказують на три підходи до визначення корупції, зважаючи на різні критерії. Правовий підхід визначає корупцію з погляду критеріїв, передбачених нормативно-правовими актами чи визначеними у судових рішеннях. Отже, дія є корупційною, якщо вона заборонена законами, а якщо не заборонена – не є такою, навіть якщо вона неетична чи образлива. Підхід, який зважає на суспільний інтерес, зосереджується на впливі діяння, а не на його правовому 51 статусі. Згідно з цим поглядом, якщо дія шкодить суспільним інтересам, вона є корупційною, навіть якщо і законною. І навпаки, якщо діяння приносить користь громадськості, воно не є корупційним, навіть якщо порушує закон. Громадська думка – це третє джерело критеріїв, яке використовується для визначення стандартів доброчесності. Цей підхід вказує на те, що діяння є корупційним, якщо громадськість визначає його як таке [19, с. 249].

Таким чином, можна стверджувати, що з моменту проголошення Україною незалежності термін «корупція» набув значного поширення в економічній, юридичній та політико-соціальній літературі, текстах нормативно-правових актів і суспільно-політичному середовищі держави. На основі аналізу національного та міжнародного законодавства, наукової та довідниково-енциклопедичної літератури можна зробити висновок, що поняття «корупція» сформувалося з давніх часів і вживався

насамперед як хабарництво. Більшість визначень термінів «корупція», «корупційне діяння» «корупційне правопорушення» враховують специфічні особливості, властиві окремим соціальним і економічним системам, не суперечать одне одному, проте вони часто відображають лише окремі сторони об'єкта, що досліджується. Це пояснюється тим, що корупція багатогранне соціально-економічне, політико-правове та етично-моральне явище, складається із сукупності протиправних дій і неетичних вчинків, тому, досить складно дати однозначне, вичерпне визначення цього поняття, що б чітко та зрозуміло відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кісіль З. Р. Природа і причини корупції в Україні. *Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії*: тези міжнар. наук.-практ. конф.(м. Львів, 20 квітня 2012 р.). Львів. 2012. С 89–91.
2. Ла Паломбара Дж., Вайнер М. Political Parties and Politicaln Development. Princeton, 1966. P. 424–428.
3. Най Д. «Мягкая сила» и американо-европейские отношения. URL: smartpowerjournal.ru/soft-power/ (дата звернення: 27.11. 2023).
4. Поняття «корупція», «корупційне діяння», «корупційне правопорушення». URL: [http:// locadm.gov.ua/pravova-dopomoha/1739-ponyattya-korupciya-korupciyne-diyannya-ta-korupciyne-pravoporushennya](http://locadm.gov.ua/pravova-dopomoha/1739-ponyattya-korupciya-korupciyne-diyannya-ta-korupciyne-pravoporushennya) (дата звернення: 24.11. 2023).
5. Салюченко Н. Є, Заяць Р. Я., Живко М. О. Суть корупції та шляхи її подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2015. № 1. С. 64–72.
6. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3125/> (дата звернення: 27.12. 2023).
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 26.11.2023).
8. Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію (ETS 173). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 27.11. 2023).
9. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / Керів. автор. колект. В. Ф. Дейнека. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
10. Супрун Т. М. Поняття і види корупції та її характеристика: теоретико-правовий аспект. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 135–145
11. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. URL: [https://6aas.gov.ua/ua/proekty /articlesb/298-politiko-/ pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-koruptsiji-v-](https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articlesb/298-politiko-/pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-koruptsiji-v-)

organakh-derzhavnoji-vladi.html (дата звернення: 29.10. 2023).

12. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спец. 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.

13. Лунесєв В. М. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: автореф. ... д-ра. юрид. наук, спец. 12.00.08. Київ. 2015. 38 с.

14. Захарчук О. З. Використання досвіду органів влади зарубіжних країн у боротьбі з корупційними правопорушеннями в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук, спец. 12.00.07. Львів, 2012. 166 с.

15. Тучак Р. М. Корупція як соціально–правове явище. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць*. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. № 3 (30). С. 203–209.

16. Шишкарєв С. М. Правовий порядок у сфері протидії корупції: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук, спец. 12.00.01. Харків, 2019. 56 с.

17. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 96–102.

18. Артем'єва А. Б. Механізми протидії корупції. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 56. С. 1–7.

19. Zimring F. E., Johnson D. T. On the comparative study of corruption. *Pacific McGeorge Global Business Development Law Journal*. 2007. No. 20 (2). P. 243–262.

В.О. Витвицький,
студент

Науковий керівник: **О.М. Трач,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ВІДЗИВ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ВІДПОВІДАЧА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до частини першої статті 178 ЦПК України у відзиві відповідач викладає заперечення проти позову. Після отримання ухвали про відкриття провадження у справі та копії позовної заяви відповідач має право подати письмове спростування позову, в якому він викладає свою позицію проти позову та надає докази на підтвердження спростування позову [1].

Відзив- є найпоширенішим тактичним прийомом захисту. Подаючи відзив на позов, відповідач не лише захищає себе, але й

створює умови для ефективної роботи суду, допомагає встановити характер спірних правовідносин, право, що їх регулює, факти, що підлягають доказуванню, факти, покладені в основу позову та відзиву, а також коло осіб, які беруть участь у судовому процесі. Відповідно, реалізуючи право відповідача на подання заперечення проти позову, суддя може отримати попереднє та всебічне уявлення про суть спору, що є предметом судового розгляду. Вимоги щодо змісту, форми та порядку подання відзиву на позов визначені в ст. 178 ЦПК України.

Відзив - це перше твердження про правильність позиції відповідача, що виражає його заперечення проти показань позивача.

Принцип спору сторін виражається в поданні відзиву. Оскільки відповідач може представити цей захист як заперечення з відповіддю, вказівка законодавця в першій частині коментаря, що відповідач висунув заперечення, не допомагає розмежувати ці два провадження.

Подання відзиву є правом, а не обов'язком відповідача. Подання відповіді має значення для з'ясування позиції відповідача в цивільній справі.

Після подання відзиву відповідач зобов'язаний надати всі наявні у нього докази, оскільки в майбутньому він втрачає це право.

У відзиві відповідач може задати позивачу свої 10 запитань та вимагати надати на них вичерпну відповідь. Відзив дає позивачу можливість подати ще 1 заяву по суті справи — відповідь на відзив, що у свою чергу дозволить відповідачу подати чергову заяву по суті справи-заперечення. Таким чином, багато дій і процесуальних документів пов'язані з реакцією відповідача.

Воно надає йому широкий спектр процесуальних засобів захисту своїх інтересів і дає можливість суду всебічно вирішити справу з урахуванням думки протилежної сторони. Тому, якщо відповідач не подає відзив, у кінці коментаря чітко зазначено, що суд має вирішити справу на підставі наявних факторів.

Але цей негативний наслідок можна нейтралізувати, якщо відповідач доведе, що причина недотримання строку відповіді є обґрунтованою. У цьому випадку в ухвалі суду буде встановлено новий строк для подання відповідачем відзиву на справу [2].

Відповіді, наприклад заяви, подаються до суду в письмовій або електронній формі. Може бути надрукованим або рукописним.

Відзив подається в письмовій формі за підписом відповідача

або його представника. Якщо відзив підписується представником, то до нього додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника відповідача.

Не вимагається сплати судового збору за подання відзиву, на відміну від позовної заяви. Оскільки відповідач свої докази має надати суду разом з відзивом, його докази йдуть обов'язковими додатками до відзиву. Звісно, якщо відповідач посилається на надані позивачем докази, додавати їх до відповіді немає потреби.

Якщо позивач не надсилає свою заяву особисто іншим учасникам справи, оскільки це є обов'язком суду, відповідач повинен самостійно надіслати копію відповіді з додатками іншим учасникам справи.

Тому в одному з додатків до відзиву містяться документи, що підтверджують направлення відзиву та доданих до нього доказів іншим учасникам справи.

Це новела ЦПК. Оскільки раніше заперечення відповідача проти позову не треба було надсилати іншим учасникам справи. Тепер у новій редакції кодекс зобов'язує відповідача це робити, якщо той вирішить написати відзив. Тому неприпустимою є судова практика, коли відзив з додатками позивачу надсилає суд (наприклад, ухвала Галицького районного суду Івано-Франківської області від 15 лютого 2018 р., цивільна справа # 341/1921/17). Тепер це обов'язок відповідача, а не суду [3].

З метою належного виконання відповідачем цього обов'язку рішенням суду передбачено можливість накладення на нього судового стягнення за ненадання іншим учасникам справи копій показань. За ненадання копії відповіді буде накладено штраф. Немає штрафу за несвоєчасне подання.

Відзив має бути надіслано у строк, встановлений ухвалою суду про відкриття судового провадження. Строк повинен визначити суд, щоб відповідач міг не лише підготувати ці процесуальні документи для відповіді, а й зібрати докази. А щоб суд не зловживав цією ситуацією та не порушував принцип рівності сторін, закон гарантує мінімальний строк для надсилання відповіді з вкладенням: не менше 15 днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Отже, суддя повинен самостійно визначити строк надсилання відзиву, але він не повинен бути меншим 15 днів з дня отримання відповідачем ухвали суду про відкриття провадження у справі. Доволі часто ухвалою суду про відкриття провадження у

справі за правилами загального позовного провадження, визначається строк підготовчого засідання. В жодному разі строк надсилення відзиву не повинен закінчуватися датою, пізнішою від дати 1-го підготовчого засідання у справі.

Закон не передбачив можливість відповідача подавати декілька відзивів, які б доповнювали один одного. Раніше відповідач міг заперечувати проти позову багато разів до завершення слухання справи, оскільки таке право відповідача не було обмежено часовими параметрами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2017. 576с.
2. Лабань О. О. Зустрічний позов як спеціальний спосіб захисту у справах про поділ майна подружжя. *Актуальні проблеми здійснення і захисту сімейних прав* : збірник наукових праць за матеріалами Круглого столу (м. Хмельницький, 30 травня 2016 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 75-78.
3. Приходько Д.О. Захист інтересів відповідача від пред'явленого позову. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/prykhodko/pdf (дата звернення 20.10.2023).

А.П. Возборська,

учениця 7(11) класу

Науковий керівник: С.Г. Кремінський,

старший вчитель історії та правознавства

(м. Хмельницький, Україна)

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ

Перш ніж писати про історію виникнення державного реєстру, потрібно з'ясувати що таке державний реєстр і де на рівні законодавства і яке його визначення закріплене на рівні законодавства

Державний реєстр – це система збору, обробки та зберігання інформації про об'єкти, які підлягають реєстрації відповідно до законодавства. Укладений в електронну форму, він становить офіційний джерело інформації про різні аспекти державного управління. Державний реєстр дозволяє урядовим органам ефективно виконувати функції з реєстрації та контролю різноманітних об'єктів, що сприяє полегшенню адміністративних

процесів. Тому варто заглянути в давні часи і дослідити перші ознаки систематизації державної реєстрації.

Історія виникнення державних реєстрів пов'язана із розвитком суспільства та змінами у системі державного управління. Реєстраційні системи стали необхідні для ведення обліку, контролю та забезпечення порядку в різних сферах діяльності.

Одним із перших прикладів виникнення державного реєстру може служити давньоримська імперія, де вже в III столітті до н.е. існувала система реєстрації земельних власностей та громадянського стану. В середньовіччі реєстрація нерухомості та особистого майна стала поширеною практикою в різних країнах Європи [1].

На території сучасної України поняття права власності зародилося ще за часів Київської Русі. В статті І. В. Яремова висвітлено різноманітні способи набуття права власності в цьому періоді: освоєння вільних земель, роздача земель князем за службу, захоплення земель, дарування, спадкування за законом і за заповітом, привласнення загальнодоступних дарів природи, придбання майна за договорами купівлі-продажу, обмін, знахідка. Однак варто зазначити, що в усій цій розмаїтості способів набуття власності не згадується система реєстрації нерухомого майна або наявність будь-яких реєстрів.

Важливо відзначити, що лише під час панування Великого Князівства Литовського, в Литовських статутах (1529, 1566, 1588 років), вперше прямо фіксується обов'язковість підтвердження права власності на нерухомість у князя або раді Панів. Зокрема, ці кодифіковані акти чітко визначають обов'язки щодо отримання дозволів або підтвердження прав на відчуження, якщо відсутні правовстановлюючі документи через давність володіння, а також сам порядок їх отримання.

Виникнення державного реєстру пов'язане з різними потребами та вимогами суспільства і держави. Основні причини виникнення державного реєстру можна розглядати з позицій ефективного управління, захисту прав та інтересів громадян, забезпечення прозорості та відкритості влади. Основні причини виникнення державного реєстру є зрозумілі, але їх варто зазначити:

Перша причина полягає в увазі влади до ретельного контролю за майновими та прибутковими ресурсами через стягнення податків. У землеробських суспільствах освоєна земля визначалася як ключовий виробничий ресурс, а нерухомість завжди слугувала

яскравим показником економічної діяльності та заможності.

Друга причина полягає в інтересі самих власників забезпечити захист своїх прав на володіння або використання землі, будівель, споруд, нерухомості та майна. Введення системи обліку відповідало їхній потребі в правовій та фінансовій безпеці, адже це сприяло чіткому визначенню власницьких прав та обмежень.

Третя причина полягає в створення механізмів для уникнення корупційних практик у сфері реєстрації та обігу майна шляхом впровадження прозорих інструментів та електронних систем [2, с.114].

Під час Визвольної війни на території сучасної України, події призвели до повної деградації існуючої системи землеволодіння. Знову на передній план виходять первинні способи набуття права на нерухоме майно. Первісними підставами набуття права власності є ті, за яких суб'єкт стає власником речі вперше або на підставі права попереднього власника. До первинних способів набуття права власності входять такі: привласнення природних ресурсів, знахідка, скарб, бездоглядні домашні тварини. Набування права власності відбувається після закінчення певного періоду, протягом якого особа, яка володіє чужою річчю відкрито, добросовісно і безперервно, може стати її законним власником. Проте, згодом дуже швидко набирають вагомості вторинні способи набуття прав, а фактичне зайняття починає вимагати певного документального підтвердження. При похідних способах набуття права власності право набувача ґрунтується на праві відчужувача. Такими способами є: придбання майна за договором і в порядку спадкування. Спадкування - це перехід права власності за заповітом або в силу прямої вказівки закону [3, с.114].

Особливу увагу привертають інвентаризаційні процедури стосовно нерухомого майна, зокрема Генеральне слідство по маєтностям у період 1729-1731 рр. Цей період можна розглядати як повноцінну інвентаризацію нерухомого майна з подальшою реєстрацією прав на нього. У цей час приймається низка актів, в яких застава виступає одним із ключових інститутів права. У 1737 році введено правило, згідно з яким обов'язковість продажу заставленого земельного маєтку скасовується лише у тих випадках, коли на аукціонах не пропонується сума, що відповідає боргу; в такому разі кредитор може залишити маєток собі.

Протягом радянської епохи в колишній місцевій урядовій

структурі відсутнім було адміністративний підрозділ, відповідальний за координацію різноманітних операцій з земельною власністю. Це включало розташування та вимірювання земельних наділів, реєстрацію орендарів і користувачів землею, оцінку земельного наділу, розрахунок платежів за користування, а також контроль за використанням земельних ресурсів. Лише обмежена частина цих обов'язків була розподілена між архітектурно-планувальними відділами, відділами землевпорядкування в сільській місцевості та бюро технічної інвентаризації. Упродовж існування СРСР до 90-х років минулого століття термін «державна реєстрація прав на нерухомість» взагалі відсутній був в правових термінах. Після розпаду СРСР кожна країна почала формувати власне законодавство у сфері реєстрації власності. Історія створення єдиного Державного реєстру України.

14 липня 1993 року Постановою Кабінету Міністрів було створено Державний реєстр звітних одиниць України (ДРЗОУ). На його основі 22 січня 1996 року Постановою Кабінету Міністрів створено Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України.

ЄДРПОУ, або Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України, представляє собою систему, що автоматизовано збирає, накопичує та обробляє інформацію про різноманітні підприємства та організації різних форм власності в Україні, включаючи їх філії, відділення та представництва. Правовий статус цього реєстру регулюється «Положенням про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України», яке було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2005 року (постанова № 499) [5]. Основною метою ЄДРПОУ є забезпечення єдиного державного обліку різних форм власності підприємств та організацій. Цей реєстр існує поруч з Єдиною державною реєстрацією юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, метою якої є захист прав кредиторів та інших осіб через розкриття інформації про юридичну особу або підприємця. Державний реєстр нерухомого майна: інформація про правовласників нерухомості, а також їхні права та обтяження; деталі щодо земельних ділянок, будівель, споруд тощо. Державний реєстр виборців: Офіційний перелік громадян, які мають право голосу на виборах та референдумах. Єдиний державний реєстр обліку боржників: інформація про боржників, їхні зобов'язання та фінансовий стан.

Єдиний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: включає декларації про доходи, витрати та майно посадових осіб.

Держателями Єдиних та Державних реєстрів є:

- Міністерство юстиції України
- Державна виконавча служба України
- Державна служба з питань захисту персональних даних України [6].

Адміністратором Єдиних та Державних реєстрів інформаційної мережі Міністерства юстиції України є Державне підприємство «Національні інформаційні системи», яке було засноване Міністерством юстиції України в травні 2015 року. Основним завданням Підприємства є забезпечення технічного та технологічного супроводження процесу створення та ефективного функціонування програмного забезпечення для Єдиної та Державної реєстрації. Це включає розробку та супровід автоматизованих систем реєстрації, створених відповідно до вимог Міністерства юстиції, а також інших електронних баз даних відповідно до законодавства України. Крім того, Підприємство забезпечує доступ фізичних та юридичних осіб до цих автоматизованих систем, а також відповідає за збереження та захист інформації, яка міститься в цих реєстрах.

Отже, в умовах трансформаційних технологій та швидкою змінною доступу до інформації державного реєстру відіграє важливу роль для отримання та безпеки інформації. Тому трансформація дуже вплинула на майнові, культурні та історичні цінності народу. Тому враховуємо минуле користуємось сучасним та розробляємо майбутнє.

Список використаних джерел та літератури:

1. Починок К. Історія розвитку та перспективи державних реєстрів в Україні. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/28.pdf>.
2. Попов А.С. Кадастрові та реєстраційні системи країн світу: монографія / Харк. нац. аграр. ун-т. Х.: ХНАУ, 2014. 216 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Andriy-Popov-2/publication/331021652_KADASTROVI_TA_REESTRACIJNI_SISTEMI_KRAIN_SVITU/links/5c618c37299bf1d14cbcbfc4/KADASTROVI-TA-REESTRACIJNI-SISTEMI-KRAIN-SVITU.pdf (ст.7)
3. Коровайко О. Історія становлення та розвитку державного реєстру нерухомості. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 113-116. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/24.pdf>. (ст. 114)
4. Перунова О.М., Селезень С.В. Цивільне право. Конспект лекцій, Харків, ХНАДУ, 2009. 250 с.

5. Єдині та Державні реєстри. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/edini-ta-derjavnii-reestri>.
6. Про створення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-96-%D0%BF>.

Р.О. Гаврік,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ДИТИНИ НА УТРИМАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. ст. 180 та 181 Сімейного кодексу України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття, способи виконання цього обов'язку визначаються за домовленістю між батьками (в тому числі шляхом укладання договору про сплату аліментів на дитину) або відповідно до рішення суду про стягнення аліментів на дитину. У випадку неналежного виконання обов'язку щодо надання утримання, право неповнолітньої дитини, повнолітньої непрацездатної дитини, повнолітньої дитини, яка навчається, непрацездатних батьків або одного з них на утримання захищається судом шляхом стягнення аліментів (через застосування такого способу захисту сімейних прав та інтересів, як примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку), визначення способу виконання обов'язку щодо надання утримання, розміру додаткових витрат (через застосування такого способу захисту сімейних прав та інтересів, як визначення аліментного правовідношення), притягнення до сімейної відповідальності за невиконання обов'язку щодо виплати аліментів та додаткових витрат [1, с. 136]. Як зазначає Верховний Суд у своїй постанові від 13 квітня 2021 року у справі № 308/4214/18, стягнення аліментів на утримання дитини, яка продовжує навчання, є одним із способів захисту інтересів дитини, забезпечення одержання нею коштів, необхідних для її життєдіяльності, оскільки на період навчання вона не має самостійного заробітку та потребує матеріальної допомоги з боку батьків, які зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дітей, що продовжують навчатися, до досягнення ними 23 років [2]. Як спосіб захисту сімейних прав та інтересів стягнення аліментів на дитину

(що охоплюється поняттям «примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку») визнається також рядом вчених, зокрема Л. В. Красицькою [3, с. 397], З. В. Ромовською [4, с. 40] та І. В. Жилінковою [5, с. 72]. Крім цього, суд відповідно до ст. 196 Сімейного кодексу України може застосувати такий спосіб захисту сімейних прав та інтересів дитини, як присудження стягнення пені, штрафу або процентів у разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками або прострочення оплати додаткових витрат на дитину з вини платника. Можливість застосування цього способу захисту, хоч і не визначена у ст. 18 Сімейного кодексу України серед способів захисту сімейних прав та інтересів, однак по суті спрямовується на забезпечення належної реалізації права на утримання (через належне виконання батьками свого обов'язку утримувати неповнолітню дитину) [6]. Стягнення неустойки в порядку ст. 196 Сімейного кодексу України за прострочення сплати аліментів як самостійний спосіб захисту сімейних прав вона визнається зокрема З. В. Ромовською [7, с. 41], В. І. Борисовою та І. В. Жилінковою [8, с. 65], Л. Є. Гузь та А. В. Гузь [9, с. 70], Л. В. Красицькою [4, с. 397]. Можемо погодитися із висловленою у правовій доктрині думкою, оскільки стягнення неустойки (в тому числі й у випадках передбачених сімейно-правовим договором) не охоплюється змістом жодного із способів захисту сімейних прав та інтересів, передбачених ст. 18 Сімейного кодексу України. З іншого боку, диспозиція ст. 196 Сімейного кодексу України передбачає стягнення із особи, яка допустила невиконання обов'язку щодо надання утримання також процентів та інфляційних втрат у разі прострочення оплати додаткових витрат на дитину [1; 10, с. 30].

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, веденням активних бойових дій та тимчасовою окупацією окремих територій України, додатково до тих, які були окуповані у 2014 році в результаті анексії Криму та гібридної війни на Донбасі, відбулися істотні зміни у законодавстві України, яке врегульовує питання забезпечення та реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав, в тому числі у разі їх порушення у зв'язку із російсько-українською війною. Не стало виключенням і питання захисту права дитини на утримання.

Зміни в законодавстві на час військового стану не торкнулись обов'язків батьків забезпечувати дітей та платити аліменти. Адже, як

у мирний час, так і особливо у нинішніх реаліях, діти потребують особливої уваги та турботи, додаткових гарантій захисту їх прав та законних інтересів [11]. Головними змінами, пов'язаними із правовим режимом воєнного стану в частині стягнення аліментів та додаткових витрат на дитину, стали наступні.

По-перше, було внесено зміни до Закону України «Про виконавче провадження», а саме Розділ XIII цього Закону було доповнено п. 10-2, відповідно до якого до набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих провадженнях, стягувачами за якими є в тому числі громадяни російської федерації (крім громадян, які постійно проживають на території України), припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (втім, було зроблено виняток для присуджених аліментів, але не для додаткових витрат на дитину). Визначені цим Законом строки пред'явлення документів на стягнення аліментів та додаткових витрат перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану. За рішеннями про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи - підприємці, які здійснюють відрахування із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця. Також забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій відповідно до переліку, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованої російською федерацією території України [12]. Як вказано у роз'ясненні Міністерства юстиції України від 1 квітня 2022 року, в якому було зазначено, що цим Законом не передбачено заборони нарахувати боржникам за аліментами пеню за прострочення їх сплати. Рішення про сплату пені – як і раніше – приймає суд, за заявою стягувача аліментів про стягнення пені [13]. Отже, правовий режим воєнного стану вплинув частково на процес виконання рішення суду про стягнення аліментів

на дитину, але не вплинув на саму можливість судового захисту права дитини на утримання. Втім, стягнення додаткових витрат на дитину, якщо стягувачем є громадянин російської федерації, наразі заблоковане. Також залишається незрозумілим чи стосується зупинення виконавчих дій, якщо стягувачем є громадянин російської федерації, виконання рішень суду про стягнення аліментів. На нашу думку, якщо законодавець залишив можливість стягнення за рішеннями щодо аліментів на дитину, доцільно буде зберегти можливість вчинення виконавчих дій, спрямованих на виконання відповідного судового рішення (якщо вони є можливі в нинішніх умовах). Також не зовсім зрозумілим є положення про заборону відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень «на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій». Чи стосується це положення стягувачів, які проживають на цих територіях, чи боржника? В останньому випадку, звичайно, є проблемним здійснювати відповідне стягнення, але навряд чи варто забороняти його здійснення (слід лише передбачити можливість зупинення вчинення виконавчих дій у разі неможливості стягнення); в першому випадку можемо визнати доцільність встановлення заборони на відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання, але лише щодо стягувачів, які проживають на тимчасово окупованих територіях, оскільки такі кошти потенційно можуть бути використані окупантом. На нашу думку, встановлення заборони відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії є недоцільним, слід також лише передбачити можливість зупинення вчинення виконавчих дій у разі неможливості стягнення.

По-друге, було розширено перелік доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на дитину, а також врегульовано випадки, коли платник аліментів виїхав в державу, з якою Україна не уклала договору про надання правової допомоги. В першому випадку було поширено можливість утримання аліментів не лише із сум грошового забезпечення, що надається щомісячно (оклад за штатною посадою, оклад за військове або спеціальне звання, відсоткова надбавка за вислугу років, вчене звання і науковий ступінь, кваліфікацію та умови служби), а й інших виплат,

установлених законодавством, зокрема додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру, та інших випадків, передбачених законом. В другому випадку визначено, що розмір аліментів обчислюється виходячи із розміру середньої заробітної плати працівника для місцевості, де мешкали такі особи до від'їзду за кордон. У разі надання такими особами відомостей про свій заробіток (дохід) аліменти обчислюються виходячи із розміру заробітку (доходу), отриманого ними за кордоном [14].

По-третє, зважаючи на активне ведення бойових дій в деяких регіонах України, а також тимчасову окупацію окремих територій України, низка судів в Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях призупинили свою діяльність. Зважаючи на те, що активні бойові дії на певних територіях або окупація не повинні обмежувати право учасника сімейних відносин на захист свого сімейного права чи інтересу, відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядались в цих судах, було змінено. Відповідне положення впливає із тексту ч. 3 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів» [15].

Як уже зазначалося, у разі прострочення у сплаті аліментів суд вправі застосувати такий спосіб захисту права дитини на утримання, як стягнення пені або процентів відповідно до ст. 196 Сімейного кодексу України. Обставини, викликані збройним конфліктом можуть вплинути на майновий стан боржника, на його здоров'я, а тому можливим є ускладнення можливостей боржника виконувати свої аліментні зобов'язання. В такому випадку відповідно до ст. 192 Сімейного кодексу України розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного

стану, погіршення здоров'я когось із них. Опосередковано, у разі невиконання таким боржником своїх аліментних зобов'язань це може вплинути на розмір неустойки (вона може бути зменшена), але не на саму можливість її стягнення [6]. У правовій доктрині зазначалося на необхідності не застосовувати пеню та проценти у разі виникнення заборгованості по аліментах або додаткових витратах на дитину, яка виникла у зв'язку із втратою роботи, зменшенням заробітної плати або порушенням строку її виплати, призупиненням дії трудового договору, знищення підприємства, власником або співвласником якого був боржник та інших поважних обставин, які виникли в період дії воєнного або надзвичайного стану в Україні або окремих регіонах, населених пунктах [16, с. 231]. На нашу думку, запропоновані А. М. Буряченком зміни до ст. 196 Сімейного кодексу України є доцільними та своєчасними, оскільки стягнення пені та процентів є не тільки способом захисту права дитини на утримання, а й заходом сімейно-правової відповідальності батьків, а відповідальність повинна наставати лише за наявності вини (крім цивільно-правової відповідальності, яка може наставати і без вини).

Актуальним способом захисту права дитини на утримання в умовах правового режиму воєнного стану є можливість отримання тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (відповідно до ч. 8 ст. 181 Сімейного кодексу України). Зважаючи на те, що велика кількість дітей втратила батьків (які через обставини, викликані війною, пропали безвісти), а частина батьків втратила житло, роботу, що позбавило їх можливості утримувати дитину в тому ж обсязі, що й до початку війни, застосування такого способу захисту сімейних прав та інтересів як виплата тимчасової державної допомоги на дитину є своєчасним і таким, що забезпечує належний захист права дитини на утримання.

Отже, запровадження правового режиму воєнного стану, зумовило ряд змін у застосуванні способів захисту права дитини на утримання – були обмежені виконавчі дії щодо виконання судових рішень про стягнення додаткових витрат на дитину у разі, якщо стягувачем є громадянин російської федерації, який проживає за межами території України; заборонено відкриття виконавчих

проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій; розширено перелік доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на дитину, а також визначено випадки, коли платник аліментів виїхав в державу, з якою Україна не уклала договору про надання правової допомоги; змінено територіальну підсудність справ про стягнення аліментів та додаткових витрат, тобто наділено застосовувати стягнення аліментів, додаткових витрат, а також відповідальності за порушення аліментних зобов'язань як способи захисту інші суди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Салюк П. І. Захист сімейних прав та інтересів судом. Дис. ... докт. філ. Спец. 081 – Право. Хмельницький, 2023. 238 с.
2. Постанова Верховного Суду від 13 квітня 2021 року у справі № 308/4214/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96281790>.
3. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Дис. ... докт.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вінниця, 2015. 496 с.
4. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник для студ.вищ.навч.закл. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
5. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
7. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2006. 432 с.
8. Сімейне право України: підручник. Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
9. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Х.: Фактор, 2011. 576 с.
10. Гаврік Р. О. Проблеми класифікації способів захисту сімейних прав та інтересів у сімейно-правовій доктрині. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 29-33.
11. Аліментні зобов'язання у період воєнного стану. *Координаційний центр з надання правової допомоги*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/alimentni-zobovyazannya-u-period-voyennogo-stanu>.
12. Про внесення зміни до розділу XIII "Прикінцеві та перехідні положення"

Закону України "Про виконавче провадження": Закон України від 15 березня 2022 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>.

13. Роз'яснення Мін'юсту щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану (1 квітня 2022 року). *Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnih-zobov'язan-u-period-voyennogo-stanu>.

14. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-п#Text>.

15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

16. Буряченко А. М. Відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання у сімейному праві. Дис. ... докт.філ. Спец. 081 – Право. Хмельницький, 2022. 234 с.

М.Б. Гарієвська,

*кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

МИРОВА УГОДА В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Укладення мирової угоди є правом сторін, яким вони можуть скористатися у будь-який момент судового розгляду, тобто після відкриття провадження у справі судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції та до ухвалення судового рішення за результатами такого розгляду.

Після ухвалення судового рішення судовий процес припиняється. Разом з тим, процес захисту прав продовжується у формі виконання судового рішення, яке може відбуватися у добровільному чи примусовому порядку (виконавче провадження).

Диспозитивні начала виконавчого провадження передбачають можливість укладення мирової угоди між стягувачем та боржником з метою припинення виконавчого провадження шляхом досягнення згоди, що затверджується (визнається) судом, який видав виконавчий документ (ч. 2 ст. 19 ЗУ «Про виконавче провадження») [2].

Компетентним органом, який розглядає зміст мирової угоди

сторін у виконавчому провадженні і питання про її затвердження, є суд. Закон не надає відповідної компетенції державному виконавцю, який займається виконанням рішення.

На стадії виконання судового рішення, процес укладення мирової угоди має свої особливості. На відміну від укладення мирової угоди під час судового розгляду, на даній стадії мова йде не про врегулювання спору, а про встановлення або зміну порядку виконання вже прийнятого судового рішення.

Під час виконання судового рішення спір вже вирішений судом, і відповідне судове рішення повинно бути виконаним. Тобто, суд вже видав виконавчий документ, який передано державному виконавцю чи приватному виконавцю для примусового виконання. У цьому контексті, мирова угода служить інструментом, спрямованим на визначення або зміну способу та порядку виконання судового рішення.

Основна мета укладення мирової угоди на стадії виконання полягає в забезпеченні ефективного та швидкого закінчення виконавчого провадження. Угода може визначати конкретні заходи, дії та рішення, до яких сторони зобов'язуються, і вона обмежена лише правами та обов'язками сторін та предметом спору.

Важливо відзначити, що мирова угода не може виходити за межі спірних правовідносин та не може стосуватися осіб, які не є сторонами у спорі. Вона спрямована на швидке та ефективне виконання судового рішення, а не на створення нових правовідносин чи врегулювання питань, які не були вирішені у судовому рішенні. Таким чином, укладання мирової угоди на етапі виконання відрізняється від її укладення під час судового розгляду.

Згідно зі ст. 434 ЦПК України, мирова угода, укладена між сторонами в процесі виконання рішення, подається в письмовій формі державному виконавцю, який не пізніше триденного строку передає її до суду за місцем виконання рішення для визнання [1].

Заява подається сторонами виконавцю в письмовій формі. В ній має бути зазначено:

- назву документа а саме «Мирова угода»;
- місце та дату її укладення;
- найменування та місцезнаходження сторін, їх представників, якщо такі є;
- цивільна справа, за якою укладається мирова угода;
- повинні бути викладені умови мирової угоди, щодо яких

дійшли згоди сторони;

- чіткі строки виконання зобов'язань.

Дана заява повинна бути підписана сторонами, якими вона подана.

Зі змісту частини першої статті 434 ЦПК України вбачається, що на законодавчому рівні встановлений імперативний припис щодо часу, коли може бути укладена мирова угода після ухвалення судового рішення, тобто закінчення судового процесу, та кола суб'єктів, які уповноважені звернутися до суду з клопотанням про затвердження мирової угоди, яке розширеному тлумаченню не підлягають.

Так, на відміну від раніше чинної частини першої статті 372 ЦПК України 2004 року, викладеної в новій редакції відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 року № 1404-VIII, яка дозволяла укладення мирової угоди як до відкриття виконавчого провадження, так і під час виконавчого провадження, частина перша статті 434 ЦПК України встановлює, що зазначене право може бути реалізовано лише в процесі примусового виконання судового рішення, тобто за наявності відкритого виконавчого провадження.

Суб'єктами, які уповноважені звертатися до суду з клопотанням про затвердження мирової угоди, є державний або приватний виконавець, на виконанні в яких знаходиться відповідне виконавче провадження.

О.Б. Верба вважає недоцільною вимогу ЦПК щодо обов'язкового подання заяви про визнання мирової угоди в процесі виконання до суду через державного виконавця. Сторони можуть безпосередньо подавати заяву до суду, оскільки суд є суб'єктом виконавчого провадження [3, с. 8]. Дійсно, підтримуємо вищевказаного автора і в певному аспекті доповнюємо його думку тим, що пропозиція буде більш слушною, якщо взагалі виключити можливість подання мирової угоди до суду через державного виконавця. Обґрунтування полягають в тому, що виконавець ніяким чином не впливає на вирішення питання щодо укладення та визнання мирової угоди та його дії при цьому не мають суттєвого значення для перебігу виконання рішення. Державний виконавець не має права відмовити учасникам виконавчих правовідносин у прийнятті мирової угоди, також він не наділений повноваженнями перевіряти її умови, її законність. При отриманні мирової угоди він не відкладає/зупиняє

виконавче провадження, а більше того, при розгляді питання щодо визнання мирової угоди, суд навіть не запитує його думку з приводу доцільності закінчення виконавчого провадження з цієї підстави. Єдиним питанням, яке може цікавити державного виконавця у такому випадку, так це лише відшкодування витрат, пов'язаних з проведенням виконавчих дій до того, як у стягувача і боржника виникло бажання укласти мирову угоду. Виходячи з цього, роль державного виконавця зводиться виключно до здійснення посередництва між судом та сторонами, яке до того ж затягує вирішення питання щодо затвердження умов мирової угоди. Тому, пропозиція полягає в тому, щоб внести зміни до ст. 434 ЦПК, передбачивши, що мирова угода на стадії виконавчого провадження з метою її визнання подавалася сторонами у письмовій формі безпосередньо до суду. Дане положення відповідно має бути відтворене у Законі України «Про виконавче провадження».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 753/16296/14-ц (провадження № 61-8665св20) зазначено, що: «зі змісту частини першої статті 434 ЦПК України вбачається, що на законодавчому рівні встановлений імперативний припис щодо часу, коли може бути укладена мирова угода після ухвалення судового рішення, тобто закінчення судового процесу, та кола суб'єктів, які уповноважені звернутися до суду з клопотанням про затвердження мирової угоди, яке розширеному тлумаченню не підлягають [6].

Так, на відміну від раніше чинної частини першої статті 372 ЦПК України 2004 року, викладеної в новій редакції відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 року № 1404-VIII, яка дозволяла укладення мирової угоди як до відкриття виконавчого провадження, так і під час виконавчого провадження, частина перша статті 434 ЦПК України встановлює, що зазначене право може бути реалізовано лише в процесі примусового виконання судового рішення, тобто за наявності відкритого виконавчого провадження.

Суб'єктами, які уповноважені звертатися до суду з клопотанням про затвердження мирової угоди, є державний або приватний виконавець, на виконанні в яких знаходиться відповідне виконавче провадження.

У зв'язку з наведеним, у разі звернення сторін безпосередньо

до суду з письмовою заявою про укладення мирової угоди під час виконання судового рішення, суд має виходити з того, що заява підписана особами, які не мають права її підписувати».

Як в доктрині, так і практиці касаційного суду, звертається увага на існування службових строків:

(а) процесуальні дії суду та учасників судового процесу мають здійснюватися лише в рамках відповідних стадій судочинства, у послідовності та в межах певного часу, зокрема визначених процесуальних строків для учасників справи та строків судової діяльності, встановлених законом для суду (службові строки);

(б) строки судової діяльності (службові строки) відрізняються від процесуальних строків за своєю сутністю. Вони не впливають на реалізацію суб'єктивних процесуальних прав сторонами, іншими особами, які беруть участь у справі. Пропущення службового строку не знімає із суду обов'язку вчинити процесуальну дію або комплекс процесуальних дій [5, с. 432].

Право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених цим Кодексом (стаття 126 ЦПК України).

Суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено ЦПК України передбачає строки, які по своїй суті не є строками звернення до суду та відносяться до службових строків (наприклад, встановлені у статтях 401, 407, 434, 442 ЦПК України); триденний строк (частина перша статті 434 ЦПК України), протягом якого виконавець має звернутися до суду для вирішення питання про затвердження мирової угоди, - це службовий строк, встановлений в ЦПК України саме для виконавця;

Оскільки триденний строк належить до службових, то на нього не поширюються положення статей 126 і 127 ЦПК України. Тобто, пропуск виконавцем цього строку не зумовлює такий наслідок як необхідність подання клопотання про поновлення вказаного строку та не звільняє його від обов'язку передати клопотання про затвердження мирової угоди, а в суду відсутні підстави для залишення клопотання без розгляду або для відмови в затвердженні мирової угоди внаслідок пропуску

триденного строку.

Повноваження суду щодо визнання мирової угоди на будь-якій стадії процесу обумовлені вимогами цивільної процесуальної форми, яка передбачає відповідну реакцію суду (у вигляді контролю) на дії сторін з розпорядження їхніми матеріальними і процесуальними правами. Суд повинен допомогти сторонам у здійсненні їхніх прав, тобто вживати заходів, спрямованих на примирення сторін, сприяти їм за наявності їхньої ініціативи у врегулюванні спору. Правовідношення, яке виникає на підставі укладення мирової угоди на кожній стадії цивільного процесу, відбувається за участю суду: позивач – суд – відповідач, стягувач – суд – боржник.

Роль суду при визнанні мирової угоди – контрольна. Він повинен перевірити законність цього акта за кількома напрямками:

- 1) чи є процесуальна дія, а саме: чи укладено мирову угоду, чи є звернення сторін до суду про затвердження мирової угоди;
- 2) чи наділена відповідна категорія осіб, які беруть участь у справі, правом на укладення мирової угоди;
- 3) добровільність укладення мирової угоди і усвідомлення наслідків затвердження судом цього акта;
- 4) чи можливо з відповідної категорії справ укладення мирової угоди; чи допускається можливість домовленості сторін; чи не змінюють сторони своєю угодою імперативні норми закону;
- 5) чи всі особи беруть участь у справі і чи не порушує мирова угода їх прав, а також права осіб, не залучених до участі у справі; чи чітко викладено її умови; чи немає двозначності, нечіткості умов; чи не укладена мирова угода під умовою;
- 6) чи врегулюється даної мировою угодою спір; чи відповідають умови мирової угоди предмету спору, чи не зачіпають інші права та обов'язки сторін [4, с. 208].

Питання затвердження мирової угоди у процесі виконання рішення, задоволення заяви про відмову стягувача від примусового виконання рішення вирішується судом протягом десяти днів з дня надходження до суду відповідної заяви, про що постановляється ухвала.

Суд має право відмовити у затвердженні мирової угоди у процесі виконання рішення чи задоволенні заяви про відмову від примусового виконання рішення з підстав:

- 1) умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права

чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, затвердження мирової угоди) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. По своїй суті застосування конструкції мирової угоди всупереч її призначенню та/або на шкоду кредиту є нерозумним та недопустимим. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню та/або на шкоду кредиту, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосуються прав та/або інтересів кредитора.

2) одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Мирова угода надає сторонам можливість швидко та ефективно завершити конфлікт без тривалого виконавчого провадження. Це особливо важливо в ситуаціях, коли сторони бажають уникнути витрат часу і ресурсів на виконання судового рішення. Оскільки сторони самостійно приймають участь у угоді, вони більше схильні дотримуватися умов та виконувати свої зобов'язання, що сприяє довгостроковому вирішенню конфлікту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. у редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 07.12.2023).
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 30, ст.542.
3. Верба О.Б. Особливості визнання судом мирової угоди на стадії виконавчого провадження. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/03_2008/08vobs_vr.pdf (дата звернення 07.12.2023).
4. Гарієвська М. Б. Проблемні питання визнання мирової угоди в Україні та Німеччині. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 10, 2011 р. / Редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2011. С. 207-209.

5. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Х., 2011. 1352 с.
6. Постанова Верховного Суду від 30.09.2020 р. у справі № 753/16296/14-ц на касаційну скаргу представника ОСОБА_1 - ОСОБА_3 на ухвалу Дарницького районного суду м. Києва від 28 січня 2020 року. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566561>. (дата звернення: 07.12.2023).

А.С. Глиняна,
студентка

Науковий керівник: **Е.В. Позняк,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ, Україна)

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА УСУНЕННЯ ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ВОД ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Проблема забруднення вод є досить нагальним питанням для України, адже наша держава конституційно гарантує забезпечення екологічної безпеки та відновлення екологічної рівноваги на території нашої держави у відповідності до ст. 16 Конституції України [1] на засадах сталого розвитку. Водні ресурси країни – одне з джерел отримання питної води для населення, а також води є середовищем існування тисяч видів унікальних живих організмів. За останні десятиліття води України та й загалом світовий показник рівня забруднення наземних та підземних вод стрімко погіршився. На мою думку, це пояснюється економічною глобалізацією та зростанням кількості забруднюючих підприємств. На жаль, суб'єкти господарювання часто нехтують правилами очищення та утилізації рідких відходів, що містять у собі небезпечні хімічні сполуки, порушуючи вимоги чинного законодавства та екологічних нормативів.

До факторів, які спричиняють забруднення водойм відходами промисловості, можна віднести: використання застарілих технологій виробництва та устаткування; надмірна концентрація промислових підприємств; незручна структура промислового виробництва, що полягає в значному рівні зосередження екологічно небезпечних виробництв у межах певних регіонів чи місцевостей; недосконалість або відсутність необхідних природоохоронних систем; відсутність

необхідного юридичного та економічного механізмів, які б заохочували запровадження екологічно безпечних технологій і природоохоронних систем [2].

Наразі юридичний захист водних ресурсів в Україні забезпечується за допомогою Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 р., Водного кодексу України від 06 червня 1995 р., а також законів України, таких як «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 р. та інших. Для визначення напрямів державної екологічної політики у зазначеній сфері застосовуються положення Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 р. Правова охорона вод забезпечується також указами й розпорядженнями Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, наказами профільних міністерств та іншими актами.

Згідно з офіційною статистикою, щороку у водойми України скидають близько 300 млн кубометрів неочищених стоків. Неофіційна статистика показує значно гірші результати. Саме тому називати стан водних ресурсів країни задовільним не доводиться. Фактично у кожній з водойм можна легко зафіксувати перевищення допустимих норм забруднення. Середньорічні дані лабораторних вимірювань, які проводять органи Державного агентства водних ресурсів України, свідчать про підвищений вміст у воді контрольованих створів важко та легкоокисних забруднюючих речовин [3].

Для переважної більшості підприємств промисловості та комунального господарства скиди забруднюючих речовин істотно перевищують гранично допустимий рівень. Це призводить до забруднення водних об'єктів і порушення норм якості води. Сьогодні четверта частина очисних споруд водопровідної мережі, кожна п'ята насосна станція та половина насосних агрегатів відпрацювали нормативний строк експлуатації. В аварійному стані перебуває понад 30% водопровідних та каналізаційних мереж. Щодоби у водойми скидається понад 10,6 тис. куб. метрів неочищених і недостатньо очищених стічних вод [4].

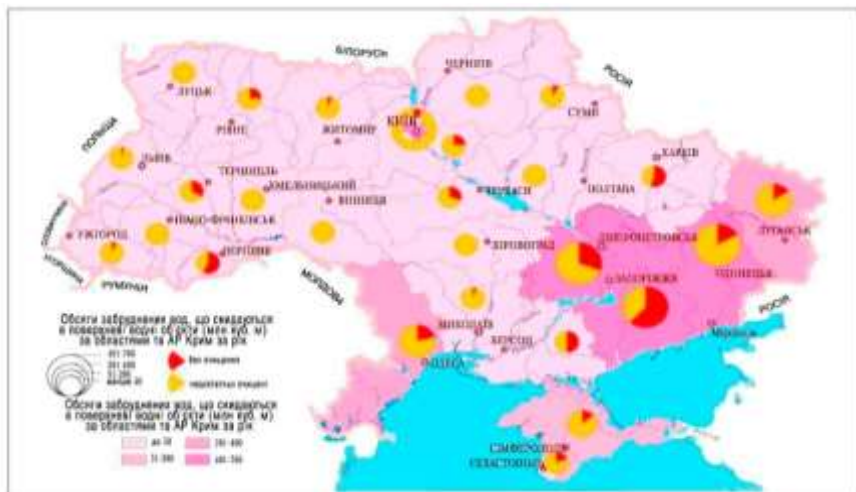

Рисунок 1 – Обсяг скидів неочищених та недостатньо очищених стічних вод [4].

З рисунку 1 видно, що найбільш забруднюючими областями України є ті, що мають на своїй території великі промислові комплекси, це підтверджує, що суб'єкти господарювання безвідповідально ставляться до утилізації рідких відходів та часто зливають їх у відкриті водойми. Наразі в умовах воєнного стану, активних бойових дій у Східній частині України та окупації негативний вплив на води та водні ресурси держави лише поглиблюється.

Пропоную звернути увагу на резонансну справу, в якій внаслідок діяльності птахофабрики було скинуто рідкі відходи, тим самим забруднено річку Південний Буг, з нищівними наслідками для рибного господарства та вкрай негативним впливом на навколишнє природне середовище загалом. Дане підприємство – це елітне рибне господарство, що займається розведенням червонокнижної риби – Білуги Ленського, Азовського Осетра, Гібрида білуги (Бестер) – задля виготовлення чорної ікри та збільшення популяції, певна річ. «Стадо було сформовано з риб, які були вилучені з дикої природи в Азовському морі наприкінці 90-х років. Після чого йшло одомашнення осетрів, переведених з кормів на морожену рибу. Потім риба підростає, отримуємо статеві продукти, які перетворюються в друге покоління риби. Зокрема, з наших осетрів вирощували мальків і заселяли їх в Азовське море» – зі слів директора. Таким чином, рибне господарство здійснювало й

відтворення зазначених об'єктів тваринного світу шляхом відновлення популяції осетрів у їх природньому середовищі.

Рибне господарство у 2014 р. рятували від окупації в Донецькій області, керівництво терміново шукало місце для розміщення свого стада червонокнижної риби. В 2017 р. господарство переїхало у Вінницьку область на річку Південний Буг у закинуте рибне господарство. Вклали кошти у розвиток та відновлення потужностей. У 2023 р. в листопаді рибне господарство втратило за ніч усі 9 тонн єдиного унікального стада племінного азовського осетра. В одну ніч показники впали до критичного рівня, датчики на господарстві вказували на це. Було здійснено дослідження на азот амонійний, нітрити, сульфати, фосфати, хлориди і хімічне споживання кисню, біологічне споживання кисню.

Зазначена ситуація стала досить медійною, громадські організації, правоохоронні органи та керівництво рибного господарства, так би мовити, в синергії, розпочали розслідування із метою виявлення причин загибелі 9 тонн риби. В результаті, було з'ясовано, що масовий мор риби стався через скиди рідких відходів від птахофабрики.

Отож, постає питання, яка відповідальність настає за подібні правопорушення. У главі 23 Водного кодексу України є ст. 110 «Відповідальність за порушення водного законодавства», в якій зазначено, що порушення водного законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України. Ст. 111 також визначає правила відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства. Варто зазначити, що наразі в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року є окремий розділ саме щодо охорони вод. Основними джерелами забруднення вод у ньому визначено скиди з промислових об'єктів, неналежний стан інфраструктури водовідведення та очисних споруд, недотримання норм водоохоронних зон, змив та дренування токсичних речовин із земель сільськогосподарського призначення.

З метою попередження та усунення забруднення вод, у тому числі хімічними відходами промисловості, статтями 35 – 40 Водного кодексу України закріплено відповідні нормативи стосовно використання та охорони водних об'єктів, до яких належать: нормативи екологічної безпеки водокористування; екологічні

нормативи якості води масивів поверхневих та підземних вод; нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин; галузеві технологічні нормативи утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти; технологічні нормативи використання води [5].

Першочергове значення для правової охорони вод має належне державне управління водними ресурсами – діяльність, спрямована на подолання наявних водно-екологічних загроз в країні, створення сприятливих умов для сталого, екологічно безпечного водокористування, відтворення та охорони всіх водних ресурсів на території країни з урахуванням їх транскордонного значення, а також водних екосистем. За основоположний методологічний принцип такого державного управління взято комплексний принцип інтегрованого управління водними ресурсами за районами річкових басейнів [6].

На рівні Європейського Союзу вирішенню проблем забруднення водних ресурсів відходами промисловості приділяється особлива увага. До важливих джерел такого регулювання відносяться: Директива Ради 91/271/ЄЕС від 21.05.1991 р. стосовно очистки стічних вод міст; Директива Ради 98/83/ ЄС від 03.11.1998 р. про якість води, призначеної для споживання людиною; Рішення Ради 77/795/ЄЕС від 12.12.1977 р. стосовно встановлення спільної процедури обміну інформацією щодо якості поверхневих питних вод в країнах-членах Співтовариства. Серед міжнародних джерел – Протокол про воду та здоров'я (17.06.1999 р., ратифікований Україною 09.07.2003 р.) до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (підписання 17.03.1992 р., приєднання України 01.07.1993 р.) [11] та інші.

Важливим при використанні вод і водних ресурсів є попередження та усунення хімічного забруднення вод, адже питну воду споживають десятки тисяч громадян. У наш час більшість басейнів річок в Україні, згідно з гігієнічною класифікацією водних об'єктів за ступенем забруднення, можна віднести до категорій «забруднені» та «дуже забруднені». Зауважимо, що хоча склад очисних споруд досить розгалужений, технології водопідготовки та методи дезінфекції питної води фактично залишаються незмінними, вони не в змозі досягти необхідного рівня очищення для забезпечення якісної питної води для населення. Спостереження за поверхневими водоймами вказують на те, що їхні екологічні показники змінюються у негативному значенні.

В січні 2021 р. Всеукраїнська екологічна ліга вперше за 14 років провела масштабну перевірку якості питної води. Працівники обласних випробувальних лабораторій Держпродспоживслужби зробили 2 аналізи: мікробіологічний (показує наявність у воді збудників холери, сальмонельозу, дизентерії та гепатиту) та хімічний (демонструє наявність у зразках токсичних елементів, таких як свинець, ртуть, цинк та залізо, та скільки у воді корисних речовин, наприклад, калію, кальцію, магнію, натрію та фтору). Результатом перевірки став висновок про те, що люди постійно вживають воду, яка не є придатною для щоденного вживання [7, с. 5]. Це зазвичай сигналізує, що система охорони вод від забруднення наразі не працює та повинна бути реформована.

Доповідь про розвиток промислового тваринництва в регіоні Балтійського моря щодо охорони навколишнього природного середовища наводить рекомендації для європейських країн, які необхідно застосовувати для належної правової охорони вод та довкілля в цілому, що передбачає наступне.

1. Ухвалення та ретельний контроль за виконанням законів, норм та правил щодо якості води, повітря та земель при веденні інтенсивного тваринництва, а також створення ефективної системи штрафів у разі їх порушення.

2. Сприяння участі громадськості у прийнятті рішень щодо розміщення та пуску в експлуатацію нових великих тваринницьких ферм та внесення змін до чинних дозволів, виданих існуючим фермам.

3. Розробка систем фінансової підтримки для великих тваринницьких ферм, що дотримуються норм екологічного законодавства, та фінансового заохочення органічних ферм [8].

Вважаю, аби покращити загалом систему охорони вод України необхідно дослідити міжнародний досвід, наприклад, Європейського Союзу. Зокрема, в ЄС, застосовується запровадження переліку небезпечних речовин, скидання яких у водні об'єкти взагалі заборонено або може здійснюватися виключно за наявності відповідного дозволу у встановлених обсягах. Окрім того, на держави-члени ЄС покладено зобов'язання розробити відповідні програми для цілей зменшення обсягів забруднення водойм, які містять стандарти екологічної якості водних ресурсів. Розроблено також критерії оцінки хімічного стану води, критерії виявлення значних і підвищених тенденцій зростання концентрацій забруднень

у підземних водах та виявлення початку зворотної тенденції тощо [9]. До того ж, сприяння охороні здоров'я та благополуччю людей на індивідуальній та колективній основі згідно з принципами сталого розвитку шляхом удосконалення управління водними ресурсами, включаючи охорону водних екосистем, а також шляхом попередження, контролю і зниження ступеня поширення захворювань, пов'язаних із водою [10]. Доцільним є регулярне проведення громадського аудиту для оцінки відповідності якості питної води встановленим вимогам, зміцнення контролю, запобігання забрудненню та засміченню водних ресурсів шляхом систематичних перевірок суб'єктів господарювання та притягнення винних осіб до відповідальності, а також, посилення відповідальності за порушення водного законодавства.

Отже, система охорони водних ресурсів в Україні є застарілою та потребує нагальних реформ, шляхом зміни національного законодавства, впровадження Європейського досвіду та підвищення екологічної свідомості й культури громадян загалом. Для цього на рівні вдосконалення законодавства необхідно: покращити і розширити систему очищення стічних вод, забезпечити використання сучасних технологій для видалення забруднюючих речовин; розвивати та впроваджувати ефективні стратегії управління відходами для зменшення викидів токсичних речовин та попередження забруднення водних ресурсів; залучати підприємства до співпраці, до відповідального відведення стічних вод та впровадження екологічно чистих технологій виробництва, надавати таким підприємствам податкові пільги. Звернути увагу потрібно не лише на водойми, а також на забезпечення захисту та відновлення природних водних екосистем, до складу яких входять ліси та водно-болотні угіддя, що відіграють ключову роль у фільтрації води та збереженні водних басейнів. Кожен має пам'ятати, що ми повинні турбуватись про «завтра», адже людина, її життя, здоров'я та благополуччя безпосередньо залежить від водних ресурсів та їх якості зокрема.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Мороз О. Т., Щур Т. М., Правові аспекти вирішення проблеми забруднення поверхневих вод. *Регіональна наукова практична конференція «Актуальні проблеми природоохоронного законодавства»*: Збірник тез, 4-5

- червня 2020 року, м. Рівне. Рівне: НУВІП, 2020. 93 с. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/18611/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%9D%D0%A3%D0%92%D0%93%D0%9F.pdf (дата звернення: 19.01.2024).
3. Зберегти воду: українські водойми потерпають від забруднення. URL : <https://www.unian.ua/ecology/naturalresources/1455473-zberegti-vodu-ukrajinski-vodoymi-poterpayut-vid-zabrudnennya.html> (дата звернення: 19.01.2024).
4. Всеукраїнська екологічна ліга. Екологічна ситуація та стан питних вод України. URL: <https://www.ecoleague.net/diialnist/vydannia-vel/ekolohichni-karty/ekolohichna-sytuatsiia-ta-stan-pytnykh-vod-ukrainy> (дата звернення: 19.01.2024).
5. Водний кодекс України: Закон України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-vr#n870> (дата звернення: 20.01.2024).
6. Стале управління водними ресурсами. Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України: вебсайт. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/Ohorona-vod.html> (дата звернення: 20.01.2024).
7. Свистунова Ю.О. Доступ до якісної питної води в Україні: проблемні питання та шляхи їх розв'язання. *Екологічний вісник*. Всеукраїнська екологічна ліга ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». 2021. № 1 (25) січень-лютий. С. 5–7.
8. Skorupski J., Bankauskaite R., Butze-Ruhnenstierne H., Gabrielsson E., Hrytsyshyn P., Kalach A., Kalnina E., Kotkas M., Liepa I., Merisaar M., Norén G., Ovcharenko V., Schmiedel J. Report on Industrial Livestock Farming in the Baltic Sea Region – Environmental Protection Context. 2013. 64 p.
9. Правове регулювання охорони вод від забруднення відходами промисловості. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: [Правове регулювання охорони вод від забруднення відходами промисловості — WikiLegalAid](#) (дата звернення: 20.01.2024).
10. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р.: Ратифікований Законом № 1066-IV від 09 липня 2003 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_030#Text (дата звернення: 20.01.2024).
11. Коверя Р.М. Актуальні проблеми правової охорони вод у сфері промислового тваринництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/75.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

А.О. Гнатовська,
студентка 4-го курсу
Науковий керівник: **О.М. Трач,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ПО СУТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО НАДАННЯ ОСОБИ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

Розгляд справи про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку є важливим етапом у процедурі надання такої допомоги. Заява про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку розглядається судом у строки, які залежать від виду психіатричної допомоги, яку просить надати суд. Так, заява про госпіталізацію особи до закладу з надання психіатричної допомоги розглядається судом протягом 24 годин, заява про психіатричний огляд - протягом трьох днів, а заява про надання амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації - протягом десяти днів.

Такі строки встановлені з метою забезпечення своєчасного надання психіатричної допомоги особам, які її потребують.

Справа за заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку розглядається за участю прокурора, лікаря-психіатра, представника закладу з надання психіатричної допомоги, який подав заяву, адвоката чи законного представника особи, стосовно якої розглядається питання, пов'язане з наданням психіатричної допомоги.

Справа розглядається за присутністю особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку. Однак, з урахуванням стану здоров'я такої особи, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції.

У розгляді справи про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку беруть участь такі учасники процесу:

1) Прокурор. Прокурор бере участь у розгляді справи для забезпечення законності та своєчасності її розгляду.

А. М. Меденцев вважає, що участь прокурора у справах про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку є важливою для захисту прав людини. Прокурор повинен стежити, щоб

психіатрична допомога не надавалася здоровим особам, не було необґрунтованих заяв, і щоб за обставинами, які є підставою для звернення до суду, не приховувалася інша мета, направлена на позбавлення цієї особи житла чи звільнення з роботи тощо [1, с. 114].

2) Лікар-психіатр. Лікар-психіатр бере участь у розгляді справи для надання суду висновку про стан здоров'я особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку.

3) Представник закладу з надання психіатричної допомоги. Представник закладу з надання психіатричної допомоги бере участь у розгляді справи для надання суду інформації про стан здоров'я особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку.

В. В. Комаров та Ю. Д. Притика вважають, що психіатричні та психоневрологічні установи не можуть виступати законними представниками недієздатних осіб у суді при розгляді справ про примусову госпіталізацію або продовження строку такої госпіталізації. У таких випадках законними представниками є органи опіки та піклування [2, с. 260].

4) Адвокат чи законний представник особи. Адвокат чи законний представник особи бере участь у розгляді справи для захисту прав та інтересів особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Особа, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку, є важливим учасником процесу. Вона має право надавати суду пояснення, брати участь у дослідженні доказів та задавати запитання учасникам процесу.

Участь особи у розгляді справи є важливою для забезпечення справедливого розгляду справи та захисту її прав та інтересів.

Так яскравим є рішення Європейського суду з прав людини від 19 квітня 2012 року у справі «М. проти України» у якому розглянуто питання дотримання права на свободу та особисту недоторканність особи при поміщенні її для стаціонарного лікування у психіатричний заклад.

У цій справі заявницю 4 рази госпіталізовували до психіатричного закладу для проходження лікування, тричі – у примусовому порядку на підставі висновків лікарів і судових рішень,

а востаннє – за її власною згодою.

Європейський суд дійшов висновку про порушення п. 1 ст. 5 Конвенції при другій і третій госпіталізаціях. Суд визнав, що порушення відбулося через такі фактори:

1. Заявниці не було повідомлено про судові засідання з розгляду питання про госпіталізацію в примусовому порядку.

2. Судове рішення було прийнято за відсутності заявниці.

3. У судовому рішенні не було зазначено, які саме дії заявниці були підставою для госпіталізації в примусовому порядку.

Суд зазначив, що ці порушення були серйозними та призвели до порушення права заявниці на свободу та особисту недоторканність [3].

Це рішення має важливе значення для України, оскільки підтверджує необхідність дотримання певних гарантій прав людини при примусовому психіатричному лікуванні. Зокрема, особа, яка підлягає госпіталізації в примусовому порядку, повинна бути повідомлена про судові засідання, мати право брати участь у розгляді справи та мати доступ до інформації про підстави для її госпіталізації.

Для забезпечення дотримання цих гарантій в Україні необхідно внести зміни до законодавства про психіатричну допомогу. Зокрема, необхідно передбачити обов'язок лікаря-психіатра повідомити особу про судові засідання з розгляду питання про її госпіталізацію в примусовому порядку. Крім того, необхідно передбачити, що в судовому рішенні про госпіталізацію в примусовому порядку повинні бути зазначені підстави для такої госпіталізації.

Внесення таких змін сприятиме захисту прав і свобод людини при примусовому психіатричному лікуванні та запобіганню порушенням, які можуть призвести до негативних наслідків для особи.

Предмет доказування у справах медичного спрямування можна розділити на два основні компоненти:

- 1) фактичну психіатричну поведінку особи в суспільстві, яка підтверджується шляхом спостереження за нею близькими чи сторонніми людьми;

- 2) кваліфікацію інтенсивності психіатричної поведінки, яка фіксується у висновках лікарів-психіатрів.

Ці два компоненти є основою для формування системи

доказів у цій категорії справ.

Пояснення заявників (батьків, усиновлювачів, опікунів), свідків є першоджерелом інформації про відхилення у поведінці особи. На їх основі лікар-психіатр приймає рішення про проведення психіатричного огляду.

Мета психіатричного огляду - з'ясування наявності чи відсутності в особи психічного розладу. Огляд проводиться лікарем-психіатром за проханням батьків або інших законних представників стосовно осіб віком до 14 років, або за відсутності їхньої згоди - за наявності підстав для обґрунтованого припущення про наявність у особи психічного розладу [4].

Висновок лікаря-психіатра та заява законних представників особи є належними доказами у справі про психіатричний огляд. У разі відмови особи або її законних представників від психіатричного огляду суд ухвалює рішення про примусовий огляд на основі заяви лікаря-психіатра. Доказами у цьому випадку можуть бути пояснення свідків чи постраждалих осіб.

У разі обґрунтованого припущення того, що особа страждає на тяжкий психічний розлад, який створює потенційну небезпеку для неї самої або оточуючих, лікар-психіатр має право провести психіатричний огляд самостійно і негайно.

Стаття 11 ЗУ «Про психіатричну допомогу» не передбачає можливості судового оскарження дій лікаря-психіатра, зокрема, щодо подання до суду заяви про примусовий психіатричний огляд. Це є проблемою, оскільки пояснення лікаря-психіатра та його висновок можуть бути використані як докази у судовому процесі. Посилання законодавця на «відповідальність, передбачену законом» є неточним і не дає зрозуміти, яку відповідальність може нести лікар-психіатр.

Таким чином, розгляд справи про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку є важливим етапом у процедурі надання такої допомоги. Ця процедура має забезпечити дотримання прав і свобод особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Меденцев А. М. Участь прокурора у розгляді судом справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. *Вісник прокуратури*. 2008. № 6. С. 109-114.
2. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження: монографія. Харків : Право, 2011. 312 с.

3.Справа «М. проти України»: рішення від 19 квітня 2012 року.
URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08JE97C55C>

4.Олійник А. Докази та предмет доказування у справах про надання фізичним особам психіатричної допомоги в примусовому порядку. *Підприємництво, господарство і право*. Вип. 4, 2018. С. 58-63.

О.М. Гончаренко,
доктор юридичних наук, доцент
(м. Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-0178-2003

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Поняття “соціальне підприємництво” є доволі дискусійним як в українській науці так і закордоном. Насамперед незрозумілим виглядає те, у якій організаційно-правовій формі може існувати соціальне підприємництво. Адже з однієї сторони - це підприємництво, основою якого є комерційна мета, прибуток. З іншої - це соціальна мета, де основою не є отримання прибутку. Отже, сама дефініція “соціальне підприємництво” є контроверсійною в розумінні українського законодавства.

Нерозвиненість наукової концепції щодо соціального підприємництва виражається і на практиці у законопроектній роботі. Зокрема, зареєстровано проект Закону України “Про ветеранське підприємництво” реєстрац. номер 10258 від 13.11.2023 року. Основними цілями та завданнями проекту є «створення сприятливих умов для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння сталому розвитку України в цілому» (відповідно до п. 2 пояснювальної записки до цього проекту).

Цим проектом, крім іншого, пропонуються визначення поняття соціального та ветеранського підприємництва та його суб’єктів, ветеранського соціального підприємництва; мети, завдань і принципів державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва; порядку набуття суб’єктом підприємництва ветеранського статусу та його втрату.

Також слід зазначити, що проектом пропонується внести зміни до низки Законів України: Господарського кодексу України ,

Законів України «Про охорону прав на промислові зразки», ««Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про правову охорону географічних зазначень», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про місцеве самоврядування».

Аналізуючи положення проекту можна прийти до висновку, що він являє собою більше декларацію, оскільки реальних механізмів підтримки, у тому числі фінансової або ж надання відповідних гарантій, пільг у ньому не передбачено. Крім того, саме ідея проекту щодо ветеранського підприємництва потребує створення належних та адекватних механізмів реалізації на практиці, хоча бт на рівні законопроектної роботи.

Зокрема, проектом пропонується доповнити ст. 42 Господарського кодексу України (далі - ГК) частиною другою, відповідно до якої: *«Соціальне підприємництво – це підприємництво з метою досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних та/або екологічних проблем окремих категорій осіб чи груп населення»*. Звертаємо увагу, що підприємництво – це вид господарської комерційної діяльності, а згідно із ч. 1 ст. 42 ГК *«це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку»*, тобто одержання прибутку є обов'язковою ознакою підприємництва включаючи і соціальне. І саме одержання прибутку відрізняє господарську комерційну діяльність від некомерційної господарської діяльності. Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 52 ГК *«некомерційне господарювання - це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку»*.

Крім того, не зрозуміло, що мається на увазі під *«конкретними суспільно корисними матеріальними або нематеріальними результатами»*, у чому полягає значення такої *«конкретності»*.

Пунктами 2, 3, 4 ч. 3 ст. 2 проекту пропонується, що не може бути суб'єктом ветеранського підприємництва: «2) юридична особа, прямим або опосередкованим власником часток (акцій) у статутному (акціонерному) капіталі якої є держава, визнана Верховною Радою

України державою-агресором, або юридична особа, *zareєстрована відповідно до законодавства такої держави*, або фізична особа, яка постійно (переважно) проживає у такій державі, чи є її громадянином; 3) юридична особа, засновником та/або учасником якої є держава, визнана Верховною Радою України державою-агресором, або юридична особа, *zareєстрована відповідно до законодавства такої держави*, або фізична особа, яка постійно (переважно) проживає у такій державі, чи є її громадянином; 4) юридична особа, *яка zareєстрована на території та/або відповідно до законодавства іноземної держави*».

Вказані положення не узгоджуються із нормами Закону України «Про міжнародне приватне право» у аспекті визначення приналежності юридичної особи («національності») до тієї або іншої держави. Звертаємо увагу, що відповідно до ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» «особистим законом юридичної особи вважається право держави *місцезнаходження юридичної особи*. Для цілей цього Закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа *zareєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави*. За відсутності таких умов або якщо їх неможливо встановити, застосовується право держави, у якій *знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи*».

Тобто, Закон України «Про міжнародне приватне право» визначає «національність» юридичної особи виходячи із таких критеріїв: місця реєстрації юридичної особи, створення згідно з правом держави, місця знаходження виконавчого органу управління юридичної особи. Для визначення «національності» юридичної особи проектом застосовується лише один з критеріїв - *місце реєстрації юридичної особи*, що може у подальшому призвести до визначення як суб'єктів ветеранського підприємництва тих юридичних осіб, які пов'язані з державою, визнаною Верховною Радою України державою-агресором, але там не zareєстровані, однак *іншим чином створені згідно з правом цієї держави або у якій знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи*.

Техніко-юридичного доопрацювання потребує і п. 4 ч. 3 ст. 2 проекту відповідно до якого не може бути суб'єктом ветеранського підприємництва «юридична особа, *яка zareєстрована на території та/або відповідно до законодавства іноземної держави*», оскільки вона може бути і *іншим чином створена згідно з правом іноземної держави*, а не тільки zareєстрована.

Отже, саме ідея соціального підприємництва потребує обговорення у концептуальному плані. Потім слід правильно та системно увести це поняття до національного законодавства, оскільки сама категорія залишатиметься актуальною ще досить тривалий час.

А.І. Горох,

студентка 4-го курсу

Науковий керівник: О.М. Трач,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Ініціатива у проведенні підготовчого засідання належить судді, який розглядає справу. Він визначає дату і час підготовчого засідання, враховуючи обставини справи та необхідність вчинення відповідних процесуальних дій. Підготовче засідання має розпочатися не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. Слід зазначити, що є можливість перенести підготовче засідання та оголосити перерву.

Визначено перелік підготовчих дій, які можуть бути вчинені у підготовчому засіданні та які мають бути спрямовані на досягнення мети підготовчого засідання. Підготовче засідання проводиться судом з повідомленням учасників справи. Суд зобов'язаний надати учасникам справи інформацію про дату та час підготовчого засідання для того, щоб ці учасники справи могли з'явитися до суду та реалізувати свої процесуальні права та обов'язки. Учасники справи повідомляються шляхом направлення ухвали про відкриття провадження у справі, у змісті якої прямо вказуються дата та час проведення підготовчого засідання, а також ухвали про відкладення підготовчого засідання, в якій зазначається дата та час його проведення. Слід зазначити, що в підготовчому засіданні можуть брати участь не лише учасники справи, а й усі учасники судового процесу, які також повинні бути повідомлені про дату та час його проведення. Слід зазначити про особисту участь учасників справи до суду в рамках підготовчого засідання, оскільки відповідно ч.1 ст.212 ЦПК України зазначені особи мають право брати участь у судовому

засіданні (у тому числі і в підготовчому) в режимі відеоконференції поза приміщенням суду, крім випадків, коли явка учасника справи визнана судом, як обов'язкова. Інші учасники судового процесу, а саме свідок, перекладач, спеціаліст, експерт, можуть брати участь у попередньому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду. [4,с.35].

У підготовчому засіданні суд також вчиняє такі підготовчі дії: оголошує склад суду, а також прізвища, імена та по батькові секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, встановлює наявність підстав для відводів; з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу до арбітражу чи звернутися до суду для вирішення спору за участю судді [1]. Мирова угода укладається сторонами з метою вирішення спору на основі взаємних поступок і повинна стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Якщо сторони уклали мирову угоду, суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. Якщо між сторонами укладено угоду про передачу спору рішенням на розгляд третейського суду, суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду. У разі бажання та згоди сторін на вирішення спору за участю судді суддя безпосередньо постановляє ухвалу про проведення процедури врегулювання спору за участю судді, яка одночасно зупиняє провадження у справі.

У разі необхідності заслуховує уточнення позовних вимог і заперечень на них і розглядає відповідні заяви. Відповідно до Постанови ПВСУ «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12.06.2009 р. при уточненні вимог або запереченнях на позов суд визначає характер спірні правовідносини сторін, зміст їх правових вимог та норми матеріального права, які регулюють право і якими слід керуватися при вирішенні спору [2].

Суд повинен з'ясувати у позивача предмет позову, підставу позову та зміст позову. У відповідача суд з'ясовує суть заперечення проти позову та характер такої відмови (процесуальний чи матеріальний). Оновлене законодавство передбачає обов'язок окремих учасників справи наводити правові підстави позовних вимог у заявах по суті відповідно до ЦПК України. Інші учасники справи мають право кваліфікувати спірні правовідносини в заявах по суті

справи. Суд вирішує питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовів, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не вирішено раніше. Ці підготовчі дії є вкрай важливими для своєчасного та правильного розгляду цивільної справи, оскільки через неявку певних осіб під час розгляду справи виникає необхідність її відкладення, що в результаті затягує вирішення справи та призводить до несвоєчасного поновлення порушених прав і законних інтересів громадян і організацій; може роз'яснити учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування.

Така можливість суду є новелою нової редакції ЦПК України, згідно з якою сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, їх представники можуть отримати від судді інформацію про те, які факти може обґрунтувати позовні вимоги чи заперечення проти них, оскільки від правильного встановлення обставин цивільної справи залежить вмотивоване рішення [3]. У зв'язку з оновленням ЦПК України законодавець також надає судді більше можливостей для ініціативи при збиранні судових доказів у цивільній справі, що є важливим засобом поповнення цивільної справи доказовим матеріалом; з'ясовує, чи повідомили сторони всі відомі їм обставини справи; з'ясовує, чи надано сторонами докази, на які вони посилаються у позові та відзиві, а також докази, витребувані судом, або причини їх ненадання; приймає рішення про огляд письмових, речових та електронних доказів за їх місцезнаходженням; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строк їх подання, вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше; вирішує питання про призначення експертизи, виклик у судові засідання експертів і свідків, залучення перекладача чи спеціаліста; за клопотанням учасників справи вирішує питання про забезпечення позову, про зустрічне забезпечення; вирішує заяви та клопотання учасників справи; надсилає доручення; встановлює строки подання відповідей на відгуки та заперечення; встановлює строк подання пояснень третіми особами та відповідей учасників справи на такі пояснення; встановлює умови та порядок вирішення спору за участю судді за згодою сторін у ньому.

Інститут вирішення спору за участю судді регулюється положеннями глави 4 ст.ст.201-205 ЦПК України та спрямований на пошук шляхів примирення та компромісу між позиціями сторін.

сторін, що досягається на основі їх спільних зусиль, а суддя організовує, контролює та сприяє переговорам щодо примирення або компромісного вирішення цивільного спору; призначає справу до розгляду по суті, визначає дату, час і місце судового засідання (кількох судових засідань) для розгляду справи по суті. Новим у ЦПК України є те, що саме на підготовчому засіданні суддя зобов'язаний чітко визначити, скільки судових засідань він планує провести під час розгляду справи по суті, таким чином суддя може призначити декілька судових засідань. Якщо справа складна; встановлює порядок з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та порядок дослідження доказів, якими вони обґрунтовуються, при розгляді справи по суті, про що зазначається в протоколі судового засідання; визначає розмір судових витрат, заявлених сторонами. Ще однією новелою оновленого ЦПК України є вирішення питання колегіального розгляду справи. Але слід зазначити, що колегіальний розгляд цивільних справ у суді першої інстанції у складі одного судді та двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді, передбачено лише для розгляду окремих категорій осіб у справах окремого провадження, а саме: справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою; справи про усиновлення; випадки надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; а також випадки вимушеної госпіталізації до протитуберкульозного закладу; вчиняє інші дії, необхідні для забезпечення правильного та своєчасного розгляду справи по суті. Тому цей перелік не є вичерпним.

Підготовче засідання проводиться за загальними правилами, встановленими для розгляду справи по суті, які встановлені главою 6 ЦПК України, з урахуванням особливостей підготовчого засідання у строк підготовчого провадження. Надалі порядок проведення підготовчого засідання передбачає, що відповідно до ЦПК України у встановлений судом строк позивач має право подати відзив на відзив, а відповідач - заперечення. Інші учасники справи мають право надати свої письмові пояснення щодо відзиву та заперечень до закінчення підготовчого провадження, якщо судом не встановлено інший строк [4,с.27].

За результатами вчинення процесуальних дій у підготовчому

провадженні суд постановляє ухвалу(и) про вчинення процесуальних дій, які мають бути вчинені до закінчення підготовчого провадження та початку розгляду справи по суті. Отже, за результатами підготовчого засідання суд може: постановити ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду; постановити ухвалу про закриття провадження у справі; постановити ухвалу про закриття підготовчого провадження та призначення справи до розгляду по суті, якщо суд не зміг примирити сторони, але всі необхідні підготовчі дії вчинено[1]. За результатами попереднього провадження суд у разі визнання позову відповідачем ухвалює рішення на користь позивача, чим завершує розгляд цивільної справи. Ухвалення судового рішення в підготовчому засіданні у разі відмови в позові, визнання позову, укладення мирової угоди здійснюється в порядку, встановленому ЦПК України.

Підсумовуючи, слід зазначити, що з внесенням змін до цивільного процесуального законодавства, які безпосередньо торкнулися назви та змісту підготовчого провадження, у тому числі переліку процесуальних дій суду та учасників судового процесу, які вони повинні вчинити до розгляду справи, а також вирішення питання про порядок розгляду справи – загальний чи спрощений, можливість вирішення спору за участю судді до розгляду справи, законодавець зробив ще один крок до зміцнення засад диспозитивності, змагальності та процесуальної економії, оскільки саме на стадії підготовчого провадження закладається основа для створення необхідних умов, за яких можлива реальна конкуренція рівних сторін, повне та всебічне дослідження обставин справи, а також, відповідно, ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний Кодекс України: Закон України від 18.03. 2004 р. № 1618-IV Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 7.
3. Цал-Цалко Ю. Ю. Завдання та строк підготовчого провадження. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 13 грудня 2019 р.) / за загальною редакцією д.ю.н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса: Фенікс, 2019.с.

4. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина): підруч. / за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

Р.Ю. Єрмолова,
здобувачка фахової передвищої освіти
О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТРИВАЛОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ

У трудовому праві робочий час виступає одним із складових елементів трудових відносин. Ефективне функціонування трудових відносин можливе за оптимального поєднання робочого часу з часом відпочинку, що продиктовано необхідністю врахування різних організаційно-виробничих факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Система норм, які спрямовані на врегулювання питань робочого часу в Україні, об'єднана у такий базовий інститут трудового права як «Робочий час та час відпочинку». Відповідно, група норм трудового права з питань робочого часу складає підінститут «Робочий час» [1, с. 207].

Відповідно до ст. 50 КЗпП нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень [2].

Робочий час – це час, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати роботу, визначену трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Від робочого часу слід відрізнити робочий день, який є робочим часом протягом доби.

Слід зауважити, що деякі спеціальні перерви протягом робочого дня (так званий час внутрішньозмінного відпочинку) включаються в робочий час. Зокрема:

а) перерви для обігріву при роботі на відкритому повітрі в холодний час року;

б) перерви для вантажників при навантажувально-розвантажувальних роботах;

в) перерви у зв'язку з роботою за комп'ютером;

г) перерви для годування дитини.

Час перерви в роботі, зумовлений технологічними факторами чи фізіологічними потребами, відноситься до часу для внутрішньозмінного відпочинку і особистих потреб, який є складовою частиною робочого часу. Цей час не є часом для відпочинку і споживання їжі (обідньої перерви). Час обідньої перерви до складу робочого часу не включається [1, с. 209].

Від установлені законом норми робочого часу залежить і тривалість робочого часу. Розрізняють такі види робочого часу: нормальний, неповний і скорочений робочий час.

Якщо розглядати неповний робочий час, то він менший від нормального та скороченого. Зазвичай неповний робочий час визначається за угодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом та може встановлюватись і під час прийняття на роботу, і пізніше. У разі запровадження неповного робочого часу під час приймання на роботу (призначення на посаду) має бути обов'язково обумовлене в наказі (розпорядженні) про приймання на роботу, з яким слід ознайомити працівника. Варто одразу зазначити відповідну умову щодо неповного робочого часу в заяві про приймання на роботу, якщо написання такої заяви передуює наказу про приймання на роботу згідно з внутрішніми стандартами підприємства.

Установлювати режим неповного робочого часу передбачено законодавством і для окремих, і для всіх працівників підприємства. Ініціатором неповного робочого часу може бути будь-яка зі сторін трудового договору – і найманий працівник, і роботодавець. Проте неповний робочий час може запроваджуватись власником (адміністрацією) підприємства лише за погодженням із працівником.

За клопотанням вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, зокрема таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний установлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Відповідно до норм чинного законодавства, можна виокремити такі види неповного робочого часу:

- 1) неповний робочий день;
- 2) неповний робочий тиждень;
- 3) поєднання неповного робочого дня з неповним робочим тижнем [3, с. 128].

Робочий час скороченої тривалості – це вид робочого часу, який встановлюється для окремих категорій працівників на підставі законодавства України. Робочий час скороченої тривалості встановлюється, наприклад: 1) для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень; 2) для працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень. Актами трудового законодавства України встановлюється робочий час скороченої тривалості для окремих категорій працівників (учителів, лікарів та інших), а, за рахунок власних коштів роботодавців – для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда [4, с. 251].

Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу. Заробітна плата працівникам, молодше 18-ти років за скороченої тривалості щоденної роботи, виплачується в такому ж розмірі, як і працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи. Праця працівників молодше 18 років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, установленими для дорослих працівників, із доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників.

Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватись за рахунок власних коштів на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда.

Скорочена тривалість робочого часу означає, що час, протягом якого працівник повинен виконувати трудові обов'язки, скорочується, однак працівник має право на оплату праці в розмірі повної тарифної ставки, повного окладу [3, с. 136].

В умовах воєнного часу діють положення частини першої ст. 6 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року №2136-IX [5], відповідно до якої нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). Ця норма не

застосовується до праці неповнолітніх.

У разі встановлення нормальної тривалості робочого часу відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 6 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» понад норму, встановлену відповідно до законодавства, оплата праці здійснюється у розмірі, збільшеному пропорційно до збільшення норми праці [6, с. 84].

Список використаних джерел та літератури:

1. Трудове право України [текст] підручник / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
2. *Кодекс законів про працю України: затверджується Законом №322-VII від 10.12.71. Дата оновлення: 01.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>*
3. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: Вид-во 2022. 376 с.
4. Трудове право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В.О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 564 с.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. Дата оновлення: 24.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
6. Чанишева Г. І. Трудове право України : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти 2-го курсу факульт. цивільної та госп. юстиції, спец. 081-Право / Г.І. Чанишева; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. 282 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/22510>

L. Zhdankina,
PhD
(Glasgow, UK)

REFLECTION OF THE HRIGORIY SKOVORODA'S INVESTIGATION OF THE THEORY OF TRUTH IN THE CONCEPT OF THE RIGHT TO TRUTH AS AN ELEMENT OF TRANSITIONAL JUSTICE (TRUTH-SEEKING PROCESS)

Hryhoriy Skovoroda was not a lawyer. His teachings were analyzed from a moral rather than a legal aspect. About the fact that, as it seems, he could not avoid researching questions of truth and justice. Any philosophy outside the philosophy of nature operates with these concepts. In his philosophy, Skovoroda overcame state, religious, social-property, and legal status restrictions . He was interested in such concepts as man

being, society, universe and happiness. He claimed that the purpose of human existence is to know the truth through self-knowledge .

The beginning of Russia's full-scale military invasion of the territory of Ukraine impeded and depressed all processes in the state. The judiciary had to adopt rapidly to be able to provide the service of justice and protecting human rights in the war-time context.

The scale of violations was so rapid and drastic that efforts put to overcome or even mitigate them turned out to be completely untenable and ineffective. However, very soon (by March 2022) when Russian invaders failed to overthrow the existing Ukrainian government and change the state system at a lightening speed, everybody realised that the country had to continue functioning although in a very new and disruptive reality. The need in implementing compromised rules and procedures complying with martial law became salient. The legislature together with the executive reacted to the new challenges by introducing and modifying the existing legislation and mechanisms. The judiciary together with law enforcement institutions, prosecution, Ombudsman were awashed with human rights breaches because of atrocities committed by Russian troops. The unprecedented situation required ad hoc solutions and methods of protection of rights of Ukrainians in their own home-country.

The new rules were quickly implemented but the environment was not and still is not formative and appropriate to deal with issues in a complex and integral way to provide long lasting solutions that could constitute the basis for transitional justice.

On February 24, 2022, the Russian Federation carried out a full-scale military invasion of the territory of Ukraine without announcement and any reason. Then, on Thursday morning, the war entered a new phase. The war crimes committed in the East of Ukraine since 2014 have taken on a different colour. They became violent, cruel, and mocking. In the first minute, so much damage was done that it is impossible to distinguish who suffered more - the state of Ukraine or the people . Of course, such a question cannot be considered fair. Some may find it offensive. However, on the other hand, it is very functional. UN Special Rapporteur on Truth, Justice, Reparations and Guarantees of Non-Repetition, Fabian Salvioli, links transitional justice to the process of achieving the Sustainable Development Goals through a people- and victim-centred approach . Attempt to realize it leads to reflection: what is Ukraine from the point of view of a war victim?

First of all, we look for this answer in the national legislation of

Ukraine. The Constitution of Ukraine, according to its preamble, was adopted providing for the guarantee of human rights and freedoms and of the worthy conditions of human life, caring of strengthening civil harmony on the land of Ukraine. We are convinced that Ukrainians understand harmony primarily as a peaceful life, security, confidence in the future, and economic and spiritual development.

The Constitution as the Fundamental Law of Ukraine crowned the desire of the people to have a formula according to which their will will be expressed in all spheres of the state life of Ukraine . Adoption of the Constitution is an achievement on the one hand, but on the other hand, it is obviously a necessity to implement the will of the people - the desire to live and the striving to preserve peace.

The Constitution declares that Ukraine shall be a sovereign and independent, democratic, social, and law-based state (Article 1). The human being, his or her life and health, honour and dignity, inviolability and security shall be recognized in Ukraine as the highest social value.

Human rights and freedoms and guarantees thereof shall determine the essence and course of activities of the State. The State shall be answerable to the individual for its activities. Affirming and ensuring human rights and freedoms shall be the main duty of the State (Article 3).

The people shall be the bearer of sovereignty and the sole source of power in Ukraine. The people shall exercise power directly and through the government authorities and local government. The right to determine and change the constitutional order in Ukraine shall belong exclusively to the people and shall not be usurped by the State, its bodies, or officials. No one shall usurp state power (Article 5).

Amnesty International's 2022 report "Human Rights in Ukraine" touches on the right to the truth in Ukraine only in terms of the concepts of justice, reparations and the activities of the International Criminal Court in Ukraine (despite the fact that Ukraine still has not ratified the Rome Statute).

However, the Constitution of Ukraine does not contain a single provision regarding the right to the truth.

The right to the truth about gross human rights violations is gradually becoming more firmly entrenched in international human rights law . However, the content and contours of the right to the truth are not without controversy. Some of the most pressing issues that have arisen are the extent of society's right to the truth, the scope of the truth that it pursues (fact-finding or broader historical truth) and the relationship

between truth seeking and official acknowledgment. While the right to truth was initially developed in relation to missing persons and those subjected to enforced disappearance, its application has since been broadened to encompass other serious violations of human rights law .

The right to truth is not directly embodied in a binding international instrument, although there is reference to the right of the victim «to know the truth regarding the circumstances of the enforced disappearance» in Art. 24 (2) International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance of 20 December 2006 (GAOR 61st Session Supp 49 vol 1, 408) . As UN Independent Expert on Impunity D Orentlicher asserts, «recent developments in international jurisprudence and State practice have strongly affirmed both the individual and collective dimensions of the right to know, although the contours of this right have been delineated somewhat differently by various treaty bodies» . Consequently, as explained by treaty bodies, regional courts, and international and domestic tribunals, this right arises directly from a more general international and widely accepted norm: the duty of States to respect and ensure human rights . According to the African Charter on Human and Peoples' Rights (1981), the duty of States to respect and ensure human rights implies the duty of States Parties to organize the governmental apparatus and, in general, all the structures through which public power is exercised, so that they are capable juridically of ensuring the free and full enjoyment of human rights .

Following the Resolution 9/11 of Human Rights Council “Right to the truth” the states:

“Recognizes the importance of respecting and ensuring the right to the truth so as to contribute to ending impunity and to promote and protect human rights;

Welcomes the establishment in several States of specific judicial mechanisms and other non-judicial mechanisms such as truth and reconciliation commissions, that complement the justice system, to investigate violations of human rights and violations of international humanitarian law, and appreciates the elaboration and publication of the reports and decisions of these bodies;

Encourages the States concerned to disseminate, implement and monitor implementation of the recommendations of non-judicial mechanisms such as truth and reconciliation commissions, and provide information regarding compliance with the decisions of judicial mechanisms;

Encourages other States to consider establishing specific judicial mechanisms and, where appropriate, truth and reconciliation commissions to complement the justice system, to investigate and address gross violations of human rights and serious violations of international humanitarian law”.

The right to the truth is a notion that seems at once idealistic and obvious to the human condition. Truth is a concept that is notoriously hard to pin down. It implies objective credibility but also requires subjective understanding. It suggests agreement about factual reality but also space for differing interpretations .

The protection tools that existed until now were not completely adequate and effective. Often they do not reflect reality, they cannot quickly react to armed aggression in the world. We are familiar with a right to truth in a range of specific contexts. In the human rights world we are familiar with it in the domain of transitional justice, where the United Nations human rights machinery has long recognized a right to truth . After all, the present poses new challenges that old formulas cannot solve. First, the world community must agree on the main goal of all the mentioned legal mechanisms - human rights must be restored. It is obvious that the joint actions of lawmakers and law enforcement agencies will be able to find a single scheme for the protection of human rights.

Р.М. Зелінський,
головний спеціаліст
(м. Літин, Вінницька область, Україна)

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Неоголошена війна Російської Федерації проти України, що розпочалась 2014 р. внаслідок збройного захоплення Криму та окупації частини Донбасу, мала свій розвиток в активній стадії з 24 лютого 2022 р. з повномасштабним збройним вторгненням російських військ на територію України.

В таких умовах виникли нові виклики суспільного та державного життя, на які потрібно реагувати. Багато акцентів змістилося в бік кримінально-правової політики [4]. Виникла потреба в перегляді та доповненні КК України окремих кримінально-правових положень. В основному зміни законодавства стосувались

відповідальності за співпрацю з окупантом, за незаконне збагачення в умовах воєнного стану, за дії, спрямовані на послаблення держави та ін.

Законодавець прийняв низку законів, якими вніс відповідні зміни та доповнення до КК України. Найпершими з них це було доповнення КК України статтею "Колабораційна діяльність". До таких злочинних діянь віднесено публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, добровільне зайняття посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора та ін.

За вищевказані злочини настає кримінальна відповідальність від позбавлення права обіймати певні посади, до позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років або довічне ув'язнення.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» розділ II «Прикінцеві та перехідні положення» КК України доповнено положенням, згідно з яким «Цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». [2]

Викладено в новій редакції статті «Державна зрада», «Диверсія», «Мародерство». Зазначено, що від кримінальної відповідальності звільняється громадянин, якщо він добровільно заявив про намір скоїти злочин на замовлення іноземних резидентів.

Кримінальний кодекс України також доповнено статтею «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Законодавець визначив, що «не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України». [2]

В умовах воєнного стану посилюється увага боротьбі з кіберзлочинністю. З цією метою КК України доповнено статтею про відповідальність за незаконне втручання в роботу інформаційних електронних комунікаційних мереж.

Під час нинішньої російсько-української війни набув значного розвитку волонтерських рух. Водночас поширилися і зловживання в цій діяльності, зокрема спекуляції щодо гуманітарної допомоги. На вимогу часу до КК України введено нову статтю про відповідальність за привласнення гуманітарної та благодійної допомоги.

Значної шкоди обороноздатності країни завдає поширення інформації про воєнні об'єкти та засоби, яка використовується противником у ході бойових дій проти ЗСУ та мирного населення України. Тому законодавець доповнив КК України статтею «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». [2]

З метою удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність до КК України включено статтю «Пособництво державі-агресору», згідно з якою визначено поняття цього злочину, а саме: «Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.» [2]

Під час надання відсічі державі-агресору Україною застосовуються не лише збройний опір Збройними Силами України та інших воєнізованими формуваннями, але й кримінально-правові механізми протистояння окупації, в тому числі засобами міжнародного кримінального права. Так, Верховною Радою України

прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Кримінальний процесуальний кодекс України доповнено розділом IX «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом». У цьому розділі зазначено, що «дія цього розділу поширюється виключно на співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, з метою поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади Російської Федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України.

В умовах збройної відсічі російській агресії та притягнення до відповідальності окупантів досить вагомим правовим інструментом є імплементація в національне законодавство норм міжнародного гуманітарного права, в тому числі кримінального.

З початком ведення бойових дій на східних рубежах України із сепаратистськими та російськими збройними формуваннями було створено нові державні ограни та прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію міжнародно-правових зобов'язань України згідно з відповідними міжнародними договорами.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 329 утворена Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні.

Закон України «Про оборону» від 6 грудня 1991 р., Стратегія воєнної безпеки України, схвалена Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021 є правовим підґрунтям для імплементації норм міжнародного гуманітарного прав в оборонній сфері України.

Особливого значення набуває питання криміналізації в національному кримінальному законодавстві серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного прав, що застосовується в період збройних конфліктах. Міжнародно-правові акти, що діють у цій сфері, покладають на держав-учасниць зобов'язання криміналізувати такого роду серйозні порушення міжнародного гуманітарного прав і

передбачити їх кримінальну відповідальність, беручи до уваги їх міжнародну та суспільну небезпеку. [5, с. 330].

Верховною Радою України схвалено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» «Законопроект передбачає забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноцид, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини) та спрямований на забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів».[3]

Законопроектом доповнено ст. 8 Кримінального кодексу України новою ч. 2, якою запроваджується принцип універсальної юрисдикції щодо агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

«Законопроектом доповнено Кримінальний кодекс розділом VII «Особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за окремі злочини підлеглих їм осіб» та новою статтею 311, якою передбачено особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, що фактично діють як військові командири, та інших начальників за відповідні міжнародні злочини.» [3]

Законопроектом передбачає внесення змін до окремих статей Кримінального Кодексу України, в яких кваліфікується відповідальність за воєнні агресивні дії, здійснення геноциду, скоєння воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Законодавець пропонує додати до Кримінального кодексу України окремі особливості кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства.

Відомі громадсько-політичні діячі та правники вважають, що підписання Президентом України цього закону дасть змогу Україні ефективно застосовувати норми міжнародного гуманітарного права. До такої думки схиляється Голова Правління Української Гельсінської спілки з прав людини Євген Захаров та українська правниця Надія Волкова.

«Надія Волкова, вважає, що текст закону № 2689 став компромісним рішенням, заснованим на практиці міжнародного

права та можливостях національної системи правосуддя України стосовно притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини.» [3]

Підписання Главою держави вищезазначеного закону дасть змогу Україні притягнути до кримінальної відповідальності злочинців також і за межами України. Адже з 24 лютого 2022 року кількість воєнних злочинів, скоєних на терені України російськими окупантами зростає, а можливості їх притягнення до кримінальної відповідальності обмежені.

Український Уряд у квітні 2022 р. вніс до Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, що є аналогічним вищезгаданому законопроекту.

У відповідності до законопроекту зміни до окремих статей Кримінального кодексу України будуть уніфіковані з положеннями Римського статуту, Женевської конвенції 1949 року про захист жертв війни та Додатковими протоколами до них.

Свою думку з даного питання висловила Національна асоціація адвокатів України. Зокрема, «українські адвокати вважають прийняття законопроекту нагальним для приведення положень Кримінального кодексу України у відповідність до норм міжнародного права та забезпечення кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини).» [3]

Разом з тим, вже згадувана Надія Волкова вказує на те, «що законопроект не містить положень, які стосуються можливості притягнення до відповідальності осіб за скоєння воєнних злочинів у межах командної відповідальності. Ця концепція є основною в міжнародному кримінальному праві, яка дозволяє досліджувати діяння військових командирів та цивільних начальників у межах відповідальності за найтяжчі міжнародні діяння» [1].

Черговим кроком до наближення українського законодавства до норм міжнародного гуманітарного права стало створення Верховною Радою України Тимчасової спеціальної комісії з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України (постанова від 01.-07.2022 р. № 2351).

Одними з найголовніших завдань цієї комісії є «імплементация принципів і норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, що регулюють поведінку сторін

конфлікту та встановлюють відповідальність за вчинення міжнародних злочинів» [6].

В рамках законотворчої діяльності щодо уніфікації українського законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права пропонується утворити інститут Уповноваженого з питань дотримання міжнародного гуманітарного права, який слідкуватиме за дотриманням міжнародного гуманітарного права на терені України.

З початком збройної російської агресії в Україні актуальним стало питання щодо створення трибуналу для російських окупантів, які знищують населення та матеріальні ресурси на території України.

Для розслідування злочинів щодо порушення прав людини створено Міжнародну комісію ООН, яка в червні 2022 року прибула до України для фіксації російських воєнних злочинів в Україні. А в липні 2023 року в Гаазі розпочав свою роботу Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України. Фахівці вважають, що це є передумовою для створення спеціального трибуналу.

Нас сьогодні на міжнародному рівні великі сподівання щодо розслідування російських воєнних злочинів покладаються на Міжнародний кримінальний суд. Ця правова інстанція вже діє понад четверть століття. Тоді ж 1998 року прийнято Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Основним завданням Міжнародного кримінального суду є притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності індивідуальних осіб, а Римський статут є договором між державами, який набрав чинності з 2002 року Держави, які ратифікувати Римський статут, визнають на своїй території юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, яка поширюється на їхніх громадян.

Водночас є держави, які не підписали Римський статут, але подали заяви до Міжнародного кримінального суду стосовно певних злочинів. На такі держави, до яких належить також Україна, поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду.

Міжнародний кримінальний суд притягає до кримінальної відповідальності лише тих осіб, які скоїли міжнародні злочини та не притягнені до відповідальності в системі національного судочинства.

Міжнародний кримінальний суд розглядає справи щодо скоєння геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочинів агресії.

Україна підписала Римський статут 200 року, але він парламентом не ратифікований. Проте юрисдикція Міжнародного кримінального суду на Україну поширюється згідно із поданими заявами. А саме заяви «про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності під час мирних акцій протесту в період з 21 листопада 2013 по 22 лютого 2014 р., та Заяви Верховної Ради України щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій ДНР та ЛНР, які призвели до масового вбивства українських громадян» [3].

Не всі країни є учасниками міжнародного кримінального суду. Так, Росія відкликала свій підпис у 2016 році після того, остерігаючись наслідків розслідування російсько-грузинської війни 2008 року.

Відповідно до вищезгаданих заяв України у 2020 році в Міжнародному кримінальному суді визнали підстави щодо наявності ознак воєнних злочинів та злочинів проти людяності в Україні. А в березні 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду розпочав розслідування злочинних дій російських окупантів в Україні, вчинених після 24 лютого 2022 року.

Крім цього є підстави для розгляду в Міжнародному кримінальному суді таких злочинних дій російських окупантів в Україні: депортація дітей, та злочини проти людяності.

Як наслідок таких передумов Міжнародний кримінальний суд 17 березня 2023 р. видав ордери на арешт президента Російської Федерації Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Російської Федерації Марії Львової-Белової. Зазначене рішення Міжнародного кримінального суду ознаменувало початок процесу притягнення посадових осіб Росії за злочини та звірства, які вони наказують вчиняти в Україні.

В сьогоdnішніх умовах, коли гостро стоїть питання про відповідальність російської сторони за воєнні злочини на терені України надто актуальним та необхідним є імплементація норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство. Найпершим завданням щодо цього є ратифікація Римського статуту українським парламентом, дипломатична активність України задля створення міжнародного трибуналу для притягнення до кримінальної відповідальності російських окупантів.

Новітній період в суспільно-політичному житті України з 2014 р. по даний час ставить перед державою та громадянами нові виклики, як наслідок російської військової агресії проти України. В умовах збройного протистояння з окупантом відбувається удосконалення кримінально-правової охорони прав і свобод громадян. Водночас нагальним питанням є імплементація національного законодавства України до норм міжнародного кримінального права задля притягнення до відповідальності представників окупаційних сил.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волкова Надія Воєнні злочини: чому ініційовані Шмигалем зміни до Кримінального кодексу лише віддалять правосуддя. URL: <https://zmina.info/columns/zminy-do-kryminalnogo-kodeksu-shhodo-voyennyh-zlochyniv-pidvodni-kameni-zakonoprojektu-7290/> (дата звернення: 10.11..2023).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 13.08.2023)
3. Маньгора В.В., Маньгора Т.В. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права в національне в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С. 205- 214.
4. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство"* <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/55.pdf>
5. Пилипенко В. П. Особливості механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 1. С. 329–332. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/84.pdf(дата звернення: 10.11.2023).
6. Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Верховної Ради України; Склад колегіального органу від 01.07.2022 № 2351-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2351-20> (дата звернення: 21.07.2023)

А.-М. Б. Ковалик,
аспірантка
(м. Київ)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ ТА ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російська воєнна агресія на території України порушила конституційні основи суверенітету нашої держави, продемонструвала прояви геноциду по відношенню до українського народу, екоциду, обумовивши необхідність мобілізації всіх ресурсів на захист країни, запровадження правового режиму воєнного стану, формування правового механізму обчислення заподіяної шкоди, зокрема, екологічної. Закріплений у ст. 16 Конституції України обов'язок держави із забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України [1] в умовах воєнного стану не має дієвих гарантій реалізації. Додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів, передбачених у ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., у зв'язку з активними воєнними діями в окремих регіонах у межах території нашої держави є неможливим.

Враховуючи тривалість воєнних дій, які розпочались із 2014 р., попередній аналіз їх впливу на ліси та лісові екосистеми проводився неодноразово. Проте, після повномасштабного вторгнення військ держави-агресора знищення і пошкодження лісів виявилися не лише на сході України, але й у північних і південних областях, де проводилися інтенсивні воєнні дії, а також в інших регіонах країни, які зазнали ракетних чи авіаційних обстрілів. Таким чином, проблема негативного впливу воєнних дій на лісові насадження стає значно більш широкою і вимагає складних, тривалих та фінансово-затратних рішень [2].

Збройна агресія РФ проти України призвела до серйозного негативного впливу на навколишнє природне середовище, зокрема, на ліси та лісові екосистеми. На початок лютого 2023 р. Державна екологічна інспекція України оцінила завдані збитки приблизно у розмірі 1,9 мільйона гривень. Більше 59 тисяч гектарів лісів та інших насаджень було знищено та випалено піддонами і снарядами, і їх відновлення забере кілька десятків років. При цьому 2,9 мільйона

гектарів лісів пошкоджено різним чином, 1 мільйон гектарів розташовано в окупованих зонах, а понад 690 тисяч гектарів потребують розмінування [3, с. 54].

У зв'язку з тим, що вплив воєнних дій на навколишнє природне середовище в переважній більшості випадків має транскордонний характер, важливо проаналізувати міжнародні акти, спрямовані на запобігання або, принаймні, зменшення негативного впливу воєнних дій на довкілля.

У Стокгольмській декларації з навколишнього середовища (1972 р.) закріплено положення про те, що людина та навколишнє середовище мають бути позбавлені від використання ядерної та іншої зброї масового знищення (принцип 26) [4]. У Всесвітній хартії природи (1982 р.) зазначається, що до тих пір, поки людство не навчиться жити в мирі та не відмовиться від війни і виробництва зброї, неможливо буде зберегти довкілля. Хартія закликає утримуватися від воєнних дій, які завдають шкоди природі. Природа повинна бути захищена від деградації, спричиненої війною чи іншими ворожими діями [5]. У Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.) стверджується, що війна неминуче справляє руйнівний вплив на процес сталого розвитку, тому держави повинні дотримуватися міжнародного права, що забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів, та співпрацювати, за необхідності, у справі його подальшого розвитку (принцип 24) [6].

Слід зазначити, що воєнні зіткнення між російськими та українськими збройними силами є міжнародним збройним конфліктом, який регулюється міжнародним гуманітарним правом. У межах договірної міжнародного гуманітарного права є низка положень міжнародних договорів, які спрямовані на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Одним із базових міжнародно-правових актів у сфері захисту природного середовища під час воєнних конфліктів є Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1976 року [7].

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (ДП I) містить норми, безпосередньо спрямовані на охорону навколишнього середовища

під час міжнародних збройних конфліктів – статті 35 та 55. У відповідності до п. 3 ст. 35 заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, тривалої і серйозної шкоди природному середовищу. У ст. 55 «Захист природного середовища» вказується, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення (ч. 1). Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено (ч.2) [8].

За аналізом інформації з відкритих джерел можна виділити декілька ключових чинників впливу воєнних дій на лісові екосистеми, таких як вибухи різноманітних боєприпасів, ракет та мін, політ куль та фрагментів боєприпасів, падіння літальних апаратів і ракет, вибухи військової техніки, підпали сухоостою та лісових насаджень, будівництво інженерних укріплень у межах лісових насаджень, неконтрольовані вирубування дерев та інші.

В умовах воєнного стану та ведення активних бойових дій лісова галузь стикається із такими проблемами, як лісові пожежі, незаконна вирубка, та шкідники, а також із новими викликами, зокрема, з необхідністю розмінуванням лісових територій. Водночас, ґрунти в межах земель лісогосподарського призначення та підземні води зазнають забруднення великою кількістю токсичних металів та інших хімічних сполук, що є результатом детонації боєприпасів. Хоча вплив цих речовин на лісові екосистеми не такий руйнівний, як від ударних хвиль вибухів, він триватиме впродовж десятиліть.

Ще одним чинником, який призводить до вирубування лісів, є перехід до позиційної війни, що змушує обидві сторони конфлікту активно вирубувати ліс для облаштування оборонних позицій. Навіть якщо масштаби такої лісозаготівлі набагато менші, ніж зазвичай, оборонні рубки лісових насаджень можуть значно пошкодити довкілля, найбільше – в особливо охоронюваних природних лісах, зокрема старовікових. Чим старший головний ярус лісу, тим більше часу потрібно для його повного відновлення [2].

Під час війни лісові екосистеми піддаються негативному впливу, оскільки вони виступають як природні сховища для

військового персоналу та техніки, що стає об'єктом обстрілів та інших збитків. Військові використовують ліси для маскуванню своїх операцій, будівництва оборонних позицій та пересування, що призводить до обстрілів різними видами зброї. Найбільш руйнівними є вибухи боєприпасів та ракет, які завдають значних ушкоджень лісовій рослинності. Результатом цих вибухів є ламання та механічні пошкодження стовбурів, гілок та руйнування кореневої системи дерев, а також виникнення пожеж.

Утворення вивр під час вибухів та падіння літальних апаратів і їх частин призводить до падіння дерев, ушкодження коренів, руйнування структури ґрунтів земель лісогосподарського призначення та потрапляння хімічних речовин, що призводить до локальних змін гідрологічного стану. Різноманітні неорганічні хімічні сполуки, такі як чадний газ, бурий газ, оксиди азоту, формальдегід та інші, утворюються в результаті вибухів. Як наслідок – лісова рослинність втрачає життєздатність і стає вразливою перед хворобами та шкідниками. Пошкоджені дерева та кущі також поповнюють запас наземних горючих матеріалів та лісової підстилки, підвищуючи рівень пожежної небезпеки в лісах.

Ще однією проблемою є вплив на стан лісів масштабних артилерійських та авіаційних обстрілів, особливо через безпосередні вибухи боєприпасів. Лісова фауна також стає жертвою обстрілів, які призводять до загибелі та поранень диких тварин та птахів, а подекуди – і до значних пошкоджень лісової фауни, оскільки в період квітня – червня багато видів тварин розмножуються. Гучні вибухи спричиняють сильний стрес тваринам, часто змушують їх залишати своє потомство, спонукаючи тварин мігрувати та виходити на відкриті місця, створюючи ще більше небезпечних ситуацій для них. У результаті пожеж, викликаних обстрілами, гине значна кількість хребетних тварин, а також незліченна кількість безхребетних тварин, а також рослин, що призводить і до порушення трофічних ланцюгів та інших небезпечних для лісових екосистем наслідків.

Пожежі, які виникають у зоні воєнних дій, часто призводять до підпалів трави та лісових насаджень, що створює значну загрозу для біоценозів, а продукти горіння поширюються на великі відстані, забруднюючи атмосферне повітря. Тож заходи щодо захисту лісів від пожеж є важливою складовою стратегії формування державної лісової політики для відтворення лісів та підвищення їх

продуктивності. Проблема пожежного захисту є особливо складною у східних та південних областях України, де внаслідок масштабних робіт із лісорозведення створені штучні насадження хвойних порід на сотнях тисяч гектарів. Збільшення ризику пожеж у лісах обумовлене інтенсивнішим відвідуванням лісових масивів населенням та низьким рівнем державного контролю за дотриманням законодавчо закріплених екологічних та протипожежних вимог.

Зазначені екологічні проблеми в сфері використання, охорони, відтворення, захисту, забезпечення екологічної та інших видів безпеки потребують глибокого вивчення та вдосконалення правового механізму їх вирішення.

З урахуванням особливостей лісів та лісового господарства в Україні, таких як низький рівень лісистості, значні розходження у лісорослинних умовах та методах лісового господарювання, а також з урахуванням їх екологічного значення, включення значної частки лісів до природно-заповідного фонду та багатовідомчої структури використання лісів, однією з ключових задач у лісовій галузі визнається лісорозведення, відтворення та охорона лісів [9].

У відповідності до ч. 1 ст. 79 Лісового кодексу України метою відтворення лісів є: досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості. Як зазначається у Науково-практичному коментарі Лісового кодексу України, з урахуванням природно-кліматичних умов кожного з регіонів України законодавчо передбачено низку заходів з відтворення лісів у двох організаційно-правових формах – відновлення лісів і лісорозведення [10, с. 252]. У Лісовому кодексі України це закріплено у ч. 2 ст. 79, а зміст діяльності з відновлення лісів і лісорозведення розкрито в статтях 80 – 82 та в Правилах відтворення лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. № 303.

Відновлення лісів в Україні планується реалізувати лише у післявоєнний період, оскільки природне відновлення, хоча і відбувається до завершення воєнних дій, може бути недостатньо ефективним і тривалим через значні пошкодження довкілля та можливість їх повторного виникнення.

Для післявоєнного відновлення природних ресурсів, природних комплексів та екосистем в Україні був розроблений проєкт Плану відновлення, який охоплює три етапи: I – 2022 рік (вже завершений), II – 2023–2025 рр., III – 2026–2032 рр. План визначає конкретні проєкти для лісовідновлення, такі як відновлення лісів, лісовпорядкування, розвиток лісової інфраструктури, відновлення лісових природно-заповідних фондів, покращення системи захисту від пожеж та оцінка збитків, завданих довкіллю внаслідок воєнних дій.

На першому етапі вивчаються методики оцінки шкоди, завданої лісовому фонду, лісовим культурам та біоресурсам внаслідок воєнних дій. На другому етапі головним завданням є розробка Плану заходів з реалізації Державної стратегії управління лісами України до 2035 року та впровадження проєктів відновлення лісів та лісових територій, що постраждали від російської воєнної агресії.

Україна в даний момент стикається з одним із найбільших у світі масштабів забруднення лісів. Чинне законодавство не визначає специфічних заходів із охорони, відтворення, захисту, оздоровлення лісів та лісових екосистем в умовах воєнного стану. Розробка організаційно-правового механізму здійснення таких заходів потребує взаємодії між собою інституцій усіх рівнів влади, громадянського суспільства та міжнародних організацій у питанні розробки довгострокової національної стратегії управління лісами, які були забруднені, пошкоджені або знищені в результаті воєнних дій.

Важливе значення для впровадження реформ у сфері лісових відносин має, на нашу думку, регулювання відносин із забезпечення екологічної безпеки лісокористування та відтворення лісів, визначення вимог та процедур для включення або виключення ділянок у небезпечних зонах до таких, де відтворення лісів має проводитися першочергово, гарантування безпеки праці та стимулювання працівників лісового господарства, оформлення компенсацій за шкоду здоров'ю у разі нещасних випадків та відновлення міжнародних сертифікатів лісового господарства (FSC, PEFC).

До гарантій ефективності державної політики у сфері відтворення лісів пропонуємо віднести: внесення змін до законодавства для впровадження найкращих практик управління

лісами на територіях, які зазнали негативного впливу в результаті воєнних дій; визначення площі та ступеня пошкоджень лісового фонду за допомогою сучасних технологій у сфері екологічного моніторингу, картографування та інших процедур; запровадження більш жорстких санкцій за лісові правопорушення й удосконалення державного та відомчого контролю за здійсненням спеціального лісокористування, що може підвищити відповідальність та зменшити обсяги незаконних рубок дерев у лісах різних груп.

Отже, для ефективного відтворення лісів після завершення воєнних дій та в повоєнний час необхідне вдосконалення механізму правового забезпечення відтворення лісів з урахуванням необхідності виконання низки заходів, серед яких – розмінування територій лісового фонду, прибирання залишків військової техніки та боєприпасів, комплексне дослідження лісів та лісових ресурсів для оцінки ступеня ушкоджень, виконання санітарних рубок, перезахоронення тіл загиблих, а також безпосередньо – відновлення лісів і лісорозведення з урахуванням природно-кліматичних особливостей конкретних територій.

Список використаних джерел та літератури

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2023).
2. Вплив війни на ліси України. 2022. URL: <http://epl.org.ua/about-us-posts/vplyv-vijny-na-lisy-ukrayiny/> (дата звернення: 05.12.2023).
3. Благополучна, А., Ляховська, Н., & Парахненко, В. Г. Еколого-економічні збитки від повномаштабного військового вторгнення росії в Україну. *Економічні горизонти*. 2022. 3(21). С. 53–61.
4. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища (Стокгольмська декларація). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169859___169859 (дата звернення: 05.12.2023).
5. Всесвітня хартія природи. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159404___159404 (дата звернення: 05.12.2023).
6. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. URL: http://megalib.com.ua/content/2827_Deklaraciya_Rio_de_Janeiro_z_navkolishno_go_seredovisha_i_rozvitku_.html (дата звернення: 05.12.2023).
7. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення:

05.12.2023).

8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_199/print1478683605283733 (дата звернення: 05.12.2023).

9. Лісова галузь в умовах війни. Чого чекати і чого боятися? URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/517755-lisova-galuz-v-umovakh-viyni-chogo> (дата звернення: 05.12.2023).

10. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, Т.Г. Ковальчук та ін.; за ред. Г.І. Балюк. К.: Юрінком Інтер, 2009. 368 с.

О.В. Когут,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У ПРОВАДЖЕННЯХ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Згідно з нормами Конституції України (ч.1 ст.9) та Закону України "Про міжнародні договори України" (ст.19), чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. І особливе місце серед цих актів належить *Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* [1] (далі – Конвенція), ратифікованій разом з протоколами 1, 2, 4, 7 та 11 Законом України 17.07.1997 року. З цього часу Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту прав людини, зокрема і визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), адже відповідно до ст. 32 Конвенції, питання тлумачення та її застосування належить до виключної компетенції ЄСПЛ, рішення якого є невід'ємною частиною Конвенції. Але законодавчо обов'язок застосовувати при розгляді у судах справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права було закріплено лише 23.02.2006 року Законом України "Про виконання Рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини". В контексті європейського вектору нашої держави, а також враховуючи необхідність реформування адміністративно-деліктного законодавства, вважаємо

за доцільне проаналізувати практику застосування рішень ЄСПЛ у провадженнях в справах про адміністративні правопорушення.

Насамперед необхідно дослідити питання: на які саме категорії справ про адміністративні правопорушення розповсюджуються гарантії захисту прав згідно Конвенції? Зазначимо, що більшість запитів ЄСПЛ, які надходять на ім'я Уряду України, стосуються різноманітних аспектів застосування ч.1 ст.6 Конвенції, якою визначено загальні для кримінального та цивільного провадження гарантії: "Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення" [1]. Отже, дослівне тлумачення цієї статті обмежує предмет правового регулювання цивільними та кримінальними правовідносинами, але ЄСПЛ виходить з такої інтерпретації положень Конвенції, яка впливає з об'єкта та цілей цього договору, а не з необхідності максимально звужити обов'язки держав-членів. Тому, як вірно підмічає Д.Азаров, "ЄСПЛ неодноразово підтверджував свою позицію про те, що на національному рівні певні правопорушення можуть вважатися адміністративними або дисциплінарними проступками, однак, з огляду на цілі Конвенції окремі з таких проступків слід визнавати "кримінальними правопорушеннями" в автономному, конвенційному значенні цього поняття" [3, с.132].

Визначаючи обсяг поняття кримінального обвинувачення, ЄСПЛ застосовує так званий **"тест Енгеля"** (за назвою справи, під час вирішення якої Суд вперше їх сформував [4]), виділяючи **три критерії**: критерій національного права; критерій кола адресатів та критерій правових наслідків для адресата.

Критерій національного права дозволяє встановити до якого виду правопорушень відноситься діяння за національним правом, але у контексті застосування гарантії справедливого судового розгляду він відіграє досить незначну роль. В іншому випадку країни - члени Конвенції були б здатні уникати виконання вимог статті 6 Конвенції шляхом декриміналізації та перегляду класифікації кримінальних правопорушень.

Критерій кола адресатів дозволяє визначити характер правопорушення – якщо норма поширюється на невизначене коло

осіб, тоді правопорушення підлягає кваліфікації як кримінальне. Наприклад, у справі *Озтюрк проти Німеччини* предметом розгляду виступала відповідальність за порушення правил дорожнього руху, яка згідно із правом країни-відповідача не відносилася до кримінальної. Проте ЄСПЛ зауважив: виходячи з того, що правила дорожнього руху чинні для усіх користувачів доріг, а не лише для певної групи, відповідальність за порушення цих правил є кримінальною за своїм змістом [5].

Критерій правових наслідків для адресата дозволяє оцінити форму та тяжкість правових наслідків (санкцій) для адресата у разі вчинення ним відповідного порушення. Так, у справі *Енгель та інші проти Нідерландів* ЄСПЛ зазначив, що "У суспільстві, в якому діє принцип верховенства права, покарання у вигляді позбавлення волі віднесені до "кримінальної" сфери, за виключенням тих, які за своїм характером, тривалістю або способом виконання не можуть вважатися такими, що завдають суттєві збитки. Серйозність того, що поставлено на карту, традиції держави і значення, яке Конвенція надає повазі до фізичної свободи особи, – все це вимагає, щоб саме так і було" [4]. Варто зауважити, що ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на подібний "недолік" і українського законодавства. Так, у справі *Гуренко проти України* (6 вересня 2005 року) щодо застосування адміністративного арешту за прояв неповаги до суду (ст.185-3 КУпАП) у п.55 рішення ЄСПЛ вказано, "що в силу суворості санкції дана справа за суттю є кримінальною, а адміністративне покарання фактично носило кримінальний характер з усіма гарантіями статті 6 Конвенції" [6]. А у справі *Надточій проти України* (15 травня 2008 року) щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення митних правил ЄСПЛ прийшов до висновку, що справа за своєю суттю є кримінальною, а зазначені в ній митні адміністративні правопорушення фактично мали кримінальний характер та повністю підпадають під гарантії ст. 6 Конвенції [7].

Отже, практикою ЄСПЛ сформульовано критерії ідентифікації тієї чи іншої справи як справи про кримінальне обвинувачення, що дає можливість вітчизняним судам поширювати на осіб, які притягуються до відповідальності за деякі адміністративні правопорушення, процесуальних гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції. Показовою є *справа № 728/856/19 Бахмацького районного суду Чернігівської області від 14 травня*

2019 року [8] про закриття провадження в справі щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.130 КУпАП за відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Суд врахував, що адміністративне стягнення у виді штрафу, разом з позбавленням права керування транспортним засобом, мають каральний і стримуючий характер, а розмір штрафу в декілька разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати по Україні, а також перевищує розмір штрафу за кримінально каране діяння за національним законодавством України (ч.1 ст.286). Тому адміністративне правопорушення передбачене статтею 130 КУпАП може бути віднесено до "кримінального обвинувачення" в розумінні статті 6 Конвенції із розповсюдженням відповідних гарантій щодо справедливого судового розгляду.

В контексті дотримання принципу безсторонності судового процесу, на увагу заслуговує проведене харківськими науковцями дослідження позицій ЄСПЛ у частині залучення прокурора до участі в розгляді справи з метою забезпечення змагальності сторін і виконання відповідно до адміністративного законодавства свого основного призначення, а саме здійснення нагляду за додержанням і правильним застосуванням норм чинного законодавства [9]. Було проаналізовано рішення ЄСПЛ у справі *Бантиш та інші проти України* (заява № 13063/18 та три інші заяви) від 6 жовтня 2022 року [10] в якому ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 Конвенції під час вирішення національними судами справ про притягнення Бантиша С.А. та інших (Лобчука М.І., Миргородського А.В., Широкова С.Л.) до адміністративної відповідальності та визнання винуватими (у різний час) у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.130 КУпАП, і про накладання (у різних провадженнях) адміністративних стягнень *за відсутності сторони обвинувачення*. Обґрунтуванням правової позиції ЄСПЛ слугували: 1) пілотне рішення у справі *Карелін проти Росії* (20 вересня 2016 року), в якому безпосередньо акцентується увага на розгляді справи про адміністративне правопорушення за відсутності прокурора як однієї зі сторін провадження, що є порушенням принципу безсторонності судового процесу з врахуванням вимог п. 1 ст. 6 Конвенції; 2) рішення у справі *Михайлова проти України* (6 березня 2018 року) щодо притягнення особи до відповідальності за ст. 185-3 КУпАП за відсутності сторони обвинувачення в особі представника прокуратури [11].

Отже, досить часто в рішеннях ЄСПЛ мова йде про кримінально-правовий аспект ст.130 КУпАП. Такий висновок впливає і з узагальнення судової практики застосування судами при здійсненні судочинства з розгляду кримінальних проваджень і справ про адміністративні правопорушення рішень ЄСПЛ, проведеного Харківським апеляційним судом [12]. Узагальнення свідчать про те, що найчастіше судді посилались на рішення ЄСПЛ та Конвенцію про захист прав і основоположних свобод при розгляді справ про притягнення до адміністративної відповідальності особи за ст.130 КУпАП. Ця ж стаття фігурує і в аналізі практики Вінницького апеляційного суду [13], який доводить, що під час здійснення судового провадження за цією статтею виникає низка істотних правових проблем, зумовлених неефективністю норм чинної редакції КУпАП в контексті забезпечення ефективного судового розгляду складних правопорушень. А рішення ЄСПЛ проти України у справах про адміністративні правопорушення свідчать про доцільність та необхідність внесення змін до чинного законодавства з метою приведення у відповідність з висновками ЄСПЛ. Необхідно також зауважити, що судова статистика показує – у 2022 році в структурі справ про адміністративні правопорушення, що надійшли на розгляд місцевих загальних судів, справи за статтею 130 займали перше місце (20,1%) – 138 тис. справ [14, с.48]. Було накладено штраф на 95,2 тис. осіб, позбавлено права керування транспортним засобом 81,4 тис. осіб, оплатне вилучення застосовано до 210 осіб, а адміністративний арешт – до 783 осіб [14, с.53].

Практика діяльності ЄСПЛ дозволяє порівняти до справ про кримінальне обвинувачення не лише ст.130 КУпАП, а і ст.185, ст.185-3 або адміністративні правопорушення, які досить схожі з кримінальними (наприклад, ст.44. КУпАП та ст.309 КК України, ст.106-2 КУпАП та ч.1 ст. 310 КК України) тощо. Нагадаємо, що спроба вилучити з КУпАП положення ст. 130 щодо керування транспортними засобами у стані сп'яніння була, адже Закон України від 22.11.2018 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" перекваліфіковував такі дії у кримінальний проступок (ст.286-1 ККУ). Але потім введення цих змін відтермінували, а пізніше і взагалі скасували. Та проблема прийняття нового кодексу і вилучення з нього статей кримінально-правового характеру не зникла. Не вирішує цю проблему і проект

нового Кодексу України про адміністративні проступки, розроблено на виконання положення Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21.04.2022 р. Не вдаючись в аналіз цього законопроекту, зазначимо лише слушну думку докторів юридичних наук Петкова Валерія та Петкова Сергія про те, що для проведення дерадянізації законодавства України недостатньо замінити КУпАП на КУАП, бо від зміни назв радянська сутність закону не змінюється, а запропонований проєкт КУАП є оновленим КУпАП [15, с.92-93]. Проєкті містить ще більше статей, які можуть бути визнані такими що мають кримінально-правовий аспект, виходячи з практики ЄСПЛ, а от судовий розгляд окремих складних адміністративних правопорушень взагалі відсутній, адже проєкт закріплює розгляд справ за відповідними адміністративними органами. Тому вважаємо, що при прийнятті нового кодексу актуальним залишається питання вилучення з нього статей кримінально-правового характеру та трансформування окремих адміністративних правопорушень у кримінальні проступки. При цьому необхідно дотримуватись чітких критеріїв, сформульованих з норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики їхнього застосування ЄСПЛ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Європейська Конвенція з прав людини від 4.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Соловійов О.В. Кримінальне обвинувачення у справах публічно-правового характеру (практика Європейського Суду з Прав Людини). URL : https://minjust.gov.ua/m/str_3302
3. Азаров Д.С. Упровадження категорії кримінального проступку: окремі концептуальні проблеми. *Наукові записки*. Т.144-145. С.129-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2013_144-145_32
4. Справа "Енгель (Engel) та інші проти Нідерландів": рішення Європейського суду з прав людини від 8 червня 1976 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2825>
5. Справа "Озтюрк проти Німеччини" (Заява № 8544/79) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 лютого 1984 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57553%22%7D>
6. Справа "Гурепка проти України" (Заява № 61406/00): рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 2005 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_437#Text
7. Справа "Надточій проти України" (Заява № 7460/03): рішення Європейського суду з прав людини від 15 травня 2008 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text
8. Справа № 728/856/19 від 14 травня 2019 року Бахмацького районного

- суду Чернігівської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81746434>
9. Шатрава С.О., Джафарова О.В., Погорілець О.В. Деякі питання участі прокурора у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення: за матеріалами Європейського суду з прав людини. Вісник ХНУВС. 2023. №2(101). С.135-149.
10. Справа «Бантиш та інші проти України» (заява № 13063/18 та 3 інші заяви) : рішення ЄСПЛ від 06.10.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221390>
11. Справа «Михайлова проти України» (Заява № 10644/08) : Рішення ЄСПЛ від 6 березня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d28
12. Узагальнення застосування практики ЄСПЛ при розгляді кримінальних проваджень (справ) і справ про адміністративні правопорушення за 2017 рік. Харківський апеляційний суд. URL: https://hra.court.gov.ua/sud4818/inshe/inf_court/uzag18k3
13. Стаття 130 КУпАП: практика Вінницького апеляційного суду. *Юридична Газета online* від 27 березня 2023 року URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/stattya-130-kupar-praktika-vinnickogo-apelyatsiynogo-sudu.html>
14. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Analiz_zdisnpravos_2022.pdf
15. Петков В. П., Петков С. В. Рекодифікація Кодексу України про адміністративні правопорушення в умовах деєрадянизації українського права. *Публічне право*. № 4 (48) (2022). С. 88-94.

С.Й. Кравчук,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ: ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЖЕРЕЛА ЇХ ФОРМУВАННЯ

Важливе значення для побудови самостійної незалежної держави з власною правовою системою та соціальними відносинами має духовний розвиток людини. Високі моральні принципи, естетичні смаки і політична культура індивіда безпосередньо впливає на формування економічної, політичної та духовної бази у суспільстві. І навпаки, розвиток нових приватних форм господарювання обумовлюють певні деформації в економічній сфері українського суспільства, які породжують деформовану свідомість,

бездуховність і свавілля в різних сферах його життя.

Відповідно формування у кожної людини звички з повагою відноситися до закону, особливо у період збройної агресії РФ, розуміти його не як формальну заборону, а алгоритм вирішення будь яких ситуацій у правовій площині, а саме прийняття правильного рішення як з точки зору дотримання прав конкретного індивіда так і суспільства в цілому дозволить виробити звичку практично співвідносити свої дії з вимогами закону, виробивши правильне ставлення до нього як до важливої цінності не втрачає своєї актуальності.

В сучасний період досліджень в галузі правової свідомості більш розробленими є такі напрямки як: сучасні підходи до аналізу поняття та структури правосвідомості (Столяренко, А.А. Бова, О.С. Денисова); визначення особливостей правосвідомості сучасного періоду (Ю.М. Дмитрієнко, Н.М. Тапчанян, В. Поклад, Є. Гнатенко); формування правосвідомості (Н.І. Гончарова, Т.А. Соловей, О.В. Землянська), правова свідомість молоді (І.І. Андрух, В.В. Головченко, Н.Ю. Омельчук); професійна правосвідомість (В.М. Парасюк, В.І. Темченко); проблема деформацій правосвідомості та правового нігілізму (В.Г. Вовк, О. Волошенюк, В.М. Тополь, Г.В. Тригубенко,) та інші.

Разом з тим не в повній мірі науковцями досліджувалась проблема функцій правосвідомості в період воєнної агресії РФ та її вплив на ефективність правового регулювання суспільних відносин. Тому метою цієї статі є характеристика структурних компонентів правової свідомості в період воєнної агресії РФ в Україні та визначення джерел їх формування.

У правовій літературі теоретики права та інші науковці по різному розглядають питання правосвідомості. Як правило, під правосвідомістю розуміють сукупність поглядів, що відображаються у суспільній та індивідуальній свідомості діючі право і правові явища. А саме відображення правової дійсності у формі юридичних знань та оцінних відношень до права й практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей в юридично-значимих ситуаціях.

Значний внесок у розвиток теорії правосвідомості зробив І. О. Ільїн, у розумінні якого передумова нормального, здорового права закладена в самій людині, в її правосвідомості.

За І. О. Ільїним, існує три правила правосвідомості, які

передбачають:

- 1) дотримуватися добровільно чинних законів і боротися лояльно за нові, кращі;
- 2) звільнити себе внутрішньо за допомогою добровільного самозобов'язання і шукати свободи тільки через закон і під законом;
- 3) навчатися мистецтву виймати із закону його правильну і справедливу сутність за допомогою правової совісті, творчого прочитання закону. З кожного закону треба навчатися брати те, що в ньому є правильним і справедливим, щоб дух закону володів буквою, а не навпаки [5, с. 198].

Разом з тим, правова свідомість це не лише сукупність певних знань про правові норми, нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини, остання є також сукупністю певних почуттів і емоцій, що виникають з приводу застосування цих норм, законів, правил. Отже, правосвідомість охоплює цілу систему правових вимог до тих чи інших чинників, які безпосередньо пов'язані з фіксуванням і закріпленням правових норм.

У структурі правосвідомості виділяють такі компоненти:

- 1) правова психологія, що включає правові почуття, настрої, інші емоційні сприйняття правових явищ;
- 2) правова ідеологія, що охоплює знання, уявлення, поняття про зміст права, які формуються в результаті правового виховання та юридичних наукових досліджень;
- 3) правова поведінка, тобто вольова сторона правосвідомості, яка становить процес перетворення норм права в реальну правову поведінку.

Правова психологія як структурний компонент правосвідомості досліджує психологічні аспекти правотворчості і змісту права, його інститутів, принципів вини і відповідальності, їх меж, загальної і спеціальної превенції закону, його впливу на формування правосвідомості (суспільної та індивідуальної) та суб'єктів правовідносин [1, с. 18].

До сьогоднішніх подій в Україні в період Російської агресії доцільно пристосувати основну ідею психологічної теорії Л. Петражицького, яка полягає в тому, що «право існує в людській психіці, а його джерелом виступають виключно емоції, а не воля або свідомість. При цьому розрізняються морально-односторонні емоції, пов'язані з почуттям свого боргу і зумовлені сприйняттям моральних якостей та юридичних правил, які супроводжують уявлення і про

свої, і про чужі права та обов'язки». Головне ж завдання законодавства у воєнний та післявоєнний період полягає в тому, щоб орієнтувати громадян на добровільність і сумлінність виконання своїх правових обов'язків [10]. По суті законотворчий процес по Петражицькому є реалізацією законодавцем власних уявлень про справедливість.

На думку австрійського юриста Е. Ерліха, варто усвідомити, що ефект правової норми визначається не стільки тлумаченням її юристами, скільки іншими обставинами: етичними поглядами народу, а також засобами влади, які використовуються нею для втілення в життя правових норм [2, с. 177]. Такі правові норми вкрай необхідні для мобілізації населення на захист суверенітету держави.

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого зміни правової свідомості, який можна розглядати як початок духовного відродження України. Сама ідеологія прав стає більш загальновизнаною та затребуваною у державному і суспільному житті. Під кутом зору даної ідеології відбувається переоцінка поглядів на радянське і пострадянське минуле та формується проекція на ближнє й віддалене майбутнє України.

Пунктом 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введенні воєнного стану в Україні» передбачено, що «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Разом з тим, не дивлячись на важкий для держави період воєнної агресії РФ, Україна продовжує виконувати не лише військову, але й соціально-економічну функцію. Тому для формування правосвідомості громадян у воєнний період законодавчій та виконавчій владі необхідно звернути увагу на зміну підходів до виконання передбачених вище згаданим Законом і Указом Президента України нормативних положень. Якщо традиційно болючим є питання забезпечення політичних прав, які на сьогодні дійсно потребують обмежень, то актуальним досі

залишається питання щодо механізму реалізації та захисту соціальних прав і свобод людини. Україна, як і раніше, досить далека від умов, за яких кожен може реалізувати свої соціальні права в повному обсязі. Європейські стандарти в галузі соціального забезпечення права залишаються недоступними для України до цих пір. Показник «гарантованого рівня прожиткового мінімуму», що використовується в Україні, суперечить українському законодавству та незаконно обмежує рівень соціальних виплат. Використання цих «сурогатних» показників відображає нездатність держави гарантувати базові соціальні стандарти і забезпечити підвищення рівня життя для населення. Система соціального забезпечення є неефективною в Україні через відсутність повного бюджетного фінансування. Саме тому основні соціальні стандарти не відповідають європейським, більшість з конституційних соціальних стандартів залишаються лише деклараціями [8, с. 31].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що українська влада постійно намагається експериментувати з питаннями соціального забезпечення. І це цілком природно для країни з нестійкою економікою та незначними фінансовими ресурсами. Вочевидь, що після майже 32 років незалежності вкрай складно не тільки перебудувати економіко-правову складову систему соціального захисту (що слід було робити на початку незалежного поступу), а й змінити стереотипне мислення щодо названого питання з боку громадян.

Моніторинг стану дотримання культурних прав свідчить, що багато проблем у цій сфері залишаються не вирішеними [1, с. 49]. Так, в освітній галузі досі не подолано негативних тенденцій минулих років, зокрема нівелюється виховна роль освіти, залишається незадовільною ситуація з підготовки робітничих кадрів, неналежно забезпечується та контролюється якість наданих освітніх послуг (свідченням є порівняно низькі показники ЗНО), вища освіта залишається недоступною для багатьох громадян із соціально незахищених категорій населення. Як наслідок, не всі громадяни нашої держави нині мають можливість повноцінно реалізувати конституційне право на освіту та свій освітній потенціал.

Так, згідно зі ст. 53 Конституції України громадяни мають право безоплатно здобути й вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конституційній основі [10]. Проте реальну можливість здобути таку освіту конкретному громадянину дуже

важко. По-перше, через наявність корупції під час прийняття до вищих навчальних закладів, а по-друге, і це головне, – через матеріальну малозабезпеченість (у зв'язку з вкрай низьким рівнем заробітної плати та значними сумами оплати навчання у закладах вищої освіти).

Необхідно зазначити, що забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в повному обсязі є доволі непростим процесом. Зокрема, існує істотна невідповідність між сучасними правовими регуляторами, юридичними засобами та справжнім станом реалізації культурних прав і свобод людини в Україні.

Ситуація з дотриманням прав людини невпинно погіршується в регіонах України, які не контролюються українською владою. У Донецькій та Луганській областях грубі порушення прав людини, такі, як викрадення та тортури, вже не лише стосуються активістів, журналістів та політиків, а застосовуються озброєними людьми щодо населення краю в цілому. Як зазначено у доповіді Верховного комісара ООН, що у результаті бойових дій в Донецькій і Луганській областях більше п'яти мільйонів жителів районів, що безпосередньо постраждали від конфлікту, не можуть реалізувати свої права: позбавлені прав на освіту, охорону здоров'я, житло і можливості заробляти на життя. Під час збройного конфлікту багаторазово відбувалося незаконне затримання та кримінальне переслідування українських військових, які потрапили в полон до сепаратистів.

Другим структурним елементом правосвідомості є правова ідеологія. Правову ідеологію загалом визначають як сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які систематизовано віддзеркалюють та оцінюють правову дійсність.

У сучасній юридичній літературі зазначено, що правова ідеологія як складова загальної ідеології, не тільки виробляє певне розуміння соціальної дійсності, перспектив її розвитку, а й сприяє утвердженню певного громадянського порядку, пропонує цінності, ідеали, норми права. Правова ідеологія спроможна втілюватися у принципи функціонування держави, норми чинного законодавства, бути легітимним засобом процесу формування правосвідомості людини, її соціалізації, утвердження її особистісних, професійних і громадянських ознак [8, с. 28]. У формуванні і функціонуванні базових цінностей громадянського суспільства ідеологія відіграє велику роль. Громадянське суспільство не може успішно функціонувати і розвиватися без відповідної його цілям, соціально-

економічним і соціально-політичним умовам та культурним традиціям ідеології. У протилежному випадку її роль виконуватиметься випадковими, запозиченими духовними утвореннями, які відображають чужий досвід.

Ідеологія є одним із обручів, який зміцнює і надійно скріплює громадянське суспільство, забезпечує політичну та соціальну стабільність [7, с. 88]. Так, правова ідеологія сприяє становленню та розвитку правової держави та громадянського суспільства. Вона здатна посилити правову систему, складовою якої є вона разом із законодавством і юридичною практикою. Правова ідеологія формує індивідуальну, суспільну правосвідомість, сприяє утвердженню правопорядку за допомогою впливу на економіку, політику, культуру, фактично на різні сфери життя.

Третім структурним елементом правосвідомості є правова поведінка — це вольова сторона правосвідомості, яка становить процес перетворення норм права в реальну правову поведінку. Мова йде про реалізацію юридичних норм під час якої відбувається втілення правил поведінки в життя. Для розуміння суті такого явища, як правова поведінка, необхідно зупинитися, перш за все, на соціальних нормах, оскільки саме вони є основою правової поведінки особистості. Соціальні норми — це всі ті вимоги суспільної свідомості, що сприймаються членом суспільства до повсякденної реалізації. Зазвичай соціальні норми визначають як певні соціальні стандарти, встановлення моделі обов'язкової, з точки зору суспільства, поведінки, що створюються для упорядкування життя суспільства. У разі надання цим нормам обов'язкового характеру вони стають правовими, а отже, відповідно перетворюються на імперативи правової поведінки.

Отже, правова поведінка особи, як елемент правосвідомості є складним, багатограним аспектом суспільного буття, оскільки модель поведінки особистості в певному правовому контексті регламентується виключно індивідуальними морально-правовими орієнтирами, правовою ідеологією. Тому важливим завданням держави є стимулювання розвитку в суспільстві морально-етичних засад у просторі правової дійсності. Своєю чергою ці моральні принципи, втілюючись через ідеї справедливості й добросовісності, виступають моральним фундаментом формування високої правової поведінки й рівня правосвідомості суспільства загалом й індивіда зокрема, що, безсумнівно, вплине на формування висококультурного

правового суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: навч. посіб. К.: Центр учб. л-ри, 2010. 185с.
2. Ерліх Є. Вільне правознаходження та вільне правознавство. Проблеми філософії права. 2005. Т. III. № 1–2. С. 175-182.
3. Загальна декларація з прав людини: Декларація ООН від 10.12. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 13.11.2023).
4. Клімова Г. П. Закон як цінність правосвідомості і правової культури українських громадян. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2009. №2. Х.: Право, 2009. С. 197-202
5. Коваленко Н. Ю. Правова природа правосвідомості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С. 40-43.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
7. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: монографія. К.: «МП Леся», 2012. 400 с.
8. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-е вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2013. 440 с.
9. Погребной И.М. Теория права: учеб.пособие. Х.: Изд-во НЮАУ им. Ярослава Мудрого, 1998. 28 с.
10. Психологічна теорія права Л.І. Петражицького URL: <http://surli.li/bpdif> (дата звернення: 13.11.2023).

А.А. Кушнір,

здобувачка освіти

Науковий керівник: М.Б. Гарієвська,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький)

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОГОВІР:

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ТА ПІДПИСАННЯ

Перш ніж дослідити порядок укладення та підписання, актуального на сьогодні електронного договору, варто зазначити, що таке договір відповідно до чинного Цивільного кодексу України. Отже, згідно з ст. 626 ЦКУ договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення

цивільних прав та обов'язків. Цивільно-правові договори є основою виникнення зобов'язань, що встановлюють певні суб'єктивні права і суб'єктивні обов'язки для сторін, які його уклали. Домовленість сторін можна визначити як угоду між двома або більше особами, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільно-правових відносин. Предметом завжди є конкретна дія, але ця дія має бути лише законною. Якщо предмет договору є протизаконним, то такий договір вважається недійсним. [1]

Відповідно до ст. 638 договір буде укладений після того, як щонайменше дві сторони дійдуть спільної згоди щодо істотних умов цього договору. Законодавець у частині першій даної статті апелює поняттями «усі істотні умови» та «досягнення згоди». Укладаючи дану угоду сторони мають вирішити всі три головні питання:

1. Визначення належної форми кола усіх істотних умов.
2. Досягнення згоди з усіх істотних умов у належній формі.
3. Надання результату досягнення згоди належної форми.

Словосполучення «належна форма договору» і «належна форма досягнення згоди з усіх істотних умов договору» не є тотожними. В законодавчих актах не передбачено тлумачення поняття «належна форма досягнення згоди», а лише зазначається, що договір укладається у наступному порядку: пропозиція укласти договір (оферта) має передувати, прийняттю пропозиції (акцепту) другою стороною. Отже, надання належної форми договору, тобто результату досягнення згоди з усіх істотних умов, і є належною формою досягнення згоди з усіх істотних умов. [2]

Щодо другого питання, то досягнення згоди з усіх істотних умов у належній формі, стосується не лише надання договору належної форми, а і питання належної форми самого порядку укладення договору. Передусім порядок укладення має бути дотриманий для оферти (ст. 641 ЦК України), та акцепту (ст. 642 ЦК України). Прийняття пропозиції щодо укладення договору відбувається не лише направленням акцепту у вигляді листа, а можливе і шляхом вчинення певних дій з боку акцептанта, зміст та характер якої (яких) відповідає умовам пропозиції укласти договір (п. 2 ст. 642 ЦК України). Під час укладення договору шляхом складання одного документу або обміну листами, виникають питання залежності посвідчення факту укладення договору від реквізитів названих документів, наявності або відсутності яких констатує або навпаки заперечує волевиявлення його сторін щодо

досягнення ними згоди з усіх істотних умов. [1]

Коли договір укладається за участю юридичної особи посвідчення може відбуватися підписом або печаткою. Засвідчення підписом на листі чи договорі означає вільне волевиявлення сторін. А печатка в свою чергу вважається доказом, що підпис є дійсним. Проте, якщо договір лише підписано юридичною особою без печатки, то даний підпис не буде вважатися недійсним. Але факт дійсності необхідно підтверджувати наприклад у судовому порядку.

На думку судді, заступника Голови Верховного Суду України, заслуженого юриста України, Яреми А. Г., у його діяльності часто зустрічаються випадки, коли все таки оспорується дійсність підпису. У разі відсутності печатки і за наявності висновку експертизи про те, що підпис не належить органу юридичної особи договір є таким, що неукладений, тому що відсутнє вираження волі (ст. 202 ЦК) або воля виражена неналежною особою (ст. 92 ЦК). Але і за наявності печатки, якщо буде доведено, що підпис не належить органу юридичної особи, договір є недійсним, тому, що від імені юридичної особи договори вправі укладати лише його органи або інші особи на підставі довіреності (ст. 92, 244 ЦК). Тому що, під час волевиявлення сторін щодо визначеного договором кола істотних умов, вимога про належність підпису органу юридичної особи чи фізичній особі є головною умовою. Печатка не може слугувати доказом дійсності підпису, а лише волевиявленням сторін. [1]

Щодо третього питання варто зазначити, що не лише відсутність згоди з усіх обумовлених сторонами договору умов тягне факт не укладення договору. Це також веде до неукладеності самого договору. Істотними умовами є не лише умови про предмет і ті умови, що визначені законом, як істотні. Законодавець до істотних умов відносить і ті умови, що прямо законом не визначені, як істотні, проте можуть бути необхідними для договорів даного виду, тобто відображені у законі через оціночну категорію «необхідні умови», а також ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Якщо сторони не дійшли згоди щодо предмету договору, то це не може бути підставою для визнання договору недійсним. Дана думка закріплена в судовій практиці, зокрема в постанові Вищого господарського суду України від 26.12.2011 року (справа N 17) зазначено, що «недосягнення сторонами договору істотних умов для його укладення, відповідно до приписів ст. 153 ЦК УРСР (ст. 638 ЦК

України), має наслідком не укладення такого договору, однак не може бути підставою визнання такого договору недійним». [3]

Крім істотних умов, які передбачені ЦКУ, передусім це предмет, також існують і інші, які зазначаються у чинних нормативно-правових актах. До прикладу це ч. 3, 4, 5 ст. 180 ГК України, ст. 10 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», ст. 7 Закону України «Про фінансовий лізинг». Проте названі умови слід відмежовувати від звичайних умов, які діють в силу існування договору. Звичайні умови визначені чинним законодавством для певних видів договорів і діють незалежно від погодження їх змісту, і незалежно від намірів сторін. [4], [5], [6]

Проаналізувавши загальні питання цивільно-правового договору можна перейти до аналізу електронного договору. Перш за все, що таке «електронний договір»? Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про електронну комерцію» електронний договір – це домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов’язків та оформлена в електронній формі. Останнє словосполучення «оформлена в електронній формі» є обов’язковою умовою для електронного договору. [7]

На сьогодні дана тема є досить актуальною та аналізується багатьма вченими зокрема С. Кехельовим, П. Сінгом, П. Дінсом, Н. Джерком, Г. Дунканом, К. Пейтелем, А. Саммером, А. Вороною, Ю. Асадчевим.

Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про електронну комерцію» крім передбачених в Цивільному кодексі України істотних умов, електронний договір може передбачати таку інформацію про:

- методику (процедури) укладання договорів;
- процедури створення та впровадження електронних підписів між договірними сторонами;
- можливість і порядок зміни умов договору;
- способи та порядок прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепт);
- процедури обміну електронними повідомленнями та інформацією між сторонами під час виконання ними зобов’язань;
- технічні засоби ідентифікації сторін;
- змінити порядок акцепту електронних договірних пропозицій, надісланих помилково;

- посилання на умови договору та процедури доступу до таких документів шляхом перенаправлення (посилання) на інший електронний документ;
- способи зберігання та подання електронних документів, повідомлень та іншої інформації в електронній формі та умови доступу до них;
- умови виготовлення та отримання паперових копій електронних документів;
- можливість вибору мови, яка буде використовуватися під час укладення та виконання договору;
- інша інформація.

Пропозиція укласти електронний договір (оферта) може бути зроблена шляхом надсилання комерційного електронного повідомлення, оприлюднення пропозиції (оферти) в мережі Інтернет чи інших інформаційно-комунікаційних системах.

Відповідь особи, яка отримує пропозицію укласти електронний договір, про її прийняття (акцепт) може бути надана у такі способи:

- надсилання електронного повідомлення особі, яка пропонує укласти електронний договір, підписане в порядку, визначеному статтею 12 цього Закону;
- заповнення бланку заяви (форми) про акцепт пропозиції в електронній формі та підписати її в порядку, визначеному статтею 12 цього Закону;

Дії, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, вважаються вчиненими, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, з якої зроблено пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з ним.

Відповідно до ст. 12 ЗУ «Про електронну комерцію» якщо електронний правочин відповідно до цивільного законодавчого акту або за взаємною згодою має бути підписаний обома сторонами, моментом підпису вважається:

- електронний підпис або електронний цифровий підпис за умови використання всіма учасниками електронного правочину засобів електронного цифрового підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги»; [8]
- електронний підпис з одноразовим ідентифікатором, визначеним цим Законом;

- примірник власноручного підпису, створений письмовою угодою сторін (факсимільне відтворення підпису за допомогою механічного або іншого засобу відтворення, інший примірник власноручного підпису), який повинен містити зразок відповідного примірника власноручного підпису. [7]

Щодо електронного підпису, то його тлумачення міститься в п. 12 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про електронні довірчі послуги». Отже, електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис. [8]

Підсумовуючи все вище викладене, можна зробити висновки, що на сьогодні укладення електронного договору має важливе значення, тому що укласти даний правочин можливо без фізичного контакту між сторонами. Також законодавець не сидить на місці та слідкує за проблемами у світі і надає всі можливі варіанти вирішення. Мається на увазі, можливість правомірного засвідчення договору електронним підписом, відповідно після цього договір вважається дійсним та стоїть на законному рівні з простим письмовим цивільно-правовим договором.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіц. сайт Верхов. Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Науково-практичний коментар до ст. 638 Цивільного кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/civil-law/3233-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-638-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html>
3. Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 N 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017600-11#Text>
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіц. Сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 р. № 157-IX // Офіц. Сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>
6. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04.02.2021 р. № 1201-IX // Офіц. Сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>
7. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII // Офіц. Сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>

8. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII // Офіц. Сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n534>

М.М. Лаврієнко,
здобувачка вищої освіти
В.А. Романюк,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РФ

Майже 10 років тому російська федерація розпочала військову агресію проти незалежної та суверенної України. Спочатку держава-терорист незаконно анексувала Крим у 2014 році, що викликало велике обурення всієї світової спільноти. Надалі, були анексовані частини територій на сході України. З 24 лютого 2022 року рф здійснила повномасштабне вторгнення на територію нашої держави, в результаті чого тисячі людей загинули, отримали поранення і велика кількість була вимушена покинути свої домівки, через активні бойові дії та небезпеку для життя та здоров'я. Незважаючи на зусилля міжнародних спільнот та інших країн щодо забезпечення миру в Україні, збройний конфлікт, який розв'язала росія досі триває й наша держава зазнає втрат. Саме через ці події важливим постає питання щодо захисту прав людини в умовах військових збройних конфліктів.

Важливо зауважити, що під час збройного конфлікту відбуваються порушення міжнародного гуманітарного права (далі — МГП) та міжнародного права прав людини (далі — МППЛ). Ці дві галузі міжнародного права мають спільну мету — забезпечення гідності та гуманного ставлення до всіх людей. Здебільшого МГП застосовується лише під час війни між державами, а МППЛ створено для захисту людей у мирний час. Однак, обставини змінилися і ці галузі права «змушені» взаємодіяти [1, с. 142].

Також доцільно зазначити, що суб'єктом, відповідальним за виконання зобов'язань за МГП, є держава – суб'єкт міжнародного права [2, с. 48]. Тому МГП стало основою вибудови системи

відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. При виконанні Україною міжнародних зобов'язань застосовуються норми МГП щодо захисту жертв війни, зокрема – цивільного населення, осіб, які вже не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті, та цивільних об'єктів, а також захист небезпечних об'єктів та культурних цінностей [1, с. 142]. Сучасне міжнародне право встановлює основну відповідальність кожної держави за забезпечення правових стандартів у разі збройного конфлікту всередині або між державами. Згідно з вимогами міжнародної спільноти, закони країн, які є членами міжнародних організацій, повинні відповідати міжнародним нормам і принципам [3, с. 12].

У світі існують міжнародні стандарти які регулюють відносини під час збройного конфлікту, основні з них – Женевські та Гаазькі конвенції. Варто підкреслити, що Женевські конвенції спрямовані захистити права особи під час збройного конфлікту, а Гаазькі – встановлюють правила ведення війни.

Важливо зауважити, що бойові дії, які точаться між рф та Україною є міжнародним збройним конфліктом. Наша держава, а також держава-терористка росія є сторонами Женевських конвенцій 1949 року. Найвагомішим та основоположним правилом четвертої Женевської конвенції є захист цивільних осіб під час війни, а саме й під час окупації. Проте, як відомо, росія абсолютно не дотримується цих вимог і навпаки порушує їх. На жаль, українці стають свідками численних обстрілів цивільної інфраструктури та населення з боку російської федерації. Такі дії є воєнним злочином, який порушує всі міжнародні норми та всі міжнародні стандарти.

Зокрема, хочемо зазначити, що вся України стала свідком злочинів рф, коли остання обстрілювала енергосистему нашої держави й мільйони українців змушені були виживати в умовах відсутності електроенергії. Українська економіка дуже потерпала від цих варварських дій з боку російської федерації, оскільки бізнесам було дуже важко працювати без електроенергії, підприємці змушені були купувати джерела для альтернативного живлення, на жаль, не всі змогли собі це фінансово дозволити й деякі бізнеси змушені були припиняти на деякий час свою діяльність, при тому втрачаючи прибуток. Також рф не припиняла й не припиняє обстрілювати житлові будинки (одними із найтрагічніших випадків є влучання ракети в багатоквартирний будинок в Дніпрі, внаслідок удару було зруйновано два під'їзди, тисячі людей залишилися без даху над

головою), також ракетний удар по торговому центру в Кременчуку. Окрім того, численних руйнувань зазнають й медичні установи (до прикладу на Херсонщині, яка щодня потерпає від обстрілів).

Вищезазначені дії є навмисним порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та відповідних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Іншим зобов'язанням у рамках третьої Женевської конвенції є дотримання прав військовополонених. Норми цього міжнародного договору забороняють фізичне та психологічне катування й негуманне поводження з полоненими, незалежно від дій, які вони вчиняли в минулому [4]. Росія ж навмисно порушує вищезазначені правила. Українські військовополонені переживають надзвичайно важкі дні, місяці та, на жаль, навіть роки в російському полоні без забезпечення базових потреб, таких як медицина та збалансоване харчування, а також піддаються катуванню, психологічному насиллю, фізичним розправам. Величезна кількість українських військових, які повертаються з російського полону є надзвичайно виснаженими та пораненими й потребують подальшої тривалої реабілітації (як медичної так і психологічної). Окрім того, звільнені з полону українські захисники, часто дають інтерв'ю журналістам та розповідають про всі порушення, які вчиняє РФ проти наших громадян.

Женевські конвенції 1949 року також забороняють атакувати історичні пам'ятки. Проте росіяни порушують та нехтують і цим правилом. Пам'ятки архітектури, що знищили російські окупаційні війська знаходяться під захистом Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Прикладом цього злочину є розстріляний пам'ятник відомому українському письменнику, Великому Кобзареві Тарасу Григоровичу Шевченку в Бородянці, що на Київщині [4].

Окрім того, доцільно зазначити, що росія та Україна є також учасниками Гаазьких конвенцій. Гаазькі конвенції обмежують методи та засоби ведення воєнних дій. Варто зауважити, що певні види озброєння є надзвичайно небезпечними, оскільки вони завдають дуже сильних фізичних ушкоджень або знищують усе живе навколо. Використання росією касетних, термобаричних «вакуумних» бомб у містах нашої держави є порушенням Гаазьких конвенцій [4].

Хочемо зазначити, що в липні 2022 року Україна подала

Меморандум до Міжнародного Суду ООН (далі МС ООН) у справі проти рф щодо порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі— Конвенція).

У статті 1 Конвенції зазначений обов'язок запобігати злочину геноциду і карати, якщо цей злочин був скоєний. У своїй позиції наша держава переконана, що дії росії розмивають основне зобов'язання за статтею 1 Конвенції, підривають його об'єкт і мету, а також применшують серйозність зобов'язання Договірних Сторін за Конвенцією. Таким чином, Україна заявляє, що заява рф та здійснення заходів у формі «спеціальної військової операції», а також акти визнання «Донецької та Луганської Народних Республік», засновані на цілком неправильних твердженнях про геноцид, є несумісним з Конвенцією і порушують права України.

Важливо та доцільно підкреслити, що в результаті розгляду вищенаведеної справи має бути понесення державою-терористкою рф відповідальності за порушення Конвенції про запобігання геноциду, встановлення факту, що росія діяла як держава-агресор й звичайно, що вона має обов'язково та неухильно виплачувати репарації нашій державі, оскільки нанесла величезної шкоди та збитків українцям та державі в цілому [5].

На жаль, можна наводити безліч прикладів, які цілком показують пряме порушення міжнародних стандартів щодо захисту прав людини з боку рф. Натомість Україна після здобуття незалежності в 1991 році завжди дотримується всіх ратифікованих нею міжнародних стандартів та всіх зобов'язань цілком неухильно.

Важливо зауважити хто несе головну та основну відповідальність за забезпечення покарання за серйозні порушення норм міжнародного права.

За забезпечення правосуддя за серйозні порушення насамперед відповідає країна, громадяни якої причетні до таких порушень. Уряди обов'язково мають проводити розслідування щодо порушень, до яких причетні посадові або інші особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Уряд має забезпечити проведення неупередженого розслідування військовими чи державними судами або іншими установами щодо з'ясування фактів серйозних порушень, виявляючи та притягаючи до відповідальності осіб, винних за ці порушення, відповідно до міжнародних стандартів справедливого суду.

Окрім того важливо зазначити чи можуть інші країни

притягати до відповідальності за міжнародні злочини, які скоїла рф в Україні?

Певні договори, такі як Женевські конвенції 1949 року зобов'язують держави видавати підозрюваних злочинців, які знаходяться на території цієї країни чи перебувають будь-яким іншим чином під її юрисдикцією. Згідно з міжнародним звичаєвим права також вважається, що країнам дозволено судити винних за інші злочини, такі як геноцид.

Необхідно підкреслити, що міжнародні договори, які імплементують права людини, також мають велике значення. Мабуть, найважливішим є те, що міжнародні документи з прав людини розширюють і уніфікують різноманітні режими захисту МГП, прирівнюючи зобов'язання щодо прав людини до фундаментальних гуманітарних міркувань, щоб сприяти їх зміцненню. Механізми забезпечення дотримання зобов'язань за міжнародними документами з прав людини можуть бути використані як альтернативний засіб забезпечення дотримання режимів гуманітарного захисту під час збройного конфлікту [6].

Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити висновки, що приєднання до конвенцій не є гарантією того, що країна-агресорка буде неухильно та повністю дотримуватися їх, ми це цілком бачимо на прикладі росії. Саме тому є потреба в більш дієвих міжнародних інструментах впливу для забезпечення прав людини під час збройних конфліктів і це є дуже важливим та вагомим питанням, яке стосується не лише України, а й всього світу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.2022. Вип. 70. С. 141–145.
2. Алямкін Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 47–51.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#) (дата звернення: 05.12.2023).
4. <https://www.helsinki.org.ua/articles/sprava-ukraina-proty-rosii-shchodoporushennia-konventsii-pro-zapobihannia-henotsydu-shcho-dali-vidbuvatymetsia-u-mizhnarodnomu-sudi-oon/>
5. <https://ukrainer.net/porusheni-zakony/>
6. Мануїлова К.В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з

міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19359/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%7%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D1%96%D0%BA%D%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 05.12.23).

М.М. Лаврієнко,
здобувачка вищої освіти
О.Ю. Черняк,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ ПРАВА ЄС

Україна висловлює бажання вступити до Європейського Союзу (далі — ЄС). Окрім того, важливо зауважити, що це рішення широко підтримується українською громадськістю, оскільки воно покращить рівень життя кожного українця. Це введення безвізового режиму, можливість отримувати освіту за кордоном, будівництво доріг, відповідно до законодавства ЄС, тощо.

Важливо зауважити, що 24 лютого 2022 року життя всіх українців змінилося в одну мить. Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію незалежної та суверенної України. Загарбницькі війська держави-терористки почали вчиняти насильницькі дії проти мирного населення, руйнувати міста та села нашої держави. Саме тому, у цей день Президентом України Володимиром Зеленським було прийняте рішення про введення воєнного стану. Ця подія викликала неабияке занепокоєння міжнародної спільноти щодо порушення прав людини на території України та уповільнення процесу євроінтеграції, але необхідно підкреслити, що запровадження воєнного стану не стало перешкодою до євроінтеграційних процесів на теренах нашої держави [1]. Доцільно зазначити, що вже на 4 день героїчного протистояння загарбникам, Україна подала заявку на вступ до ЄС, а з 23 червня 2022 року вже є кандидатом на членство у ЄС. Зрозуміло, що навіть не зважаючи на тяжкі часи, що переживає наша держава, українці незламні та прагнуть до кращого та нових змін.

Варто підкреслити, що права людини є надзвичайно важливою складовою правового порядку у світі. Вони є загальними, тобто їх мають усі люди без винятку, не залежать від кольору шкіри, віросповідання, майнового стану і т.д. На рівні міжнародних нормативно-правових актів та конституційних норм країн гарантується захист прав людини. Проте права людини можуть обмежуватися, звісно, що тимчасового та лише у виняткових випадках, таких як воєнний стан, наприклад.

В Україні, відповідно до статті 64 Основного Закону нашої держави зазначається, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії обмежень, окрім обмежень прав, які зазначені у ч. 2 ст. 64 Конституції України [2]. Так, під час дії воєнного стану може бути обмежене право на вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право на майно (можливе примусове відчуження майна згідно із порядком, встановленим законом за умови подальшої компенсації) [2, статті 34, 41].

Реалії життя у воєнний стан значно вплинули на українську економіку, саме тому, щоб забезпечити можливість реалізації трудових прав людини і громадянина, гарантованих у статтях 43-45 Конституції України, парламенту нашої держави необхідно було швидко відреагувати змінами в законодавстві [3]. У березні 2022 року був прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в період воєнного стану». Було передбачено, що під час воєнного стану за мобілізованими працівниками зберігається середньомісячний заробіток, місце роботи і посада [4]. Проте, важливо зауважити, що в липні 2022 року до ч. 3 ст. 119 Кодексу законів про працю було внесено зміни. Останні передбачали, що за мобілізованими працівниками зберігається лише місце роботи і посада, збереження заробітної плати не передбачається, це рішення звісно двояке, оскільки працівник і далі хотів би отримувати зарплатню, але якщо дивитися з боку роботодавця, то останньому йшли б великі затрати. Окрім того, змін зазнала й норма робочого часу. З 40 годин на тиждень, у період воєнного стану нормальна тривалість робочого часу може збільшитися до 60 (для тих, хто працює на об'єктах критичної інфраструктури).

Хочемо зауважити, що права людини в умовах воєнного стану можуть забезпечуватися через різні механізми, згідно з європейським правом, такі як звернення до Європейського суду з

прав людини (далі — ЄСПЛ). Щодо України, то наша держава є стороною Європейської конвенції з прав людини. Доцільно зазначити, що перевагою є те, що українці мають змогу в разі потреби, якщо їхні права були порушені, звернутися до ЄСПЛ. На сьогодні українці почали активно звертатися до ЄСПЛ, а саме подавати індивідуальні позови проти Росії, оскільки чинилося масове порушення прав людини з боку російських загарбників з лютого 2022 року. Причинами звернень наших громадян були насильницькі дії, такі як: згвалтування, катування, роз'єднання сім'ї (частими були випадки, коли в батьків забирали дітей і вивозили до РФ), жорстокі вбивства, обмеження виїзду з окупації, розстріл транспорту з цивільними особами, порушення права на освіту, так як окупаційна влада змушувала школярів на окупованих територіях навчатися за російськими книжками та російською мовою (відповідно до ст. 7 закону України «Про освіту» мовою освітнього процесу є державна мова, а спираючись на ст. 10 Конституції України, державною мовою є українська мова) [5, 2].

Також важливо підкреслити, що вагомим кроком є розгляд ЄСПЛ міждержавних категорій справ, а саме, наразі принаймні чотири справи на розгляді в ЄСПЛ проти РФ, ініціатором яких виступає Україна [6]. Окрім того, О.С. Розумовський вважає, що питанням, яке може вирішувати ЄСПЛ, є встановлення наявності або ж відсутності порушення державою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тобто він застосовує лише міжнародне право захисту прав людини та не повинен згідно з Конвенцією визначати, чи держава діяла у відповідності з Женевськими конвенціями про захист жертв війни або Додатковими протоколами до них [7, с. 141].

Отже, можна схилитися до того, що механізм захисту прав людини все ще розвивається не тільки в Україні, а й в ЄС та потребує удосконалення та модернізації. Отже, з вищевикладеного стає зрозуміло, що в наші дні вкрай загострилися проблеми захисту прав людини і громадянина. У контексті права ЄС наша держава зіштовхується з проблемами порушення прав людини в умовах воєнного стану, адже механізми захисту прав людини потребують удосконалення та реформування. Також існує ще більша потреба у співпраці між Україною та ЄС у сфері захисту прав людини та громадянина, а також необхідні зміни в законодавстві ЄС, оскільки мати права є надзвичайно важливим як для наших громадян, так і для

громадян інших країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/22 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4378> (дата звернення: 19.11.2023)
3. Конституція України: Відомості Верховної Ради України №30. ст.141 від 28.06.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України № 2136-IX від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
5. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Мудра І. Прогрес позовів проти Росії: досягнення України в ЄСПЛ за рік повномасштабної війни, 2023. Новини Interfax-Ukraine. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/905166.html> (дата звернення: 19.11.2023)
7. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Вип. 70. 2022. С. 141–145

А.В. Липовенко,

здобувачка освіти

Науковий керівник: **Е.В. Позняк,**

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Київ, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (2014 р.) зумовило імплементацію в національне законодавство чимало норм права ЄС у сфері охорони навколишнього середовища, а також запроваджено нові екологічні процедури, визначені директивами, перелік яких міститься у додатках до даної Угоди, зокрема, у додатку XXX [3, с. 2]. Результатом впровадження однієї з них – Директиви № 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє

середовище – стала поява стратегічної екологічної оцінки (СЕО), яка разом з оцінкою впливу на довкілля (ОВД) була покликана замінити існуючу в Україні до того екологічну експертизу. Повномасштабне російське вторгнення, що розпочалося у лютому 2022 р. і триває до сьогодні, спричинило певні зміни у правовому регулюванні здійснення процедури СЕО. Власне, розкриттю цих змін і присвячена дана робота.

Дослідженням процедури стратегічної екологічної оцінки займалися багато українських та зарубіжних науковців, зокрема Е. Ашикова, Б. Буркинський, М. Згуровський, Т. Козаченко, К. Козмуляк, М. Краснова, Н. Малишева, Д. Палехов, М. Партідаріо, Є. Хлобистова, Н. Хумарова, І. Шевченко та інші. Проблеми проведення СЕО були предметом дослідження автора даної роботи [14]. Проте, незважаючи на це, нині поки що бракує наукових праць, які б розкривали процес здійснення СЕО під час воєнного стану в Україні, адже повномасштабне вторгнення російських військ на територію нашої держави стало справжнім викликом, до якого виявилися готовими далеко не всі. Нині відбувається поступове пристосування суспільства до нових умов життєдіяльності і, відповідно, проведення СЕО уже в умовах воєнного стану.

Варто розпочати з того, що проведення СЕО передбачено низкою міжнародних та національних правових актів: Конституцією України, Протоколом про СЕО до Конвенції ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (2003 р.), Організацією конвенцією (1998 р.), Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., і врешті-решт, спеціальним Законом «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 р. Сама ж СЕО є складним явищем правової дійсності, яке в доктрині визначають по-різному.

З об'єктивної точки зору, СЕО можна розглядати в трьох значеннях: 1) як систему правових норм, які регулюють процедуру оцінки документів державного планування (ДДП) та їхнього затвердження; 2) як правовідносини, які виникають з приводу оцінки ДДП і їхнього затвердження; 3) як підінститут такого інституту Загальної частини екологічного права як екологічне управління. Із суб'єктивної точки зору, СЕО – це право особи брати участь у процедурі оцінки документів державного планування, гарантоване і забезпечене законодавством. Так, до переліку екологічних прав громадян, закріплених у ст. 9 Закону України «Про охорону

навколишнього природного середовища», належить також право громадян на участь у процесі здійснення СЕО [6], що кореспондує ст. 4 Закону «Про стратегічну екологічну оцінку», де одним із суб'єктів СЕО визначається громадськість.

Чинне ж законодавство визначає, що СЕО – це процедура визначення, опису та оцінювання наслідків виконання ДДП для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків, яка включає визначення обсягу СЕО, складання звіту про СЕО, проведення громадського обговорення та консультацій (за потреби – транскордонних консультацій), врахування у ДДП звіту про СЕО, результатів громадського обговорення та консультацій, інформування про затвердження ДДП та здійснюється у порядку, визначеному цим Законом [4]. У свою чергу, М. Краснова вважає процедуру СЕО одним із видів екологічного оцінювання – законодавчо визначеним превентивним засобом реалізації державної екологічної політики, який реалізується в межах правовідносин публічного характеру при здійсненні окремих функцій екологічного управління та спрямований на забезпечення реалізації екологічних прав громадян, принципів екологічного права з метою досягнення засад сталого розвитку [13, с. 50]. Водночас, СЕО як і ОВД, є однією з експертно-оціночних процедур, які досліджуються в рамках екологічної експертології. Зазначений підхід є комплексним, оскільки так чи інакше поєднує у собі як об'єктивне, так і суб'єктивне значення СЕО, тому на думку автора, саме його слід брати за основу при відповіді на питання про те, що таке СЕО як явище правової дійсності.

Стосовно самої процедури проведення СЕО, то сфера її проведення та основні етапи передбачені Законом «Про стратегічну екологічну оцінку» та конкретизуються у підзаконних нормативних актах. Згідно зі ст. 2 Закону, СЕО здійснюється щодо ДДП у сфері сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, управління відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності або які містять види діяльності та об'єкти, щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури ОВД, або які вимагають оцінки,

зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі, крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Суб'єктами СЕО є замовник, Міндовкілля України, МОЗ України, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації (відповідні підрозділи з питань охорони навколишнього природного середовища та охорони здоров'я), органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та з питань охорони здоров'я, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадськість. У разі здійснення транскордонної СЕО її суб'єктами стають також держава походження та зачеплена держава.

Загалом процедура СЕО включає в себе шість етапів: 1) визначення обсягу СЕО; 2) складання звіту про СЕО; 3) проведення громадського обговорення та консультацій, а у разі необхідності – транскордонних консультацій; 4) врахування звіту про СЕО, результатів громадського обговорення та консультацій; 5) інформування про затвердження ДДП; 6) моніторинг наслідків виконання ДДП для довкілля, у тому числі для здоров'я населення. Загалом, запровадження воєнного стану в Україні майже не вплинуло на процедуру здійснення СЕО, проте певні зміни до законодавства все ж таки були внесені у зв'язку із запровадженням воєнного стану в нашій державі.

Перш за все, був змінений перелік ДДП, стосовно яких не може проводитися СЕО. До нього було додане положення про вилучення зі сфери СЕО плану відновлення та розвитку регіонів, а також планів відновлення та розвитку територіальних громад. Цікавим тут є те, що ще на стадії законопроекту, у 2022 р., даний пункт Закону «Про стратегічну екологічну оцінку» викликав гострі дискусії серед науковців та представників громадських природоохоронних організацій. Відомо, що проти внесення змін до Закону виступило 15 громадських природоохоронних організацій, у тому числі, Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» (МБО «ЕПЛ»), яка опублікувала на своєму сайті звернення до Президента України з проханням не підписувати законопроект № 7282 про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності, де зазначалося, що програми комплексного відновлення

області та територій територіальних громад не підлягають SEO, і повернути його в парламент зі своїми пропозиціями [8, с. 7]. Спеціалісти МБО «ЕПЛ» пояснювали неприпустимість прийняття цього законопроекту тим, що саме на етапі складання звіту про SEO необхідно оцінити, чи дозволяє повоєнний стан територій, земель територіальної громади планувати ті чи інші об'єкти та який вплив будівництво нових об'єктів інфраструктури матиме на здоров'я жителів громади. Оскільки проведення SEO передбачає консультації із природоохоронними органами, органами охорони здоров'я та обговорення громадськістю проекту ДДП, які можуть додати важливі аргументи щодо обмеження чи зменшення впливу на довкілля в процесі комплексного відновлення області, скасування вимоги щодо проведення SEO для планів відновлення областей і територіальних громад може призвести до неврахування наслідків забудови для життя і здоров'я громадян. Своєю чергою, це може призвести до звуження права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, гарантованого ч.1 ст. 50 Конституції України, як зазначало Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України у своєму зауваженні до вказаного законопроекту [9, с. 3]. Однак, як можна побачити, зусилля природоохоронних організацій із збереження процедури SEO для програм відновлення регіонів не увінчалися успіхом, і Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» таки було доповнено відповідною нормою.

Наступною важливою віхою у вдосконаленні законодавства про SEO стало внесення до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» змін та доповнень уже під час повномасштабного вторгнення, є саме – запровадження Єдиного реєстру SEO як єдиної інформаційно-комунікаційної системи, що забезпечує створення, перегляд, збирання, внесення, накопичення, обробку, використання, розгляд, зберігання, захист, облік та надання інформації у сфері SEO. Держателем даного Реєстру є Міндовкілля України, а кожен суб'єкт SEO створює в ньому електронний кабінет, через який ведеться обмін всією інформацією. Законодавством передбачено, що інформація, внесена до Єдиного реєстру SEO, є публічною та відкритою, і вільний доступ до неї забезпечується через мережу Інтернет. На думку автора, це можна вважати великим кроком до забезпечення по-справжньому прозорого проведення процедури SEO і ефективної участі громадськості у ній, що сприятиме виконанню Україною зобов'язань, які вона взяла на себе при підписанні

Оргуської конвенції.

Проте, на жаль, доводиться констатувати той факт, що під час війни досить часто українські громадяни не мають можливості отримати доступ до Реєстру, адже значна частина території України перебуває або під окупацією ворога, або у зоні активних бойових дій, де наявні проблеми з доступом до мережі Інтернет. Окрім того, незважаючи на передбачені законодавством заходи стосовно укріплення відкритості та прозорості процедури СЕО, є великий ризик того, що вимоги Закону не будуть виконуватися належним чином уповноваженими суб'єктами, оскільки досі не передбачено ніяких санкцій за порушення законодавства про СЕО. Аналіз норм Закону «Про стратегічну екологічну оцінку» показує, що він носить переважно рекомендаційний характер і не передбачає юридичної відповідальності за його порушення, у той час як суміжний Закон «Про оцінку впливу на довкілля» (ст. ст. 15,16) [5] містить подібні положення, що підкреслює обов'язковий характер цього нормативного акту.

З метою покращення даної ситуації законодавцем були зроблені спроби щодо внесення змін до чинного Закону. Зокрема, Верховна Рада України у серпні 2022 р. прийняла за основу внесений Кабінетом Міністрів України законопроект № 5159, яким пропонується запровадити відповідальність за такі порушення для забезпечення дотримання вимог Закону про СЕО. Даний законопроект є першою спробою закріпити на рівні законодавства можливість судового захисту прав особи у разі, якщо вони були порушені органами державної влади або органами місцевого самоврядування у процесі здійснення СЕО. Так, зазначений законопроект пропонує доповнити чинний Закон про СЕО підставами для скасування рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування про затвердження ДДП, серед яких, окрім порушення здійснення СЕО, наявне безпідставне та необґрунтоване неврахування чи неналежне врахування результатів участі громадськості. У даному законопроекті пропонується закріпити перелік діянь, які визнаються правопорушеннями у сфері СЕО і за які передбачена юридична відповідальність.

До них віднесені: 1) нездійснення СЕО; 2) порушення встановленої законодавством процедури складення СЕО, у тому числі, порядку інформування громадськості та порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів; 3)

неврахування результатів SEO під час затвердження ДДП. Особи, винні в порушенні законодавства про SEO, притягаються до дисциплінарної, адміністративної, цивільної відповідальності [10; 14, с. 267].

Наступним кроком у вдосконаленні публічного контролю за процедурою SEO стало подання до Верховної Ради України законопроекту № 10410 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження відповідальності за недотримання вимог Закону України “Про стратегічну екологічну оцінку”» у січні 2024 р. Ініціаторами законопроекту виступили народні депутати з Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності. Вказаний проект Закону, який можна розцінювати як продовження законопроекту № 5159, містить пропозицію доповнити КУпАП новою нормою, що встановлює адміністративну відповідальність за нездійснення SEO, порушення встановленої законодавством процедури SEO та неврахування результатів SEO під час затвердження ДДП [11]. При цьому пропонується притягувати до відповідальності за даною нормою тільки тих осіб, на яких поширює свою дію Закон України «Про запобігання корупції», це – державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування і так далі [7]. За даними сайту Верховної Ради, наразі обидва законопроекти були прийняті за основу й направлені на доопрацювання відповідними парламентськими комітетами, тому є сподівання, що в майбутньому вони будуть прийняті як закони і зможуть наблизити проведення SEO в Україні до стандартів, передбачених Директивою № 2001/42/ЄС.

Наостанок слід висвітлити питання участі громадськості у процесі здійснення SEO під час дії воєнного стану, оскільки, як можна зрозуміти зі змісту Закону «Про стратегічну екологічну оцінку», вона відіграє у цьому значну роль. Відповідно до ст. 12 Закону, існує два способи участі громадськості в процедурі SEO: подання громадянами замовнику зауважень та пропозицій до проекту ДДП в письмовій формі або в електронному вигляді і проведення громадських слухань. Процедура проведення громадських слухань конкретизована у Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на довкілля, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. № 771. Зокрема, цим нормативним актом встановлено, що повідомлення (оголошення) про проведення громадських слухань

повинно бути оприлюднено у спосіб, що гарантує доведення інформації до відома мешканців відповідної адміністративно-територіальної одиниці або членів відповідної територіальної громади та інших заінтересованих осіб. Повідомлення (оголошення) про проведення громадських слухань може додатково надсилатися потенційним учасникам слухань із використанням засобів поштового та електронного зв'язку, розміщуватися у громадських місцях, інформаційних центрах та поширюватися через представницькі, консультативні й дорадчі органи [12, с. 260].

Разом із тим, необхідно враховувати, що на окупованих територіях та на територіях інтенсивних бойових дій часто відсутній доступ до мережі Інтернет, так само як і відсутній доступ до українських поштових відділень. Проте, навіть у тих регіонах, які знаходяться далеко від лінії фронту, участь громадськості в процедурі СЕО не завжди належно забезпечується. На цю проблему, зокрема, звертала увагу у своїй роботі К. Козмуляк і вказувала на дві ймовірні причини низького рівня задіяності громадськості у проведенні СЕО. По-перше, на її переконання, окреслений в законодавстві перелік заходів щодо інформування громадськості про проведення процедури СЕО, віднесених до обов'язкових, не здатен повною мірою забезпечити ефективне надання інформації громадськості та залучення її до обговорення. Вчена підкреслювала, що в літературі та аналітичних оглядах звертають увагу на те, що інформування, яке дійсно має на меті залучення широких верств населення до обговорення проєкту, повинно включати широку інформаційну кампанію в соціальних мережах, а також залучення журналістів до висвітлення теми на радіо та телебаченні [12, с. 261]. По-друге, сама громадськість не приділяє достатньої уваги обговоренню програм, планів або конкретних проєктів. На думку вченої, це може бути спричинено рядом обставин. Наприклад, деякі особи можуть мати бажання, але не мати можливості брати участь в обговоренні (наприклад, групи з обмеженими можливостями участі: особи похилого віку, особи з фізичними вадами тощо). Інші можуть мати можливість, але не мати бажання брати участь (наприклад, особи, які мають негативний досвід, не мають часу або ті, які вважають, що участь не принесе їм користі). Крім цього, представники громадськості можуть стикатися з труднощами при отриманні інформації про те, чи зачіпає план, програма або конкретний проєкт їх інтереси. Оприлюднена інформація може

виявитися недостатньою або опублікованою в засобах масової інформації, які не мають належного охоплення відповідної цільової групи [12, с. 260].

Виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що СЕО є комплексним явищем правової дійсності України, яка має достатньо чітке регулювання на рівні законодавства. Її здійснення продовжується у період дії воєнного стану, хоча і з певними особливостями. Водночас, триває робота стосовно удосконалення даної процедури для приведення її у відповідність до європейських стандартів, зокрема, це впровадження Єдиного реєстру СЕО. Не обходиться тут, на жаль, без упущень з боку законодавця, зокрема, з приводу планів відновлення регіонів. На думку автора, дану проблему можна вирішити лише визнавши неконституційним пункту ст. 2 Закону «Про стратегічну екологічну оцінку» про заборону проведення СЕО щодо планів відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад Конституційним Судом України. Загалом, можна констатувати, що заданий Законом курс на відкритість та прозорість процедури СЕО продовжується навіть в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.
2. Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 21 травня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 57. Ст. 1862.
3. Додаток XXX до глави 6 «Навколишнє природне середовище» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/30_Annex.pdf.
4. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року № 2354-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 16. Ст. 138.
5. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. № 41. Ст. 546.
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-

VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст.2056.

8. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» від 13 квітня 2022 року № 7282. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1307304>.

9. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності (реєстраційний № 7282) від 11 травня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1294382>.

10. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження відповідальності за порушення порядку здійснення стратегічної екологічної оцінки» від 25 лютого 2021 року № 5159. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25758>.

11. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження відповідальності за недотримання вимог Закону України “Про стратегічну екологічну оцінку”» від 15 січня 2024 року № 10410. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2162133>.

12. Козмуляк К. А. Окремі аспекти реалізації права громадськості на участь у стратегічній екологічній оцінці. *Часопис Київського університету права*. Вип. 1, 2020. С. 259-263.

13. Краснова М. В. Науково-правові питання екологічного оцінювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Вип. 2 (107), 2018. С. 47-50.

14. Липовенко А. В. Стратегічна екологічна оцінка та участь громадськості в ній під час дії воєнного стану в Україні: окремі проблеми правового регулювання. *Збірник матеріалів Міжнародного правничого конкурсу наукових статей серед здобувачів закладів вищої освіти (присвячений Дню Донецького державного університету внутрішніх справ)*. 2023. С. 261-272.

У.В. Лучнікова,

здобувачка фахової передвищої освіти

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Трудовий договір є основною системою трудового права. Він вважається підставою виникнення трудових відносин Також як

форма участі в роботі. Сфера дії трудових договорів широка тому вона використовується для найму працівників у всіх країнах з ринковою економікою [1, с. 23].

Відповідно до ст. 21 КЗпП України, трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації, уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов’язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник, уповноважений ним орган чи фізична особа зобов’язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [2].

Відповідно до ст. 36 КЗпП України підставами припинення дії трудового договору в Україні є:

- 1) угода сторін (п. 1 ст. 36);
- 2) закінчення строку його дії, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення (п. 2 ст. 36);
- 3) призов або вступ працівника або власника – фізичної особи на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу, крім випадків, коли за працівником зберігаються місце роботи, посада відповідно до ч. 3 та 4 ст. 119 КЗпП (п. 3 ст. 36);
- 4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника (ст. 38, 39), з ініціативи власника або уповноваженого ним органу (ст. 40, 41) або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу (ст. 45) (п. 4 ст. 36);
- 5) переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду (п. 5 ст. 36);
- 6) відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв’язку із зміною істотних умов праці (п. 6 ст. 36);
- 7) набрання законної сили вирокіом суду, яким працівника засуджено (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи (п. 7 ст. 36);
- 8) укладання трудового договору (контракту), всупереч вимогам Закону України «Про запобігання корупції», встановленим

для осіб, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом року з дня її припинення (п. 71 ст. 36);

9) підстави, передбачені Законом України «Про очищення влади» (п. 72 ст. 36);

10) підстави, передбачені контрактом (п. 8 ст. 36);

11) підстави, передбачені іншими законами (п. 9 ст. 36).

У разі зміни власника або підпорядкованості підприємства, а також у разі його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) дія трудового договору працівника продовжується [3, с. 235].

У теорії трудового права підстави припинення трудового договору поділяють на:

1) дії (залежать від волі людини);

2) події (не залежать від волі людини).

До них належать:

- смерть працівника;

- смерть роботодавця

- фізичної особи;

- ліквідація юридичної особи;

- закінчення терміну трудового договору.

Ці підстави в КЗпП не передбачені, окрім останньої у цьому переліку. Додаткові підстави припинення для сезонних та тимчасових працівників. Зокрема, після закінчення строку сезонного трудового договору він припиняється на підставі п. 2 ч. 1 ст. 36 КЗпП України [4, с. 137].

Так, як воєнний стан у нашій державі триває уже більше одного року, то і трудове законодавство не стоїть на місці, а розвивається. Наприклад, аб. 2 ч. 4 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [5] передбачає, що внутрішньо переміщена особа, яка не мала можливості припинити трудовий договір (інший вид зайнятості) відповідно до п. 1 ст. 36, ст. 38, 39 КЗпП України у зв'язку з неможливістю продовження роботи за таким трудовим договором (іншого виду зайнятості) за попереднім місцем проживання, для набуття статусу безробітного має право припинити такий трудовий договір в односторонньому порядку, подавши до центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору. Ця норма є цілком

логічною та виглядає як виправдане рішення у випадку, коли, наприклад, через бойові дії та зруйнування житла працівники терміново виїхали і не планують чи не мають можливості повернутися найближчим часом і приступити до роботи. Тому, їх перебування в штаті підприємства або завчасне попередження про звільнення не має ніякого практичного значення. Крім того, внутрішньо-переміщені особи можуть мати можливість реалізувати своє право на працю в іншому регіоні на іншому підприємстві.

Ще одна нова підстава для звільнення – це смерть роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою (п. 8-1 ст. 36 КЗпП України). Порядок припинення трудового договору з підстав, передбачених п. 8-1 ч. 1 ст. 36 регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1172 «Про Порядок припинення трудового договору у разі смерті роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою» [6].

Для припинення трудового договору працівник подає в електронній або паперовій формі до будь-якого центру зайнятості: заяву про припинення трудового договору з викладенням відповідної інформації про смерть роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою; копії документів, що підтверджують смерть роботодавця або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою (за наявності); копії документа, що посвідчує особу, реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відповідну відмітку в паспорті громадянина України); інформацію про роботодавця: прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) роботодавця – фізичної особи, реєстраційний номер облікової картки платника податків або індивідуальний податковий номер (для фізичної особи – підприємця) (за наявності такого у роботодавця); копію примірника трудового договору або наказу (розпорядження) про прийняття на

роботу, а у випадку їх відсутності – відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування; копію трудової книжки (за наявності).

Список використаних джерел та літератури:

1. Прогонюк Л.Ю. Трудове право : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2021. 99 с.
2. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення: 22.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Самолюк Н.М., Юрчик Г.М. Трудові договірні відносини: Навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2018. 341 с.
4. Бутинська Р.Я., Мокрицька Н.П. Т 78 Трудове право України : навчальний посібник. Львів : «Галицька видавнича спілка», 2022. 312 с.
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 08.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
6. Про Порядок припинення трудового договору у разі смерті роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 14.10.2022 р. № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-2022-%D0%BF#Text>

Т.П. Мазур,

здобувачка освітнього ступеня магістра правоохоронної діяльності

Науковий керівник: **Авсієвич А.В., PhD**

(м. Київ, Україна)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Говорячи про джерела права взагалі, мають на увазі насамперед способи закріплення та зовнішнього вираження правових норм. Для МПрП ці способи визначаються його суттю, змістом та функціями. Відповідно до загальноприйнятого підходу, як джерела МПрП розглядають (а) національне законодавство, (б) міжнародний договір, (в) звичай та (г) судову практику чи судовий прецедент. Історично частка кожного джерела МПрП була неоднаковою. У правовому регулюванні стародавнього світу застосовували переважно звичаєве право, відповідно вирішувались і перші питання

колізії між звичаями та законами різних етнічних груп або різних місцевостей. Згодом зародки принципів регулювання міжнародних приватно-правових відносин почали закріплюватись у перших міжнародних договорах. Зрештою, у ХІІ-ХІУ ст. набули розвитку перші доктрини колізійного права, причому перші принципи вирішення колізій (подібні до тих, які діють сьогодні) виводили шляхом тлумачення внутрішньодержавного матеріального права (кодифікації Юстиніана). Доктрина МПрП ХУІ-ХІХ ст. послідовно обґрунтувала спочатку ідею територіального характеру звичаїв і законів місцевості, а потім - внутрішньодержавну природу колізійних норм. З ХІХ ст. почався розвиток національних законодавств у сфері вирішення міждержавних колізій законів. Ці законодавства ще й сьогодні є важливим видом джерел МПрП [1, с.38].

Роль міжнародного договору у регулюванні приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, оцінюється у доктрині по-різному. У радянській науці міжнародного публічного права тривалий час була поширена теорія «трансформації», відповідно до якої норми міжнародного договору повинні начебто трансформуватися в норми внутрішнього права, і тільки у такій якості вони можуть бути застосовані. Ця теорія вела до приниження ролі міжнародних інструментів та до розуміння певної «другосортності» волі держави, яка виражена у міжнародному договорі, порівняно з волею держави, втіленою у внутрішньому правовому акті. Теорія трансформації мала своїм корінням певну ворожість до всього іноземного та підозрілість до міжнародного внаслідок поділу світу у ХХ ст. на два табори. У законах України зазвичай фіксується положення щодо пріоритету норм міжнародних договорів над нормами національного законодавства, які стосуються тих самих питань. Не є винятком з цього правила і Закон України про МПрП.

Питання звичаю як джерела права в принципі є дискусійним. Це питання давно обговорюється прихильниками «соціологічного» підходу, які вважають право продуктом суспільства (і наголошують на першочерговому значенні звичаю у формуванні правових норм), та «позитивістами», для яких право є продуктом держави, а звичай має набагато менше значення, ніж кодифіковані норми. У науці МПрП звичай традиційно вважається одним із джерел МПрП, оскільки склад МПрП не зводиться виключно до колізійних норм.

Міжнародні торговельні звичаї, «загальні принципи права», «*lex mercatoria*», Принципи міжнародних комерційних договорів, розроблені в рамках УНІДРУА, тощо – це, як правило, комплекси положень, підтверджених усталеною практикою, які покликані регулювати матеріальні правовідносини у сфері міжнародної торгівлі [2; 3, с.25]. Щодо колізійного регулювання роль звичаю у формуванні відповідних колізійних норм є порівняно невеликою.

МПрП, особливо в частині колізійного права, є в широкому сенсі наукою про судове правозастосування. Перші в історії колізійні питання і способи їх вирішення були сформульовані саме у зв'язку з діяльністю судів. Тому в багатьох навчальних посібниках з МПрП судовий прецедент розглядається як самостійне джерело МПрП. Це в першу чергу стосується країн загального права (*common law*). Судова практика сприяє формуванню усталених підходів до вирішення аналогічних питань та закріпленню звичаїв ділового обігу. Колізійне право України в принципі не виключає застосування іноземних судових прецедентів у випадку, якщо українська колізійна норма відсилає до правопорядку країни системи *common law*. При цьому, однак, повинні бути враховані такі чинники обмеження застосування іноземного права, як недопущення обходу закону, захист публічного порядку та обов'язкове застосування українських імперативних норм.

Доктрина офіційно джерелом МПрП зазвичай не визнається у більшості країн світу, але її вплив на розвиток МПрП є безперечним. Особливо слід відзначити вплив доктрини на процеси кодифікації МПрП. У доктрині розробляються підходи до розв'язання проблем конфлікту різних правопорядків, формулюються основоположні колізійні принципи, пропонуються напрями і методи вдосконалення і систематизації законодавства. Деякі дослідники вважають доктрину джерелом природного права, школи, представники якої обґрунтували саму ідею кодифікації. Звернення в ході судового процесу до авторитетних фахівців у галузі МПрП за висновками з найбільш заплутаних правових питань сьогодні є звичайною практикою, особливо для міжнародних комерційних арбітражів.

Говорячи про національне законодавство як про джерело МПрП, у кожній окремій країні, залежно від доктринального підходу до суті МПрП та до складу його норм, мають на увазі позитивування або лише норм колізійного права, або останніх плюс матеріально-правових норм у різних сферах так званого «зовнішнього права»

держави (право іноземців, зовнішньоекономічна діяльність, іноземне інвестування тощо). Доктрина в Україні віддає перевагу другому підходу [4;5]. Історично перші законодавчі колізійні норми у сфері МПрП були нерозривно пов'язані з кодифікаціями цивільного права. Більше того, до початку XIX ст. про кодифікацію конфліктного права мови не було: більшість питань у сфері колізії законів вирішувалась на рівні доктрини та судової практики. Тому один із перших значущих законів, який містив такі норми МПрП, Прусське цивільне уложення 1794 р. не відокремлював положення щодо застосування законів від решти положень цього акта. Найвідомішим в історії кодифікації цивільного права актом став французький Цивільний кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 р. У доктрині МПрП цей кодекс згадується завдяки кільком положенням щодо застосування законів у сфері приватного права. Найпопулярнішими статтями, на які найчастіше посилаються в літературі з колізійних питань, є ст. 3 (з якої шляхом тлумачення виводився колізійний принцип *lex patriae*) та ст. 6 кодексу, у яких ідеться відповідно про сферу застосування французьких законів та про «позитивну» концепцію публічного порядку (яка взагалі є нетиповою для більшості кодифікацій МПрП). Італійський Цивільний кодекс від 25 червня 1865 р. пішов ще далі у відокремленні норм МПрП від положень цивільного права. Цьому актові передувала Постанова про оприлюднення, тлумачення та застосування законів, де, власне, й було викладено основні положення колізійного права тогочасної Італії. Широкомасштабний процес кодифікації МПрП у частині колізійного права, тобто систематизації, опрацювання, оновлення і прийняття нормативних актів, що відповідають вимогам часу, розпочався з другої половини XIX ст., зазнав впливу нових тенденцій у середині XX ст. і набув ознак глобального процесу наприкінці XX - на початку XXI ст. Загалом періодизація розвитку національного «колізійного» законодавства має умовний характер [6, с.2]. У принципі кожна суверенна держава приходить до вирішення питання про необхідність прийняття відповідного законодавчого акта, про його форму і зміст власним шляхом. Спільними для цих процесів є об'єктивні умови: розвиток міжнародного спілкування та необхідність визначення меж панування власних законів.

Процесу кодифікації МПрП притаманна низка загальних тенденцій. По-перше, це прогресуюче зростання кількості нормативних актів. На початку XIX ст. законодавчі акти щодо

питань транскордонного застосування законів були поодиноким явищем. Сьогодні кодифікація МПрП - це глобальний процес, який відбувається не лише «вертикально», шляхом історичного вдосконалення цієї правової системи, але й «горизонтально», тобто в контексті співіснування і взаємодії різних правових систем, запозичення іноземного правового (в т.ч. законодавчого) досвіду. По-друге, збільшується обсяг регулювання. У новітніх кодифікаціях помітне розширення переліку правовідносин і, відповідно, поява нових колізійних норм. При цьому у формулюванні принципів прикріплення помітна тенденція до встановлення гнучких правил, широких можливостей вибору права сторонами, запровадження принципу найбільш тісного зв'язку правовідносин з тим чи іншим правопорядком, відхід від правила *lex patriae* на користь більш гнучкого принципу *lex domicilii*. По-третє, відмітною ознакою новітніх кодифікацій є включення у відповідні законодавчі акти норм міжнародного цивільного процесу (сюди належать такі питання, як процесуальна правоздатність іноземців, міжнародна підсудність, судові доручення та визнання і виконання іноземних судових рішень).

Такий підхід загалом не є характерним для правових систем, де колізійні норми МПрП включені у цивільні кодекси (Бразилія, Єгипет, Іспанія, ФРН та ін., хоча є винятки - цивільні кодекси Перу та канадської провінції Квебек). Не був притаманним цей підхід і окремим законам з питань МПрП, прийнятим у середині ХХ ст. (Таїланд, Польща, Австрія). Однак, починаючи з 80-х років ХХ ст., включення процесуальних норм у законодавчі акти з МПрП стає нормою. Поєднання в одному законі положень щодо колізійного регулювання та процесуальних норм пояснюється тісним взаємозв'язком між нормами МПрП та положеннями міжнародного процесу. Цей зв'язок виявляється у процесі розгляду судами справ, що виникають з приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом. По-четверте, слід відзначити, що розвиток законодавства у сфері МПрП не тільки охоплює нові країни і сфери регулювання. Відбувається вдосконалення відповідних законодавчих актів у конкретних державах. Підставами для реформування законодавства є об'єктивна необхідність запровадження нових колізійних принципів, розширення сфер колізійного регулювання, а також міжнародні зобов'язання.

Протягом ХХ - початку ХХІ ст. закони з питань МПрП було

реформовано в Польщі (Закон про МПрП 2011 р. діє замість відповідного Закону 1965 р.), Туреччині (у 2007 р. прийнято оновлений Кодекс (Закон) з питань МПрП та міжнародного цивільного процесу-наступник відповідного Кодексу 1982 р.), Австрії (реформа Закону про МПрП 1978 р. у зв'язку з приєднанням до Конвенції ООН 1980 р. про право, що застосовується до договірних зобов'язань), Китаї (Закон 2010 р. про застосування права до цивільних правовідносин з іноземним елементом замінив низку розрізнених нормативних актів) та в інших країнах [1, с.39]. На нашу думку, має місце тенденція до уніфікації принципів колізійного регулювання, передусім на регіональному рівні та за галузевою ознакою. Як наслідок - внутрішні колізійні норми щодо відповідних груп правовідносин відходять на другий план і поступово втрачають своє значення. Так, у державах - членах ЄС положення багатьох регламентів фактично замінили відповідні національні колізійні норми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Чубарев В.Л. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2006. 608 с.
2. Якимчук М. Ю. Джерела міжнародного приватного права: теоретико-правовий аспект. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2021. № 1(23). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21ymytpa.pdf>.
3. Фединак Г. С., Фединак Л. С. Міжнародне приватне право : підручник. К.: Алерта, 2017. 504 с.
4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року «Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2508-VIII від 12.07.2018. Ст. 281.
5. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.
6. Щокіна О. О. Правові звичаї міжнародної торгівлі як джерело міжнародного приватного права: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2005. 23 с.

О.В. Малінковська,
майор внутрішньої служби, старший викладач
(м. Хмельницький, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Війна російської федерації проти вільної та незалежної України триває ще з 2014 року, однак повномасштабне вторгнення було розпочато 24 лютого 2022 року, у зв'язку з чим, на нашій території було введено воєнний стан.

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [1]. Саме цей етап збройної агресії російської федерації проти України, став викликом для пенітенціарної системи в частині забезпечення прав та свобод засуджених до позбавлення волі, зокрема їх особистої безпеки під час перебування в установах виконання покарань в умовах воєнного стану.

19 березня 2022 року Верховною Радою України було затверджено Постанову, яка визначає Тимчасовий порядок тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України, яка діє з моменту введення воєнного стану (охоплює період воєнного часу і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій) [2].

За обставин місцезнаходження установ виконання покарань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях постає питання щодо спроможності державних органів гарантувати особисту безпеку та ефективно організувати евакуацію засуджених до позбавлення волі з небезпечних територій. Питання евакуації засуджених до позбавлення волі врегульовано положеннями Кодексу цивільного захисту населення, Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затвердженого Постановою КМУ від 30 жовтня 2013 року, Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану, затвердженого Постановою КМУ від 07 листопада 2018 року, а також Методикою

планування заходів з евакуації, затвердженою Наказом МВС від 10 липня 2017 року.. При цьому, згідно з положеннями Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року держава-окупант також може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, і не повинна затримувати цивільних осіб на території, що є особливо небезпечною [3, с. 11].

Згідно ч. 2 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків є одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства України. Окрім того, відповідно до ч. 1 ст. 7 цього ж Кодексу, України держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. Враховуючи зазначене, держава зобов'язується забезпечувати їх правовий захист і безпеку особи нарівні з всіма іншими громадянами, що перебувають під юрисдикцією держави [4].

Прийнятий у 2018 році Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану через недостатню конкретизацію та нечіткий розподіл повноважень між суб'єктами лише поверхнево охопив деякі аспекти організації та проведення евакуації. Згідно п.11 Порядку організації планування та проведення евакуації засуджених та осіб, взятих під варту покладено на Міністерство юстиції України, Національну поліцію, Службу правопорядку, їх територіальні (міжрегіональні, регіональні) органи, ізолятори тимчасового тримання СБУ, у складі яких утворюються тимчасові спеціальні комісії з питань евакуації. Евакуація засуджених та осіб, взятих під варту, проводиться до установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань з відповідним режимом утримання, які розташовані в безпечній місцевості.

Згідно зазначеного вище Порядку, адміністрації установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, які розташовані в місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії:

- здійснюють збір, облік та передачу підрозділам конвоювання засуджених та осіб, взятих під варту;
- уточнюють дані про спеціальний (додатково обладнаний) залізничний (автомобільний) транспорт, строк його подачі, маршрути і порядок руху, організовують у разі потреби взаємодію з

підрозділом ПАТ «Укрзалізниця»;

- уточнюють чисельність засуджених та осіб, взятих під варту, порядок їх розміщення у спеціальному (додатково обладнаному) залізничному (автомобільному) транспорті;

- здійснюють посадку засуджених та осіб, взятих під варту, на спеціальний (додатково обладнаний) залізничний (автомобільний) транспорт;

- інформують про хід здійснення заходів евакуації відповідне військове командування та місцеву держадміністрацію (військову адміністрацію в разі її утворення), а також за підпорядкованістю комісії з питань евакуації, утворені в територіальних (міжрегіональних, регіональних) органах Мін'юсту, Національної поліції, Служби правопорядку, ізоляторах тимчасового тримання СБУ;

- організовують надання медичної допомоги засудженим та особам, взятим під варту, їх матеріально-побутове забезпечення, громадську безпеку і порядок [5].

Окрім того, під час сигналу тривоги та при безпосередній загрозі засуджені особи та особи, взяті під варту, повинні перебувати в безпечному місці (укритті). Укриття в установах виконання покарань необхідно забезпечити місцями для сидіння, вони повинні обігріватися та містити запаси питної води. Ще одна вимога, встановлена, до установ виконання покарань, – світломаскування у нічний час із одночасним патрулюванням прилеглих територій [6].

Важливим аспектом є те, що в умовах воєнного стану у закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби надаються медична допомога при невідкладних станах, первинна медична допомога, вторинна (спеціалізована) та паліативна допомога, медична реабілітація, здійснюється санітарно-епідеміологічний нагляд, проводяться санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, організовується цілодобове чергування медичних працівників, забезпечення засуджених лікарськими засобами, медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, проводиться реабілітація та лікування після захворювань і травм.

Медичне обслуговування, а також лікувально-профілактична і протиепідемічна робота організовуються і проводяться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Для цього при установах створюються та функціонують медичні частини [6].

Установи виконання покарань є об'єктами критичної інфраструктури, що виконують особливі завдання навіть у мирний час.

В установах виконання покарань та попереднього ув'язнення утримується близько 48 тис. засуджених та ув'язнених.

Хоча в'язнична система не бере участь у бойових діях, а зосереджується винятково на питаннях підтримання порядку і безпеки в'язнів, війна її не оминула. У зоні ведення бойових дій перебувають 33 в'язничні установи. Хоча декілька таких об'єктів були законсервовані ще до початку вторгнення в Україну, більшість з них – це працюючі установи, які щодня стикаються із викликами воєнного часу [7].

Згідно ст.8 Кримінально-виконавчого кодексу України засуджені до позбавлення волі мають наступні права:

1)право на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання;

2)право на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності, заборона жорстокого, нелюдського або такого, що принижує їх гідність, поводження;

3)право на звернення відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини тощо;

4)право давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою;

5)право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я,

6)право на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України;

7)право на оплачувану працю згідно із законодавством про працю;

8)право на належне матеріально-побутове забезпечення тощо [4].

Проте, в умовах війни, права осіб, засуджених до позбавлення волі, які після повномасштабного вторгнення перебувають на територіях ведення бойових дій або на окупованих територіях регулюється нормами міжнародного гуманітарного права,

положення якого є обов'язковими для виконання як Україною, так і росією як державою-агресором, які, як ми бачимо із засобів масової інформації нею не дотримуються.

В контексті розгляду даного питання, слід звернутися до норм Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, згідно якої. особи, які перебувають у місцях несвободи, в умовах окупації мають право на гуманне ставлення, захист від насильства та залякування, на заходи безпеки, забезпечення їхніх базових потреб, захист від залучення їх до воєнних дій, захист від примусового переселення та ін. Кримінальне законодавство окупованої території (або її частини) залишається чинним, а суди окупованої території продовжують виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень. Особи, що обвинувачі в скоєнні злочину, повинні знаходитися в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання. Крім цього, Конвенція зобов'язує сторін конфлікту укладати місцеві угоди про евакуацію з оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породіль. Однак, аналізуючи дії країни-окупанта, виявляються порушення навіть норм чинного міжнародного права, на що, нажаль міжнародна спільнота не вживає належним чином заходів реагування.

Відповідно до рішень начальників обласних військових адміністрації Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей, Мін'юстом прийнято рішення про евакуацію засуджених та осіб, взятих під варту, з 11 установ, які були розташовані в районах, наближених до бойових дій. Забезпечено виконання евакуаційних заходів щодо засуджених та осіб, взятих під варту, з 7 виправних колоній, 2 установ виконання покарань та 2 виправних центрів, зокрема з державних установ: Оріхівська виправна колонія (№ 88), Вільнянська виправна колонія (№ 20), Софіївська виправна колонія (№ 55), Кам'янська виправна колонія (№ 101), Покровська виправна колонія (№ 17), Торецька виправна колонія (№ 2), Селидівська виправна колонія (№ 82), Вільнянська установа виконання покарань (№ 11), Бахмутська установа виконання покарань (№ 6), Дружелюбівський виправний центр (№ 1), Новобузький виправний центр (№ 103).

Загальна кількість евакуйованих склала 4 628 осіб, а саме: 648 осіб, узятих під варту, та 3 980 засуджених до позбавлення та обмеження волі, серед яких: 48 жінок, 7 неповнолітніх та 215

засуджених до довічного позбавлення волі [8].

Право засуджених на особисту безпеку під час воєнного стану набуває особливої гостроти, оскільки війна до існуючих проблем кримінально-виконавчої системи додала ще дві величезні:

- окупація частини УВП і забезпечення безпеки, життя та здоров'я тих, хто там працює і відбуває покарання;
- забезпечення прав засуджених в умовах воєнного часу (як тих, хто був евакуйований, так і тих, хто знаходиться у відносно безпечних регіонах та умовах).

Щодо першої групи маємо справу з цілою низкою негативних чинників та наступних ситуацій: – порушення прав засуджених та ув'язнених;

- катування, насильство та залякування;
- переміщення ув'язнених в невідомі місця та напрямки;
- надання громадянства держави-агресора без наявності вільного волевиявлення ув'язнених; – звільнення окремих ув'язнених від відбування покарання або з-під варти;
- зміни вироків та інших процесуальних правових підстав перебування ув'язнених в установах;
- використання ув'язнених як робітничої сили, військових та «живого щиту»;
- використання інфраструктури уВП для розміщення особового складу військових, техніки, військового обладнання та боєприпасів.

Щодо другої групи, то можна виокремити такі негативні явища:

- порушення прав засуджених та ув'язнених;
- катування, насильство та залякування;
- незабезпечення безпеки засуджених, ув'язнених та персоналу (несвоєчасна, неповна та неналежна евакуація, неналежне фінансування, відсутність інформаційної та управлінської підтримки та супроводу дій персоналу та ув'язнених, залишення персоналу та ув'язнених в небезпеці, неналежний стан уВП, до яких переміщуються евакуйовані засуджені та ув'язнені); – несвоєчасне, неповне звільнення засуджених та ув'язнених за відповідними правовими підставами або позбавлення засуджених та ув'язнених таких можливостей [7].

Незважаючи на нормативне врегулювання механізму евакуації засуджених, з початку повномасштабного вторгнення після 24 лютого 2023 року внаслідок важких численних кровопроливних

битв державою було втрачено контроль над деякими установами виконання покарань.

На думку О.О. Шкути до основних проблем, які потребують вирішення в період окупації, слід віднести:

1) системні порушення прав людини і громадянина під час відбування терміну ув'язнення в УВП;

2) відсутність евакуації засуджених та ув'язнених з УВП, які знаходяться в окупації, на лінії ведення бойових дій та розмежування;

3) фінансування УВП та персоналу;

4) гуманітарна криза пенітенціарної системи під час воєнного стану;

5) облаштування укриття в УВП;

6) складність у застосуванні інституту дострокового звільнення осіб;

7) неможливість фіксації воєнних злочинів в УПВ;

8) обмежений доступ інститутів громадянського суспільства до механізму підтримки та допомоги пенітенціарній системі під час воєнного стану [9, с. 37]

Доволі справедливо зазначає Янковський О., Бадюк О., що нажаль, на сьогоднішній день склалася тенденція, що деякі ув'язнені, яких вивезли до росії, після закінчення терміну відбування покарання, стикаються з проблемами, якщо мають намір повернутися до України. Насамперед, їм пропонують одразу отримати російські паспорти, російське громадянство, а подекуди і російські військові квитки, ставлячи їх автоматично їти шляхом тих засуджених, яких відбирав ПВК «Вагнер». Більшість засуджених в такому випадку відмовляються, однак, документів, крім російської довідки про звільнення, з якою їм складно теж виїхати з території росії, вони не мають. Таких засуджених поміщають до так званих місць тримання інтернованих осіб. Тобто тих, яких мають передати, які перебувають начебто незаконно на території рф і мають бути депортовані до України. Але процедура передачі знову ж таки на сьогодні не діє. Це призводить до того, що вони фактично знов опиняються у місцях позбавлення волі й залишаються в цих місцях для інтернованих осіб, очікуючи на вирішення. Такі дії країни-окупанта можна кваліфікувати як військові злочини згідно норм чинного національного та міжнародного законодавства [10].

Нажаль, на сьогодні відкритими залишаються В умовах

ведення активних військових дій та небезпеки ракетних загроз залишаються питання щодо закріплення ефективного та швидкого механізму евакуації засуджених до позбавлення волі з прифронтових територій, врегулювання процедури повернення засуджених, депортованих до РФ, а також гарантування безпеки засуджених під час ракетних атак на території установ виконання покарань.

Доцільно звернути увагу також на інший аспект розгляду даного питання, а саме на те, що з початку повномасштабного вторгнення 24 лютого законодавець ухвалив низку змін до законодавства, дозволивши особам, які знаходяться у пенітенціарних закладах, за певних умов та з певних підстав брати участь у збройній відсічі агресору.

Зокрема, стаття 616 КПК України визначає порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміни запобіжного заходу з інших підстав. Такий порядок можна застосувати до підозрюваних/обвинувачених осіб, які тримаються під вартою та за умов:

- введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану;
- особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні будь-якого злочину, за винятком злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 255, 255-1, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України;
- мета скасування запобіжного заходу – проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період;
- підозрюваний/обвинувачений має звернутися з клопотанням до прокурора, а не безпосередньо до слідчого судді, суду;
- прокурор ініціює скасування запобіжного заходу перед слідчим суддею, судом.

Клопотання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період повинно містити:

1) виклад обставин, які свідчать про те, що особа підпадає під проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, та висновок про придатність особи до несення

військової служби в умовах воєнного стану;

2) виклад обставин, які вказують на те, що відсутні ризики, передбачені ч. 1 статті 177 КПК України, а також ризик ухилення особи, стосовно якої пропонується скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, від проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Слідчий суддя, суд невідкладно розглядає клопотання прокурора, і у разі наявності підстав – задовольняє його [11].

Підозрюваний/обвинувачений, стосовно якого скасовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, має невідкладно, не пізніше 24-х годин з'явитись до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військкомату) за місцем реєстрації; проте на дотримання цього строку може впливати не тільки бажання особи, а й місце перебування під вартою, і можливість дістатися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки [12].

Порушення цього зобов'язання тягне за собою затримання особи та подання прокурором клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 3 ст. 616 КПК України). Контроль за виконанням ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період покладається на прокурора.

Оскільки згідно Конституції України, людина є найвищою соціальною цінністю, то і особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, як громадяни держави мають права і свободи людини і громадянина, які визначають зміст і спрямованість всієї діяльності держави навіть під час тривалого воєнного стану. Ця обставина обумовлює дотримання особливих вимог до нормативно-правових актів, що закріплюють особливий правовий статус засуджених, обмежуючи їх цивільні права і свободи, і в той же час встановлюють гарантії персоналу установ національної кримінально-виконавчої системи щодо забезпечення законності їх діяльності.

Цілком справедливо зазначає Кутєпов М.Ю., що від моменту повномасштабного вторгнення російської федерації, установи виконання покарань, ізолятори тимчасового тримання та слідчі ізолятори опинилися під низкою ризиків з якими стикаються усі громадяни у тих регіонах, де ведуться активні бойові дії. Пов'язані такі ризики, як безпосередньо із загрозою обстрілів відповідних

установ, так із ймовірними труднощами щодо матеріально-побутового забезпечення цих установ, забезпечення продуктами харчування, водою, засобами гігієни чи медикаментами [13, с. 41]. Таким чином, всі установи виконання покарань, ізолятори тимчасового тримання та слідчі ізолятори опинилися під низкою ризиків, з якими стикаються усі громадяни у тих регіонах, де ведуться активні бойові дії. Оскільки висока імовірність ризиків призводить до ймовірних труднощів щодо матеріально-побутового забезпечення цих установ, забезпечення продуктами харчування, водою, засобами гігієни чи медикаментами.

Нажаль, в умовах воєнного стану право на життя засуджених до позбавлення волі сьогодні опинилося під значною загрозою. Це пов'язано не лише із воєнною агресією з боку росії, але і внаслідок того, що установи виконання покарань не пристосовані до того, щоб захистити осіб, які в них перебувають, від артилерійських та ракетних ударів. Більшість установ немає укриттів та бомбосховищ, дещо проблемним є швидке пересування всього колективу засуджених, крім того, відсутні засоби оповіщення про повітряну загрозу. Внаслідок введення воєнного стану, практично всі установи перевели на режим посиленого несення служби, де було запроваджено режим особливих умов. У зв'язку з цим, в багатьох установах засуджені були суттєво обмежені в можливості отримувати побачення. Це стосувалось не тільки побачення з родичами, а й також побачення з адвокатами [13, с. 43]. Дотриманню в умовах воєнного стану прав засуджених осіб до позбавлення волі перешкоджає повне ігнорування російською державою-агресором встановлених норм міжнародного права, недотримання законів та звичаїв війни, що виражається у захопленні та катуванні цивільного населення, зокрема жінок та дітей, а також відсутність належних рішучих дій з боку міжнародної спільноти.

В умовах воєнного стану чинна кримінально-виконавча система України стикається із складними викликами у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти нашої держави. Особливо складними питаннями є функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів на окупованих ворогом територіях, що не дозволяє персоналу органів і установ виконання покарань бути соціально захищеним за українським законодавством на період тимчасової окупації та в період тривалості інтенсивних бойових дій. Тому питання безпеки в'язнів та персоналу є на

сьогоднішній день одним із пріоритетних завдань Міністерства юстиції України. Більше того, коли держава-окупант стала вживати агресивні дії щодо перебирання влади в установах виконання покарань ДКВС України, з цього часу виникла реальна загроза життю і здоров'ю не тільки засудженим, а і персоналу місць несвободи [14, с. 8].

Слід погодитися із твердженням І. Богатирьова, що на сьогоднішній день Україна є лідером серед країн за зверненнями до Європейського суду з прав людини, який звертає увагу на порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, йдеться про неналежне проведення розслідування скарг, неналежні умови тримання під вартою, поміщення особи до металеві клітки під час судового засідання тощо. Вирішенню цієї проблеми може сприяти проведення Міністерством юстиції аудиту всіх установ виконання кримінальних покарань з метою визначення їх потреби і спроможності забезпечити утримання ув'язнених і засуджених відповідно до міжнародних стандартів поводження з ув'язненими і засудженими [8, с. 14]. Не варто залишати поза увагою також той факт, що на сьогоднішній день є, нажаль, випадки коли покарання до позбавлення волі відбувають люди, які є не винними у інкримінованих їм злочинах, але зважаючи на бюрократію сьогоднішньої правової системи, високі корупційні ризики, змушені перебувати в місцях позбавлення волі.

Усе це ставить перед законодавчим органом проведення виваженої політики та пенітенціарною системою ставить необхідність здійснення значних дій у сфері гарантування правового статусу засуджених до позбавлення волі, які перебувають в установах виконання покарань на територіях ведення активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях.

Війна із російською федерацією, нажаль, на сьогоднішній день несе за собою трагічні наслідки для вільної та незалежної Української держави, оскільки під загрозу ставиться найдорожче – людину та її життя. Лише виважена, продумана державна політика та підтримка міжнародної спільноти дасть змогу притягнути країну-окупанта до відповідальності згідно законодавства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 01.12.2023)
2. Деякі питання тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у

виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України. Постанова Кабінету міністрів України від 19.03.2022. № 320. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.12.2023)

3. Івчук Ю. Ю. Забезпечення правового статусу засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань під час воєнного стану: проблемні аспекти. Актуальні проблеми права: теорії і практики No1 (45), 2023. С. 11-20.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. No 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 30.11.2023).

5. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану. Постанова КМУ від 07.11.2018 № 394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

6. Які права в умовах воєнного стану мають засуджені особи та особи, взяті під варту URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yaki-prava-v-umovah-voennogo-stanu-mayut-zasudzheni-osoby-ta-osoby-vzyati-pid-vartu/> (дата звернення: 30.11.2023).

7. Українські тюрми під час війни. URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/ukrayinski-tyurmy-pid-chas-vijny/> (дата доступу: 02.12.2023).

8. НПМ та права людини в місцях несвободи. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/> (дата звернення: 30.11.2023).

9. Шкута О. Проблеми забезпечення безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2022. No2. С.36–39.

10. Янковський О., Бадюк О. «Примушують воювати за Росію». Куди вивезли українських в'язнів з окупації і яка їхня доля?. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-deportatsiya-ukrayinskykh-v-yazniv-rosiya/32342310.html> (дата звернення: 30.11.2023).

11. Кримінально-процесуальний кодекс від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.12.2023).

12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав. Закон України від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text> (дата звернення: 30.11.2023).

13. Кутепов М. Ю. Проблеми дотримання прав засуджених в умовах воєнного стану. Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень. Суми.2022. С. 41-43.

14. Богатирьов І.. Українська держава та право в умовах протидії російській військовій агресії. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 3. С. 8-14.

Ф.М. Медвідь,

*доктор наук в галузі політології,
кандидат філософських наук, професор*

О.В. Філіпова,

аспірантка

А.А. Бурдейний,

магістрант

(м. Київ, Україна)

ОБГРУНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Права людини визнаються універсальною формою взаємовідносин між людиною, суспільством і сучасною державою. Саме з допомогою прав людини визначаються межі соціальних можливостей людини та встановлюється інституціональний і соціально-правовий механізм їх реалізації. Нині загальновизнано, що громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні й інші права людини – не надаються державою чи політичною партією або якоюсь групою осіб, а є невід’ємною властивістю кожного індивіда, яка належить йому від народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань.

Тобто права людини – це природні права, якими в рівній мірі володіють усі люди від народження у тому числі й основними правами. Уважається, що права і свободи людини складають основи самого суспільства й держави, її конституційного ладу, базис цивілізації, найважливіша компонента соціокультурної цивілізаційної системи, яка визначає стиль цивілізації, а соціально-економічні права як один з конституційних індикаторів соціальної держави. Тому не випадково положення про права людини відкривають текст конституцій, визначають ставлення держави до людини, а також і те, що держава зв’язана правами й походить від людини, що її існування, соціальне призначення і цінність обумовлюються тією мірою, якою вона задовольняє насущні потреби людей, забезпечує права і свободи громадян[1, с.120 - 128].

Дослідження проблем філософського змісту обґрунтування

прав людини здійснювалось у працях: Даніліяна О.В., Козюбри М.І., Шуміло І. А., Моїсєєва С. В., Сатохіна Н. І., Разметаєвої Ю. С., Загоруй І. С., Рабіновича П. М., Хавронюка М. І., Кушерець В. І., Кравець В. М., Дідківської Г. В., Антонюк А. Б., Мосьондз С., Панкевича О. та ін.

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук універсальної моделі взаємовідносин індивіда та влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства виникли у V–VI століттях до н.е. у стародавніх грецьких полісах. Мислителі Античності (Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл) уперше відзначили тісну взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві та визначили напрямки і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму.

На доктринальному рівні існують різноманітні концепції прав людини: природно-правова, позитивістська, соціалістична, теологічна та універсальна концепція міждержавного співробітництва у галузі прав людини. Сьогодні найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною. Незважаючи на те що концепція прав людини часто сприймається як така, що відбиває якісь ідеали, до яких необхідно прагнути, або взагалі як утопічна за своєю природою, суть її полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити людині «людське» існування [2, с. 10].

У політологічній і правовій літературі є різні підходи до визначення прав людини. Кожна правляча еліта, політична партія, соціальна група часто в поняття прав людини вкладає зміст, який відображає насамперед її цілі та інтереси [3, с. 57]. З'ясування змісту поняття прав людини - завдання не з простих, бо воно ускладнюється багатоаспектністю свого звучання у повсякденному житті, інтерпретацією в суспільно-політичних процесах, у законодавстві та поліваріантністю термінів, наявних у наукових дослідженнях, де воно набуває різних змістовних відтінків, інтерпретацій і визначень [4, с. 68].

Права людини визначаються різними авторами по-різному. Р. Дворкін визначає права як «політичні козири в руках індивідів». На

підставі прав індивіди можуть вимагати, щоб їм не перешкоджали отримати чи зробити щось, а також відшкодували шкоду у разі порушення таких вимог. П. Рабінович розглядає права людини як «певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів».

Відповідно до чинних міжнародних стандартів, держава повинна гарантувати три групи прав суб'єкта: права на незалежність від влади: свобода віри, свобода віросповідання і свобода совісті, право на особисту свободу, право на придбання і недоторканність приватної власності, свобода пересування територією держави, таємниця і недоторканність листування, свобода слова і свобода думки та об'єднання, право на недоторканність житла, свободу вибору професії і т. ін. ; права на участь у владі - «політичні свободи і права» громадян: активне і пасивне виборче право, право брати участь в управлінні справами держави, право особисто звертатися до державних органів та органів місцевого самоврядування і т. ін.; економічні, соціальні та культурні права. Вони є правами на соціальну допомогу з боку державної влади. Ця група прав характеризує правову державу новітнього періоду: право на освіту, свободу будь-якої творчої діяльності, право на інтелектуальну власність, право на вільне використання своїх здібностей і майна, право на соціальну безпеку і захист в умовах безробіття, право на сприятливе навколишнє середовище, право на охорону здоров'я та медичну допомогу, право на життя, гідне людини, і т. ін.

Відзначимо характерні ознаки, які мають бути притаманні правам, щоб вони могли називатися правами людини. По-перше, права людини – це не просто певні можливості людини, необхідні для її існування і розвитку, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем економічного, духовного і соціального розвитку людства, а блага, яких може домагатися особа від держави, тобто увага має акцентуватися, очевидно, не на можливостях, а на словах «благ» і «домагання» [5, с. 6]. По-друге, ці блага не є суто моральною категорією, вони мають бути визнаними світовим співтовариством, тобто легітимізовані у відповідних формах (міжнародних договорів, рішень міжнародних судових органів тощо). По-третє, забезпечення цих благ має бути реальним в умовах досягнутого людством прогресу; не може бути визнане суб'єктивним, юридичним правом

людини домагання, яке об'єктивно неможливо задовольнити [6, с. 5].

Фундаментальні права людини нерідко визнаються державами безпосередньо діючим правом, незалежно від того, закріплені вони в законах чи ні. Є чимало країн, у яких права людини законодавчо не зафіксовані, проте це не позбавляє кожну людину права не бути підданою катуванню, довільно заарештованою, неправомірно обмеженою у свободі слова тощо [7, с. 18].

Поряд з обґрунтуванням права взагалі як особливого нормативного порядку найважливішою проблемою правової антропології є обґрунтування ідеї прав людини, тобто відповідь на запитання: чому від правового порядку вимагається захист прав людини? Це запитання про особливу якість правопорядку, що відповідає сучасним цивілізаційним стандартам і включає три моменти: а) опис феномену прав людини як такого (аналітичне завдання); б) з'ясування статусу прав людини (легітимаційне завдання); в) обґрунтування ідеї прав людини (нормативне завдання).

Права людини є одним з видів прав узагалі, з поняттям яких пов'язані деякі сприятливі, позитивно оцінювані стани їх власника індивідів [8, с. 149].

Поняття «права» та «обов'язки» мають настільки величезне значення для розкриття феномену права, що вони можуть бути названі модусами права [9 с. 141].

Правовий модус «правомочності» має місце лише там, де йому є протизавага в модусі «обов'язку». Це говорить про доповнюваність прав та обов'язків, хоча ця доповнюваність і припускає нормативний пріоритет модусу «правомочності» [8, с. 150].

З усіх видів прав філософа насамперед цікавлять «права людини», тобто ті, що належать людині як такій. Вони є суб'єктивними правами, на володіння якими може претендувати кожна людина незалежно від обставин. Вони перебувають у центрі політичного проекту сучасності, сутність якого виражається у підкоренні влади принципам справедливості. Вони являють собою опосередковані принципи справедливості, чи моральні критерії, якими повинен керуватися правопорядок. Отже, за своїм сенсом права людини окреслюють простір, що забезпечує кожній людині умови її самореалізації, тобто простір її особистісної автономії [8, с. 150; 10, с.78 - 86]. Отже, права людини це комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом

існування людини в суспільстві. Відповідно до чинних міжнародних стандартів, держава повинна гарантувати три групи прав суб'єкта: права на незалежність від влади; економічні, соціальні та культурні права; права на участь у владі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Українська державність у XVII - XVIII ст.: питання становлення правової системи Гетьманщини // Ad notam: Колективна монографія пам'яті Володимира Кривошеї (1958 - 2015). - Київ: Вид. "КНТ", 2023. - С.120 - 128.
2. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник / І. А. Шуміло. – Київ: Видавництво «ФОРМ-Легаль» О.О., 2018 – 168 с.
3. Мацькевич М. М. Генеза прав людини: правовий та філософський аспекти / М. М. Мацькевич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2014. - Вип. 4. - С. 54-66.
4. Загоруй І. С. Поняття "права людини" : теоретико-правові підходи до розуміння прав людини / І. С. Загоруй // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2016. - Вип. 2. - С. 66-82.
5. Рабінович П. М. Права людини і громадянина в Україні : навчальний посібник / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2003. – 464 с.
6. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку / М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. - 2015. - Т. 168. - С. 3-9.
7. Філософія прав людини / за ред. Ш. Гюсселя та Г. Ломана. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 320 с.
8. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимовтаін. / заред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.
9. Дідківська Г. В. Філософські аспекти природи людини і права / Г. В. Дідківська, А. Б. Антонюк // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право) - 2014. - № 2. - С. 139-143.
10. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Красун А.Р. Філософія права в системі юриспруденції і філософії // Наслідки вторгнення Російської Федерації в Україну: правовий аспект: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 26 жовтня 2023р. – К.: ДУІТ, 2023. – 599 с. С. 78-86.

Ф.М. Медвідь,
*доктор наук в галузі політології,
кандидат філософських наук*
М.Ф. Чорна,
доктор філософії в галузі права, здобувач
А.А. Бурлака,
здобувач освіти
(м. Київ, Україна)

ПРАВА ЛЮДИНИ: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ

Права людини виступають як визначальні засади правового статусу особи. Вони належать людині від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Без цих прав людина не може існувати як повноцінна суспільна істота. Вони засновані на принципах свободи, рівності та справедливості та мають універсальний характер і загальновизнані в міжнародному праві, зокрема, є: право на життя; право на незастосування до особи тортур, насильства або іншого жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання; право на недоторканість приватного життя, особистої і сімейної таємниці, захист своєї честі і гідності, свободи совісті і віросповідання; право на судовий захист, правосуддя і пов'язані з ним інші процесуальні права тощо[1, с.710; 2, с. 7-15].

Права людини виступають як одне з найважливіших понять у праві, суспільна цінність і одночасно велике надбання й винахід людства. Це також поняття, що використовується як для позначення конкретного переліку законодавчих положень або міжнародних стандартів, так і для визначення статусу конкретного індивіда в суспільстві. Права є одним з атрибутів сучасних суспільства та держави, виміром їх «людяності». Крім того, поняття прав людини має власні ціннісні виміри, що ускладнює визначення його змісту.

Формування уявлень і понять про права людини розпочалося з найдавніших часів людської історії, з витоків людської цивілізації. Серед перших письмових свідчень можна назвати “Біблію”, 24 книги створювалися протягом століть і містять ідеї про цінність і недоторканість людського життя, про рівність людей, про заборону посягань на честь і гідність людини, недоторканість приватної власності тощо[3, с.94-109].

Давньогрецькі філософи-софісти (Лікофрон, Антифон,

Алкімад), Платон, Арістотель у VI-V ст.до н.е. обстоювали ідеї рівності усіх людей. Вони доводили, що всі люди від народження мають однакові права, зумовлені природою, оскільки створені Космосом і над усіма “рівно тяжіє доля.” Аналогічні ідеї висловлював китайський мислитель Мао-Цзи (V ст.до н.е.) і доводив, що всі люди рівні перед небом, а держава є результатом їх угоди. У Київській Русі за “Руською Правдою” не існувало смертної кари і поважалося право власності. Саме в античні часи з’являється розуміння того, що держава не може свавільно втручатися у сферу індивідуальної свободи і що людина володіє певними правами, однак розуміння «людини», гідної подібних прав, досить вузьке: в давньогрецькі часи, особа, яку можна вважати носієм «прав» – це громадянин полісу, вільний чоловік, який володіє певним майном. Ідея рівності отримує розвиток у давньоримські часи, однак це стосується лише громадян, статус яких отримували далеко не всі особи, що знаходилися під владою відповідної держави. Тобто права людини були пов’язані з певним соціальним статусом, належністю до відповідної спільноти (держави), а їх захист суттєво залежав від цієї держави.

Ідея прав як прав людини та розширення поняття рівності тісно пов’язана з християнством. Це відбувається завдяки вченню про свободу волі та створення людини «за образом і подібністю Бога», і, відповідно, наділенню особи гідністю. Рівність не розповсюджується на усі суспільні відносини, але навіть рівність перед Богом вже надає спільну точку відліку для розуміння того, що в якійсь площині не мають значення розрізнявальні характеристики людей. Щоправда, до поняття «людини» не входили особи, які сповідували іншу віру, а в багатьох випадках – і різні варіації християнської[4, с.22].

Перше закріплення у законодавстві ряду ідей щодо прав людини пов’язується з англійською Великою хартією вольностей (1215). У 1689 р. в Англії було прийнято “Біль про права”, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії у Великій Британії, де закладено основи демократичного парламентаризму.

У XVII - XVIII ст. видатні мислителі лібералізму і просвітництва Т.Гобс, Дж.Локк, Ш.-Л. Монтеск’є, Ж.Ж.Руссо, І.Кант, Т. Джефферсон, Дж.-Ст.Міль, І.Бентам, Пилип Орлік заклали основи сучасного розуміння прав людини (право на життя,

свободу, власність тощо) як священних імперативів і норм взаємовідносин особи та влади, були висунуті концепції виникнення держави із вільної угоди людей, ідеї про те, що держава спирається на природні закони.

Ще у 1710 р. у “Пактах і конституціях законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийнятих піблчною ухвалою обох сторін і підтверджених на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом” декларувались ідеї піднесення природних прав, верховенства права і рівності перед законом і судом[5, с.67 - 69].

Вперше ліберальна концепція прав людини дістала систематизований юридичний вираз у 1776 р. у Вірджинській декларації, яку було покладено в основу прийнятої тоді ж Конституції США, а згодом, у 1791 р. , в основу десяти поправок-доповнень до цієї Конституції (“Білля про права”).

В кінці XVIII століття права людини отримують закріплення у такому історичному документі, як Декларація прав людини і громадянина від 1789 року. Крім безпосереднього впливу на становлення концепції прав людини й формування подальших стандартів, у цих актах вперше відображується невід’ємній і невідчужуваний характер прав. Поступово окреслюються контури як загального розуміння, так і суті окремих прав, ролі держави та світової спільноти у їх забезпеченні та захисті, а події Другої світової війни ясно вказують на нагальну необхідність формулювання, інституціоналізації та закріплення прав людини. У 1948 р. приймається Загальна декларація прав людини, яка поклала початок формуванню обов’язкових міжнародних стандартів у цій сфері. Одночасно розпочалося створення дієвої міжнародної системи захисту прав. Крізь весь шлях становлення концепції прав проходить також ідея людської гідності, у тих чи інших формах, з визнання якої починається Загальна декларація прав людини. Так, Преамбула відкривається положенням «Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім’ї, і рівних та невід’ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру», а ст. 1 Загальної декларації прав людини проголошує: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до

одного в душі братерства». Тобто усі особи – носії прав людини розглядаються як наділені гідністю, розумом і совістю. Ці властивості можна розглядати як антропологічне припущення чи як основу обґрунтування прав, однак немає сумніву, що вони напряду пов'язані з ідеєю прав людини.

Підвищений інтерес до феномену гідності в Україні зумовлений об'єктивними історико-політичними факторами, зокрема, події Майдану 2013 – 2014 рр., які отримали назву Революції гідності, актуалізують і спонукають до комплексного осмислення феномену людської гідності в умовах становлення громадянського суспільства. Відповідно до Указу Президента України № 877/2014 «Про День Гідності і Свободи» від 13.11.2014, цю пам'ятну дату упроваджено «з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку ХХІ століття»[6].

Порівняно з рівністю, свободою та справедливістю, гідність людини є невідємним правовим поняттям, що визнана «найвищою соціальною цінністю» Конституцією України [7, с. 3]. Людська гідність є основоположним принципом як для міжнародного законодавства про права людини, так і внутрішніх положень про конституційні права для багатьох країн із другої половини ХХ ст. (Італії, ФРН, Польщі, Білорусі, Болгарії, Естонії, Литви, Македонії, Молдови, Росії, Чехії, Узбекистану та ін.). На думку П. Рабіновича це є свідченням невивадковості, закономірності сучасної гуманістичної тенденції у розвитку інституту прав людини і зростання її самоцінності [8, с.9].

Гідність виступає як одна з основних позитивних ознак людини як особистості, як міра ствердження в людині особистісного начала. Психологічно вона постає як належний рівень самооцінки і дійовий механізм самоконтролю, що спирається на чітке розрізнення особою припустимого для неї і неприпустимого.

Як етична категорія гідність позначає загальнообов'язкове визнання самоцінності людини, її здатності і доконечної потреби бути моральним суб'єктом. Відповідно до різних модальностей людського буття розрізняють особисту гідність, жіночу чи чоловічу гідність, професійну гідність, національну гідність, гідність громадянина, людську гідність. В структурі особистості і в практичній поведінці гідність реалізується через такі чесноти, як

благородство, скромність, відповідальність, критичність, і вимогливість до себе та інших тощо. Умовою формування і potwierдження гідності є потреба в повазі з боку інших людей (гідним є те, що гідне поваги)[9, с. 119]. Тому співвідносним щодо гідності моральним феноменом виступає честь, як безпосередній моральний вияв позитивної громадської оцінки особистості. Категорія честі разом з категорією гідності розкриває історичні форми відношення людини до себе самої і відношення до неї з боку суспільства. Категорія честь, на відміну відкатегорії “гідність” висвітлює площину особливого, а саме диференційовану оцінку індивіда з боку суспільства, визнання його гідності, бо честь на думку Арістотеля це нагорода, що присуджується за чесноти. Гідність займає чільне місце в філософсько-етичних вченнях мислителів Античності, Середньовіччя, нового і новітнього часу. Особливо значущою є роль гідності як загальнолюдської цінності в обґрунтуванні прав людини, теорії і практиці ненасильства.

Людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникає у зміст права, а тому властивості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу [10, с. 31]. Генеза вчення про людську гідність традиційно пов’язується з розвитком ідей про права людини, вона стала підґрунтям для природного права та базисом для загальних прав людини, тому що тлумачилась як прояв духовного начала людини, тобто прояв її природи [11, с.370].

Гришук О. пише, що «звернення до людської гідності відбувається, як правило, коли має місце гостре розуміння грубого порушення прав людини. Яскравим прикладом цього слугує історія правової регламентації людської гідності. Зокрема на міжнародному рівні це відбулося як реакція на звірства Другої світової війни «злочини проти людства (людяності)»[12].

Незважаючи на великий масив правових актів і взірців теоретичної думки щодо прав людини, є багато дискусій стосовно визначення прав людини в цілому та елементів їх доктрини зокрема. Немає єдності навіть щодо самого терміну «права людини», оскільки для їх позначення використовуються такі поняття: «права і свободи людини і громадянина», «права та свободи», «фундаментальні права», «основні права», «індивідуальні права», «права особи» тощо.

Серед визначень пропонуються розуміння прав людини як «надбань», «домагань», «вимог», «можливостей», як осіб, так і

усього людства, а також «стандартів», «фундаментальних принципів», «вимог до держави».

Однак спільним для усіх варіацій є розуміння того, що права людини – вкрай важливі, і що навіть особи, які ніколи не стикалися з визначеннями прав, на якомусь дуже глибинному рівні відчують їх значущість. Те, що проголошують і захищають права людини – це той самий набір, який необхідний для гідного існування особи. Цей життєво необхідний набір має практичну застосовність, як у горизонтальних відносинах (з іншими носіями прав, їх об'єднаннями), так і у вертикальних (з державою в особі її представників, іншими суб'єктами влади, бізнесом, організаціями).

Так, за твердженням Р. Дворкіна, «особисті права – політичні козири в руках індивідів. Індивіди мають права тоді, коли з певної причини колективна мета не є достатнім виправданням, щоб відмовити їм у тому, що вони як індивіди бажають мати чи робити, чи щоб не завдати їм певних збитків або шкоди»[13, с.12]. . Тобто, саме на підставі прав особи можуть вимагати, щоб їм не перешкоджали отримати чи зробити щось, а також відшкодували шкоду у разі порушення таких вимог. Проте ці вимоги, по-перше, не повинні носити характеру зазіхань на права інших осіб і, по-друге, повинні бути двосторонніми, тобто будь-яка особа, вимагаючи здійснення або утримання від порушення свого права, одночасно погоджується обирати таку ж поведінку стосовно інших.

Права людини можуть виражати зближення моралі та права, виступати їх поєднанням, оскільки спираються і на ціннісні, етичні установки, і на юридичні положення, відображають основи людського буття, у них здійснюється перетин правової та моральної свідомості. Вони також окреслюють сферу автономії індивіда, що проявляється у взаємовідносинах з іншими особами, суспільством, державою.

Конкретні концепції прав і реалізація тих загальновизнаних міжнародних стандартів, у яких вони відображені, різняться в залежності від типу конкретного суспільства та держави. Відповідно, права людини знаходять неоднаковий нормативний вираз, теоретичне обґрунтування та практичну здійсненність. Проте, найбільш точним і обґрунтованим може бути назване визначення прав людини через її можливості. Такі можливості проявляються як особисті, соціальні, економічні, політичні, культурні і т.д., залежно від сфери суспільних відносин, у яких отримують реалізацію. Можна

сказати, що права людини виступають як основні можливості, необхідні для гідного та вільного існування й розвитку особи. Відповідні можливості є найбільш значущими, фундаментальними, такими, що становлять стандарти життєдіяльності особи. Орієнтиром виступають такі базові інтереси особи, як право на життя або заборона катувань, однак перелік можливостей поступово розширюється разом зі зміною уявлень про те, що саме є нормою, гідним та вільним існуванням і розвитком. Ці можливості можуть бути реалізовані носієм прав як особисто, так і у взаємовідносинах з іншими особами та державою, в тому числі бути реалізованими у певному просторі свободи, межі якого окреслюються відповідними просторами свободи інших власників прав. Людина може не реалізовувати якесь право, наприклад, право на освіту, але це не означає, що відповідне право (і можливість) нею втрачається.

Розмірковуючи над визначенням поняття «права людини», слід розглянути також, що є «обов'язками людини». Останні, на відміну від права, ґрунтуються не на можливій, а на належній діяльності індивіда. Приміром, у осіб (держав, бізнесу, організацій тощо) може виникати пасивний обов'язок стосовно носія прав (наприклад, не порушувати права на приватність) або активний (наприклад, відшкодувати шкоду у разі порушення права на приватність). Розуміння обов'язків тісно пов'язане з поняттям відповідальності, як у позитивному так і у негативному (ретроспективному) її розумінні. У першому випадку йдеться про позитивне, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, готовності до їх виконання та, відповідно, поваги до прав людини. У другому – про невиконання або неналежне виконання обов'язків стосовно носія прав. Приміром, невиконання обов'язку невтручання у приватне життя іншої людини, породжує відповідні обов'язки спростувати або вилучити недостовірну інформацію про цю людину, а також відшкодувати моральну та матеріальну шкоду, завдану збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої інформації. Якщо поглянути на співвіднесення прав і обов'язків, а також їх фактичне закріплення у різноманітних документах на міжнародному та національному рівні, може скластися враження про нерівномірний їх розподіл, зважаючи на згадування у міжнародно-правових актах і законодавстві окремих держав. Звідси впливає розуміння пріоритету права перед обов'язком і додаткове, допоміжне значення останнього. Однак, така трактовка може виявитися надто

спрощеною.

Так, навіть за логікою побудови другого розділу Конституції України уявляється, що обов'язкам відведено набагато менше місця, ніж правам. Зокрема, вони закріплені у ст. 65 (захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів), ст. 66 (не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки), ст. 67 (сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом), ст. 68 (неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей) [7].

Проте, по-перше, обов'язки можуть бути не структуровано зібраними, а розподіленими по всьому тексту нормативного акту. Приміром, окрім наведеного переліку, у ст. 51 Конституції України, яка встановлює право на шлюб та рівні права в сім'ї, ч. 2 містить обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття. По-друге, обов'язки можуть знаходити свій вираз у текстах інших нормативних актів. Наприклад, у наведеній ч. 2 ст. 51 Конституції України закріплено тільки один загальний батьківський обов'язок – з утримання дітей. Але у Сімейному кодексі України від 10 січня 2002 року, № 2947-III тільки щодо утримання дітей цей обов'язок передбачає три варіанти: утримувати дитину до досягнення нею повноліття (ст. 180); утримувати повнолітню непрацездатну дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги (ст. 198); утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги (ст. 199). Окрім того, цей кодекс містить такі обов'язки батьків стосовно дитини: забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я (ст. 143); зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 144); виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя; поважати дитину; утримуватися від експлуатації, фізичних покарань (ст. 150) [14].

По-третє, навіть якщо не вдається здійснити виділення конкретного обов'язку, що кореспондує певному праву (і знайти пряму вказівку на це у тексті правового акту), в природі самих прав

людини закладений загальний обов'язок утримуватися від порушення таких прав. І це створює нерозривний зв'язок між цими двома поняттями.

Тому право та обов'язок кореспондують один одному, тобто, наприклад, право однієї людини на життя одночасно є обов'язком іншої не позбавляти її життя. Відповідно, не може бути пріоритету права над обов'язком, і навпаки, оскільки зв'язок «право – обов'язок» передбачає наявність двох елементів, рівних у тому сенсі, що вони не можуть існувати один без одного. Це проявляється не лише у пов'язаності кожного конкретного права людини з обов'язком інших (індивідів, держави, бізнесу, організацій тощо) не порушувати таке право або не перешкоджати його здійсненню, а й у тому, що наявність у кожного певного обсягу прав, належних йому безумовно, як представнику людського роду, породжує загальний обов'язок на горизонтальному рівні, тобто від іншого носія прав, ставитися до цього індивіда як до такої ж людини[15, с.17,161].

Вертикальний вимір прав людини передбачає, що їх головний адресат і, відповідно, зобов'язаний суб'єкт – держава. Горизонтальний вимір прав людини включає уявлення про те, що адресатом прав людини можуть бути інші особи. Передусім, це індивіди, носії прав, проте розвиток концепції прав людини породжує нові виклики та виміри. Зокрема, дискутуються питання щодо спрямованості прав людини стосовно організацій і бізнесу (та відповідна наявність у них обов'язків), тобто розширення кола адресатів прав людини. Іншими складними питаннями визначення та розуміння прав людини стає потенційна належність прав групам осіб, об'єднанням індивідів. Це пов'язано з тим, що окремі можливості, закладені у правах, можна реалізувати лише колективно, не індивідуально. Приміром, право на свободу асоціацій. З іншого боку, так само, як ви не можете створити асоціацію з самим собою, ви не можете взяти шлюб з самим собою. Та чи є шлюб об'єднанням людей у сенсі, який важливий для реалізації прав асоціацій? Вочевидь, можливості щодо проведення мирних зібрань, важливі для об'єднань людей у контексті прав людини, відрізняються від тих, що отримують партнери в шлюбі. Безумовно, у обох випадках здійснення різноманітних прав стає можливим або полегшується тільки спільно.

Дебати точаться також навколо прав соціальних груп, наприклад вразливих верств населення, таких як жінки, діти, особи з

інвалідністю. У теоретичній та практичній юриспруденції є багато визначень прав людини. Вони визначаються через різні терміни, зокрема, є розуміння прав людини як можливостей, що реалізуються як особисто, так і у взаємовідносинах з іншими особами, приватними та публічними, й передбачають наявність певного простору свободи, межі якого окреслюються відповідними просторами свободи інших власників прав. Права людини є універсальними, у тому числі, як загальносвітова цінність та мають визнаватися такими, незалежно від національно-культурного контексту, принаймні у межах міжнародних стандартів. Універсальність прав людини не посягає на культурну різноманітність, а навпаки є підставою для міжкультурного діалогу, способом визначення загальних для його учасників ознак.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шемшученко Ю.С. Права людини // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: Укр. енцикл., 1998. - т.4.: Н-П. - 2002. - С.710.
2. Юридичний механізм захисту прав людини: посібник для вищих навчальних закладів / за заг. редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Заросила та доктора юридичних наук, професора А.М. Кислого. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 172 с.
3. Рабінович С.П. Тора; Остапенко Л.М. Біблія; Дзюба Г.Л., Солук О.Л. Коран // Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні: Праці львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. - К.: Ін Юре, 1998.
4. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. – Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. – 364 с.
5. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Конституція Пилипа Орлика як важлива політико-правова пам'ятка української політичної думки // «Дні науки філософського факультету-2014», Міжн.наук.конф. (2014; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету - 2014», 15-16 квітня 2014 р.: [матеріали доповідей та виступів] /редкол.: А.Є.Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2014. – Ч.8.- С.67-69.
6. Указ Президента України № 877/2014 «Про День Гідності і Свободи» від 13.11.2014.
7. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України»: Текст відповідає офіц. – К. : Школа, 2011. – 48 с.
8. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : [навч. посібник] / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
9. Нестеренко В. Гідність // Філософсько-енциклопедичний словник. - Київ: Абрис, 2002. - С.119.

10. Гришук О.В., Попов Д.І. Застосування природного права при здійсненні судового угляду : філософсько-правові аспекти : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2014. 320 с.
11. Штаченко М.О. Гідність людини як джерело стандартів конституційних прав. Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: збірник тез наук.-практ. конф. 19–20 жовтня 2018 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 369-372.
12. Гришук О.В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ: ВАІТЕ, 2019. 416 с.
13. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін ; пер. з англ. А. Фролкін. – К. : Основи, 2000.
14. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 15 вересня 2021 року / За заг. ред. Журавльова Д. В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2021. – 520 с.
15. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія / Ю. С. Разметаєва. – Х.: «Финарт», 2013.

О. Мельник,
здобувачка освіти
(м. Хмельницький, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНАЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Кібербезпека – це комплекс процесів, практичних порад і технологічних рішень, які допомагають захистити важливі системи й дані від несанкціонованого доступу. Ефективна програма зменшує ризик перерв у роботі компаній унаслідок атак.

Комп'ютерна безпека — це сукупність методів захисту у галузі телекомунікацій та інформатики, пов'язаних з оцінкою і контролюванням ризиків, що виникають при користуванні комп'ютерами та комп'ютерними мережами і їх впровадження із точки зору конфіденційності, цілісності і доступності[1].

Кібербезпека — це заходи, які вживають для захисту даних або пристроїв, підключених до мережі, від несанкціонованого доступу та використання у злочинних цілях. Кібербезпека це те, що забезпечує конфіденційність, цілісність і доступність даних протягом їх всього життєвого циклу. Якщо фізична безпека спрямована на

захист від злочинної діяльності або випадкового пошкодження людей та фізичного майна, то кібербезпека захищає комп'ютерні та серверні системи, програми користувачів та дані, які вони в них зберігають. Кібербезпека може захистити все: від особистої інформації до складних державних систем. Кіберзахист — здатність запобігати кібератакам. Це вжиття активних заходів для прогнозування кібератак з боку зловмисника та протидії вторгненням. Усі стратегії та тактики кіберзахисту мають спільну мету — запобігати кіберзагрозам, припиняти та реагувати на них. Чому забезпечення кібербезпеки сьогодні важливе? Сьогодні у кіберзлочинців набагато більше можливостей та мотивації, щоб здійснювати кібератаки: через фінансову вигоду, політичні чи соціальні мотиви. Чому? Як ми вже говорили вище, критична інфраструктура, включаючи охорону здоров'я, фінансові установи, уряди та виробництво, використовує комп'ютери або інтелектуальні пристрої як основну частину своєї діяльності. За останні два десятиліття кібератаки були здійснені проти критично важливої інфраструктури у всіх розвинених країнах, і незліченна кількість підприємств зазнали великих збитків. Щорічно у світі відбувається понад 2000 підтверджених джерел даних, кожен з яких коштує в середньому понад 3,9 мільйона доларів. З 2000 року кіберзлочинці вкрали особисту інформацію понад 3,5 мільярда людей, що становить половину населення світу, тому сьогодні фахівці з кібербезпеки дуже затребувані, як і знання запобіжних заходів, про які ми говоритимемо нижче.

Основні види кібератак Для того, щоб уберегти себе від кібератак, потрібно спочатку розуміти, які види загроз можуть бути: Фішинг — зловмисники надсилають електронні листи або повідомлення жертвам, замасковані під законні, і таким чином виманюють гроші або важливі дані. Також вони можуть замінювати URL-адресу. Боти та автоматичні атаки — більшість кібератак здійснюють автоматизовані боти, які можуть сканувати системи на наявність вразливостей, намагатися вгадувати паролі та заражати системи шкідливими програмами. DDoS-атаки — надсилання великих обсягів фальшивого трафіку до комп'ютерної системи доти, доки обсяг трафіку не переповнить її, позбавивши доступу законних користувачів. Шкідливе програмне забезпечення — програмне забезпечення, створене для допомоги чи проведення кібератак або заподіяння шкоди комп'ютерним системам. Зазвичай воно здатне

поширюватись і заражати додаткові комп'ютерні системи.

Напрями кібербезпеки

1. Кібербезпека критичної інфраструктури

Організації критичної інфраструктури більш вразливі до атак, ніж інші, тому що диспетчерське управління та збір даних часто покладаються на застаріле програмне забезпечення, тому вони потребують забезпечення кібербезпеки.

2. Безпека мережі

Безпека мережі включає усунення вразливостей, що впливають на ваші операційні системи та мережеву архітектуру — сервери і хости, маршрутизатори і точки бездротового доступу, а також мережеві протоколи.

3. Хмарна безпека

Хмарна безпека пов'язана із захистом даних, застосунків та інфраструктури у хмарі.

4. Безпека IoT (Інтернету речей)

Безпека IoT — захист інтелектуальних пристроїв, підключених до IoT. Вони підключаються до мережі без втручання. Наприклад, це можуть бути інтелектуальні пожежні сигналізації, освітлення, термостати та інші пристрої.

5. Безпека застосунків

Безпека програм — усунення вразливостей, що виникають внаслідок небезпечних процесів розробки під час проєктування, кодування та публікації програмного забезпечення або вебсайту.

Основні заходи щодо захисту особистих даних.

Ми з вами розібралися в тому, що та кібербезпека, які є її види і тепер найголовніше — як захистити себе від кібератак? Читайте нижче основні поради.

1) Встановіть надійне антивірусне програмне забезпечення

Хороша та надійна антивірусна програма — обов'язковий елемент будь-якої системи кібербезпеки. Вона виявляє та видаляє віруси та шкідливі програми. Вона також сканує та відфільтровує потенційно небезпечні завантаження та електронні листи. Важливий момент: щоб убезпечити себе, потрібно буде не забувати регулярно оновлювати це програмне забезпечення

2) Використовуйте складні паролі

Будь то відповіді на контрольні питання або паролі, переконайтеся, що вони складні, щоб хакерам було важко зламати їх.

Щоб отримати відповіді на контрольні питання, спробуйте

перекласти їх іншою мовою. Це може зробити їх важкими для розшифровки, а також менш сприйнятливими до соціальних технологій.

Використання пробілу перед або після ваших паролів також гарна ідея, щоб збити хакера з пантелику. Використання комбінації верхнього та нижнього регістру також допомагає.

3) Захистіть мережу за допомогою брандмауера

Чим відрізняється брандмауер від антивірусної програми? Брандмауер захищає як апаратне, так і програмне забезпечення, що робить його зручним для будь-якої компанії із фізичними серверами. Але брандмауер також блокує чи утримує віруси від проникнення у вашу мережу, тоді як антивірус націлюється на програмне забезпечення, яке вже уражене вірусом. Інакше кажучи, вони добре працюють разом. Установка брандмауера допомагає захистити мережевий трафік малого бізнесу як вхідний, так і вихідний. Це може завадити хакерам атакувати вашу мережу, заблокувавши певні вебсайти. Його також можна налаштувати так, щоб обмежити відправлення службових даних та конфіденційних електронних листів із мережі вашої компанії.

4) Встановіть програмне забезпечення для шифрування

Якщо ви щодня працюєте з даними, які належать до кредитних карток, банківських рахунків та номерів соціального страхування, вам потрібно мати програму шифрування. Шифрування забезпечує безпеку даних, перетворюючи інформацію на комп'ютері на коди, що не читаються. Шифрування розроблено з урахуванням найгіршого сценарію: навіть якщо ваші дані будуть вкрадені, вони не будуть цінними для хакера, оскільки він не матиме ключів для розшифрування даних та інформації.

5) Ігноруйте підозрілі електронні листи та повідомлення

Зробіть звичкою ніколи не відкривати та не відповідати на підозрілі електронні листи, навіть, якщо вони здаються вам знайомими, не натискайте на підозрілі посилання та не завантажуйте вкладення. Це може зробити вас жертвою онлайн-крадіжки фінансів та особистих даних за допомогою «фішингової» афери, про яку ми говорили вище. Через фішингові електронні листи хакер намагається отримати ваші особисті та фінансові дані. Для більшої безпеки змінюйте пароль електронної пошти кожні 60–90 днів. Крім того, утримайтеся від використання одного і того ж пароля скрізь, де є ваші дані.

б) Часто створюйте резервні копії даних

Потрібно або вручну створювати резервні копії всіх даних на зовнішньому жорсткому диску або хмарі, або просто запланувати автоматичне резервне копіювання, щоб забезпечити безпечне зберігання вашої інформації. Таким чином, навіть якщо ваші системи будуть скомпрометовані, ваша інформація, як і раніше, буде з вами в безпеці.

7) Захистіть мережу Wi-Fi і не підключайтеся до загальнодоступної мережі

Перестаньте використовувати мережу WEP (або Wired Equivalent Privacy), якщо ви все ще використовуєте її, і натомість перейдіть на WPA2 (це Wi-Fi Protected Access версії 2), оскільки остання набагато безпечніша. Щоб захистити мережу Wi-Fi від зламування хакерами, приховуйте ім'я бездротової точки доступу або маршрутизатора, щоб воно не відображалось у списку мереж.

Я сподіваюся, що ці поради щодо кібербезпеки та інформація про те, як хакери намагаються зламати вас та викрасти особисту інформацію, допоможуть вам знизити ризики кібератак. Дотримуйтеся наших порад і будьте пильні!

Список використаних джерел та літератури:

1.Що таке кібербезпека? Заходи забезпечення кібербезпеки. URL: <https://dan-it.com.ua/uk/blog/chto-takoe-kiberbezopasnost-mery-obespechenija-kiberbezopasnosti/>

Д.О. Мельников,

кандидат історичних наук, доцент

В.О. Рубан,

викладач

(м. Вінниця, Україна)

ПРАВО НА ВЛАДУ, АБО ПРО ТИХ, ХТО ПРАГНЕ ВЛАДИ

Використовуючи конституційне право на вільне вираження своїх думок, поглядів, переконань, автори цієї статті прагнуть показати, як відбувається процес входження громадян України у владу, пропонують, на їх погляд, більш ефективні форми і методи залучення громадян до участі у виборах до вищих органів державної влади, з розумінням поставляться до справедливої, обґрунтованої критики учасників конференції, усіх тих, хто ознайомиться з матеріалами цієї статті.

Природа наділила людей відмінними рисами, які стають основою її характеру, визначають їх подальше життя в сім'ї, колективі, суспільстві. Враховуючи цю особливість, на наш погляд, ті, хто прагне влади, «народжуються з такою вадою». Ми, напевно, тут трохи перебільшили, адже під поняттям «вада», як правило, розуміють відхилення, хворобу. Ті люди, які прагнуть працювати в органах державної влади, розумово і фізично здорові, якщо не враховувати їх деякі хвороби, які мають тимчасовий характер і не впливають на їх професійну діяльність. Такі риси характеру як активність, наполегливість у досягненні своєї мети, прагнення управляти людьми, бути лідером безумовно відіграють важливу роль у виборі своєї діяльності в органах державної влади. Немаловажне значення у цьому процесі має і зовнішність претендентів, їх вміння себе представити виборцям.

Проте, маючи природні здібності, не кожна людина здатна стати лідером, працювати в органах державної влади, професійно займатися управлінською діяльністю. Не будемо заглиблюватися у цю проблему, зупинятися на такому делікатному питанні, як необхідність регулювання діяльності тих, які, або прагнуть працювати в органах державної влади, або вже у них працюють. Спочатку про тих, хто прагне до влади, хто хоче стати президентом, депутатами, міністрами.

На нашу думку, країна, яка прагне стати демократичною, повинна мати науково обґрунтовані, практикою перевірені, узаконені правила відбору людей до влади. «Але ж у нас є закони, підзаконні акти, які регламентують вибори президента країни, народних депутатів різного рівня?»- скажете ви. Так, дійсно, закони є, але відбір претендентів на посади в органах державної влади, як підказує досвід, ще не відповідає нормам наукового менеджменту. Що тут ми маємо на увазі? На нашу думку, відбір майбутніх чиновників такого високого рівня як Президент країни, Міністри, депутати Верховної Ради повинен відбуватися за відповідними критеріями, які повинні мати тенденцію до змін в залежності від обставин, потреб часу. До прикладу візьмемо нашу країну. На початку 90 – х років XX –го століття вона стала незалежною, обравши демократичний шлях розвитку. На зміну комуністичному ладу прийшов лад капіталістичний, який потребував нових підходів, форм і методів організації та розвитку усіх сфер суспільного життя. Виникла необхідність запровадження нової програми перехідного

періоду, яка б відповідала б не тільки новим політичним реаліям, але й сприяла розвитку виробництва, матеріальних та духовних благ людей. На жаль, в Україні цього не відбулося. Одержавши незалежність Україна, використовуючи досвід західних країн, не враховуючи особливості свого розвитку, почала впроваджувати нові, в багатьох випадках необґрунтовані форми і методи організації нового життя. Не будемо відхилятися від нашої теми, зупинимось на тому, як формувалися нові органи влади, зокрема, як відбувалися вибори глави держави – Президента.

В Україні вибори Президента на початку 90 – х років відбувалися, на наш погляд, під гаслом: «Українська пародія: дивіться, смійтесь і плачте». Чому ми так вважаємо? На нашу думку, вибори Президента України проходили за сценарієм, який мав серйозні недоліки. Надавши людям право голосу, можливість кожному брати участь у цьому процесі, бути обраним на цю високу державну посаду, законодавці не врахували, або не хотіли цього робити, допустили до участі у цьому процесі колишніх державних чиновників, працівників органів попередньої влади, тобто комуністичної. І, як наслідок цього, Президентом став колишній секретар ЦК КПУ з ідеології Леонід Кравчук. Це стало нонсенсом у політичному житті країни. Як міг народ України, який за багато років так важко натерпівся від попередньої влади, обрати вчорашнього партійного лідера Президентом? Причин тут декілька. Зупинимось на головній. На наш погляд, основна причина полягає в тому, що за роки комуністичного панування була травмована свідомість людей, вони були не здатні до критичного мислення, не розуміли сутності процесів, які відбувалися в політичному житті країни, не були підготовлені до життя в нових умовах. І, як наслідок цього, діяли за правилом «аби не було гірше». Леонід Кравчук, на їх погляд, був на той час підходящою кандидатурою. Обравши главою держави вчорашнього партійного ідеолога варто було сподіватися на те, що поступу вперед не буде, не буде змін у керівному складу органів державної влади і управління, реформи будуть мати половинчастий характер, або буде імітація їх проведення. Так і сталося. При владі, у більшості випадків залишилися старі номенклатурні кадри, які не прагнули до змін, що вимагали нові реалії життя. Вони розуміли, що не сьогодні, так завтра їм доведеться залишити свої посади. Тому, їх прагнення було одне – швидко, поки ще народ України не в повній мірі зрозумів сутність реформ в країні, провести роздержавлення та

приватизацію того, що ще донедавна було державним, загальнонародним. Сотні, тисячі підприємств, як малих, середніх так і великих перейшли у приватну власність. Чимала частка з них стала власністю вчорашніх високопосадовців - комуністів. Частина підприємств, опинившись у скрутному становищі, з часом перестала існувати, була порізана на металобрухт.

Для того, щоб взяти на себе відповідальність за долю України, проведення кардинальних змін у сфері економіки, державної влади, соціальній сфері, потрібно було мати чітку, науково обгрунтовану програму дій. І, головне – бажання, волю для їх проведення. На жаль, Леонід Кравчук такої програми не мав. Щодо того чи було у нього прагнення провести в країні реформи, можна констатувати таке: прагнення може бути, але цього замало. Потрібна була концепція проведення реформ, вольові зусилля лідера держави. Цього у діях Л.Кравчука ми не побачили.

Ще дещо про вибори Президента. На наш погляд, балотуватися на виборах на найвищу посаду його змусило і те, що на цей пост претендували його опоненти - В. Чорновіл та Л. Лук'яненко – вчорашні політв'язні. Прийшовши хтось з них до влади, ставши Президентом України, невідомо було б, як вони себе повели щодо старої влади, їх представників. Страх перед цим, напевно, і підштовхнув Л.Кравчука балотуватися на виборах на цю найвищу державну посаду. Мети своєї він досягнув. Пройшла перша спроба демократичних виборів в Україні.

На наш погляд, це була перша і не остання помилка вибору лідера держави. Після цього вибори Президента країни відбувалися за таким же сценарієм, з деякими своїми особливостями. І, як наслідок цього, економіка країни не мала тенденції до розвитку, погіршувалося матеріальне становище людей. За тридцять років свого існування Україна так і не стала членом Європейського союзу, НАТО. Цим і скористалася Росія, захопивши у 2014 році частину української території, а у 2022 році розпочала повномасштабну агресію проти нашої країни.

Однією з головних причин, яка зумовила сьогоднішнє становище нашої країни, був невірний вибір глав держави, їх некомпетентність в організації будівництва демократичної країни.

Не були винятком того, як непотрібно було організовувати вибори і до Верховної Ради. Керуючись Законом України щодо виборів до парламенту, кандидатами, а згодом і депутатами ставали

ті, хто не мав на це морального права. Як наслідок цього, закони, які вони приймали під час роботи в парламенті, були недосконалими, не відповідали потребам часу, гальмували розвиток нашої країни.

Враховуючи усі недоліки нашої виборчої системи, негативну практику діяльності депутатів, глави держави, пропонуємо змінити систему виборів Президента країни, до Верховної Ради таким чином, щоб вони проходили у два етапи. Ця процедура не є новою серед виборчих систем країн. В деяких країнах вона існує вже багато років і ефективність її доведена на практиці. Може виникнути питання: «Чому саме таку систему виборів до найвищих органів державної влади потрібно вводити в Україні?». Спробуємо у стислій формі відповісти на це питання, розкриваючи особливості кожного з етапів.

Перший етап повинен включати в себе вибори представників від виборців, які на їх думку, є найбільш підготовленими інтелектуально для цього виду роботи, морально нічим не запламовані, мають практичний і життєвий досвід, користуються повагою та авторитетом серед людей. Чому саме такий підхід необхідно застосувати на цьому етапі виборів? Досвід, практика підказує, що більшість виборців у нашій країні, в міру своїх інтелектуальних можливостей, ще не в змозі самостійно вибрати гідного представника чи партію до вищих органів державної влади. І, як наслідок цього, до них попадають люди, які не в змозі розробляти і приймати закони, ефективно управляти країною. А то буває й таке, що депутатський мандат, мандат Президента країни достається людям, які проводять явну антидержавну, антинародну політику.

На першому етапі виборів, як ми вже вказували, через сито політичної боротьби повинні пройти ті кандидати, яких вже добре знають виборці на місцях. Це повинні бути самі гідні, чесні, справедливі, не запламовані ні в яких корупційних справах люди. Безперечно, для того, щоб організувати таку «фільтрацію» кандидатів у представники від виборців, необхідно провести широку агітаційну кампанію з дотриманням усіх норм і правил її організації демократичній країні, порушення яких повинно каратися по закону.

У визначений законом день відбуваються вибори представників від виборців. Після закінчення цієї процедури через певний час відбувається другий етап виборів, під час якого обрані на першому етапі представники обирають шляхом таємного голосування безпосередньо чи Президента країни, чи депутатів

Верховної Ради. Це може в один і той же день, або у різні дні, як це буде записано в законі про вибори.

На нашу думку, до Закону України «Про вибори Президента України» варто додати такі вимоги. Вимога перша – кандидат у Президенти повинен бути фізично здоровою людиною, за виключенням незначних для організму відхилень, які не будуть впливати на його професійну діяльність. Перед тим, як подати заяву на участь у виборах обов'язково (це повинно бути узаконено) претендент повинен пройти медичну комісію та отримати довідку про стан його здоров'я і можливість брати або не брати участі в президентських перегонах.

Прикладів з історії того, як на президентські посади попадали люди з певними відхиленнями у здоров'ї і які наслідки від цього були нам добре відомі. Вимога друга – кандидат у Президенти повинен бути патріотом своєї країни, інтереси держави, народу у нього повинні бути на першому місці. Ні в якому разі не допускати до президентської посади людей із заплямованою репутацією. Вимога третя – кандидат у Президенти повинен мати відповідну, як правило, гуманітарну освіту, мати фах юриста, економіста, спеціаліста в галузі державного управління.

Така освіта ще не є гарантією того, що претенденти на посаду глави держави, будуть ефективно працювати. Тому, Закон не повинен обмежувати прав людей з іншим фахом стати Президентом. Вимога четверта - кандидат у Президенти повинен бути людиною, здатною до критичного оцінювання своїх дій, прагнути до постійного самовдосконалення. Історія нам показує, що прихід до влади людей, в яких була відсутня така риса характеру, призводив до жахливих наслідків.

Позитивним для тих, хто вже займає цю найвищу державну посаду буде те, коли вони критично оцінивши свої дії на посту глави держави, які привели до негативних наслідків, добровільно складуть свій мандат і підуть у відставку. Вимога п'ята - бізнесмени, ставши главою держави, ні в якому разі не повинні використовувати своє становище у власних інтересах. Якщо це буде виявлено, вони негайно повинні скласти свої повноваження і піти у відставку. У разі небажання це зробити, в силу повинна вступити дія закону про імпічмент Президента країни.

Усі ці вимоги повинні бути записані у Законі України «Про Президента України». Безумовно, знайти ідеальну людину, здатну в

повній мірі дотримуватися цих вимог, досить проблематично. Тому, варто допустити і таке, що президентами країни можуть стати люди з певними недоліками, прояви яких час від часу можуть проявлятися у їх діяльності. Для цього в державі існують певні органи, які у межах своєї компетенції повинні контролювати дії вищих посадових осіб держави, застосовувати свої заходи впливу. Неабияку роль у справі контролю за чиновниками як вищого, середнього, так і нижчого рівня влади повинні здійснювати громадські організації, засоби масової інформації, безпосередньо громадяни країни. Тільки при таких умовах діяльність органів державної влади, Президента країни буде ефективною, відповідати інтересам народу.

Л.В. Мерзлюк,
аспірантка
(м. Київ, Україна)

ВПЛИВ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Розглядаючи питання відновлення інфраструктури в регіонах України, важливим аспектом є роль публічно-громадського партнерства (далі – ПГП) у досягненні ефективних результатів. Співпраця між урядом, громадськістю та бізнесом може виявити значний вплив на розвиток і реконструкцію інфраструктурних об'єктів.

Варто зазначити декілька способів, як ПГП може сприяти ефективності відновлення інфраструктури:

– *ресурси та фінансування*: ПГП може забезпечити додаткові ресурси та фінансування для проектів відновлення, включаючи інвестиції з приватного сектору. Це дозволяє розширити бюджетні можливості та зменшити фінансове навантаження на державу;

– *експертна підтримка*: ПГП може привертати експертів з різних сфер, включаючи бізнес та громадськість, щоб забезпечити професійну експертизу в плануванні та виконанні проектів відновлення інфраструктури;

– *прозорість та відкритість*: участь громадськості у вирішенні питань відновлення може покращити прозорість та

відкритість процесів. Громадськість може вносити свої ідеї та обговорювати питання, що забезпечує більш демократичний підхід до прийняття рішень;

- *спільна відповідальність*: ПГП створює можливість для спільної відповідальності всіх сторін (уряду, бізнесу, громадськості) за успіх проектів. Це може призвести до більш відповідального та збалансованого використання ресурсів;

- *інновації та технології*: Залучення приватних компаній може сприяти впровадженню інноваційних технологій у проекти відновлення, що підвищує їхню ефективність та стійкість [4].

Слід розглянути детальніше вплив ПГП на ресурси та фінансування для відновлення інфраструктури в регіонах України.

По-перше, ПГП відкриває шлях для залучення приватного сектору у фінансування проектів відновлення. Приватні компанії можуть надавати інвестиції та ресурси, що робить можливим великомасштабні та більш інноваційні проекти. Це сприяє диверсифікації джерел фінансування та зменшує залежність від публічних коштів.

По-друге, взаємодія з приватним сектором може призвести до створення спеціальних фінансових механізмів, таких як концесії або партнерства з розподілом прибутку. Ці механізми дозволяють забезпечити сталий потік фінансування для проектів відновлення, а також впроваджувати ефективний моніторинг та управління ресурсами.

По-третє, привласнення приватних інвестицій може сприяти швидшому впровадженню проектів, оскільки приватний сектор має великий інтерес у високій ефективності та рентабельності. Це може допомогти уникнути затримок через бюрократичні процедури та забезпечити більш оперативне вирішення інфраструктурних проблем [2, с.27].

Отже, взаємодія між публічним та приватним секторами через ПГП відкриває нові можливості для забезпечення ресурсів та фінансування, що є ключовим елементом ефективного відновлення інфраструктури в регіонах України.

На думку М. Львовичкіна, що експертна підтримка, яку може забезпечити ПГП в відновлення інфраструктури в регіонах України, грає визначальну роль у плануванні та реалізації проектів. Розглянемо цей аспект більш детально:

- участь експертів з бізнесу дозволяє впроваджувати

передові технології та ефективні методи у відновлення інфраструктури. Бізнес-експерти можуть принести свої знання та інноваційні підходи, що сприяє створенню проєктів з високою рентабельністю та стійкістю до зовнішніх викликів;

- участь громадськості та неприбуткових організацій забезпечує представлення інтересів місцевих жителів у процесі планування. Експертна думка громадськості може бути цінним ресурсом у визначенні пріоритетів та врахуванні соціальних аспектів проєктів;

- створення експертних груп та консультативних органів залучає різноманітні групи інтересів у вирішенні проблем. Це сприяє збалансованому підходу та врахуванню різноманітних точок зору, що може покращити якість прийнятих рішень [3].

Отже, природна спроможність ПГП залучати експертів з різних сфер гарантує, що проєкти відновлення інфраструктури розробляються та впроваджуються на основі найкращих практик та професійної експертизи. Це веде до ефективніших та стійких рішень, що сприяють розвитку регіонів України.

Доречно зазначити, що прозорість та відкритість, які можуть бути досягнуті через участь громадськості в процесі відновлення інфраструктури, становлять ключовий елемент успішного ПГП в регіонах України. Активна участь громадськості дозволяє забезпечити широкий доступ до інформації про проєкти відновлення. Це підвищує рівень прозорості, оскільки громадськість має можливість відстежувати витрати, визначати пріоритети та висловлювати свою позицію. Відкритий діалог між владою, бізнесом та громадськістю сприяє обговоренню ключових питань та врахуванню різноманітних точок зору. Це важливо для створення ефективних та прийнятних для всіх рішень. Громадськість може вносити свої ідеї та пропозиції, що сприяє більш демократичному процесу прийняття рішень. Це може враховувати унікальні потреби та перспективи різних груп населення, забезпечуючи більш врахований та справедливий підхід [2, с.28].

Отже, при взаємодії громадськості з урядом та бізнесом через ПГП, створюється механізм для системного контролю та взаємодії, що сприяє якісній та ефективній реалізації проєктів відновлення інфраструктури в регіонах України.

Необхідно наголосити, що спільна відповідальність, яка виникає ПГП, створює унікальну можливість для уряду, бізнесу та

громадськості долучити свої зусилля та ресурси для досягнення спільної мети - успішного відновлення інфраструктури. Розглянемо цей аспект детальніше:

- *колективне прийняття рішень*: спільна відповідальність вимагає участі всіх сторін у процесі прийняття рішень. Уряд, бізнес та громадськість обговорюють та узгоджують свої погляди, що створює більш збалансований та врахований підхід до проєктів відновлення;

- *ресурсне різноманіття*: кожна сторона вносить свої унікальні ресурси у відновлення інфраструктури. Уряд може забезпечити фінансову та законодавчу підтримку, бізнес – технічну та економічну експертизу, а громадськість – глибину розуміння потреб та перспектив місцевого населення;

- *ділова етика та соціальна відповідальність*: спільна відповідальність вимагає від усіх сторін дотримання ділової етики та соціальної відповідальності. Це сприяє створенню проєктів, які не лише приносять користь, але й враховують соціальні, екологічні та етичні аспекти;

- *розподіл ризиків та вигоди*: умови спільної відповідальності дозволяють розподілити ризики та вигоди між всіма учасниками. Це зменшує тиск на будь-яку окрему сторону та створює більш стійке та взаємовигідне партнерство [1].

Таким чином, спільна відповідальність, забезпечена публічно-громадським партнерством, стає основою для успішного та стійкого відновлення інфраструктури в регіонах України, враховуючи потреби, інтереси всіх важливих учасників.

Слід додати, що залучення приватних компаній через ПГП відіграє ключову роль у впровадженні інновацій та технологій у проєкти відновлення інфраструктури в регіонах України. Розглянемо цей аспект більш детально:

- *інвестиції в інновації*: володіють ресурсами та експертизою в області інновацій. Залучення їхніх інвестицій в проєкти відновлення може сприяти впровадженню передових технологій та інноваційних підходів, що підвищує ефективність та стійкість інфраструктурних об'єктів;

- *технічна експертиза*: мають доступ до передових технічних розробок і ресурсів. Їхній участь у проєктах відновлення дозволяє використовувати найсучасніші технології та методи, щоб забезпечити якісне та інноваційне виконання завдань;

– ефективне управління ресурсами: дозволяє використовувати їхній досвід у сфері управління проєктами та ресурсами. Це сприяє оптимізації процесів, зменшенню витрат та збільшенню загальної ефективності проєктів відновлення;

– інновації для стійкості: застосування інновацій в інфраструктурних проєктах може підвищити їхню стійкість до зовнішніх викликів, таких як зміни клімату чи надзвичайні ситуації. Приватний сектор може впроваджувати технології, спрямовані на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та підвищення стійкості об'єктів [4].

Отже, партнерство між публічним та приватним секторами через ПГП відкриває шлях для інновацій та використання передових технологій у відновленні інфраструктури в регіонах України, що сприяє ефективності та стійкості цих проєктів.

Таким чином, ПГП має суттєвий вплив на відновлення інфраструктури в регіонах України. Цей підхід створює можливість об'єднати зусилля уряду, бізнесу та громадськості для досягнення спільної мети, привносячи різноманітні ресурси, експертну підтримку та інноваційні технології. Залучення приватного сектору допомагає розширити фінансові можливості та ввести елементи ефективного управління проєктами. Участь громадськості гарантує прозорість та відкритість, створюючи більш демократичний підхід до вирішення питань відновлення. Спільна відповідальність всіх сторін призводить до більш відповідального та збалансованого використання ресурсів.

Отже, партнерство з приватним сектором сприяє інноваціям та впровадженню передових технологій, підвищуючи стійкість та ефективність проєктів відновлення. У цілому, ПГП є необхідним інструментом для успішного, узгодженого та стійкого відновлення інфраструктури в регіонах України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Захаріна О. В., Симоненко Л. І., Сайкевич М. І. Публічно-приватне партнерство як механізм розвитку інфраструктури регіону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 2, 2018 р. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/32.pdf
2. Коваль В. В., Котлубай В. О., Арафтеній А. М. Державно-приватне партнерство як інститут розвитку соціального капіталу в умовах децентралізації економіки України. *Економіка та підприємництво*. № 1, 2019 р. С. 24-30. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_1_6
3. Львовчкін М. О. Соціально економічна специфіка публічно-приватного

партнерства в сфері державної інфраструктури. *Економіка та держава*. № 3, 2018 р. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/26.pdf

4. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. 2022 р. URL : <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>

О.М. Михайловський,

студент

Науковий керівник: **І.В. Рижук,**

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ПРОБЛЕМА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Тематика проблеми конституційно-правової відповідальності є актуальною через її роль у забезпеченні демократії, боротьбі з корупцією, захисті прав громадян, гарантії влади та важливість гласності в управлінні справами держави, особливо в умовах сучасних викликів та змін у світі.

Поняття конституційно-правової відповідальності має дуже багато трактувань адже вчені інтерпретують його як: сукупність теорій, поглядів, концепцій та ідей категорії юридичного вчення; інститут конституційного права; логічно систематизовану сукупність правових норм; навчальну дисципліну.

Метою цієї роботи є вивчення та аналіз проблем та викликів, пов'язаних з конституційною правовою відповідальністю, а також розгляд можливих шляхів її вдосконалення. Додатково, робота ставить за мету підкреслити важливість забезпечення прозорості та законності у процесі конституційної правової відповідальності як ключових аспектів зміцнення демократії та забезпечення прав і свобод громадян.

Конституційно-правовою відповідальністю визначається особливостями конституційного права та полягає у зобов'язанні суб'єктів конституційного права нести наслідки правопорушень у вигляді особистих, майнових або громадських обмежень. Передбачений нормами конституційного права специфічний обов'язок. Цей вид відповідальності служить для забезпечення дотримання норм конституційного права і, часто, має політичний характер. Він застосовується для захисту інтересів

конкретних суб'єктів за допомогою спеціальних юридичних санкцій [1].

До суб'єктів конституційно-правової відповідальності належать:

1. органи державної влади;
2. посадові особи;
3. громадяни України та їх об'єднання, іноземці та особи без громадянства;
4. посадові особи – депутати.

Прикладом заходів конституційно-правової відповідальності можна вважати такі дії, як імпичмент президента, розпуск парламенту, висловлення недовіри та відставка уряду, відставка окремих міністрів, висловлення недовіри депутатам та їх відкликання виборцями, визнання неконституційними актів чи окремих їх частин, призупинення актів виконавчих органів влади та інші подібні заходи, які спрямовані на забезпечення дотримання конституційних норм і здійснення контролю над владою.

Проблеми конституційно-правової відповідальності та її підстави конституційного правопорушення досліджувались у працях таких зарубіжних вчених як: В.О. Виноградов, Ю.А. Дмитрієв, Ю.П. Єрьоменко, Л.В. Забровська, Т.Д. Зражевська, Ф.М. Рудінський, С.О. Солдатовта ін.

В Україні також зроблені певні кроки щодо досліджень цих питань: О.В. Батанов, Н.В. Ганжа, Н.Г. Григорук, В.М. Кампо, В.В. Кравченко, Л.Р. Наливайко, В.Ф. Погорілко, П.Б. Стецюк, Ю.М. та ін.

В роботах вказаних науковців було проведено детальний аналіз конституційно-правової відповідальності, проте менше уваги було приділено дослідженню конституційно-правової відповідальності державних органів, зокрема парламентаріїв, як суб'єктів цієї форми відповідальності [2].

Попри існування певних теоретичних досліджень щодо конституційно-правової відповідальності та її інститутів в Україні, сучасна конституційно-правова наука не має загальної згоди щодо природи цього виду відповідальності, її суб'єктного та об'єктного складу і не розвинула єдиної концепції щодо її основ – конституційних порушень та інших аспектів. Однак, однією зі спірних тем у конституційному праві є питання стосовно конституційних порушень і їх виділення як самостійного виду

правопорушень, за вчинення яких передбачаються спеціальні заходи конституційно-правової відповідальності.

Також до загальних проблем і викликів конституційної правової відповідальності включають:

1. Політичний тиск – наявність політичного тиску на процедури конституційної правової відповідальності може порушити їх об'єктивність та справедливість.

2. Нормативна неоднорідність – наявність різних нормативних актів та правил в різних країнах створює можливість для інтерпретації та розбіжностей у практиці конституційної правової відповідальності.

3. Строки і процедури – наявність складних або зatoryжних процедур, а також не чітко визначених строків для вирішення справ може призвести до затягування процесу.

4. Захист прав обвинувачених – гарантування справедливого процесу та захисту прав тих, хто обвинувачується, є складним завданням, яке потребує балансу між правами осіб і потребами суспільства.

5. Маніпуляція громадською думкою - зловживання засобами масової інформації та вплив на громадську думку може спричинити відхилення у рішеннях щодо конституційної правової відповідальності.

Ці проблеми і виклики підкреслюють важливість постійного аналізу та удосконалення механізмів конституційно-правової відповідальності, які б враховували сучасні реалії та потреби суспільства [3].

Можливі шляхи вдосконалення конституційної правової відповідальності включають: покращення законодавства, забезпечення незалежності судів, збільшення громадської участі, посилення ролі парламенту та проведення освіти та інформаційної роботи. Важливо постійно оновлювати та вдосконалювати закони, що регулюють конституційну правову відповідальність, з метою зробити їх більш чіткими та ефективними. Забезпечення прозорості та законності в цьому процесі надзвичайно важливе. Прозорість вимагає публічного доступу до інформації про процедури конституційної правової відповідальності та рішень, в той час як законність гарантує, що всі дії та процедури здійснюються відповідно до закону та конституції. Це важливо для збереження легітимності і довіри громадськості до процесу конституційної

правової відповідальності.

Узагальнюючи, конституційно-правова відповідальність є критичним елементом забезпечення правової дисципліни та демократії в сучасному суспільстві. Важливість покращення цього механізму через покращення законодавства, незалежність судів, збільшення громадської участі, посилення ролі парламенту та освіти громадськості не може бути недооцінена. Прозорість і законність є важливими факторами для збереження легітимності цього процесу та довіри громадськості до влади. Подальші дослідження в сфері конституційної правової відповідальності необхідні для постійного вдосконалення цього важливого аспекту конституційних демократичних систем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мего-Інфо. Юридичний портал № 1. «Поняття і специфіка конституційно-правової відповідальності». URL: <http://mego.info/матеріал/№-3-поняття-і-специфіка-конституційно-правової-відповідальності>.
2. Рижук І.В. Види конституційно-правової відповідальності парламентаріїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2013. № 6/1. С. 119-123.
3. Самотуга А. В. Конспект лекцій з дисципліни «Конституційно-правова відповідальність». Дніпро: 2019. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/z/zl18.1.pdf>

А.А. Музика,
студентка

Науковий керівник: І.В. Рижук,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

За час свого утвердження та розвитку наука конституційного права в Україні почала ефективно здійснювати не лише свою пізнавальну, а й прогностичну функцію.

Конституційне право є невід'ємною частиною української науки та частиною системи суспільних наук. Система наук включає загальнотеоретичні науки, історичні науки, порівняльні науки та прикладні науки. Конституційне право України належить до системи

субдисциплінарних наук, ознаками яких є вивчення конституційно-правових норм, конституційно-правових інститутів, конституційно-правових відносин, закономірностей і тенденцій конституційного регулювання суспільних відносин у державі, становлення конституціоналізму, конституційної законності, формулювання основного понятійного апарату, наукових категорій, чинної конституційно-правової системи, а також проаналізувати роль, функції та завдання Конституції.

Згідно з класичним підходом конституційне право є складовою частиною публічного права, оскільки його предметом є відносини володарювання, учасники якого перебувають у взаємозв'язку «правитель – підпорядкований». Така концепція передбачає, що конституційне право забезпечує легітимацію державного втручання у приватне життя з метою захисту публічних інтересів. З цією метою здійснюється конституювання (закріплення конституційного статусу) політичних інститутів та публічної влади. Для забезпечення легітимності публічної влади конституція виражає формалізацію повноважень і відповідальності органів публічної влади. Здійснення ефективного публічного управління залежить від зворотних зв'язків із народом та визначення форми впливу народу на управлінські рішення у суспільстві. З цього робиться висновок, що конституційне право є провідною галуззю публічного права у національній правовій системі.

Сучасна конституційно-правова наука має належний потенціал для самоаналізу, для того щоб дати відповідь на ряд запитань, що пов'язані з її минулим, сучасним і майбутнім. На жаль, відповідні наукові дослідження залишаються на сьогодні поодинокими.

Джерельну базу дослідження конституційних процесів в УНР та ЗУНР 1917–1920 рр. складають переважно документи, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України) (ф. 1115 «Українська Центральна Рада»; ф. 3866 «Український історичний кабінет у м. Празі (Чехословаччина)»; ф. 1064 «Рада міністрів Української Держави Київ», ф. 3766 «Міністерство закордонних справ Української Держави Київ»; ф. 1429 «Канцелярія Директорії Української Народної Республіки Київ, Кам'янець-Подільський; територія Польщі, Чехословаччини» та ін.). Це універсали Центральної Ради, проекти Конституції УНР та Української Держави, Закон про тимчасовий державний устрій України та ін.

Законотворчу та конституційну діяльність ЗУНР висвітлюють документи Центрального державного історичного архіву України (зокрема, ф. 462 «Український горожанський комітет, м. Львів», в якому зберігається Проект статуту «Основи державного устрою 16 Галицької Республіки»). Документи про державотворчі процеси в Карпатській Україні 1939 р. зберігаються у фондах ЦДАВО України та Державного архіву Закарпатської області. Архівні документи до історії створення конституцій УРСР та незалежної України зберігаються у фондах ЦДАВО України (ф. 1 «Верховна Рада Української РСР» та ін.), Центральний державний архів громадських об'єднань України (ф. 1 «Центральний комітет компартії України») – проекти конституцій УРСР, проекти конституцій України, постанови Верховної Ради України, проекти Законів України, постанови Політбюро ЦК КП(б)У, листи, записки телеграми тощо. Друковані джерела до історії українського конституціоналізму включають збірники текстів конституційно-державних актів України: «Історія української конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко» (1993, 1997); «Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність» (2001, 2006); «Конституційні акти України 1917–1920 : невідомі конституції України» (1992); «Конституційне законодавство України : (законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення)» (2000); «Конституція незалежної України : у 3 кн.» (1995) та ін. Важливим джерелом є спогади учасників конституційного процесу, зокрема спогади В. Гетьмана «Як приймалась Конституція України : нотатки учасника розробки Основного Закону України» (1996).

З відновленням державної незалежності України у серпні 1991 року розпочинається новий період в її конституційному розвитку. Водночас важливе значення для загального процесу конституційних перетворень в пострадянській Україні мали документи т. з. перехідного періоду, а саме Декларація про державний суверенітет України (16.07.1990) та Концепція нової Конституції України (16.06.1991).

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція Україну проголосила нашу державу суверенною, демократичною, соціальною та правовою (ст. 1), а людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку визнала найвищою соціальною цінністю в Україні (ч. 1, ст. 2). При цьому, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі було названо український народ, який здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і

органи місцевого самоврядування (ч. 1, ст. 5), визнано дію в Україні принципу верховенства права, а найвищу юридичну силу надано безпосередньо Конституції України (ст. 8). Окремо зазначається, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7), а державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1, ст. 6) .

У грудні 2004 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України», яким суттєво змінено внутрішній розподіл владних повноважень між Президентом України парламентом та урядом, внаслідок чого Україна мала б стати парламентсько-президентською республікою.

Конституційні зміни 2016 року внесли серйозні уточнення щодо самої організації правосуддя в Україні. Ці зміни торкнулися як суддів загальної юрисдикції (включно із Верховним Судом), так і Конституційного Суду України, а також таких важливих інституцій, як адвокатура, прокуратура та ін. Однак не тільки система національна правосуддя зазнала конституційних змін.

Як доволі молода галузь публічного права, конституційне право має порівняно нетривалу, проте яскраву історію становлення та розвитку відповідної галузевої науки.

Сучасний стан розвитку вітчизняної конституційно-правової науки характеризується динамічністю й водночас комплексністю відповідних юридичних досліджень, пошуком нових методологічних підходів для розв'язання як традиційних, так і нових проблем вітчизняного конституціоналізму, активною участю вчених-конституціоналістів у теоретико-методологічному забезпеченні конституційних процесів в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
2. Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : збірник наукових праць / відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко та доктор юридичних наук, професор О. В. Батанов. К. : Вид-во «Юридична думка», 2014. 458 с.
3. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
4. Конституційне право України :підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М.О. Баймуратов. К. :Правова єдність, 2009. 1008 с.

В.В. Мушенюк,
доктор юридичних наук, професор
О.Є. Сидій,
студентка магістратури
(м. Київ, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ МУЛЬТИСЕКТОРАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Вступ. У сучасних умовах, коли Україна переживає важливий етап свого історичного розвитку, принципи, закріплені в Основному Законі – Конституції України [1], стають визначальними для забезпечення прав та свобод громадян. Відповідно, Конституція України визначає, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою.

В умовах воєнного стану та мультисекторальної гуманітарної кризи, яка охоплює всі правові засади реагування на надзвичайні ситуації; захист економічних, соціальних та культурних прав людини стає не тільки актуальним, але й невідкладним завданням для нашої держави. Військові дії та гуманітарна криза створюють серйозні виклики, особливо для вразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, літні громадяни, самотні матері та багатодітні родини.

Постановка проблеми дослідження. Отже, дана наукова робота присвячена дослідженню викликів та перспектив нормативно-правового регулювання відносин захисту прав вразливих груп населення в умовах мультисекторальної гуманітарної кризи в Україні. Детальний аналіз сучасного стану справ у контексті конституційних принципів та міжнародних стандартів прав людини допоможе визначити шляхи подальших дій для покращення ситуації та забезпечення належного захисту та гідності усіх громадян України, незалежно від їхнього становища в суспільстві. У цьому контексті розгляд та науковий аналіз захисту прав вразливих груп стає важливим завданням, спрямованим на розробку ефективних стратегій та рекомендацій для підтримки та захисту прав цих груп в умовах кризи.

У контексті вирішення проблемних питань наукового дослідження, створюють певний авторський науковий інтерес та формує *мету* дослідження можливість вирішення завдання щодо здійснення наукового обґрунтування та наданні пропозиції

законодавчого забезпечення системного підходу до визначеної проблематики, а також надання авторських пропозицій щодо покращення ефективності системи правового захисту та соціальної підтримки вразливих верств населення.

Виклад основного матеріалу. Соціальна політика є ключовим інструментом, спрямованим на забезпечення гармонійного розвитку суспільства та покращення якості життя громадян. В контексті сучасної України, особливо в умовах війни та гуманітарної кризи, важливе значення реалізації органами публічного управління (публічного адміністрування) у сфері реалізації соціальної політики полягає в її спрямованості на захист та забезпечення прав людини.

Однією з основних складових соціальної політики є забезпечення громадян гарантованими конституційними правами, такими як право на життя, освіту, охорону здоров'я та належні умови праці. В цьому контексті, соціальна політика визначає механізми забезпечення доступу до якісної освіти, надання житла та медичної допомоги, що стає необхідною підтримкою для громадян, особливо тих, хто став жертвою війни та кризи. Адже відповідно до даних United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs 17.6 мільйона людей є постраждалими від війни. [2]

Умови війни та гуманітарної кризи суттєво погіршують економічний та соціальний статус громадян. Соціальна політика стає важливим інструментом відновлення для тих, хто втратив засоби існування, житло чи найближчих родичів. Надання ефективної підтримки та ресурсів через соціальні програми допомагає цим людям "стати на ноги" та знову відчувати певність у майбутньому.

Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводить безпосередню практичну роботу з її реалізації. Державна соціальна політика – це дії держави в соціальній сфері, що переслідують певні цілі, співвіднесені з конкретно-історичними обставинами, підкріплені необхідними організаційними й пропагандистськими зусиллями, фінансовими ресурсами й розраховані на певні етапні соціальні результати [3, с. 5].

Розглядаючи досліджувану проблематику в історичному аспекті, на думку авторського колективу, досить обмежений погляд на соціальну політику (як на систему заходів допомоги соціально слабким групам населення) був сформований ще в колишньому

Радянському Союзі. Подібну позицію можна зустріти і в працях інших вітчизняних правознавців. Зокрема, Бабкін В.Д. підкреслює, що Україна мусить здійснити низку перетворень, які б модернізували застарілу систему радянського управління в демократичну та сучасну європейську систему публічної адміністрації [4, с. 272]. Капітан О.І. відзначає про те, що сучасний стан нормативно-правового регулювання правового статусу органів виконавчої влади, процедур і порядку виконання повноважень тощо характеризується численними проблемами й недоліками. З огляду на це, а також ураховуючи євроінтеграційні зобов'язання України, перед нашою державою стоїть завдання вдосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів [5, с.70].

У сучасних умовах, соціальна політика виступає як регулюючий механізм, спрямований на створення соціального балансу в умовах ринкової економіки. Особливо важливою є роль держави у забезпеченні рівних можливостей та захисті прав людини. Однак, аналіз внутрішнього законодавства України свідчить про недостатню увагу та пріоритетність, яку влада приділяє захисту прав громадян. Спрямованість соціальної політики на розподіл суспільних благ та підтримку вразливих верств населення недостатньо відзеркалена у національному законодавстві нашої держави. Однією з вагомих проблем є відсутність чітких механізмів, спрямованих на захист прав людини в умовах війни та гуманітарної кризи.

Важливо зазначити, що відповідно до Закону України “Про соціальні послуги” від 17.01.2019. № 2671-VIII, надання соціальних послуг здійснюється на основі принципів комплексності, максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів та забезпечення високого рівня якості соціальних послуг [6].

Докладніше розглянемо цю проблему на прикладі аналізу програми "Виплата деяких видів допомог, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг окремим категоріям населення". Зазначимо, що фінансування цієї програми на 2022 рік залишилося на рівні 66 588 576,0 тис. грн порівняно з 67 458 361,6 тис. грн у 2021 році. Умови повномасштабного вторгнення та збільшення числа вразливого населення не внесли змін у фінансування та реалізацію соціальної політики [7].

Однак, найбільшу турботу викликає відсутність якісних та кількісних показників ефективності програми. Аналіз даних вказує

на відсутність об'єктивних критеріїв оцінки впливу соціальної політики на покращення життя вразливих груп населення.

Порівнявши звітні дані за 2022 та 2021 роки, ми помічаємо, що бюджет на 2022 рік був ухвалений в грудні 2021 року (до початку повномасштабного ворожого вторгнення), і відсутність змін у програмі не була передбаченою. Проте, критичним є відсутність адаптивності соціальних програм до змін у суспільстві та потреб вразливих груп.[8]

На жаль, аналіз паспортів бюджетних програм на 2023 рік показує відсутність значущих змін у підходах. Відзначається збільшення кількості програм, але це не завжди вказує на покращення їх ефективності.[9]

Громадськість не має можливості оцінити якість програми та ефективність використання коштів аналізуючи попередні оцінки програм. На нашу думку, вирішенням даного питання є можливість внесення змін до Закону України “Про соціальні послуги” з метою впровадження системи моніторингу якості надання соціальних послуг, що враховуватиме думку споживачів. Це дозволить об'єктивно оцінювати ефективність соціальних програм та забезпечить більшу відкритість та відповідальність державних органів у сфері соціальної політики. Конкретизуючи означену проблематику, авторським колективом пропонується запровадження до зазначеного вище Закону поняття:

- baseline – якість життя людини до отримання державної соціальної послуги;

- endline - якість життя людини після отримання державної соціальної послуги.

Законодавче закріплення такого механізму на етапі затвердження державної програми дасть змогу об'єктивно оцінювати ефективність діяльності органів виконавчої влади, органів самоврядування.

Ще у 2005 році Яременко О.О. запропонував концепцію створення комплексного механізму формування оцінки ефективності реалізації соціальної політики. Він відзначив, оскільки баланс інтересів сторін соціально-політичного процесу за своєю природою є тимчасовим і зі зміною істотних умов життя набуватиме тенденції до порушення, то й механізм творення соціальної політики також має бути гнучким, постійно забезпечувати своєчасні й ефективні зміни відповідно до змін реалій життя різних прошарків і груп населення.

[10, с.95]

Відповідно до контексту російсько-української війни концепція має бути розроблена так, щоб механізм оцінювання взаємодіє з чинною структурою державного управління. Важливо зазначити, що таке оцінювання повинно втілюватися у вигляді моніторингу, передбачати різні предмети оцінки на різних етапах реалізації соціальної політики, повинен бути загальнонаціональним за масштабом охоплення, а також бути міжгалузевим. Як пропонує зазначений вище науковець, процес вироблення політики і обміну інформацією має відбуватися за активної участі всіх інститутів структури державного управління. Але у кожному конкретному випадку залежно від специфіки предмета оцінки роль тих чи інших галузей (відомств) у виробленні політики та обміні інформацією збільшується або зменшується. [10, с.100]

У контексті даного дослідження доцільно звернути увагу на той факт, що Європейському Союзу стандарти захисту прав людини у контексті соціальної політики визначаються нормами як національного, так і наднаціонального законодавства. Важливою особливістю соціальної політики в ЄС є поступове уніфікування законодавства, що передбачає застосування єдиних підходів та стандартів. Реалізація соціальної політики здійснюється через нормативні акти первинного та вторинного права Європейського Союзу.

Початок формування соціальної політики країн ЄС був пов'язаний із набуттям чинності Маастрихтського договору, який розширив Договір про заснування ЄС розділами VIII "Соціальна політика, освіта, професійне навчання і молодь" та XIV "Економічне і соціальне з'єднання". Додатково були укладені: Угода про соціальну політику та Протокол про соціальну політику, які визначили правові основи для здійснення комунітарної соціальної політики [11].

По суті, ці кроки визначили розширення інституційної бази та закріпили правові основи для здійснення соціальної політики в ЄС. Проте, важливо взяти до уваги, що внутрішнє законодавство кожної країни ЄС може мати свої особливості в реалізації загальних стандартів, залежно від національних контекстів та потреб населення.

Авторське дослідження, проведене К.В. Слюсаренко, вказує на те, що, незважаючи на відмінності у моделях соціальної політики,

країни ЄС спільно працюють над забезпеченням високого рівня зайнятості, соціального захисту, освіти та здоров'я, а також боротьби з бідністю та нерівністю [12, с.85].

Зокрема, у документах Єврокомісії визначено такі моделі соціальної політики: континентальну (бісмарківську), англосаксонську (модель Беверіджа), скандинавську (північна) і південно-європейську (середземноморську), континентальну. З поміж цих моделей варто виділити характеристику скандинавської моделі добробуту, тобто держав, які прийнято називати “державами загального добробуту” за визначенням К. Еспін-Андерсена [13, с.84].

Отож, важливими ознаками скандинавської моделі є:

- всеосяжний характер: державна політика має широке охоплення; порівняно з іншими країнами, держава має тут більший вплив, ніж ринок або цивільне суспільство;

- повна зайнятість: політика спрямована на забезпечення більш повної зайнятості населення і/або попередження безробіття, особливо тривалого;

- рівність: політика має на меті збільшення рівності між різними гендерними, віковими, класовими, сімейними, етнічними, релігійними, регіональними і іншими групами;

- універсальність: право на основні соціальні гарантії (у натуральному і грошовому виразі) для широкого спектра соціальних обставин і життєвих ситуацій;

- висока якість цих гарантій: соціальні послуги мають високу якість і надаються професіоналами в цій сфері;

- щедрість гарантій: грошові трансферти, особливо для низькодохідних груп, достатньо щедрі, щоб забезпечити «нормальний» рівень життя.[13, с.85]

Узагальнено, що у контексті сучасних викликів і потреб суспільства, розгляд аспектів соціальної політики стає критично важливим завданням для країни. На шляху до вдосконалення українського законодавства у сфері соціальної політики, особливу увагу слід звернути на запропоновані зміни у цій роботі зміни.

У першу чергу, необхідно активізувати програми соціального обслуговування, охоплюючи різні верстви населення. Забезпечення стаціонарного та нестаціонарного соціального обслуговування для громадян похилого віку, людей з інвалідністю, військовослужбовців, ветеранів, їх сімей, жінок і дітей має стати пріоритетом. Для досягнення соціально-економічного розвитку важливо надати

пріоритет розвитку державно-приватного партнерства в соціальній сфері. Збільшення цільового фінансування для адресної соціальної допомоги вразливим верствам населення, є необхідним кроком для покращення життєвих умов вразливих груп населення. Залучення громадських організацій та волонтерів до виконання завдань у системі соціального захисту може сприяти більш ефективній роботі та наданню соціальних послуг, Оскільки ці конкретні рекомендації мають бути реалізовані ефективно та супроводжуватися обов'язковим моніторингом імплементації державних програм. Тільки таким чином можна досягти позитивних змін у системі соціального захисту населення та підвищити якість життя громадян.

Висновки. У контексті сучасних викликів для нашої держави та суспільства, пов'язаних з активними бойовими діями та іншими суспільно-економічними та політичними викликами, важливо розглядати соціальну політику як інструмент досягнення цілей публічного управління (Адміністрування), що відповідає зростаючим потребам населення в умовах гуманітарної кризи. Захист основоположних прав людини повинен базуватися на гуманітарних стандартах.

Для подальшої реалізації державної соціальної політики в управлінні важливо визначити пріоритетні напрямки. По-перше, це підвищення ефективності соціальної допомоги шляхом посилення адресного підходу та впровадження нових технологій. Своєчасне виконання державних повноважень щодо соціальної підтримки потребує якісного моніторингу впровадження державних програм. Зокрема, формування доступного середовища для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення має високий пріоритет у зв'язку зі збільшенням соціальних ризиків, породжених війною. Розвиток активного діалогу з громадянською спільнотою також визнається ключовим для підвищення якості та доступності соціальних послуг. Забезпечення щорічного зростання охоплення соціальним супроводом громадян та підвищення стійкості системи соціального захисту може бути досягнуте через ефективну реалізацію вищезазначених напрямків. Це не лише виправдає соціальні очікування населення, але й сприятиме підвищенню якості життя та загальної задоволеності населення наданими державними та соціальними послугами.

Підвищення соціального рівня життя громадян є ключовим аспектом формування стійкого та сильного суспільства в Україні.

Такий ріст не лише задовольняє основні потреби населення, але й визначає новий рівень розвитку держави. Сприяючи соціальному добробуту, Україна може активно взяти участь у масштабному протистоянні на боці демократичного світу. Сильне суспільство, яке прагне до підвищення якості життя своїх громадян, стає ефективним партнером для економічного розвитку. Забезпечення гідних умов життя, освіти та медичної допомоги сприяє формуванню здорової та освіченої нації. Це, своєю чергою, сприяє залученню інвестицій, розвитку конкурентного бізнесу та створенню нових робочих місць. Україна, яка активно розвивається та прагне до покращення якості життя свого населення, стає привабливою для іноземних інвесторів. Стійке та демократичне суспільство сприяє утворенню позитивного іміджу країни на міжнародній арені, що відкриває нові можливості для розвитку та співпраці.

Загалом, чітке законодавче закріплення високих соціальних стандартів життя громадян стають важливим фактором у великому геополітичному контексті. Насування протистояння на боці демократичного світу проти антицивілізаційного підходу країни-терориста (рф) стає ефективнішим, коли громадяни мають високий рівень соціальної захищеності та добробуту. Високі стандарти прав людини, соціальна відповідальність та глибокий рівень економічного розвитку, які будуть закріплені у нормах та приписах чинного законодавства сформують надійний фундамент для майбутнього, де Україна може грати ключову роль у стабілізації та розвитку демократичних цінностей в сучасному світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон України від 24.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. с. 141.
2. Ukraine Humanitarian Response 2023. (n.d.). URL: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine>
3. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. За ред. к.е.н., проф. Т. М. Кір'ян. К.: 2017. 245 с.
4. Бабкін В. Д. Від правової до соціально-правової держави. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 270–281.
5. Капітан О.І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів. Дисертація 12.00.07. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3510/1/kapitan_d.pdf
6. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. с. 73. Оцінка ефективності бюджетних програм за 2022 рік. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і

науки України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19612.html>.

8. Оцінка ефективності бюджетних програм за 2021 рік. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22541.html>.

9. Паспорти бюджетних програм на 2023 рік. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22632.html>

10. Яременко О.О. Концепція створення комплексного механізму формування та оцінки ефективності реалізації соціальної політики в період трансформації українського суспільства. *Український соціум*. № 5/6 (2005). С 92–101.

11. Яковій І., Окладна М. Соціальна політика європейського Союзу: становлення і розвиток. URL: <https://www.academia.edu/29794694>.

12. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Терноп. нац. екон. ун-т; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. «Економічна думка», 2017. Том 27. № 1. С. 80–90.

12. Сковронський Д. М. Концепт соціальної держави у теоретико-правових дослідженнях. *Науковий вісник Львівського держ. унів. внутр. справ*. № 2. 2011. С. 34.

В.В. Мушенок,

доктор юридичних наук, професор

В.М. Степанов,

студент магістратури

(м. Київ, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Упровадження в Україні організаційно-засад «електронної держави» («держави у смартфоні») як сучасного типу відносин у сфері публічного адміністрування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також залучення громадськості (громадських об'єднань) до участі в управлінні державними справами за допомогою використання мережі Інтернет. Така організація суспільно-політичних відносин у державі створює нові можливості щодо забезпечення взаємодії суб'єктів публічного адміністрування з громадянами через надання доступу до державних інформаційних ресурсів і можливість отримувати електронні

публічні послуги. Метою такої форми організації публічного адміністрування є досягнення відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, стандартів якості і доступності послуг, залучення громадян та суб'єктів підприємницької діяльності до участі в публічному адмініструванні за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Обмежувальні заходи щодо безпосередньої комунікації публічних управлінців та громадян, викликані пандемією COVID-19 та наслідки ворожого військового вторгнення на частину території нашої держави не тільки оновили, але й зміцнили роль цифровізації як у традиційному розумінні, так і в нових інноваційних зусиллях з управління глобальною соціально-політичною кризою.

Метою даного дослідження є характеристика в історичному контексті основних джерел регулювання відносини публічного управління (публічного адміністрування) в процесі цифровізації (діджиталізації) такого управління в Україні, визначення переваг та недоліків нормативно-правового регулювання відносин діджиалізації у контексті гарантування безпеки та основних прав і свобод громадян в Україні.

У сучасному цифровому столітті, коли віртуальні інновації нестримно розвиваються, публічне адміністрування як форма реалізації публічної влади, тобто адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка є зовнішнім виразом реалізації завдань (функцій) виконавчої влади, що здійснюється з метою задоволення публічного інтересу [1, с. 23] повинна, у тому числі, опиратися на сучасні надбання науки адміністративного права, яке, в свою чергу, повинно бути опорою для забезпечення прав і безпеки людини в цифровому просторі.

Ретроспектива реалій сьогодення щодо адміністративно-правових засад використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у практиці публічно-управлінських інституцій свідчить про появу вказаного вектору ще у 90-х роках минулого століття. Тобто, на нашу думку, початком діджиталізації публічного управління та адміністрування в Україні стало утворення Національного агентства з питань інформатизації при Президентові України, як доказ того, що в Україні акцент використання європейського досвіду інформаційно-телекомунікаційних технологій під час виконання владно-управлінських повноважень зроблено на поглиблення відносин вітчизняної інформатизації. Остання є

призмою сукупності процесів, які спрямовано на забезпечення інформаційних потреб громадян та реалізацію прав громадян шляхом використання інформаційних технологій.

Крім того, було сформовано нормативно-правову основу діяльності такого Національного агентства шляхом прийняття: 1) постанови Кабінету Міністрів України «Про Національне агентство з питань інформатизації при Президенті України» від 10.07.1995 р. № 505. [2]; Закону України «Про національну програму інформатизації» 04.02.1998 р. № 74/98-ВР [3]; постанови Верховної Ради України «Про Консультативну раду з питань інформатизації при Верховній Раді України» від 04.08.1998 р. № 77/98-ВР [4].

Звернемо увагу на етапи впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у практиці виконання повноважень суб'єктами публічної адміністрації: інформатизаційний та цифровізаційний.

У межах першого етапу стратегічною метою для України було використання здобутків науково-технічного прогресу як об'єктів інформаційної інфраструктури, які дозволяють ефективно вирішувати поставлені завдання. При цьому, власне політики інформатизації як окремого напрямку державної політики не було. Її окремі складові стали складовою частиною соціально-економічної політики України. Важливість та відсутність належного впорядкування використання сучасних технологій підтверджувалося формуванням Консультативної ради з питань інформатизації при Верховній Раді України в 1998 році.

Змістовні компоненти програми інформатизації у первинному вигляді не опосередковували коригування діяльності суб'єктів публічної адміністрації у масштабному вимірові, вони радше вказували на важливість використання конкретних засобів у роботі публічних владних інституцій. З метою окреслення ролі концепту інформатизації у функціонуванні органів державної влади, у 2010 р. в Україні було прийнято «Концепцію розвитку електронного урядування в Україні». Формально, інформатизація призвела до нової форми здійснення державного управління – електронного урядування.

Серед нормативно-правових актів, розроблення та прийняття яких було спрямоване на втілення концепту електронного урядування, можна виокремити розпорядження Кабінету Міністрів України: 1) «Про схвалення Концепції розвитку електронного

урядування в Україні» від 13.12.2010 р. № 2250-р. [5]; 2) «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 26.09.2011 р. № 1014-р. [6]; 3) «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 20.09.2017 р. № 649-р [7].

Серед заходів, які отримали нормативно-правове підґрунтя для втілення концепту електронного урядування, можна виокремити:

- забезпечення можливості електронного способу подання звернення громадян;
- відмежування реєстрів за об'єктом їх ведення;
- створення правових засад для використання цифрового підпису;
- налагодження електронної взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- створення системи надання адміністративних послуг в електронний спосіб.

Описане вище стало причиною для утвореного у 2014 р. Державного агентства з питань електронного урядування України, (затвердження його Положення [7]), предметом відання якого були суспільні відносини у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства.

Цифровізаційний етап використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у діяльності суб'єктів публічної адміністрації ознаменовано прийняттям Концепції розвитку електронного урядування в Україні у 2017 р [8]. Це пов'язано з тим, що ідея використання сучасних технологій набуває всеохоплюючого значення, виокремлюються такі принципи діяльності управлінських структур, як: цифрового за замовчуванням, одноразового введення інформації, сумісності за замовчуванням, доступності та залучення громадян, відкритості та прозорості, довіри та безпеки.

Як наслідок, 2 вересня 2019 р. внесено зміни до інституційної системи забезпечення цифрового розвитку впорядкування суспільних відносин шляхом утворення Міністерства цифрової трансформації України через реорганізацію Державного агентства з питань електронного урядування України [9] та затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. Положення про Міністерство цифрової трансформації України [10]. На новоутворений орган державної виконавчої влади покладено

функції не лише з інформатизації або популяризації поширення нових технологій у визначених сферах суспільних відносин, але й ті, що стосуються вироблення державної політики цифровізації в цілому та цифрового розвитку (з акцентами на формування цифрових навичок та цифрових прав громадян).

У межах пропонованого дослідження, на нашу думку, доцільно, поряд з аналізом нормативно-правової бази цифровізації публічного управління, звернути увагу на адміністративно-правовий статус уповноважених суб'єктів у сфері цифровізації. Отже, до суб'єктів, яких наділено державою окремими повноваженнями щодо впровадження в практичну площину інформаційно-телекомунікаційних технологій, доцільно віднести наступних суб'єктів публічного управління та адміністрування.

У першу чергу, звернемо увагу на Кабінет Міністрів України, який однойменним Законом закріплює за КМУ повноваження щодо: - реалізації державної політики у сфері інформатизації та сприяння становленню єдиного інформаційного простору на території України; - вжиття заходів щодо удосконалення державного регулювання у науково-технічній сфері; - стимулювання інноваційної діяльності підприємств, установ та організацій тощо [11].

Практичним проявом останніх заходів є затвердження Постановою Кабінету Міністрів України «Концепції розвитку цифрових компетентностей», якою встановлено, що: «цифровою компетентністю є динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій» [12].

Окрім цього, Міністерство цифрової трансформації України є спеціально уповноваженим суб'єктом публічного адміністрування як у сфері цифровізації суспільних відносин, так і цифровізації способів їх впорядкування [10], а при Кабінетові Міністрів України утворено Міжгалузеву раду з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації, яка є тимчасово діючим консультативно-дорадчим органом, що сформований з метою дослідження проблемних питань щодо реалізації державної політики у сферах цифрового розвитку, цифрових трансформацій і

цифровізації. органом, що сформований з метою дослідження проблемних питань щодо реалізації державної політики у сферах цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації [13].

Формально вираженими результатами функціонування цього дорадчого органу є надання пропозицій та рекомендації, змістом яких є:

а) усунення недоліків та розв'язання проблем, що сповільнюють реалізацію проектів цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації;

б) вироблення заходів щодо забезпечення можливості користуватися новітніми досягненнями інформаційних технологій та отримувати державні послуги в режимові реального часу.

Чинне законодавство відносить до повноважень інших центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в межах наданої компетенції, в тому числі через утворення: а) самостійного структурного підрозділу з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації для виконання завдань високого ступеня складності, пов'язаних із цифровим розвитком органу виконавчої влади, а також координацією, розробленням і виконанням програм, проектів, завдань і заходів у відповідній сфері (наприклад, департаменту, директорату, управління, відділу чи сектора); б) окремої посади відповідних спеціалістів [14].

У відповідності до Конституції України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. [15] та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280 [16] органи місцевого самоврядування реалізують представницькі адміністративні функції щодо: 1) розгляду електронних звернень громадян; 2) заснування електронних засобів масової інформації; 3) формування та ведення окремих електронних реєстрів тощо.

Здійснюючи вклад авторського колективу у формування сучасного наукового погляду на систему суб'єктів публічного управління, зазначимо, що Президент України уповноважений видавати укази та розпорядження для упорядкування різних сфер суспільних відносин, враховуючи цифровізаційно орієнтовані форми врегулювання, як приклад, можуть бути Укази Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» [17], «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського

суспільства в Україні на 2021–2026 роки» [18].

Як висновок до даного дослідження, слід зазначити, що наразі функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів делегованих повноважень та інших суб'єктів, яких наділено окремими владно-розпорядчими повноваженнями здійснюється в межах цифровізаційного етапу використання нових технологій у правозастосуванні. Виокремлено інституційну систему суб'єктів, змістом діяльності яких є цифрова трансформація впорядкування та цифровізація суспільних відносин у цілому. Саме на перераховані у нашому дослідженні органи публічного управління (адміністрування) покладається завдання здійснювати заходи щодо створення та забезпечення функціонування: системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів; системи електронної взаємодії органів виконавчої влади; інтегрованої системи електронної ідентифікації; єдиного державного веб-порталу відкритих даних; національного реєстру електронних інформаційних ресурсів; єдиного державного веб-порталу електронних послуг; Національної веб-платформи центрів надання адміністративних послуг тощо.

Досліджені у даній роботі нормативно-правові акти не тільки є законодавчою та нормативною основою реалізації публічними органами процесів цифровізації управлінських відносин, а й спеціалізовано забезпечують права та безпеку фізичних осіб в цифровому державно-приватному просторі. Саме такий підхід до «електронної демократії був покладений в її розуміння як форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах» [1, с. 249]. Все це, на нашу думку, дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу ухвалення рішень; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян тощо. Тільки через систематичне оновлення законодавства та впровадження ефективних механізмів контролю можна забезпечити ефективний захист прав та безпеки людини в цифровому середовищі, що відповідає потребам сучасного суспільства та європейським стандартам доброго урядування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., та ін. Адміністративне право

України. Повний курс: підручник. За ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 4-ге. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

2. Про Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.1995 р. № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-95-%D0%BF/ed19950710#Text>.

3. Про національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Про Консультативну раду з питань інформатизації при Верховній Раді України : Постанова Верховної Ради України від 04.08.1998 р. № 77/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80/ed20101213#Text>.

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 р. № 1014-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2011-%D1%80#Text>.

7. Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 492. (в ред. від 01.10.2014 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF/ed20141001#Text>.

8. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#top>.

9. Деякі питання оптимізації державних органів виконавчої влади в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 2.09.2019 р. № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-%D0%BF/ed20210220#Text>.

10. Положення про Міністерство цифрової трансформації України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF/ed20210220#Text>.

11. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

12. Концепція розвитку цифрових компетентностей : Постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>.

13. Положення про Міжгалузову раду з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.07.2020 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2020-%D0%BF#Text>.

14. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої

влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2005 р. № 179. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2005- %D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2005-%D0%BF#Text).

15. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text).

16. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text).

17. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>.

18. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193> (дата звернення: 10.03.2022).

К.Д. Ніколаєв,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
(м. Київ, Україна)

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Екологічна безпека стає не лише необхідністю для збереження природи, але й визначальним аспектом, що визначає напрями розвитку та стабільності в системі державного управління та національної безпеки України. Стає очевидним, що екологічні аспекти мають вплив не лише на навколишнє середовище, але й проникають у всі сфери суспільства, визначаючи його стан та перспективи. Екологічна безпека у державного управління стає своєрідним стежином, що веде до сталого розвитку та визначає стратегічні вибори у використанні ресурсів. Вона перестає бути винятковою турботою екологів і набуває розмірів національної стратегії, що обумовлює економічні, соціальні та політичні рішення.

Ця визначальна роль екологічної безпеки виходить за межі збереження природи. Вона стає керівною силою, яка впливає на здоров'я громадян, національну економіку, міжнародні відносини та загальний стан суспільства. Її вагомість вимірюється не лише кількістю дерев, які зберігаються, чи рівнем викидів, але й впливом

на якість життя кожного громадянина та нації в цілому [4, с.246].

Варто розглянути більш детально, яку саме роль відіграє екологічна безпека в контексті державного управління та національної безпеки в Україні.

Слід розглянути думку вченого В. Загурська-Антонюка [2], що охорона природи та ресурсів стає фундаментальним засадоутворюючим елементом екологічної безпеки в Україні. Стале ядро економічного розвитку країни знаходить своє витоки в збереженні та розумному використанні природних ресурсів. Забезпечення стійкості екосистем, таких як ліси, водойми, ґрунти, не лише є метою самою по собі, але й визначає майбутнє економічного благополуччя.

Збереження лісових масивів виступає не лише як захист від забруднень, але й як важливий фактор у вуглецевому циклі, сприяючи регулюванню клімату. Водойми, їхні екосистеми, та ґрунти, у свою чергу, є необхідними ресурсами для сільськогосподарського сектору та забезпечення безпеки харчових ресурсів.

Отже, державне управління викликає необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій управління природними ресурсами, щоб забезпечити їхнє стале використання та збереження для нащадків. Такий підхід є ключовим у вирішенні завдань з екологічної безпеки, враховуючи взаємозв'язок природи, економіки та соціуму.

Доречно наголосити, що ефективне управління екосистемами та строге дотримання екологічних стандартів стають невід'ємною частиною стратегії зменшення екологічних ризиків в Україні. Запобігання екологічним кризам передбачає не лише реактивні заходи, але і системні підходи до управління навколишнім середовищем. Це охоплює широкий спектр заходів, від запобігання забрудненню повітря, води та ґрунту до ефективного контролю за використанням хімічних речовин у промисловості та сільському господарстві. Регулярний моніторинг та оцінка екологічних показників стають невід'ємною частиною системи державного управління, дозволяючи вчасно реагувати на потенційні загрози.

Слід додати, що у національній безпеці, зменшення екологічних ризиків є запорукою сталого розвитку та збереження територіальної цілісності. Заходи, спрямовані на попередження екологічних криз, допомагають убезпечити націю від негативних впливів, що можуть виникнути внаслідок екологічних аварій чи

екологічного тероризму.

Таким чином, роль екологічної безпеки в системі державного управління та національної безпеки в Україні визначається здатністю ефективно мінімізувати ризики та забезпечувати сталий розвиток, зберігаючи при цьому природні ресурси та екосистеми для майбутніх поколінь.

Необхідно відмітити думку вчених В. Блінова та В. Мельника [1], що екологічна безпека безпосередньо взаємодіє з здоров'ям громадян та стає важливим фактором медичної безпеки в Україні. Забруднене навколишнє середовище може стати джерелом хімічних, біологічних та фізичних загроз для здоров'я. Забруднення повітря шкідливими речовинами, забруднення води та ґрунту токсичними речовинами може спричинити серйозні захворювання, включаючи респіраторні проблеми, хвороби шкіри та онкологічні захворювання. Інфекції, що передаються через воду або через забруднене середовище, також стають потенційною загрозою для громадського здоров'я.

Важливо зазначити, що роль екологічної безпеки в цьому полягає в розробці та впровадженні стратегій, спрямованих на зменшення забруднення та мінімізацію ризиків для здоров'я нації. Це включає в себе моніторинг якості повітря, води та ґрунту, впровадження технологій, що зменшують викиди шкідливих речовин, та підвищення освіти щодо важливості збереження природи для здоров'я людей. Отже, екологічна безпека стає не тільки запобіжником екологічних криз, але й гарантом здоров'я громадян, що є важливим фактором в системі державного управління та національної безпеки в Україні.

Доречно наголошено, що у світі, де екологічні проблеми перетинають кордони, міжнародна співпраця стає країнам в рішенні глобальних екологічних викликів. Управління екологічною безпекою в Україні не може існувати в ізоляції, оскільки багато проблем, таких як зміна клімату, викиди парникових газів чи рух токсичних речовин, потребують спільних зусиль багатьох країн.

Співпраця може включати обмін технологіями та кращими практиками, спільне проведення наукових досліджень, а також участь в міжнародних договорах та конвенціях. Україна може активно співпрацювати з іншими країнами для вирішення спільних проблем і впровадження стандартів екологічної безпеки. Крім цього, міжнародна співпраця також може включати участь в міжнародних

форумах та організаціях, спрямованих на розв'язання екологічних питань, що дозволяє Україні брати активну участь у формуванні глобальних стратегій екологічної безпеки [2, с.124].

Отже, роль екологічної безпеки в системі державного управління та національної безпеки в Україні включає в себе не лише внутрішні заходи, але й активну участь в міжнародній спільноті для спільного розв'язання глобальних екологічних проблем.

Необхідно зазначити, важливий елемент екологічної безпеки в Україні визначається його впливом на економічну стійкість країни. Стале використання природних ресурсів та запобігання екологічним кризам мають вирішальне значення для забезпечення ефективного господарювання та сталого розвитку.

Збереження природи і природних ресурсів не лише зменшує ризик екологічних аварій, але й створює сприятливі умови для розвитку різних галузей економіки. Наприклад, ліси можуть слугувати як джерело деревини для будівництва та іншої промисловості, а також створювати екологічний туризм. Збереження водойм та водних ресурсів дозволяє використовувати їх для енергетики та забезпечення сільськогосподарських потреб.

Економічна стійкість також пов'язана із здатністю країни адаптуватися до змін у кліматі та інших екологічних викликів. Розумне використання та збереження ресурсів допомагає зменшити вразливість економіки перед екологічними стресорами. Крім того, управління економічною стійкістю в контексті екологічної безпеки вимагає впровадження ефективних стратегій, які б враховували вплив екологічних факторів на розвиток економіки та водночас сприяли її стійкому росту [3].

Отже, економічна стійкість екологічної безпеки в Україні визначається збереженням природних ресурсів та створенням умов для сталого господарювання та ефективного економічного розвитку.

Таким чином, екологічна безпека в Україні виявляється ключовим елементом системи державного управління та національної безпеки. Забезпечення сталого використання природних ресурсів, зменшення екологічних ризиків, охорона здоров'я нації, міжнародна співпраця та підтримка економічної стійкості стають важливими компонентами цієї стратегії. Шлях до ефективної екологічної безпеки полягає в ретельному управлінні ресурсами, дотриманні екологічних стандартів та активній участі в глобальних зусиллях щодо екологічного збереження. Враховуючи

вплив на економіку, здоров'я та міжнародні відносини, екологічна безпека стає визначальним чинником в забезпеченні довгострокової стабільності та благополуччя України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Блінова В. В., Мельник В. В. Екологічна безпека України як складова національної безпеки. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/46-1.pdf>
2. Гарькава В. Ф., Кліщевська А. Ю. Моделювання економічної безпеки регіону у контексті управління його ресурсним забезпеченням. Ефективна економіка. № 7, 2021р. С. 122-127.
3. Загурська-Антонюк В. Ф Національна безпека та система державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 5, 2020 р. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/59.pdf
4. Сарапіна М. В., Андронов В. А., Бригада О. В., Рибалова О.В. Забезпечення екологічної безпеки. Х.: НУЦЗУ, 2019 р. С. 246
5. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник. К., 2017 р.

В.В. Нянько,

здобувачка освіти

Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Договір купівлі-продажу є одним з найпоширеніших та важливих видів цивільних договорів. Цей договір встановлює правові зв'язки між продавцем та покупцем, які згодом здійснюють обмін товаром на гроші. Він визначає права та обов'язки сторін, умови купівлі-продажу, а також спосіб врегулювання можливих спорів.

У даній статті ми розглянемо окремі аспекти цивільно-правової відповідальності за порушення договору купівлі-продажу. Ви дізнаєтесь про можливі наслідки невиконання умов договору, а також про різні види компенсації, які можуть бути застосовані у випадку порушення прав та обов'язків сторін.

Цивільно-правова відповідальність є важливим аспектом договору купівлі-продажу, оскільки вона встановлює механізми захисту прав сторін та забезпечує компенсацію за можливі збитки.

Ми розглянемо такі поняття, як винність, причинна зв'язок, шкода та інші ключові аспекти, які впливають на відповідальність сторін у контексті договору купівлі-продажу.

Згідно з угодою купівлі-продажу, одна сторона (продавець) має передати або обіцяє передати майно (товар) іншій стороні (покупцеві), в той час як покупець приймає або зобов'язується прийняти це майно (товар) і заплатити за нього певну суму грошей.

Договір купівлі-продажу може бути реальним або консенсуальним, оплатним та двосторонньовзаємним. Головною метою цього договору є передача права власності на об'єкт, який є товаром, покупцеві. Якщо договір підлягає нотаріальному посвідченню, право власності на майно виникає у нового власника з моменту цього посвідчення або з моменту, коли рішення суду про визнання договору, який не був посвідчений нотаріально, набирає законної сили. У випадку, коли договір про відчуження майна вимагає державної реєстрації, право власності виникає з моменту цієї реєстрації.

Продавець зобов'язаний передати покупцеві певний товар, який був визначений угодою купівлі-продажу. Він також повинен одночасно передати покупцеві всі належності та документи, пов'язані з цим товаром (наприклад, технічний паспорт, сертифікат якості тощо), які мають бути передані разом із товаром відповідно до угоди або відповідних законів.

Згідно зі статтями 669–670 Цивільного кодексу України, угода купівлі-продажу встановлює кількість товару, яка продається, у відповідних одиницях виміру або в грошовому вираженні. Угода може включати умову про те, яким чином визначатиметься ця кількість товару [1].

Якщо продавець передав покупцеві менше товару, ніж було вказано у договорі, покупець має право вимагати отримання бракуючої кількості товару або відмовитися від отриманого товару та його оплати. Якщо товар вже оплачено, покупець може вимагати повернення сплаченої суми за цей бракований товар.

Якщо продавець передав більшу кількість товару, ніж було зазначено у договорі купівлі-продажу, покупець повинен повідомити про це продавця. Якщо після отримання такого повідомлення продавець не вживає дій щодо цього товару в розумний строк, покупець може прийняти всю цю більшу кількість товару, якщо угода не передбачає інше.

Якщо покупець приймає більшу кількість товару, ніж було вказано у договорі, він повинен оплатити додаткову кількість товару за ціною, яка встановлена для товару згідно з угодою, якщо інша ціна не була узгоджена сторонами.

Згідно статей 671–672 Цивільного кодексу України, якщо за угодою купівлі-продажу товар передбачається у певному асортименті за характеристиками (видами, моделями, розмірами, кольорами тощо), то продавець зобов'язаний передати покупцеві товар саме у такому асортименті, який був погоджений сторонами.

Якщо угодою асортимент товару не визначений або не було узгоджено порядок визначення асортименту, але з самої угоди випливає, що товар має передаватися в асортименті, то продавець може передати товар у відповідності до потреб покупця, відомих продавцеві на момент укладення угоди, або відмовитися від угоди. У випадку, якщо продавець передав товар у асортименті, який не відповідає умовам угоди купівлі-продажу, покупець має право відхилити його прийняття та оплати. Якщо товар вже був оплачений, покупець може вимагати повернення сплаченої за нього суми грошей.

Якщо покупець отримав частину товару відповідно до умов угоди, а інша частина не відповідає асортименту, у нього є кілька варіантів: 1) прийняти ту частину товару, яка відповідає угоді, та відмовитися від решти; 2) відмовитися від усього товару; 3) вимагати заміни частини товару, що не відповідає асортименту, на товар, передбачений угодою; 4) Прийняти весь товар [3, с. 231].

Якщо покупець відмовився від товару чи вимагає його заміни, який не відповідає угоді, він може відмовитися від його оплати або вимагати повернення грошової суми, яку вже сплатив за нього. Якщо покупець не відмовився від такого товару вчасно, він вважається прийнятим. Якщо покупець не виявив вчасно свою відмову від такого товару, він зобов'язаний оплатити його, хоча і не відповідає умовам угоди. Якщо продавець не визначив ціну товару вчасно, покупець оплачує товар за ціною, яка була застосована на момент укладення угоди для подібного товару.

Покупець, який отримав товар неналежної якості, може обрати один із наступних варіантів: 1) Вимагати зменшення ціни відповідно до пропорції недоліків; 2) Вимагати безкоштовного усунення недоліків товару протягом розумного строку; 3) Вимагати відшкодування витрат на усунення недоліків.

Якщо недоліки є суттєвими (тобто неможливість усунення, непропорційні витрати або час), покупець може вибрати: 1) Відмовитися від договору та вимагати повернення грошової суми за товар; 2) Вимагати заміни товару.

Якщо продавець не є виготовлювачем товару неналежної якості, покупець може вимагати відшкодування збитків або вимагати від продавця чи виготовлювача заміну, безкоштовне усунення недоліків або компенсацію витрат на усунення недоліків.

Якщо продавець передав покупцеві товар, де частина відповідає умовам договору купівлі-продажу, а частина не відповідає асортименту, покупець має декілька варіантів: 1) Прийняти ту частину товару, яка відповідає умовам угоди, та відмовитися від решти товару; 2) Відмовитися від усього товару; 3) Вимагати заміни невідповідної частини товару на той, що відповідає умовам угоди; 4) Прийняти весь товар.

У випадку відмови від невідповідного товару або вимоги заміни його, покупець може відмовитися від оплати цього товару. Якщо товар вже був оплачений, покупець може вимагати повернення сплаченої за нього суми. Якщо покупець не повідомив продавця про відмову від невідповідного товару у розумний строк після його отримання, цей товар вважається прийнятим.

Якщо покупець не відмовився від товару, який не відповідає умовам договору купівлі-продажу з асортименту, то він має оплатити цей товар за ціною, яку узгоджено з продавцем. У випадку, якщо продавець не встиг узгодити ціну в розумний строк, покупець зобов'язаний сплатити за товар за ціною, яка була застосована на момент укладення угоди купівлі-продажу для подібного товару.

Згідно зі статтею 22 Закону України "Про захист прав споживачів", суд відповідає за захист прав споживачів, які закріплені в законодавстві. Крім вирішення вимог споживача, суд також розглядає питання щодо компенсації моральної (немайнової) шкоди. Споживачі звільняються від оплати судового збору у справах, пов'язаних з порушенням їх прав [2].

У випадку порушення законодавства про захист прав споживачів, суб'єкти господарювання у сфері торгівлі та обслуговування несуть відповідальність за різні види порушень:

1) Відмова в реалізації прав споживача, передбачених законом, може призвести до штрафу у десятикратному розмірі вартості товару на момент його придбання, але не менше п'яти неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян.

2) Виготовлення або реалізація продукції, що не відповідає стандартам безпеки для споживачів, може спричинити штраф у розмірі трьохсот відсотків вартості продукції, але не менше двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3) Реалізація товару, що заборонено для виготовлення та продажу, може призвести до штрафу у розмірі п'ятисот відсотків вартості товару або послуги, але не менше ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4) Реалізацію небезпечного товару без належного маркування та інформації про безпечне використання, що може призвести до штрафу у розмірі ста відсотків вартості товару, але не менше двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

5) Відсутність інформації про продукцію чи продавця може спричинити штраф у розмірі тридцяти відсотків вартості товару або послуги, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

6) Створення перешкод для службових осіб, які здійснюють контроль за дотриманням прав споживачів, може призвести до штрафу від одного до десяти відсотків вартості продукції, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

7) Невиконання приписів посадових осіб щодо усунення порушень прав споживачів може призвести до штрафу в розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

8) Реалізація товару після закінчення строку придатності може призвести до штрафу у розмірі двохсот відсотків вартості залишку товару, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

9) Якщо виникає порушення умов угоди між споживачем та виконавцем щодо виконання робіт або надання послуг, штраф становить сто відсотків вартості виконаної роботи або наданої послуги. Якщо таке порушення відбувається щодо групи споживачів, штраф може становити від одного до десяти відсотків вартості виконаних робіт або наданих послуг за попередній місяць, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

10) Якщо відбувається обмеження або відмова у реалізації прав споживачів, передбачених частиною другою статті 17 цього закону, встановлений штраф становить п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4, с. 512].

Отже, у цивільному праві відповідальність за порушення договору купівлі-продажу є важливою складовою. Порушення такого договору може виникнути через невідповідність товару встановленим угодою умовам, неналежну якість, невиконання вимог щодо передачі чи прийняття товару. У разі порушення договору покупець має право вимагати зменшення ціни, усунення недоліків, заміни товару або повернення сплаченої суми. Якщо недоліки є суттєвими, покупець може відмовитися від угоди та вимагати повернення коштів. Відповідальність за порушення договору купівлі-продажу передбачає можливість вимагати компенсації шкоди або відшкодування витрат на усунення недоліків. Положення цивільного законодавства встановлюють права та обов'язки сторін у разі порушення договору купівлі-продажу, сприяючи захисту інтересів учасників угоди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 09.12.2023 року)
2. Закон України «Про захист прав споживачів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 09.12.2023 року)
3. Борисова В.І., Баранова Л.М. Цивільне право: підручник Х. Право, 2011. 552 с.
4. Дзера О.В., Бобро Д.В. Цивільне право України : Підручник. К. Юрінком Інтер, 2002. 720 с.

А.М. Олійник,
М.М. Лаврієнко,
здобувачки вищої освіти
Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З 2014 року триває агресія російської федерації проти незалежної та суверенної України. Вже 24 лютого 2022 року світ сколихнула звістка про те, що рф завдала ракетних ударів по багатьох українських містах та розпочала повномасштабне вторгнення на всій території нашої держави. Однак, навіть в такі

важкі часи для України, непереможна та нескорена українська нація не тільки не здається, а вірить у ліпше, намагається жити далі, створює нові сім'ї та реєструє шлюби. Сім'я відіграє надзвичайно важливе та вагоме значення в житті кожного з нас. Кожна людина має право на створення власної сім'ї та реєстрацію шлюбу. Окрім того, необхідно підкреслити, що з початком активних бойових дій на території України з боку країни агресора рф реєстрація шлюбу серед українців набула досить значної популярності. Також доцільно зазначити, що відсоток тих, хто бажає офіційно заявити про свої сімейні відносини різко збільшилася. Саме тому, питання аналізу законодавства стосовно порядку реєстрації шлюбу під час дії воєнного стану є дуже актуальним та нагальним на сьогоднішній день.

У статті 51 Конституції України зазначається, що реєстрація шлюбу є добровільним та вільним вибором як чоловіка, так і жінки, які досягли шлюбного віку [1]. Ніхто не може примусити особу вступити до шлюбу або залишатися у шлюбі поза її згодою. Тобто все відбувається за вільним волевиявленням сторін.

Необхідно зазначити, що згідно зі статтею 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України), шлюб це є сімейний союз жінки й чоловіка, який зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Згідно з статтею 36 СК України саме шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. Частина 2 статті 21 СК України наголошує та підкреслює на тому, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя [2]. Окрім того, саме сприяння стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорона відповідних прав й інтересів подружжя, їхніх дітей, становить головну та основну мету державної реєстрації шлюбу, тобто для чого потрібен шлюб [3, с. 26].

Також варто зауважити, що до війни реєстрація шлюбу мала більш складну процедуру укладення та займала довгий період (один місяць з моменту подання заяви до ДРАЦСу), але на сьогодні на всій території нашої держави діє правовий режим воєнного стану, який вносить певні корективи та зміни. Важливо та доцільно дати визначення цьому поняттю.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях в разі збройної агресії або ж

загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності й передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, які необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії, для забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності нашої держави, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини й громадянина прав та законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень [4].

Саме тому через активні бойові дії на території України, реєстрація шлюбу може відбутися за спрощеною процедурою. Це спричинено тим, що часто зараз одружуються військовослужбовці, які не мають змоги очікувати довгий час, оскільки змушені вирушати на службу та захищати Батьківщину від окупантів.

Так як в дію була введена постанова КМУ від 07 березня 2022 р. № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» оформлення шлюбу з військовими, поліцейським та іншими вказаними у постанові групами осіб набуло спрощеного порядку [5].

А саме, один з членів майбутнього подружжя, який підпадає під категорію осіб вказаних в Постанові має право подати заяву про реєстрацію шлюбу без іншої сторони. Наприклад наречена може подати без присутності нареченого, це дуже актуально в наш час, оскільки величезна кількість чоловіків фізично не можуть бути присутніми, бо знаходяться на захисті держави.

Перш за все, встановлено, що на період воєнного стану реєстрація шлюбу може відбуватися відділами державної реєстрації актів цивільного стану без особистої присутності нареченого (нареченої), якщо він (вона) є:

- військовослужбовцем Збройних Сил,
- Служби безпеки,
- Служби зовнішньої розвідки,
- Державної прикордонної служби,
- Управління державної охорони,
- Національної гвардії,
- іншого утвореного відповідно до законів України військового формування;
- поліцейським,

- особою рядового і начальницького складу служби цивільного захисту,
- Державного бюро розслідувань,
- Державної кримінально-виконавчої служби;
- особою начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки [5].

Реєстрація шлюбу проходить певні етапи серед яких є засвідчення заяви, підпису та згоди особи, яка подає заяву командиром або керівником організації охорони здоров'я гербовою печаткою відповідного органу. Цей акт може складатися без особистої присутності одного чи обох наречених за допомогою доступних засобів відеозв'язку. Після чого акт про реєстрацію шлюбу надсилається відповідальною, уповноваженою особою (командиром, керівником закладу охорони здоров'я) до відділу державної реєстрації актів цивільного стану для складення актового запису про шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Реєстру. У такому акті мають міститися наступні відомості:

- дата та місце складення акту про укладення шлюбу;
- прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності) обох наречених;
- дата народження обох наречених;
- їх громадянство;
- у разі обрання прізвища одного з них або приєднання до свого прізвища іншого – відомості про обране прізвище;
- у випадку складення акту про укладення шлюбу для працівників закладу охорони здоров'я, також зазначаються відомості про прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності), дату народження двох свідків із проставленням останніми власних підписів [6].

У ст. 32 СК України зазначається, що якщо виникла така ситуація та існує загроза для життя одного з наречених, то реєстрація шлюбу відбувається в день подання відповідної заяви або ж у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця, тобто тоді коли буде можливість та коли буде зручно [2].

Зрозуміло, що ситуацію в нашій державі, а саме введення воєнного стану внаслідок збройної військової агресії РФ проти України та мирних українців можна віднести до таких загроз. Саме тому в Постанові зазначено, що актовий запис про шлюб складається органом ДРАЦСу в день отримання заяви про державну реєстрацію шлюбу, на підставі актового запису в цей день нареченим видається

відповідне свідоцтво. Проведення перевірок відомостей про наречених, якщо відсутній доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян, не відбувається [5].

Окрім того, доцільно зауважити, що новелою стало те, що тепер, подати заяву на державну реєстрацію шлюбу можна просто з дому і нікуди не потрібно йти чи їхати – на порталі Дія. Це дуже зручно та економить час. Раніше, щоб подати заяву про шлюб, необхідно було йти до Відділу державної реєстрації актів цивільного стану громадян, заповнювати папери, вручну вводити особисту інформацію, проходити перевірку по Державному реєстру актів цивільного стану громадян, сплачувати державне мито в банку і знову повертатися до установи з квитанцією [7, 8].

Зараз на порталі Дія можна подати заяву про державну реєстрацію шлюбу й одразу обрати місце, час, формат та зал, де пройде церемонія. Важливо зауважити, що весь процес точно не займе більше 10-15 хв, а скористатися послугою можуть громадяни України, яким виповнилося 18 років та які мають електронний підпис.

Щоб подати заяву про шлюб у Дії, потрібно:

- Авторизуватися на порталі Дія та перейти до розділу «Сім'я».
- Далі необхідно обрати послугу «Заява про шлюб».
- Заповнити заяву. Тут можна обрати зручний для молодят час та місце реєстрації шлюбу, церемонію у святковій залі та інші додаткові послуги, якщо це необхідно.
- Також необхідно сплатити адміністративний збір. Важливо зауважити, що сума, яку треба сплатити за подачу заяви, становить від 0,85 грн до 1649,85 грн. Ціна залежить від послуг, які обрали молодята, а також від дати.
- Підписати заяву електронним підписом.
- Далі ваш партнер отримає посилання на заяву електронною поштою. Він має авторизуватися у кабінеті на порталі, перейти за посиланням з пошти та підписати заяву електронним підписом [9]. Тобто все відбувається надзвичайно просто та швидко, не займає великої кількості часу, нікуди не потрібно їхати, витратити час на дорогу і тд.

Окрім того, доцільно зазначити хто не може подати заяву в режимі онлайн. Заяву на шлюб не можуть подати такі категорії:

- громадяни інших країн;
- молодята, у яких відсутній електронний підпис;

- громадяни, яким не виповнилося 16 років;
- одностатеві пари [10].

Отже, з вищевикладеного аналізу стає цілком зрозуміло, що процес реєстрації шлюбу під час дії воєнного стану на території України став доволі зрозумілішим та простішим, особливо для певних категорій осіб, які мають намір створити сім'ю у важкий для нашої держави час. Ці зміни мають певні переваги, а саме: зручність, короткий термін укладення шлюбу. Саме тому, можна підсумувати й зазначити те, що раніше зазначені зміни, впроваджені владою України, через збройну військову агресію рф проти нашої держави та мирних громадян, будуть сприяти створенню ще більшої кількості сімей, що є дуже великою перевагою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : офіц. текст. Київ: КМ, 2013. Ст.51.
2. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.
3. Литвиненко Л. Ю. Реєстрація шлюбу громадян України з іноземцями. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 11. С. 26–28
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 18.12.2023).
5. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 №213. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-derzhavnoyi-reyestratsiyi-shlyubuvumovah-voyennogo-stanu-213>
6. Реєстрація шлюбу в умовах воєнного стану. URL: <https://law-in-war.org/reyestratsiya-shlyubu-v-umovah-voyennogo-stanu/> (дата звернення: 18.12.2023).
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 38. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. Ст.509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text> (дата звернення: 18.12.2023).
8. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>
9. Подати заяву про шлюб за 10 хвилин, не виходячи з дому: на порталі Дія доступна нова послуга. URL: <https://diia.gov.ua/news/podati-zayavu-pro-shlyub-za-10-hvilin-ne-vihodyachi-z-domu-na-portali-diya-dostupna-nova-posluga>
10. Весілля онлайн: як подати заяву про шлюб через Дію. URL: <https://kosht.media/vesillia-onlayn-iak-podaty-zaiavu-pro-shliub-cherez-diui/>

В.І. Орленко,
аспірантка,
(м. Київ, Україна)

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ЇХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ

Права та свободи людини є основними принципами сучасного світового права, спрямованими на захист особистої гідності, свобод та прав від втручання держави і сприяють розвитку кожної особи. Міжнародні стандарти прав і свобод людини включають такі документи, як: “Все агентство проти катувань”, “Конвенція про захист прав людини та основних свобод”, “Міжнародний пакет про громадянські та політичні права” та “Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права” [7].

Важливо відзначити, що ці міжнародні стандарти гарантують, що кожна особа має право на життя, свободу від катувань, рабства та інших форм утискання, захист від насильства, свободу думки, совісті та релігії, відсутність дискримінації за будь-якими ознаками, а також право на працю, освіту та належне життя. У випадку порушення прав та свобод людини, держави повинні забезпечити доступні та ефективні засоби захисту. Серед таких засобів – національні суди, міжнародні органи контролю, такі як Міжнародний суд, Комітет ООН з прав людини та Європейський суд з прав людини.

Слід зазначити, що використання міжнародно-правових стандартів прав і свобод людини грає ключову роль у забезпеченні захисту прав людини в різних країнах світу. Ці стандарти сприяють закріпленню законності та розвитку демократії, поліпшують якість життя людей і сприяють створенню справедливого суспільства. Крім того, вони впливають на формування національних законів та політик, що регулюють права та свободи людини. Більшість країн світу ратифікували міжнародні документи про права людини та взяли на себе зобов’язання дотримуватися їх у своїй діяльності.

Важливо підкреслити, що в сучасному світі розуміння того, що права та свободи людини є необ’ємною частиною глобального співжиття, є ключовим. Ці принципи сприяють забезпеченню рівності, справедливості та демократії у різних країнах. Для досягнення цих цілей важливо дотримуватися міжнародно-правових стандартів прав і свобод людини та забезпечувати ефективні

механізми їх захисту.

Також важливо враховувати, що досягнення реальної рівності та захисту прав людини вимагає уваги до різних аспектів, таких як освіта, культура, економіка та політика. Ці різновиди можуть бути включені в процес розуміння та дотримання прав і свобод людини. Освіта та інформаційна ініціатива можуть сприяти відновленню у суспільстві усвідомлення щодо прав та свобод людини, а також методів їх захисту та встановлення відповідальності за порушення.

Думка вченої В. Орленко [5, с.99-104], що вказує на необхідність ефективних механізмів для забезпечення захисту прав людини та виконання міжнародно-правових стандартів прав і свобод. Міжнародні суди та трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд прав людини та Європейський суд з прав людини, розглядають скарги та звіти про порушення прав людини у різних країнах світу. Національні органи відповідають за нагляд за виконанням національних законів та політик, що стосуються прав людини.

Доречно відзначити, що дотримання міжнародно-правових стандартів прав і свобод людини може бути зміцнене шляхом міжнародної співпраці та діалогу між країнами. Співпраця на рівні міжнародних організацій, таких як ООН, Європейський Союз та Шанхайська організація співробітництва, може сприяти виконанню прав людини та вирішенню конфліктів, пов'язаних із правами та свободами.

Необхідно додати, що сучасне розуміння прав та свобод людини та їх міжнародно-правові стандарти є вирішальними для розвитку суспільства та демократії. Вони є ключовими для захисту гідності та свободи кожної особи, незалежно від національності, раси, статі, релігії чи політичних переконань. Забезпечення прав та свобод людини тісно пов'язане з розвитком демократії, правової держави та культури поваги до прав людини. Ці цінності відображені у різних міжнародних документах, таких як “Всесвітня декларація прав людини” та “Міжнародний пакт про громадянські та політичні права”, і їх реалізація має бути підтримана та зміцнена як національними, так і міжнародними органами [5].

На думку І. Шуміла [7], що в різних країнах існує різноманітна законодавча база, яка регулює права та свободи людини. Однак, більшість країн має закони, що гарантують основні права і свободи, визначені в міжнародних правових стандартах.

Наприклад:

- у США Конституція гарантує різноманітні права, такі як свобода слова, свобода зборів, право на справедливий судовий процес, та інші. Закон “Про Захист Громадянських Прав” 1964 року забезпечує захист від дискримінації за різними ознаками;

- у Канаді Конституція визначає права і свободи, такі як свобода думки, совісті, та право на мирні зібрання. Закон “Про Права Людини” 1977 року забезпечує захист від дискримінації за різними ознаками;

- в Європейському Союзі основні права і свободи захищені “Хартією основних прав ЄС”;

- Україна гарантує різноманітні права та свободи через “Конституцію України” [3] після отримання незалежності Україна ратифікувала багато міжнародних конвенцій та угод з прав людини, таких як Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Справді, законодавство України відіграє ключову роль у захисті прав та свобод людини. Однак наріжним є також наявність ефективної системи захисту цих прав. У країні функціонують Людське правозахисне бюро, омбудсмен, судова система та інші інститути, що відповідають за гарантування прав та свобод. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями з прав людини, такими як ООН, Рада Європи, ОБСЄ, з метою вдосконалення свого законодавства та практики захисту прав відповідно до міжнародних стандартів [1].

Незважаючи на існуючі законодавство та інституції для захисту прав людини в Україні, виникають проблеми, пов’язані з їхньою ефективністю. Серед них можна виділити випадки порушень прав, такі як насильство, дискримінація, корупція та інші, а також проблеми з доступністю правосуддя для громадян.

Важливо відзначити, що Україна вживає заходів для вирішення цих проблем та покращення ситуації в галузі прав людини. Однією з ключових реформ є реформа правосуддя, яка націлена на забезпечення незалежності та ефективності судів, а також забезпечення доступу до судової системи для громадян. Крім того, проводяться реформи у сферах прав жінок, ЛГБТ-осіб, мігрантів та інших уразливих груп населення.

Слід зазначити, що в 2017 році був прийнятий Закон “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII [6], який розширює захист жертв домашнього насильства та встановлює механізми їх захисту.

Україна також активно впроваджує заходи з підвищення свідомості населення про права та свободи людини. Наприклад, в шкільну програму включено курс “Основи прав людини”, призначений для вивчення учнями основних принципів прав людини та їх значення. Крім того, діють численні неприбуткові організації та громадські ініціативи, що працюють у сфері захисту прав та свобод людини в Україні і ведуть інформаційну роботу в цьому напрямку.

Важливо підкреслити, що Україна також стикається з викликами у сфері захисту прав людини. Наприклад, виникають випадки порушення прав журналістів та активістів громадських організацій, які критикують владу. Україна вживає заходів для захисту прав та свобод людини відповідно до міжнародних стандартів.

Також важливо відзначити, що надалі проведення реформ у сфері захисту прав та свобод людини є вкрай важливим завданням для України. Країна стикається з рядом викликів у цій області, і для повноцінного забезпечення прав і свобод необхідно продовжити активні заходи.

Важливо підкреслити основні завдання для подальших реформ, серед яких можна визначити:

- підвищення ефективності механізмів захисту прав людини, включаючи зміцнення роботи органів державної влади, правоохоронних органів та судової системи;
- поліпшення ситуації з правами меншин, зокрема ЛГБТ-осіб та національних меншин, через прийняття нових законів, спрямованих на захист їх прав;
- забезпечення захисту прав журналістів та активістів громадських організацій, які критикують владу;
- зміцнення культури правового дотримання в Україні та забезпечення дотримання прав людини на практиці;
- запровадження інформаційних кампаній та освітніх заходів, спрямованих на підвищення свідомості про права та свободи людини серед громадськості [2].

Отже, подальша реалізація реформ у галузі захисту прав та свобод людини є важливою для забезпечення демократичних

принципів та стабільності в Україні. Це є необхідною умовою для підтримки довіри громадян до держави, їх активної участі у суспільному житті та розвитку країни в цілому.

Важливо відзначити, що для успішної реалізації подальших реформ у сфері захисту прав та свобод людини в Україні необхідно активно залучати громадськість, забезпечувати участь всіх сторін і підтримувати відкритий діалог з прозорими формами та змістом реформ. Для досягнення цієї мети можна використовувати різні інструменти:

- забезпечення доступу громадськості до інформації про реформи шляхом публічних консультацій, створення відкритих платформ для обговорення реформ, та розповсюдження інформації через ЗМІ та соціальні мережі;

- залучення експертів та представників громадських організацій до розробки та впровадження реформ, забезпечення відкритого діалогу з ними;

- створення механізмів моніторингу та оцінки результатів реформ за участю незалежних органів та експертів;

- розвиток культури правової свідомості та правозахисної діяльності серед громадян, організація навчальних заходів та підвищення рівня правової грамотності населення, підтримка правозахисних ініціатив [4].

Забезпечення захисту прав та свобод людини є ключовим елементом будь-якої демократичної та правової держави. Таким чином, розвиток та підтримка реформ у цій сфері повинні бути постійним процесом, побудованим на відкритому діалозі, довірі та активній участі громадськості.

Крім того, слід відзначити, що Україна зобов'язалася дотримуватися міжнародних стандартів у галузі прав людини та свобод, визначених відповідними міжнародними документами та конвенціями. Участь України в таких міжнародних угодах, як Конвенція про захист прав людини і основних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про права дитини та інші, свідчить про зобов'язання країни дотримуватися високих стандартів прав людини. Це не лише допомагає у запобіганні порушень прав людини в національному контексті, але й сприяє зміцненню довіри до України в міжнародному співтоваристві та розвитку співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями [5, с.103].

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що сучасне уявлення про права та свободи людини та відповідні міжнародно-правові стандарти мають важливе значення для забезпечення гідного життя в суспільстві. Ці стандарти охоплюють різноманіття прав і свобод, включаючи основні, такі як право на життя, свободу від катувань, недискримінацію, свободу слова, право на освіту і багато інших. Міжнародні організації і угоди, такі як ООН, Європейський Союз, Рада Європи та Конвенція про права людини, гарантують захист цих прав і свобод на глобальному рівні.

Україна, володіючи власною Конституцією та законами, що гарантують різноманіття прав і свобод, повинна продовжувати проводити реформи в цьому напрямку, включаючи зміни в законодавство, підвищення громадської свідомості та забезпечення ефективного контролю за дотриманням цих норм. Загалом, захист прав і свобод людини став одним з головних пріоритетів у сучасному світі, і кожна країна має приділяти належну увагу цьому питанню, щоб забезпечити їх повне дотримання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зайцева Н. В., Карпенко М. І., Чернишов В. М. Права людини і громадянина: загально етичні та юридичні проблеми. Чернівці, 2021р. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/2021-Tsyv.pravo.-Protskiv.pdf
2. Інститут права та суспільних відносин. 2021 р. URL: <https://ipsv.uu.edu.ua/>
3. Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Литвин В., Терещук О. Декларація про права людини: історія створення та захисту. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->
5. Орленко В. Сучасне розуміння прав і свобод людини та їх міжнародно-правові стандарти. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. №2, 2022 р. С.99-104
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19>
7. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. Київ, 2018 р. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf.

В.А. Осмолян,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГАДЖЕТІВ

Під впливом вивчення здобувачами освіти України правових наук та суворого дотримання норм Конституції України [1], завдань та принципів кримінального [2] та кримінального процесуального законодавства України [3] відбувається систематизація поглядів молоді на навколишній світ, політичну ситуацію у Світі, активно закладаються основи світогляду та альтруїстичної переконаності, формується почуття громадянської відповідальності перед Батьківщиною, батьками, рідними, колективом, поглиблюється інтерес до проблем міжнародного життя.

Разом із тим, обізнаність майбутніх правознавців у особливостях та способах виконання працівниками правоохоронних органів процесуальних дій, направлених на збирання та дослідження доказової бази у кримінальному провадженні, сприятимуть, на наш погляд, кращому розумінню принципу законності у різних галузях права.

Так, у статті 23 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) [3] законодавцем зазначено, що суд досліджує покази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження суд отримує усно.

Законодавець України визначив, що показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (стаття 95 КПК України).

Разом із тим, законодавець у статті 103 КПК України чітко вказав форми фіксування кримінального провадження, однією з яких зазначив - протокол.

Якщо ведення звичайного протоколу є обов'язковим, то застосування звукозапису залежить на розсуду слідчого (детектива), який враховує як тактичні міркування, так і наявність відповідних технічних можливостей. Зокрема, частиною 2 статті 104 КПК

України передбачено, що: «У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього»[3].

Правоохоронна практика показує, що найдоцільніше застосовувати звукозапис у таких випадках:

- для фіксації показань осіб, які підозрюються у скоєнні особливо тяжких злочинів.

З урахуванням того, що звукозапис сприяє реалізації права на захист, забезпечуючи підозрюваному можливість повного та об'єктивного фіксування його пояснень по суті повідомленої підозри, доцільно скористатися цим засобом вже тільки на тій підставі, що вчинене кримінальне правопорушення може постати підставою для суворой міри покарання. В цьому випадку звукозапис використовується як засіб контролю з боку наступних процесуальних інстанцій;

- для фіксації показань осіб, які свідомо чи ймовірно не зможуть прийти до суду.

Такий стан нерідко зустрічається при розслідуванні проваджень різної категорії, наприклад, коли особа, яка допитується, проживає у віддаленій місцевості або за станом здоров'я не зможе з'явитися до суду;

- для фіксації показань неповнолітніх та малолітніх, мовні особливості яких особливо важко передати за звичайного порядку протоколювання.

Хоч би як слідчий (детектив) не намагався точно передати мову неповнолітнього підозрюваного, він завжди тією чи іншою мірою буде вдаватися до виразів, які не властиві допитуваному. Це найбільш характерно з індивідуально-прогресивним розвитком кожної дитини та урбаністичним принципам розвитку («дорослішання») усієї молоді: наявність молодіжного сленгу, широке вживання слів іноземного походження, наприклад, «англіцизми»; «вставлення» у своє мовлення слів-назв складових електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), Інтернету, комп'ютерних програм. Тому, на нашу думку, дуже корисно при

судовому розгляді справи, на додаток до оголошення протоколу показань, які надані на стадії досудового розслідування, зробити аудіо (або відео) запис допиту неповнолітніх та малолітніх;

- для фіксації показань поранених та хворих у випадках, коли звичайний допит останніх скрутний або неможливий.

Відомо, яке важливе значення мають свідчення потерпілих про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та його обставини. Тим не менш, ці важливі відомості нерідко не вдається отримати, оскільки проведення повноцінного допиту стає неможливим через важкий стан потерпілої особи неповнолітнього.

Звукозапис, фіксуючи навіть уривчасте, часто незв'язне мовлення, яке у звичайному протоколі відобразити важко, допомагає використовувати відомості, які містяться у показаннях потерпілих.

Однак при допиті таких осіб слід бути обережними, щоб не погіршити їх стан, для чого необхідна консультація лікаря. Нерідко такий допит як особливий випадок слід проводити у присутності медичних працівників;

- для фіксації показань осіб, допитаних за участю перекладача.

Звукозапис такого допиту допомагає в подальшому, при виникненні в тому сумніву, визначити правильність і повноту перекладу та усунути суперечності, що виникли у зв'язку з цим;

- для фіксації найважливіших із допитів, що виконуються відповідно до частини 2 статті 40 КПК України у порядку слідчого доручення або групового методу розслідування.

Як би сумлінно не було складено протокол допиту, що виконувався в порядку ст. 40 КПК України, у слідчого, який отримав цей протокол, як правило, виникають питання, вирішити які він не в змозі. Те саме слід сказати про протоколи, складені одним із слідчих (детективів) при груповому методі розслідування. Відтворення доданого до протоколу допиту аудіо запису (або відеозапису), створюючи «ефект присутності», допомагає заповнити прогалини, що утворилися у зв'язку з тим, що слідчий (детектив) був позбавлений можливості безпосередньо брати участь у допиті;

- для фіксації показань осіб, які з'явилися з повинною.

Відомо, що особа, яка з'явилася з повинною, якщо ця явка була викликана щирим прагненням щиросердо покаятися у вчиненому кримінальному правопорушенні, повідомляє багато конкретних фактів та деталей, яких не почуєш від підозрюваних,

обвинувачених у суді, що викриваються наявними у справі доказами. Звукозапис таких показань може бути ілюстрацією ступеня щирості особи, що з'явилася з повинною. Крім того, аудіо запис показань, який використовується в процесі подальшого слідства, дозволяє отримати правдиві свідчення також від співучасників особи, яка з'явилася з повинною, та своєчасно зібрати необхідні докази.

При здійсненні звукозапису допиту рекомендуємо дотримуватись наступних правил:

- слідчий (детектив) зобов'язаний прийняти рішення про звукозапис і повідомити про це допитуваного ще до початку допиту, що відображається у вступній частині аудіо запису та протоколі допиту. Застосування звукозапису залежить від згоди на те допитуваного. Однак у ряді випадків слідчий (детектив), щоб не порушувати психологічний контакт, який встановився з допитуваним, повинен спеціально підготувати його до допиту, що супроводжується звукозаписом, роз'яснивши порядок і значення його застосування;

- у вступній частині фонограми допиту, так само як і в протоколі, вказуються місце та дата проведення допиту; час початку допиту (а потім і його закінчення); прізвище, ім'я та по батькові всіх осіб, які беруть участь у допиті; технічні відомості, необхідні для подальшого відтворення фонограми, позначаються лише у протоколі;

- фонограма повинна відображати весь перебіг допиту, а не лише його окремі фрагменти. Щоб уникнути фіксації заздалегідь підготовленого тексту, не допускається повторення спеціально для звукозапису показань, які надані під час цього ж допиту. Це не виключає фіксацію за допомогою звукозаписувальних пристроїв окремих показань за обставинами, які вже висвітлювалися на попередніх допитах;

- після закінчення допиту фонограма повністю відтворюється. Зроблені доповнення та зауваження заносяться на плівку або цифровий носій. Звукозапис завершується заявою допитаного про правильність цього запису;

- у випадках, якщо фонограма відтворювалася під час іншої слідчої дії (як тактичний прийом, спрямований до отримання правдивих показань). Слідчий (детектив) зобов'язаний зробити про це позначку у протоколі відповідної слідчої дії. На стадії розслідування на відміну від відтворення фонограми показань у суді, вважаємо за недоцільне попередньо оголошувати протокол допиту;

- після закінчення розслідування слідчий (детектив) зобов'язаний ознайомити підозрюваного та його захисника із вмістом фонограм аудіо запису. Звукозапис відтворюється також потерпілому за клопотанням останнього;

- після того, як закінчено ознайомлення учасників процесу з матеріалами провадження (справи), фонограма опечатується та зберігається при справі.

При застосуванні цифрового аудіо записувального засобу найбільше доцільно спочатку зробити допит і фіксацію його на фонограму і лише після відтворення звукозапису скласти стандартний протокол.

Разом із тим, як показує слідча практика, одночасна фіксація показань на гаджет та у протоколі дуже ускладнює проведення допиту.

Проте, вислухавши свідчення, а потім їхній звукозапис, слідчий (детектив) краще запам'ятовує їх зміст, а тому точніше і повніше відображає його у протоколі.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері кримінально-процесуальної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141) (редакція станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.12.2023).
2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. (редакція станом на 01.12.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.12.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13 ст.88. (редакція станом на 06.11.2023). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.12.2023).

О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ ТА ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ УХИЛЕННЯ ВІД ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

У зв'язку із вторгненням росії на територію нашої держави, Указом Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року оголошено загальну мобілізацію на території України строком на 90 діб [1], яка неодноразово продовжувалася Указом Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» [2]. Станом на грудень 2023 року продовжено воєнний стан та території України, а відповідно продовжено загальну мобілізацію.

Стаття 17 Конституції України визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [3]. У ч. 1 ст. 65 Конституції України встановлено обов'язок громадян захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України. Використання у Конституції слова «Вітчизна» не є випадковим, оскільки під нею традиційно розуміють рідну для людини, соціальної або національної спільноти людей країну. Окрім того зазначається, що належність до Вітчизни відображується і закріплюється в патріотизмі, який пов'язує співвітчизників спільною готовністю служити Вітчизні, моральним обов'язком її захищати [4, с. 57]. Отже, захист Вітчизни є справою честі і визначеним Конституцією обов'язком кожного громадянина.

Необхідно також зазначити, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Відповідно до ч. 1 ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» [5] призов військовозобов'язаних та резервістів на військову службу під час мобілізації проводиться в порядку, визначеному цим Законом та Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [6]. З метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни встановлюється військовий обов'язок. Громадяни, які виконують свій військовий обов'язок, захищають права та свободи інших

громадян, зайнятих у суспільстві іншими видами діяльності. Можна зробити висновок, що військовий обов'язок в Україні – це одна з гарантій основ конституційного ладу та основних прав та свобод людини.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» встановлюється, що військовий обов'язок включає:

- підготовку громадян до військової служби;
- приписку до призовних дільниць;
- прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу;
- проходження військової служби;
- виконання військового обов'язку в запасі;
- проходження служби у військовому резерві;
- дотримання правил військового обліку [5].

Виконання військового обов'язку громадянами України забезпечують державні органи, органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до законів України військові формування, підприємства, установи та організації незалежно від підпорядкування і форм власності в межах їх повноважень, передбачених законом, та районні (об'єднані районні), міські (районні у містах, об'єднані міські) територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, територіальні центри комплектування.

Варто погодитись з Н.М. Градецькою, що військовий обов'язок є конституційним обов'язком, якому притаманні всі характерні риси останнього, однак має свою специфіку, що істотно відрізняє його від інших конституційних обов'язків [7, с. 84]. Зазначена специфіка полягає в наявності багатьох аспектів, найважливішими з яких можна назвати наступні:

- 1) військовий обов'язок, хоч і є за своєю юридичною природою конституційним, але безпосередньо Конституцією не встановлюється, на відміну від інших конституційних обов'язків;
- 2) військовий обов'язок поширюється виключно на громадян України;
- 3) військовий обов'язок має суто персоніфікований характер;
- 4) суб'єктами реалізації військового обов'язку є громадяни України, як правило, чоловічої статі, які мають відповідні якості, досягли певного віку та належний стан здоров'я;
- 5) військовий обов'язок безпосередньо пов'язаний із

забезпеченням національної безпеки та реалізацією інших конституційно значущих завдань;

б) початок реалізації громадянином військового обов'язку та проходження військової служби означає трансформацію його статусу в статус військовослужбовця, що передбачає обмеження можливостей реалізації деяких конституційних прав і свобод;

7) це особливий соціальний захист громадян, який реалізують цей обов'язок.

За правопорушення, що вчинюються під час реалізації військового обов'язку встановлено різні види юридичної відповідальності: адміністративна, кримінальна, дисциплінарна, цивільно-правова та матеріальна.

Законом про кримінальну відповідальність передбачено низку статей, якими закріплені види кримінальних правопорушень у сфері забезпечення призову та мобілізації, проте найпоширенішим кримінальним правопорушенням у сфері забезпечення призову та мобілізації є ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, що встановлене у ст. 336 КК України, та за вчинення якого передбачено відповідальність у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років [8].

Слід зауважити що станом на кінець 2023 року Єдиний державний реєстр судових рішень містить понад 200 вироків щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 КК України. При цьому трапляються поодинокі випадки виправдувального вироку, більшість же обвинувачених визнавали свою вину [9, с. 5].

До найбільш характерних чинників ухилення від мобілізації слід віднести: недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України; недоліки в організації та проведенні призову за мобілізацією; наявність нестатутних взаємин у військових колективах; страх бути пораним або вбитим під час військових дій, відсутність системи військово-патріотичного виховання громадян.

Певні дії щодо ухилення від мобілізації вважаються менш суспільно небезпечними, відповідно за них наступає адміністративна відповідальність згідно зі статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення. Це ст. 210 КУпАП, що визначає відповідальність за порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку; ст.

211 КУпАП, що визначає відповідальність за зіпсування військово-облікових документів чи втрата їх з необережності [10].

Заходи з попередження ухилення від мобілізації є суттєвою частиною військової підготовки та виконання військового обов'язку. Ці заходи націлені на формування поваги до законів і обов'язків громадян перед своєю батьківщиною. Профілактика ухилення від виконання військового обов'язку та правопорушень, пов'язаних з несенням військової служби, має бути комплексною та взаємопов'язаною. Вона включає в себе наступні складові:

- формування дієвої системи військово-патріотичного виховання, яка спирається на міцну нормативно-правову базу та охоплює всі верстви населення;

- проведення підготовки до військової служби в навчальних закладах як соціально значущу, різноманітну активну процедуру, яка базується на поетапному формуванні позитивної мотивації до військового обов'язку та проходження військової служби.

Отже, військовий обов'язок є найважчим з конституційних обов'язків громадян, оскільки його виконання неминуче пов'язане з підпорядкуванням військовій дисципліні, а також ризиком для життя та здоров'я, який багаторазово зростає під час проходження військової служби в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>
2. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації»: Закон України від 08.11.2023 р. № 2916-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2916-20#Text>
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Григоренко Є.І. Конституційні засади проходження військової служби громадянами України: проблеми теорії та практики : монографія / за заг. наук. ред. Є. І. Григоренка. Харків : Право, 2010. 280 с.
5. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. Дата оновлення: 12.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 30.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
7. Градецька Н.М. Конституційні засади військового обов'язку та заходи попередження ухилення від його реалізації. Прикарпатський юридичний

вісник. Випуск 1 (48), 2023. С. 83-88.

8. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 08.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

9. Ухилення від призову за мобілізацією. / укл.: Коропатнік І.М., Микитюк М.А., Павлюк О.О., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 486 с.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 14.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

В.Й. Пашинський,
доктор юридичних наук, доцент,
А.В. Цьоменко,
аспірант, асистент кафедри
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Захист персональних даних фізичних осіб є одним із найактуальніших аспектів захисту інформаційних прав особи, що належать до категорії позитивних прав. Ця категорія прав окреслила свою особливу актуальність у результаті швидкого технологічного прогресу. Виникнення Інтернету сприяло перегляду традиційних підходів до регламентації суспільних відносин, пов'язаних із захистом прав особи. З'явився новий «простір/середовище», в рамках якого застосовні інші механізми правової, в тому числі міжнародно-правової регламентації. Якщо раніше інформація зберігалася і передавалася на фізичних носіях, то сучасна епоха інформаційного обміну диктує нагальну необхідність розробки нових підходів. Для того, щоб адекватно протистояти загрозам, що виникають, держави на національному, регіональному та міжнародному рівні, розробляють та приймають спеціалізовані положення та принципи збору, обробки, зберігання, використання, поширення, передачі та захисту персональних даних.

Метою даного дослідження є демонстрація результатів авторських наукових розвідок щодо імплементації окремих міжнародно-правових прикладів в галузі захисту персональних даних у національній правовій системі. Комплексно розглядаючи міжнародно-правові зобов'язання нашої країни щодо захисту

персональних даних, на нашу думку, важливим є аналіз існуючого міжнародно-правового звичаю. Для виявлення сутності міжнародно-правового звичаю у сфері захисту персональних даних спочатку проведемо аналіз основних джерел у сфері захисту приватного життя особи та її особистої інформації.

В першу чергу у даному дослідженні є необхідним проведення правового аналізу положень Загальної Декларації прав людини 1948 р. (далі – Декларація) [1] (ст. 12) та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (далі – Пакт) [2] (ст. 17), що закріплюють невтручання у приватне життя особи та захисту особистої інформації. Поза всяким сумнівом положення Декларації є міжнародно-правовими звичаями. Практика країн, національних та міжнародних судів, міжнародних організацій, а також «*opinion juris*» свідчать про наявність правового характеру положень, які містяться у зазначених документах.

Слід зазначити, що конституції низки країн після ухвалення Декларації істотно було змінено з метою дотримання розроблених та прийнятих міжнародних стандартів. У них було імplementовано положення Декларації. Наприклад, у післявоєнних головних законів Італії, Японії, ФРН права людини у широкому обсязі були представлені у спеціальних розділах про права та обов'язки громадян. Аналіз конституцій багатьох країн свідчить про наявність одноманітної практики значної частини країн у прагненні дотримуватись міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, викладених у Декларації [3, с. 43].

Аналізуючи практику застосування національними судами положення Декларації для трактування прав і свобод громадян, звернемося до аналізу практики діяльності Міжнародного Суду ООН, зокрема щодо застосування юридичної сили положень, що містяться в Декларації. Висновок Суду (1971 р.) можна викласти так: «Хоча положення Загальної Декларації немає обов'язкової сили, що впливає з міжнародного договору..., можуть зобов'язувати держави з урахуванням звичаю, відповідного змісту параграфу 1 (b) статті 38 Статуту Суду, оскільки становлять кодифікацію звичайного права ... або оскільки вони набули сили звичаю через загальну практику, прийняту як норму права»[4, с. 540].

На підтвердження практики міжнародних організацій, що діють відповідно до положень Декларації та Пакту, можна навести як приклад Світову конференцію ООН з прав людини 1993 р., в рамках

якої понад 100 країн-учасниць підтвердили «прихильність до цілей і принципів, викладених у Статуті Організації Об'єднаних Націй та Загальній декларації прав людини» [5, с. 67]. Вважаємо, наведені докази є достатніми для підтвердження положень ст. 12 Декларації, що гарантують захист приватного життя індивіда, як міжнародно-правовий звичай.

Доказом практики держав у галузі регламентації захисту персональних даних є участь держав у численних міжнародно-правових актах та наявність спеціалізованих актів на національному рівні. Зокрема, Конвенція Ради Європи «Про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних» 1981 р. (далі – Конвенція 1981 р.) (43 – держав-учасниць Конвенції. Крім того, Директиви Європейського парламенту 95/46/ЄС та 2002/58/ЄС, які обов'язкові для держав-членів ЄС та, разом з тим, є прикладом міжнародних та регіональних правових актів [6, с. 112].

Слід зазначити, що національне законодавство більшості держав-членів Ради Європи було приведено у відповідність до Конвенції 1981 р. Національні законодавства держав-членів ЄС приведено у відповідність до Директив. Як країнами-учасниками, так країнами, які не беруть участь у Конвенції 1981 р., були прийняті спеціалізовані акти, що стосуються регламентації захисту персональних даних або відповідні положення були імplementовані у національне законодавство. Наприклад, спеціалізовані закони прийняті в Албанії, Австрії, Болгарії, Греції, Данії, Литві, Іспанії, Латвії, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції та інших країнах. Схожі положення прийняли США, Канада, Австралія, ПАР та інші (загалом близько 70 країн) не будучи учасниками Конвенції 1981 р., прийняли спеціалізовані акти у сфері захисту персональних даних [6, с. 156].

У результаті проведеного дослідження, нами виділено подібні для законодавства ряду держав принципи захисту персональних даних. До них належать:

- збирання, обробка, зберігання та використання персональних даних суб'єкта за його згодою (крім передбачених випадків);
- визначення конкретних цілей збору персональних даних;
- вимоги щодо збору, обробки та зберігання точних, своєчасно обновлюваних персональних даних;
- можливість внесення корективів до недостовірних

персональних даних;

- розробка та впровадження механізмів, спрямованих на запобігання втраті або неправильному використанню персональних даних;

- відкрита діяльність суб'єктів (насамперед державних), визначених у законодавчому порядку як сторона, що відповідає за збирання, обробку, зберігання та використання персональних даних;

- можливість створення незалежного контролюючого органу, який слідує за виконанням прийнятих положень у сфері регламентації захисту персональних даних;

- відповідальність суб'єкта за шкоду, заподіяну у процесі збору, обробки, зберігання та використання персональних даних.

Наступним доказом звичаєвого міжнародно-правового характеру положень, що стосуються регламентації захисту персональних даних, є віднесення їх до інформаційних прав, включеним в основу головних прав особи, що містяться в Загальній Декларації прав людини 1948, Європейської конвенції про захист прав і основних свобод 1950 р. (далі – Європейська конвенція 1950 р.), Міжнародних пактах про громадянські та політичні права та економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [1; 2; 7].

Як доказ авторської позиції наведемо кілька прецедентних рішень Європейського суду з прав людини. Так у справах *Guerra and others v. Italy* (1998) и *Gaskin v. UK* (1989), *Leander v. Sweden* (1987), *Kopp v. Switzerland* (1998), *Amann v. Switzerland* (2000) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядав аспекти, пов'язані з порушенням ст. 8 і 10 Європейської конвенції 1950 р, дійшовши висновку, що інформаційні права, які включають недоторканність приватної (особистої) життя індивіда становлять основні інформаційні права особи [8, с. 48].

Крім цього, наявність судової практики, що підтверджує уніфіковані та обов'язкові підходи в галузі регламентації захисту персональних даних, закріплені в міжнародних угодах є черговим доказом наявності «*opinion juris*». Так зазначені справи ЄСПЛ *Leander v. Sweden* та *Amann v. Switzerland* стосувалися дотримання держави права на повагу до приватного життя, закріплене в ст. 8 Європейської конвенції 1950 р. Суд розглядав різні аспекти, пов'язані із записом телефонних переговорів та отриманням інших даних, що наслідують їх зберігання. Вивчалися різні аспекти, за допомогою яких була отримана інформація особистого характеру,

природа цієї інформації та можливості її правової регламентації на основі чинних актів [8, с. 50].

За свою тривалу практику ЄСПЛ розглянув кілька десятків справ щодо порушення права на повагу до приватного життя. Разом з цим звернемо увагу на численну практику розгляду національними судами справ, що стосуються регламентації захисту персональних даних. Наприклад, Апеляційний суд Англії та Уельсу у 1998 р. розглядав справу «*Durand v. Financial Services Auhtority*», дійшов висновку, що являють собою персональні дані, чим вони відрізняються від іншої інформації про індивіда, і що, у свою чергу, її персоналізує [5, с. 277].

Коротко позначивши окрему практику ЄСПЛ, приходимо до висновку, що тлумачення Судом положень Європейської конвенції 1950 р., присвячені захисту приватного життя, є визначальним з точки зору виявлення змісту окремих термінів та принципових положень щодо регламентації персональних даних індивіда. Так, у зазначеній вище справі *Amann v. Switzerland* Суд провів аналіз тлумачення терміну приватне життя, що застосовується до захисту персональних даних, де зазначив, що розширене тлумачення терміна, що міститься у ст. 8 Європейської конвенції 1950, відповідає аналогічному терміну, що міститься в Конвенції 1981 [1; 7]. Ст. 1 Конвенції гарантує захист кожної людини на території будь-якої з Договірних Сторін, повагу до її прав та основних свобод, зокрема, його права на конфіденційність щодо автоматичного опрацювання його персональних даних. У статті 2. Персональні дані визначаються як «будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої або ідентифікованої людини».

У справах *Guerra and others v. Італії* та *Gaskin v. UK* Суд окреслив зв'язок положень Європейської конвенції 1950 р. з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. Дубльовані положення в міжнародно-правових джерелах та підтверджуючі посилання на них у рішеннях ЄСПЛ та інших міжнародних судових органах (Міжамериканський Суд з прав людини, та інші) є авторитетним тлумаченням універсальної норми щодо захисту персональних даних індивіда.

Приходимо до такого висновку: прийнятті Радою Європи Конвенції 1981 р, практика ЄСПЛ, що насамперед стосується ст. 8 Європейської конвенції 1950 р. та інших міжнародних судових органів значно вплинули на розвиток норм у сфері захисту

персональних даних не тільки в Європі, а й у всьому світі.

Показовими є акти та рішення міжнародних організацій. Міжнародна організація праці постійно декларує необхідність захисту персональних даних працівників та розробляє для цього спеціальні стандарти та вимоги. У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Керівні принципи регламентації комп'ютеризованих картотек, що містять дані особистого характеру, в яких визначено важливі положення щодо збору, обробки, використання, передачі та захисту персональних даних. Такі керівні принципи прийнято в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). Той факт, що керівні принципи не є юридично обов'язковим документом для держав-учасниць ООН або ОЕСР, не означає, що державам у своїй діяльності щодо регламентації та захисту персональних даних не слід на них орієнтуватися [6]. Позначені Керівні принципи свідчать про численну практику, що складається, єдиної позиції на глобальному рівні і політичній волі великої кількості суб'єктів міжнародного права, що служить основою для формування міжнародно-правового звичаю в галузі захисту персональних даних.

Звертання уваги до поваги до приватного життя було зафіксовано у програмі діяльності ЮНЕСКО на 2012–2013 роки. [9]. Організація проводить круглі столи захисту персональних даних і активно позначає свою роль захисті приватного життя та особистої інформації індивіда. Комітет з питань людини ще 1981 р. окреслив обов'язок держав гарантувати захист від втручання у приватне життя як з боку державних органів, але й інших фізичних і юридичних. Зміст цього обов'язку полягає у прийнятті нормативно-правових актів, що забороняють подібне втручання.

Як висновок дослідження, можна сказати, що питання щодо універсальності та уніфікації практики держав та доказів «*opinion juris*» у сфері захисту персональних даних є дискусійним. Водночас, на нашу думку, наведених доказів достатньо, щоб говорити про наявність міжнародно-правового звичаю у сфері захисту персональних даних. Практика великої частини держав, рішення міжнародних судових органів, які займаються питаннями захисту персональних даних міжнародних організацій, підтверджують той факт, що на міжнародно-правовому рівні такий звичай сформувався. Практика є здебільшого універсальною, схожою і послідовно складається. Процес формування звичайно-правової норми є

безперервним процесом, який не припиняється з її виникненням.

На наш погляд, у міжнародному праві повною мірою сформувався міжнародно-правовий звичай захисту персональних даних особи. Для його повноцінного виконання необхідна комплексна імплементація міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері, результатом якого має стати удосконалення вітчизняного законодавства щодо захисту персональних даних.

Список використаних джерел та літератури:

1. Загальна декларація прав людини. (Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН) від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). *(ратифіковано від 19.10.1973)*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. *Мушенко В.В. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: КНТЕУ, 2016. 228 с.*
4. Рудицька О.П. Роль міжнародного Суду ООН у вирішенні міжнародних спорів. Юридичний науковий журнал. 2023. №2. С.539–543.
5. Shaw, M. International Law/ 6th edition. Cambridge University Press. 2008. 1542 p.
6. Dixon, M. Material International Law. 5th edition. Oxford University Press. 2008. 708 p.
7. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
8. Толстих В.О. Рішення міжнародних судів. Міжнародне право. 2012. №2. С. 41–54.
9. UNESCO Draft Programme and Budget for 2012-2013. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000215286/>

Д.Ю. Перехрестюк,

здобувачка освіти

Науковий керівник: О.В. Когут,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є органом, створеним з метою захисту та забезпечення виконання прав і свобод,

які визначені в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод. Суд забезпечує можливість осіб та юридичних осіб звертатися зі скаргами на порушення їхніх прав чи свобод Конвенцією.

Важливість ЄСПЛ полягає в наступному:

1. **Захист прав людини:** ЄСПЛ виконує ключову роль у захисті прав та свобод осіб у країнах-учасниках Конвенції. Він надає можливість громадянам та резидентам звертатися до суду у випадках, коли вони вважають, що їхні права були порушені національними органами.

2. **Єдність правового стандарту:** ЄСПЛ сприяє створенню єдиного європейського правового простору щодо захисту прав людини. Рішення суду встановлюють стандарти, які застосовуються в усіх країнах, що є учасниками Конвенції.

3. **Забезпечення виконання рішень:** Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для країн-учасниць, і їхнє виконання контролюється Комітетом міністрів Ради Європи. Це забезпечує практичну реалізацію вироків суду.

Актуальність використання практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві визначається декількома ключовими аспектами:

1. **Гарантія справедливого судового розгляду:** Практика ЄСПЛ надає важливі стандарти щодо забезпечення справедливого судового розгляду в адміністративних справах. Це включає право на адекватний та доступний судовий захист.

2. **Контроль за діяльністю публічних органів:** ЄСПЛ розглядає скарги на дії публічних органів, включаючи адміністративні органи. Використання практики ЄСПЛ надає можливість контролювати дотримання прав людини в адміністративному секторі.

3. **Застосування у випадках порушень прав громадян:** Практика ЄСПЛ стає важливим інструментом для осіб, що шукають захист від можливих порушень прав в адміністративних процедурах.

4. **Інтеграція європейських стандартів:** Застосування практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві сприяє інтеграції європейських стандартів з прав людини у національні правові системи [1].

Використання практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві є необхідним кроком для забезпечення захисту прав і свобод осіб та створення єдиного простору, який гарантує дотримання стандартів прав людини в усіх країнах-учасниках.

Право на справедливий суд є одним з ключових принципів, який визначений в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод. Цей принцип забезпечує основні гарантії та стандарти у судочинстві, і використовується як інструмент для захисту основних прав та свобод [2].

Деталізація права на справедливий суд включає:

1. **Природу та обсяг права** – право на справедливий суд визначається як право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, а також право на публічне слухання справи.
2. **Незалежність та неупередженість суддів** – гарантується, що судді повинні бути незалежними та неупередженими, а їх рішення повинно базуватися виключно на праві та фактах.
3. **Право на відзив** – забезпечує можливість особи висловити свою позицію та взяти участь у судовому процесі.
4. **Право на захист і підтримку** – включає право на захист адвоката та можливість користуватися іншими формами правової підтримки.
5. **Публічність судового розгляду** – гарантує можливість публічного розгляду справи, як важливий аспект прозорості та відкритості юстиції.

Давайте заглибимося в світ правосуддя та поговоримо про важливий аспект – вплив практики ЄСПЛ на доступ до правосуддя в адміністративних справах.

ЄСПЛ відіграє визначальну роль у формуванні стандартів щодо правосуддя та захисту прав людини. Його рішення стають важливими прецедентами для країн, які йому підпорядковані. У контексті адміністративних справ, практика ЄСПЛ визначає не тільки стандарти справедливого судочинства, але й принципи доступу до судового захисту в адміністративних процедурах.

Рішення ЄСПЛ стимулюють національні суди впроваджувати в свою практику більше гарантій для громадян у вирішенні адміністративних питань. Це може означати поліпшення правил пред'явлення справ, забезпечення права на адвоката, а також збільшення прозорості та відкритості у роботі адміністративних органів.

Практика ЄСПЛ допомагає зробити адміністративні процедури більш демократичними, відкритими та справедливими. Це важливий етап на шляху до забезпечення рівних можливостей для всіх громадян у взаємодії з публічними органами та у вирішенні адміністративних питань.

Важливо розглянути й те, яка роль ЄСПЛ у захисті прав осіб у справах, де одна зі сторін – держава. Історія розвитку прав людини свідчить про те, що часто держави можуть порушувати основні права своїх громадян. У цьому контексті виникає необхідність у незалежному і об'єктивному механізмі захисту, а саме – Європейському суді з прав людини.

ЄСПЛ виконує роль гаранта та захисника прав людини, особливо коли вони порушені державною владою. Суд визначає стандарти та принципи, що обов'язкові для країн-учасниць, забезпечуючи ефективний механізм захисту громадян від можливих порушень. Однією з ключових рис роботи ЄСПЛ є його об'єктивність і незалежність від впливу національних урядів. Це дозволяє суду виносити справедливі та об'єктивні рішення, навіть коли держави є відповідачами у конкретних справах.

Щоб краще розуміти, як ЄСПЛ діє на практиці, давайте розглянемо декілька прикладів вирішення конкретних справ:

1) Справа «А.М. та інші проти Росії». У цьому випадку було порушення Статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) в контексті обмеження батьківських прав та можливості бачитися з дітьми заявниці на підставі її гендерної ідентичності, а також порушення Статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) в контексті різного ставлення до батьків на підставі того, що один із батьків змінив стать [3].

2) Справа "Левчук проти України": У цій справі було порушення право заявниці на повагу до її приватного життя (Ст. 8 ЄКПЛ), оскільки у 2016-2018 роках національні суди відмовили у задоволенні її вимоги про виселення її колишнього чоловіка. Як наслідок, вона разом із своїми дітьми піддавалася неодноразово ризикам вчинення щодо них психологічного та сексуального насильства [4].

ЄСПЛ встановлює стандарти та прецеденти, які є основою для подальшого розвитку прав людини в різних країнах. Відсутність ефективного захисту перед судом може вести до порушення прав особи. ЄСПЛ забезпечує, що кожен має можливість висловити свої скарги та отримати об'єктивне судове вирішення.

Таким чином, роль Європейського суду з прав людини у захисті прав осіб у справах проти держави важлива та невід'ємна. Суд виконує свої завдання, сприяючи розвитку правової системи та забезпечуючи справедливість та дотримання прав людини в

європейському просторі [5].

ЄСПЛ є ключовим інструментом для захисту прав людини в Європі. Його процедури вирішення справ відзначаються особливостями, що роблять його ефективним та доступним для громадян.

1. Подання скарги: Основний шлях до ЄСПЛ – подання скарги. Громадяни, які вважають, що їхні права порушено, можуть звертатися до суду. Однак, перш ніж справа дістанеться розгляду, необхідно використати всі національні засоби правового захисту.

2. Фільтрація справ: Щоб забезпечити ефективність, ЄСПЛ використовує фільтраційну систему. Комітет суддів перевіряє, чи відповідає справа встановленим критеріям для подальшого розгляду.

3. Судовий процес: ЄСПЛ веде справу в письмовій та усній формах. Сторони представляють свої аргументи, а суд визначає їхню обґрунтованість. Процес відкритий та прозорий, що віддзеркалює принципи справедливості та доступності.

4. Рішення та виконання: Після розгляду справи суд ухвалює рішення, яке є обов'язковим для виконання країнами-учасницями. Це визначається великою авторитетністю та закріплює механізм захисту прав.

Досить важливим є те, як рішення ЄСПЛ впливають на подальші адміністративні практики та законодавство. Рішення ЄСПЛ встановлюють стандарти, які стають прецедентами для подальших випадків. Це стимулює країни до адаптації своїх законів та практик для відповідності міжнародним нормам [5].

Країни, які стикалися з рішеннями ЄСПЛ, часто переглядають своє законодавство та вносять зміни для уніфікації з міжнародними стандартами прав людини. Рішення ЄСПЛ можуть сприяти заохоченню країн до ширших правових реформ. Судова практика стає інструментом для зміни системи та вдосконалення правового середовища. Вплив ЄСПЛ також відчутний серед громадськості, що стає більш освіченою та вимогливою у відносинах із державною владою.

Отже, процедури вирішення справ у ЄСПЛ та його вплив на подальші адміністративні практики та законодавство грають важливу роль у забезпеченні прав людини в Європі. Рішення суду впливають на розвиток правових систем країн та сприяють встановленню високих стандартів правосуддя.

В сучасному світі тенденції розвитку правових стандартів

ЄСПЛ визначаються різноманітними факторами, що враховують сучасні виклики і зміни в суспільстві.

Однією з важливих тенденцій є розширення сфери застосування прав ЄСПЛ. Суд активно розглядає справи, пов'язані з новими викликами, такими як технологічний розвиток, кібербезпека, та інші аспекти, які стають предметом правового захисту. ЄСПЛ вдосконалює свою практику, враховуючи сучасні соціокультурні та технологічні тенденції. Це включає в себе адаптацію правових норм до нових реалій, зокрема в контексті захисту особистих даних, електронних комунікацій та інших аспектів цифрового світу. Тенденція до зміцнення гарантій прав людини виражається в розвитку судової практики та встановленні нових стандартів, які забезпечують більш ефективний захист прав громадян. Це може охоплювати такі аспекти, як право на конфіденційність, свободу вираження, та інші основні права. ЄСПЛ звертає увагу на залучення громадськості та організацій до процесу формування правових стандартів. Відкриті слухання та консультації можуть стати важливим інструментом для врахування широкого спектру думок і врахування різноманітних поглядів.

Отже, можна сформулювати певні пропозиції щодо подальшого використання практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві, а саме:

1. Впровадження рекомендацій ЄСПЛ: Для подальшого використання практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві, пропонується враховувати і впроваджувати рекомендації та рішення суду у національні законодавства. Це забезпечить вищий стандарт захисту прав людини на рівні країн-учасниць.

2. Забезпечення доступності інформації: Система ЄСПЛ повинна активно працювати над забезпеченням доступності інформації про свою практику. Це допоможе адвокатам та громадянам більш ефективно користуватися цією практикою у своїх справах.

3. Розвиток міжнародного судового співробітництва: Подальший розвиток міжнародного судового співробітництва має на меті удосконалення обміну досвідом та знанням між країнами. Це може включати обмін судьями, стажування та інші форми співпраці.

4. Сприяння розбудові національних систем правосуддя: ЄСПЛ може активніше сприяти розбудові та удосконаленню національних систем правосуддя, надаючи консультації та технічну

допомогу.

Таким чином, тенденції розвитку правових стандартів ЄСПЛ визначаються актуальними викликами та потребами сучасного суспільства. Пропозиції щодо подальшого використання практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві мають на меті забезпечення більшого захисту прав громадян та вдосконалення системи правосуддя в цілому.

Роль практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві України є надзвичайно важливою і визначальною для забезпечення прав і свобод громадян. Україна, яка є стороною Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана дотримуватися стандартів прав людини, встановлених цією конвенцією. ЄСПЛ виступає як орган, який вирішує скарги осіб стосовно порушень їхніх прав і свобод, визначених Конвенцією.

Однією з ключових сфер, в яких виявляється роль ЄСПЛ в адміністративному судочинстві України, є ***забезпечення ефективності судової системи та доступу до правосуддя***. Суди в Україні повинні враховувати рішення та практику ЄСПЛ при вирішенні адміністративних справ, що стосуються прав і свобод громадян [2].

ЄСПЛ часто втручається у справи, пов'язані з порушеннями прав на справедливий суд, адекватний правовий захист та визнання правосуб'єктності. При цьому рішення ЄСПЛ набувають сили прецеденту, встановлюючи стандарти, які повинні дотримуватися адміністративні суди України.

Також, ЄСПЛ звертає увагу на справи, пов'язані з порушеннями прав осіб на свободу і безпеку, свободу вираження думки, а також права на повагу до приватного та сімейного життя. Рішення ЄСПЛ у таких справах впливають на українські адміністративні суди, зміцнюючи захист прав громадян від дій державних органів.

У контексті реформування судової системи України, практика ЄСПЛ також слугує джерелом вдосконалення законодавства та процесуальних норм, щоб вони відповідали міжнародним стандартам. Рішення ЄСПЛ може визначати необхідність змін у законодавстві для забезпечення відповідності Європейським стандартам прав людини [2].

Судова система в Україні пройшла значні зміни, але питання прав людини залишається актуальним. Доцільно виділити кілька

ключових аспектів.

1. Порушення права на справедливий суд. Однією з важливих сфер, де ЄСПЛ впливає на судову практику України, є забезпечення права на справедливий суд, як це визначено статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Найбільш ілюстративним прикладом може бути справа "Гусейнова проти України", де ЄСПЛ визнав, що затримка у справі була неприйнятною та порушувала право на справедливий суд. Це вирішення ЄСПЛ стало суттєвим керівництвом для українських судів у забезпеченні вчасного та справедливого розгляду справ [7].

2. Право на життя. Справа "Шевченко проти України" стосується важливих питань щодо права на життя. У вирішенні цієї справи ЄСПЛ звернув увагу на неефективність та розслідування вбивства. Це рішення визначило стандарти для українських судів у розслідуванні злочинів та захисту прав потерпілих [8].

3. Роль ЄСПЛ у вдосконаленні законодавства. Важливим аспектом ролі ЄСПЛ є його вплив на удосконалення законодавства. Відзначимо прийняття Україною Закону "Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо компетенції Верховного Суду України", який враховує принципи та рішення ЄСПЛ [9].

У підсумку необхідно зазначити, що судова практика України великою мірою визначається рішеннями Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ стає не лише органом, який вирішує конкретні справи, а й джерелом норм та прецедентів для українських судів. Роль ЄСПЛ у формуванні судової практики України полягає в створенні стандартів, що відповідають міжнародним нормам прав людини та сприяють вдосконаленню судової системи в цілому. Вивчення практики ЄСПЛ показує його величезну важливість для адміністративного судочинства. Суд відіграє ключову роль у захисті основних прав та свобод громадян, і ЄСПЛ став не тільки важливим міжнародним органом, а й каталізатором позитивних змін у судовій системі країн.

Практика ЄСПЛ стала важливим інструментом для гарантування справедливості, правової чистоти та ефективності адміністративного судочинства. Її вивчення відкриває нові можливості для покращення національних судових систем, сприяючи вдосконаленню законодавства та встановленню високих стандартів правосуддя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета online*. 28 квітня 2020 р. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html>.
2. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 3-тє вид., допов. К.: ВАІТЕ, 2020. 276 с.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «А.М. та інші проти Росії» (А.М. and Others v. Russia, application no. 47220/19). URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/%D0%90.%D0%9C.-%D1%82%D0%B0-%D1%96%D0%BD%D1%88%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97.pdf>.
4. Справа «Левчук проти України» (Заява № 17496/19) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 03.09.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text.
5. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: монографія. К. : Реферат, 2007. 640 с. URL: http://epidruchniki.com/book/12_Sydova_pravotvorchist_svitovii_dosvid_i_perspektiv_v_Ukraini.html.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
7. Справа "Гусейнова проти України" (Заява N 19175/05) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа від 11.01.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_172#Text.
8. Справа "Шевченко проти України" (Заява N 32478/02) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа від 04.04.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#Text.
9. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо компетенції Верховного Суду України: Закон України від 14.03.2014 № 887-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-18%23Text#Text>.

Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗАСАД ВЕДЕННЯ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Важливим напрямом соціально-економічних перетворень в аграрному секторі економіки після проголошення державної незалежності України було урізноманітнення організаційно-правових форм господарювання в АПК та створення сприятливих умов для їх ефективної діяльності.

Відродження аграрного підприємництва в Україні розпочалося з прийняттям Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 року. Цей закон встановив правові умови та порядок одержання земельних ділянок для створення фермерських господарств, започаткувавши юридичну можливість їх виникнення вже на перших етапах проведення радикальної земельної реформи. Фермерські господарства стали першим реальним втіленням свободи аграрної підприємницької діяльності в Україні.

Запровадження фермерства, як зазначає В. М. Єрмоленко, максимально сприяє формуванню почуття господаря і передання досвіду з покоління відбувалося «дуже обережно, як з погляду законодавчого забезпечення, так і практичної реалізації. Головними причинами, що стримували «масову фермеризацію, були невпевненість селян у сталості землевикористання та недоліки першого фермерського закону. Цей закон вміщував три правові форми використання земель для ведення селянського (фермерського) господарства: довічне успадковане володіння землею; приватна власність на землю; оренда земельної ділянки [1, с. 50].

Слід зауважити, що правові передумови паювання земель і майна колективних сільськогосподарських підприємств уперше передбачено саме Законом України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 р., проте стосувалися лише тих членів КСП, що побажали «займатися фермерством». Як вказує Н. І. Титова, переважна більшість фермерських господарств були створені на перших етапах проведення радикальної земельної реформи в процесі реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств [2, с. 16].

Характерною рисою першого фермерського закону, як слушно зауважує О. М. Винник, «була детальна регламентація земельних відносин у фермерському господарстві, яка була зумовлена відсутністю відповідних спеціальних норм у тогочасному Земельному Кодексі України. Підтвердженням цьому є те, що половина норм цього закону мала земельно-правову природу, а шість із десяти підстав для припинення діяльності селянського (фермерського) господарства були пов'язані із припиненням права власності на землю, довічного успадкованого володіння землею чи оренди земельної ділянки. Це свідчить про нерозривний зв'язок виробничої сільськогосподарської діяльності із процесом використання земельних ділянок» [3, с. 256].

Фермерське господарство за законом 1991 р. було своєрідною формою підприємництва громадян України, які виявили бажання здебільшого особистою працею членів цього господарства займатися товарним сільськогосподарським виробництвом, адже ведення господарства переважно працею найманих працівників вже було підставою для припинення діяльності фермерського господарства. Цим законодавець обмежував доступ найманих працівників до фермерського господарства, жорстко контролюючи їх трудову участь.

Суб'єктами права власності на майно, яке використовувалося для ведення фермерського господарства були всі члени господарства, адже це майно належало їм на праві спільної сумісної власності. Недоліками першого фермерського закону були: відсутність власного відокремленого майна у фермерського господарства як юридичної особи та включення до переліку об'єктів спільної сумісної власності предметів особистого користування і домашнього господарства, адже члени фермерського господарства не завжди проживали разом.

Другою редакцією Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» від 22 червня 1993 р. був дещо змінений правовий режим земель, однак не ліквідовано недоліки правового режиму майна у фермерському господарстві. Великим прогресом у правовій регламентації трудових відносин стала лібералізація участі найманих працівників у діяльності фермерського господарства.

Правовий інститут довічного успадкованого землеволодіння проіснував недовго, натомість, на переконання Г. С. Корнієнко, було запроваджено право постійного користування на землю як різновид

речового права та право тимчасового користування землею як зобов'язальне право. Другий фермерський закон конкретизував суб'єкта фермерського землевикористання – ним було визнано голову фермерського господарства, адже лише на його ім'я видавали Державний акт на право приватної власності на землю, Державний акт на право постійного користування землею, з ним укладався договір тимчасового користування землею чи оренди земельної ділянки [4, с. 166].

Аналогічно, як і за попереднім законом, рішення про надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства приймалося районною, міською (в адміністративному підпорядкуванні якої є район) радою за місцем розташування земельної ділянки. Передбачено, що у разі відмови відповідної ради надати земельну ділянку, це питання вирішує суд, а рішення суду про задоволення позову є підставою для відведення ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності або користування землею, а також для укладення договору оренди земельної ділянки. У цьому випадку суд перебирає на себе функції власника земельної ділянки, хоча має право здійснювати виключно юрисдикційні функції. Очевидно, що за цим юридичним нонсенсом криється прагнення законодавця захистити майбутнього фермера від необгрунтованої відмови у наданні земельної ділянки з боку відповідної місцевої ради чи районної державної адміністрації.

Погоджуємося з позицією В. М. Єрмоленка, що «спільна сумісна власність на майно членів фермерського господарства не лише суперечила правовому статусу господарства як юридичної особи, але й дозволяла далеким родичам, які стали членами фермерського господарства після його створення і на короткий проміжок часу, претендувати на рівну частку в усьому майні, що використовувалося для ведення фермерського господарства. А перелік об'єктів права спільної сумісної власності, передбачений ст. 16 Закону України «Про селянське (фермерське) господарств» був надто великий за обсягом. [5, с. 59].

Іншим можливим негативним аспектом такого правового режиму майна була «загроза втрати майнових об'єктів, які належали на праві приватної власності одному членові фермерського господарства або подружжю у випадку банкрутства фермерського господарства. Дещо виправив цю ситуацію Кодекс України з процедур банкрутства, у ст. 95 якого йдеться про особливості

банкрутства фермерського господарства. Нею передбачено, що у разі визнання господарським судом фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури до складу ліквідаційної маси включається нерухоме майно, яке знаходиться у спільній власності членів фермерського господарства, в тому числі насадження, господарські та інші будівлі, меліоративні та інші споруди, продуктивна і робоча худоба, птиця, сільськогосподарська та інша техніка і обладнання, транспортні засоби, інвентар та інше майно, набуте для фермерського господарства на загальні кошти його членів, а також право оренди земельної ділянки та інші майнові права, які належать господарству і мають грошову оцінку. Фактично це і було тим майном, яке могло належати фермерському господарству як юридичній особі, тобто відокремленим майном [6, с. 138].

Обидва закони України «Про селянське (фермерське) господарство», на думку Н. І. Титової, містили положення про те, що після державної реєстрації фермерське господарство набуває статусу юридичної особи, а нині чинний Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. чітко зазначає, що господарство є юридичною особою, а не лише користується її правами. Новий Закон України «Про фермерське господарство» увібрав у себе всі позитивні моменти, які витримали випробування і перевірку часом і сприяли становленню фермерства в період 1991–2002 рр. [7, с. 16].

Господарське законодавство України відносить фермерське господарство до окремого виду підприємств, що діють на підставі приватної власності громадян. Однак не витримує критики визначення фермерського господарства, закріплене у ч. 1 ст. 114 Господарського кодексу України, відповідно до якого – це форма підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції. Таке нечітке формулювання не дає змоги «ідентифікувати» фермерське господарство серед інших сільськогосподарських товаровиробників, а виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції є не метою, а предметом діяльності суб'єкта [7, с. 121]. Проте М. С. Долинська пропонує визнати фермерське господарство «особливою організаційно-правовою формою юридичної особи, хоча в цьому потреби немає, адже йому властиві всі ознаки сільськогосподарського підприємства» [8, с. 128].

Третьою редакцією фермерського закону передбачено такі

правові форми використання земель у фермерському господарстві: право власності господарства на землю, право приватної власності членів господарства і оренда земельної ділянки. Ці зміни правового режиму земель у фермерському господарстві були продиктовані Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р., який обмежив коло суб'єктів права постійного користування землею (лише державні та комунальні підприємства, а дещо згодом і громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації) і зобов'язав постійних землекористувачів, у тому числі й фермерські господарства, переоформити це право на право приватної власності на землю або за договором оренди земельної ділянки. Однак Конституційний Суд України, як стверджує В. М. Єрмоленко, «своїм Рішенням № 5-рп/2005 від 22.09.2005 р. визнав це положення неконституційним і ті фермерські господарства, яким надано землю у постійне користування до 1 січня 2002 р. можуть продовжувати її використовувати без зміни земельно-правового титулу, а члени господарства мають право на безоплатну приватизацію таких земельних ділянок в розмірі земельної частки (паю), середньої за відповідним населеним пунктом [1, с. 49].

Членом фермерського господарства може бути навіть 14-річна дитина, за умови, що її батьки теж працюють у цьому господарстві (за попереднім законодавством членство допускалося лише з 16-річного віку).

Порядок створення фермерського господарства охоплює «чотири послідовних етапи:

- організаційний (погодження складу засновників, розроблення установчих документів);
- конкурсний (проведення професійного відбору спеціально створеною комісією);
- земельно-процесуальний (відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) і отримання правовстановлюючих документів на землю);
- реєстраційний (державна реєстрація фермерського господарства протягом 5 днів від дня подачі всіх необхідних документів)» [9, с. 15].

Слід погодитися з Н. І. Титовою та М. Я. Вашишин, які наголошують, що немає об'єктивних підстав для визначення більшого строку державної реєстрації для фермерських господарств, у порівнянні із загальним строком реєстрації юридичних осіб, який за

законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» не повинен перевищувати трьох робочих днів. Враховуючи це, потрібно абз. 1 ч. 4 ст. 8 Закону України «Про фермерське господарство» вилучити [10, с. 177].

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що правове становище фермерського господарства, вперше закріплене у 1991 р. коригували з кожною новою редакцією Закону України «Про фермерське господарство» – від 22 червня 1993 р. і від 19 червня 2003 р. Найсуттєвіших змін зазнав правовий режим земель і майна у фермерському господарстві, ліберальнішими стали норми щодо участі найманих фермерських працівників, однак ускладнився порядок створення фермерського господарства як юридичної особи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єрмоленко В. Правове становище приватно-орендних аграрних підприємств. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 1. С. 48–51.
2. Титова Н. І. Землі сільськогосподарського призначення: поняття, особливості, склад (правові аспекти). Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : наук.-навч. посіб. Львів : ПАІС, 2005. С. 9–28.
3. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : Монографія. Київ : Атіка, 2018. 352 с.
4. Корнієнко Г. С. Окремі питання правового забезпечення фермерського землекористування в умовах ринку земель. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 162–168
5. Єрмоленко В. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 58–61.
6. Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М. Аграрне право: навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права психології та інноваційної освіти. Національного університету «Львівська політехніка». Дрогобич : ПП «Посвіт», 2020. 252 с.
7. Кучеренко І. І. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : Монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 2011. 328 с.
8. Долинська М. С. Основні етапи становлення фермерських господарств в незалежній Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. № 11(23), 2021. С. 125–132.
9. Титова Н. І. Селянське (фермерське) господарство: правове регулювання. *Право України*. 2005. № 9–10. С. 14–18.
10. Титова Н. І., Вашишин М. Я. Фермерське господарство як організаційно-правова форма реалізації громадянами України прав на землі.

Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : наук.-навч. посіб. Львів : ПАІС, 2005. С. 167–193.

Д.Р. Пина,

студент

О.В. Шевченко,

кандидат юридичних наук

(м. Київ, Україна)

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є основою демократичного суспільства. Вони гарантують гідне життя та розвиток кожної людини. Однак в умовах воєнного стану права людини можуть бути тимчасово обмежені. Це виправдано необхідністю забезпечення безпеки та обороноздатності держави. Проте, такі обмеження не можуть бути свавільними та необґрунтованими, вони повинні відповідати вимогам законності та справедливості. В сучасному світі, де регулярно виникають конфлікти та воєнні стани, захист прав і свобод людини стає питанням надзвичайної актуальності і важливості. Умови конфлікту створюють серйозні виклики для гарантування основних прав та свобод кожного індивіда, викликаючи необхідність дослідження цієї проблеми.

В контексті війни важливо розуміти, які аспекти прав людини піддаються особливому ризику та порушенням, і які механізми захисту можна використовувати для забезпечення найвищого ступеня безпеки і справедливості. Актуальність питання захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану зумовлена кількома факторами. По-перше, війна є серйозною загрозою для безпеки та життєдіяльності людей. Вона може призвести до порушення прав людини, таких як право на життя, право на свободу та безпеку, право на свободу пересування, право на освіту та інші. По-друге, війна може призвести до посилення авторитарних тенденцій у суспільстві. Це може створити низку інших загроз. По-третє, війна може призвести до збільшення числа жертв серед цивільного населення.

Захист прав і свобод людини в умовах воєнного стану обумовлені важливістю розгляду цього питання для сучасного світу. Дослідження включають аналіз різних аспектів, таких як дотримання міжнародного гуманітарного права, захист цивільного населення,

свобода слова та доступ до правосуддя в умовах конфлікту.

Питання захисту прав і свобод людини досліджували ряд науковців, серед них: Базов В. П. [1], Дакал А. В. [2], Магочі Я. К. [3], Сміян Н. [4] та ін. Науковці та експерти також вивчають питання, пов'язані з гуманітарною допомогою та доступом до неї в умовах воєнних конфліктів, а також ефективність заходів, яких вживає міжнародне співтовариство для забезпечення захисту прав людини в зонах конфліктів. Так, до прикладу, ще у 1994 році спільною працею ООН, Центру прав людини, Харківської правозахисної групи, Українсько-американського бюро захисту прав людини підготовлено наукову працю «Міжнародне гуманітарне право і права людини» [5]. Окрім того, досліджуються механізми захисту прав дітей, включаючи проблеми використання дитини в якості солдата, та вплив війни на психологічний стан населення. Розглядають питання права на свободу та особисту недоторканність, вивчають доступ до справедливого суду та чесність судових процесів. Аналіз обмежень свободи слова, цензури, та переслідування журналістів також є предметом дослідження.

Захист прав і свобод людини під час конфлікту вимагає використання міжнародних стандартів і конвенцій, таких як Женевська конвенція про захист жертв війни та Європейська конвенція з прав людини. Україна є учасницею цих міжнародних договорів і зобов'язана дотримуватися їхніх положень. В умовах воєнного стану окремі права і свободи можуть бути тимчасово обмежені, але такі обмеження мають бути обґрунтованими, пропорційними та відповідати міжнародним стандартам. Влада повинна вживати заходів для захисту цивільного населення та забезпечення доступу до гуманітарної допомоги і медичної допомоги, особливо в зонах конфлікту. Міжнародні та неурядові організації, такі як Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та український омбудсмен, відіграють важливу роль у моніторингу ситуації, наданні допомоги та висвітленні порушень прав людини. Боротьба з безкарністю за ймовірні порушення прав людини є однією з ключових вимог у цьому контексті.

Правовою основою захисту права та свобод громадян в Україні під час воєнного стану є:

- Конституція України [6] яка гарантує права та свободи громадян, які не можуть бути обмежені навіть у воєнний час. Це такі права, як право на життя, свободу, недоторканність особистості,

житла, приватного життя, свободу слова, свободу пересування, свободу зібрань, право на працю, освіту, медичну допомогу тощо.

- Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [7] визначає правовий режим воєнного стану, його цілі, завдання, порядок введення, припинення та скасування, а також права та обов'язки органів державної влади, військового командування, органів місцевого самоврядування та громадян у період дії воєнного стану

- Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [8] визначає територію України, на якій вводиться воєнний стан, а також встановлює перелік обмежень прав і свобод громадян, які діють на цій території.

Варто також відмітити ті органи, які забезпечують захист прав і свобод громадян під час воєнного стану: Президент України (є головним гарантом прав і свобод людини і громадянина в Україні. У період дії воєнного стану він має право вводити обмеження прав і свобод громадян, а також контролювати дотримання цих обмежень); Верховна Рада України (має право приймати закони, які регулюють права і свободи громадян під час воєнного стану); Кабінет Міністрів України (має право приймати постанови, які деталізують порядок реалізації законів про права і свободи громадян під час воєнного стану); судові органи (здійснюють правосуддя на території України, зокрема розглядають справи про порушення прав і свобод громадян під час воєнного стану); Національна поліція України (забезпечує правопорядок і громадську безпеку на території України, зокрема вживає заходів для захисту прав і свобод громадян); Служба безпеки України (здійснює контррозвідувальну діяльність та боротьбу з тероризмом, зокрема вживає заходів для захисту прав і свобод громадян від порушень з боку терористичних організацій) та ін.

У період дії воєнного стану громадяни України мають право звернутися до будь-якого з цих органів із заявою про порушення їхніх прав і свобод. Органи зобов'язані розглянути заяву та вжити відповідних заходів для захисту прав і свобод громадянина.

Правові основи обмеження свобод людини в умовах воєнного стану включають категорії прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану (наприклад право вільного пересування); порядок обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану (наприклад встановлюється час комендантської години, чи додаткова пропускна система); контроль за дотриманням

прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

Для забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану необхідно зробити декілька речей.

- Міжнародне співробітництво важливо для того, щоб всі дотримувалися правил у воєнний час. Міжнародні організації та суди також повинні грати більшу роль у покаранні тих, хто порушує права людини.
- Громадянське суспільство, таке як правозахисні організації та журналісти, мають бути захищені.
- Гуманітарна допомога і захист цивільного населення означають створення безпечних зон та надання допомоги тим, хто постраждав від конфлікту.
- Міжнародний моніторинг означає більше уваги до того, що відбувається, і швидше реагування міжнародного співтовариства на проблеми та тиск на ті сторони конфлікту, які порушують права людини.

Крім того необхідно створити ефективну систему контролю за дотриманням законів та запобігання порушенням прав людини; забезпечити доступ людини до правосуддя в умовах воєнного стану; створити систему соціальної підтримки осіб, права яких були порушені (і як показала практика сьогодні в державі недостатньо кваліфікованих психологів); права і свободи людини в умовах воєнного стану можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених законом; обмеження прав і свобод людини не повинно призводити до порушення її людської гідності; особливу увагу слід приділяти захисту найбільш вразливих категорій населення, таких як діти, жінки, літні люди, особи з інвалідністю; створити ефективні системи контролю за дотриманням законодавства та запобігання порушенням прав людини; надавати своєчасну та повну інформацію про обмеження прав і свобод людини; забезпечити адекватну компенсацію тим, чиї права були порушені в умовах воєнного стану.

Варто відмітити декілька ключових аспектів захисту прав в Україні: міжнародні зобов'язання (Україна є стороною численних міжнародних конвенцій та договорів, які стосуються прав людини. Такі документи, як Європейська конвенція з прав людини, надають громадянам можливість звертатися до Європейського Суду з прав людини в разі порушення їхніх прав); конституційний захист (Конституція України гарантує основні права і свободи громадян, включаючи право на життя, свободу особи та особисту

недоторканність. Проте, в умовах воєнного стану або надзвичайного стану можливі обмеження деяких прав); судова система (Україна має незалежну судову систему, яка відіграє ключову роль у захисті прав громадян. Громадяни можуть звертатися до судів для вирішення питань порушення їхніх прав); органи законодавчої влади (Верховна Рада України приймає закони та регуляторні акти, спрямовані на захист прав громадян. Законодавча база включає норми, які регулюють ситуації воєнного стану і обмеження прав); громадянське суспільство (недержавні організації та громадські активісти грають важливу роль у вивченні порушень прав і свобод. Вони можуть привертати увагу до проблем, лобіювати за захист прав та слідкувати за дотриманням законів).

Отже, необхідно підкреслити виняткову важливість забезпечення максимального ступеня захисту прав і свобод людини в найскладніших ситуаціях конфлікту. Воєнний стан, незалежно від його характеру, часто є перевіркою на міцність принципів прав людини і гуманітарного права. Україна зосереджена на забезпеченні захисту прав і свобод своїх громадян, особливо в умовах геополітичного конфлікту. Незважаючи на складні обставини, країна залишається зобов'язаною міжнародним стандартам прав людини та прагне розвивати свою правову систему для забезпечення ефективного захисту прав громадян. Важливо продовжувати вдосконалювати судову систему, забезпечувати доступ до правосуддя та підтримувати роботу громадських організацій для зміцнення демократії та правової держави в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базов В. П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права : монографія / В. П. Базов; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Київ : Фенікс, 2020. – 511 с.
2. Дакал А. В. Державна політика щодо захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні / А. В. Дакал // 36. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2016. – Вип. 2. – С. 225–242.
3. Магочі Я. К. Роль Комітету Червоного Хреста у міжнародному гуманітарному праві / Я. К. Магочі // Закарпатські правові читання : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (20–22 квіт. 2017 р., м. Ужгород) : в 2 т. / Ужгород. нац. ун-т [та ін.]. – Ужгород, 2017. – Т. 2. – С. 179–182.
4. Сміян Н. Воєнний стан не загрожуватиме правам і свободам громадян: [Позачергове засідання 26 листоп.:Парлам. хроніка] // Голос України. - 2018. - № 225. - 28 листоп. - С. 2.
5. Міжнародне гуманітарне право і права людини / ООН, Центр прав людини, Харків. правозахис. група, Укр.-америк. бюро захисту прав

людини. – Харків, 1994. – 14 с.

6. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>

9. Воєнний стан. / Офіційний сайт омбудсмена України <https://ombudsman.gov.ua/uk/voennij-stan>

Е.В. Позняк,

ORCID: 0000-0001-5515-4849

*кандидатка юридичних наук, доцентка, психологиня
(м. Київ, Україна)*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ В УКРАЇНІ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Формування еколого-правової культури як процес набуття і подальшого розвитку пізнавальних, когнітивних, інтелектуальних можливостей виховання і самовиховання в людині її відношення до природи та розуміння правового механізму реалізації норм екологічного права і механізму їх гарантування задля реалізації права на життя, на безпечне для життя та здоров'я довкілля та інших прав, передбачених нормами Конституції України, законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про освіту» від 05 вересня 2017 р., «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. та багатьох інших [1]. Вкрай важливим завданням, яке постає перед державою, є вибудовування таких векторів державної і регіональної екологічної політики, в яких було б опосередковано потребу у відтворенні природних ресурсів, знищених та пошкоджених внаслідок російської військової агресії на території нашої держави, посилення юридичної відповідальності у сфері використання, охорони та відтворення природних ресурсів, відновлення порушених зв'язків у екосистемах, пом'якшення негативного впливу на природу і клімат різноманітних кризових явищ.

Незадовільний рівень дотримання екологічних прав і обов'язків громадян, констатований у розділі I Основних засад

(стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 р., вимагає розробки комплексу дій. Перш за все, формування екологічно безпечного середовища для проживання людини залежить від низки державних заходів, які впливають на його зміни під дією екологічно небезпечних і несприятливих природних та антропогенних факторів. Це актуалізує всебічне відтворення природних ресурсів, ландшафтів та екосистем, негативний вплив на які значно посилюється із повномасштабним вторгненням російських військ на територію нашої держави. Окремої уваги законодавця потребує необхідність відтворення лісів.

Важливим завданням національної екологічної політики, виходячи із наведеної законодавцем характеристики сучасного стану довкілля в Україні (підрозділ «Охорона лісів» розділу I зазначених вище Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України), можна вважати збільшення лісистості України до передбаченого в них показника, який за європейськими рекомендаціями, має становити 20 відсотків території України. На той час (тобто, до повномасштабного вторгнення РФ на територію України) визначалася необхідність створення більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Проте, відсутність системи фінансування лісогосподарської діяльності, особливо у східних і південних регіонах України, призвела до припинення робіт із створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях.

Це не сприяє втіленню положень Лісового кодексу України в редакції Закону України від 08 лютого 2006 р. про досягнення оптимальної лісистості, підвищення корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень, поліпшення їх якісного складу, продуктивності та біологічної стійкості – визначеної ст. 79 мети відтворення лісів. Далєбі, лише з перемогою над країною-агресором, темпи відтворення лісів можна буде передбачити, перш за все, в джерелах державної лісової політики. На сьогодні такими документами є:

– Державна стратегія управління лісами України до 2035 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777 – найсучасніший документ концептуального характеру в лісо-правовій сфері відносин. Метою її розроблення, серед іншого, є забезпечення ефективного управління лісами на

основі забезпечення сталого ведення лісового господарства, збереження біорізноманіття в лісах, адаптованого до кліматичних змін лісового господарства, популяризації професії лісівника у суспільстві (розділ I). Розроблення та виконання програм реабілітації лісів і відновлення лісових природних комплексів, пошкоджених внаслідок бойових дій віднесено до стратегічних цілей зазначеної Державної стратегії (розділ III);

– Концепція реформування та розвитку лісового господарства, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р, мета якої полягає в організації ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку, підвищення ролі лісового сектору в економіці держави (розділ III), а фінансове забезпечення спрямоване, серед іншого, і на розвиток лісової науки та освіти, виховання та пропаганду екологічної культури (розділ V);

– Державна цільова програма «Ліси України» на 2010 – 2015 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977, метою якої є визначення основних напрямів збалансованого розвитку лісового господарства, спрямованих на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів, а серед шляхів вирішення проблеми – забезпечення екологічного виховання населення, провадження еколого-просвітницької діяльності тощо.

З 24 лютого 2022 р. і в найближчі роки – доки триває війна – про практичну реалізацію такого вектору державної екологічної політики, на жаль, не можна сподіватися. З огляду на такі найбільш поширені негативні впливи на стан лісів, лісових природних ресурсів, лісових земель та лісових екосистем, як забруднення залишками боєприпасів, замінування, хімічний, токсичний та біологічний вплив паливних матеріалів, в умовах російської воєнної агресії на території нашої держави вкрай актуальним стало відновлення стану лісів, які зазнали руйнівного впливу воєнних дій.

У лісах громадяни реалізують право загального природокористування, яке у відповідності до ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», здійснюється для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України. Зміст його різновиду – права загального

лісокористування – розкривається у ст. 66 Лісового кодексу України, де згідно з ч. 1, громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами України. Серед ознак, які лежать в основі цього права, вчені визнають загальнодоступність для використання корисних властивостей лісів, а «для забезпечення реалізації цієї ознаки закріплено й положення для встановлення лісових сервітутів» [2, с. 211].

Хоч у вказаній статті зазначається про використання лісових ресурсів, безумовно, йдеться про загальне використання лісів. Ліс у відповідності до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України, є типом природних комплексів (екосистемою), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліс, за словами О.В. Лозо, «є складною, динамічною природною системою із здатністю до саморегуляції» [3, с. 694]. Таким чином, громадяни використовують ліси в культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних, освітньо-виховних цілях на правових засадах загального лісокористування шляхом використання корисних властивостей лісів як виду використання лісових ресурсів (за цільовим призначенням) згідно зі ст. 74 Лісового кодексу України.

Водночас, у процесі загального природокористування через задоволення зазначених потреб (рекреаційних, оздоровчих тощо) ними реалізується екологічний інтерес – формування й розвиток екологічної культури. Це є передумовою для юридичного закріплення у законодавстві права громадян на належний рівень екологічної культури, що, в свою чергу, сприятиме й підвищенню рівня еколого-правової культури суспільства і громадян.

Ідея про доцільність закріплення у чинному законодавстві України, перш за все, в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», права громадян на належний рівень екологічної культури шляхом приєднання його до

права на екологічну освіту або закріплення його як самостійного суб'єктивного права громадян висловлювалася раніше [4, с. 94]. На наш погляд, дане право органічно доповнило б систему екологічних прав громадян, визначених як згаданим законом, так і багатьма іншими, норми яких містять переліки галузевих чи суміжних до екологічних прав громадян. Елементами правової культури громадян у даному разі є високий рівень правової свідомості, обізнаності з правовими нормами, які містять вимоги до загального лісокористування та необхідності збереження і відтворення лісів, повага до них, бажання дотримуватися заборон, встановлених нормами лісового та інших галузей законодавства при перебуванні в лісах.

У зв'язку з цим, еколого-правова культура – суспільна, індивідуальна, колективна, службових та посадових осіб – має розглядатися як важлива гарантія реалізації та захисту екологічних прав людини, як невід'ємний елемент правового статусу людини і громадянина [4, с. 95].

Підвищення рівня еколого-правової освіти та просвітництва, ширше впровадження екосистемного підходу в сферу використання, охорони та відтворення природних ресурсів, вочевидь, сприятиме зміцненню потенціалу нашої держави як у сьогоденні умовах воєнного стану, так і в майбутньому – для відбудови та мирної розбудови України. Всебічна екологізація економіки, соціальної сфери, освіти і права підвищуватиме рівень еколого-правової культури та правосвідомості нашого суспільства і громадян. Особливого значення це набуває для подолання соціально-екологічної кризи, адже ліси виконують кліматорегулюючу функцію, що сприяє забезпеченню екологічної безпеки у транскордонному масштабі. Г.І. Балук та Т.Г. Ковальчук, у зв'язку із цим, зазначають про «здійснення багаторічних програм щодо попередження вирубки лісів, розширення їх площ» [5, с. 294].

Відмічена М.В. Красновою та Ю.А. Красновою історично обумовлена «еколого-відтворювальна форма взаємодії людини (суспільства) та природи (навколишнього природного середовища)» [6, с. 7 – 8] з урахуванням розвитку сфери екологічної безпеки, на нашу думку, стає результатом екологізації суспільних відносин. Дотримуючись диференційного підходу до об'єктного складу екологічних правовідносин із формуванням правових режимів кожного з природних об'єктів (та природних ресурсів), зазначимо,

що це стосується і лісів. Відтворення лісів відбувається шляхом відновлення лісів та лісорозведення згідно з ч. 2 ст. 79 Лісового кодексу України, на рівні підзаконного правового регулювання їх особливості визначені Правилами відтворення лісів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. № 303.

Досліджуючи правові проблеми відновлення земель, Т.В. Лісова наголошує на тому, що «відновлення земель чинить безпосередній позитивний вплив на якісний стан лісів» [7, с. 98], що надає важливого значення застосуванню положень розділу VI Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. про охорону земель та ст. 41 Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. – стосовно охорони земель лісогосподарського призначення та при веденні лісового господарства.

Сфера правового регулювання лісових відносин, особливо – її охоронно-відтворювально-захисний вектор, – яскравий приклад комплексного правового забезпечення відтворення лісів та земель лісогосподарського призначення, а також інших елементів лісових екосистем. Правове регулювання відтворення лісів спрямоване і на підвищення родючості ґрунтів лісогосподарського призначення, відтворення типових і унікальних комплексів природно-заповідного фонду, рослин і тварин, в тому числі, й тих, які віднесені до Червоної книги України, рослинних угруповань, внесених до Зеленої книги України, екологічної мережі [8, с. 207 – 208]. Запровадження окремого порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва – підтвердження того, що ґрунти земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення є найціннішими, а їх охорона та відтворення якості та родючості є пріоритетом.

Однак, на думку П.Ф. Кулинич, «в сучасному земельному законодавстві України найслабкішим, найменш розвиненим є землеохоронний компонент» [9, с. 156], тому охорона та відтворення земель лісогосподарського призначення, вкритих лісами та призначених для відновлення лісів, є важливим завданням органів ведення лісового господарства та має проводитися одночасно з відтворенням лісів. Аналізуючи правові проблеми охорони ґрунтів, Н.С. Гавриш наголошує на необхідності відновлення лісозаготівельниками родючості порушених ґрунтів і ведення заготівлі способами, які не допускають їх псування [10, с. 156].

На нашу думку, еколого-відтворювальну форму охорони довкілля доцільно розглядати в якості гарантії реалізації та захисту екологічних прав громадян. Це твердження базується на змісті ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а стосовно відтворення лісів має свої особливості. Зокрема, проведення широкомасштабних заходів державної лісової політики із відтворення лісів та збільшення лісистості території нашої держави є елементом державної екологічної, кліматичної, а в сучасних умовах воєнного стану – і безпекової політики.

Однак, не слід виключати і заходи регіональної екологічної політики, які, хоч і не зазначені в переліку цих гарантій, є не менш важливими за широкомасштабні. Наприклад, підвищені вимоги до охорони і відтворення встановлені законодавцем для лісів заходу України у відповідності до Закону України «Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону» від 10 лютого 2000 р., положення якого відображають зобов'язання України у відповідності до Рамкової конвенції ООН про охорону та сталий розвиток Карпат від 22 травня 2003 р., ратифікованої Законом України від 07 квітня 2004 р.).

Таким чином, забезпеченню раціонального лісокористування, охорони, захисту та відтворення лісів усіх категорій значною мірою сприяє науково забезпечене лісовпорядкування, запровадження новітніх лісовідновлювальних технологій та підвищення культури ведення лісового господарства. Врешті-решт, у майбутньому, від темпів відновлення лісів, знищених та пошкоджених внаслідок бойових дій, незаконних вирубок, пошкодження деревостанів, виснаження лісових ресурсів та зниження їх лісопродуктивності тощо залежатиме і реалізація прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на охорону здоров'я та інших.

Однією із гарантій ефективного відтворення лісів має стати юридична відповідальність за правопорушення у сфері використання лісів, передумовою чого має стати розширення кількості складів адміністративних та кримінальних правопорушень у сфері відтворення лісів. Компенсаційний механізм у лісовій сфері на сьогоднішній день включає постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665 та Методику визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії

Російської Федерації, затверджену наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 5 жовтня 2022 р. № 414. Водночас, вбачаємо необхідність також і в розробці механізму обчислення шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у сфері відтворення лісів.

Отже, в зміст еколого-правової культури відтворення лісів на індивідуальному рівні входить знання та розуміння представниками органів лісового господарства, громадянами, представниками господарюючих суб'єктів (юридичних осіб) положень лісового, земельного та інших галузей законодавства, усвідомлення важливості визначеного законодавством комплексу життєзабезпечувальних функцій лісу на рівні задоволення матеріальних і духовних потреб людини, повага до правових вимог щодо: виконання представниками органів лісового господарства своїх повноважень із відтворення лісів у рамках лісовпорядкування, державного контролю тощо; дотримання громадянами екологічних обов'язків та запобігання вчиненню лісових правопорушень у процесі реалізації ними права загального лісокористування; дотримання господарюючими суб'єктами спеціальних норм, вимог і правил при здійсненні спеціального лісокористування, особливо, при здійсненні рубок головного користування. На суспільному рівні формування екологічної та еколого-правової культури має сягати процесів формування ідеології, нової якості політики, економіки, психології, сфери освітнянських та інших відносин, удосконалення інституту юридичної відповідальності в сфері відтворення лісів та земель лісгосподарського призначення.

З огляду на воєнний стан в нашій державі, необхідність внесення змін та доповнень до основних політико-правових актів, які визначають напрями державної екологічної політики та національної екологічної політики загалом, та також до інших, у змісті яких є екологічна складова, назріла давно. Сучасна екологічна та еколого-правова культура кожної людини має стати результатом екологічного та національно-патріотичного виховання, просвітництва і набуття нових знань про політику, екологію, право і законодавство України, інших демократичних держав та міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.12.2023).

2. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, Т.Г. Ковальчук та ін.; за ред. Г.І. Балюк. К.: Юрінком Інтер, 2009. 368 с.
3. Лозо О.В. Актуальні питання розвитку ландшафтного законодавства / Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2023. С. 682 – 744 (912 с.).
4. Позняк Е.В. Еколого-правова культура в системі гарантій реалізації та захисту екологічних прав громадян України: політико-правовий вимір. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, том 2. 2020. С. 89 – 96.
5. Балюк Г.І., Ковальчук Т.Г. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в Україні. Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: Collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. Р. 1. Р. 288 – 312 (592 р.).
6. Краснова М.В., Краснова Ю.А. Екологічне право України. Загальна частина: підручн. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2021. 190 с.
7. Лісова Т.В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт, 2020. 396 с.
8. Позняк Е.В. Правові засади та перспективи відтворення лісів в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2010. Вип. 156. С. 204 – 212.
9. Кулинич П.Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2021. 308 с.
10. Гавриш Н.С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: Юридична література, 2016. 396 с.

І.А. Полончук,
здобувачка фахової передвищої освіти
О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕПОВНОЛІТНІМИ

В нелегкі часи, які переживає зараз наша країна у зв'язку з військовою агресією з боку рф, багато неповнолітніх українців, бажаючи допомогти своїм рідинам і країні, намагаються працевлаштуватися, шукають роботу. Це цілком можливо, адже неповнолітні особи у трудових правовідносинах прирівнюються у

правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України (ст. 187 Кодексу законів про працю України; далі – КЗпП).

Водночас існують певні обмеження, про які доцільно знати як підліткам, так і роботодавцям. В інтересах охорони здоров'я неповнолітніх у трудовому законодавстві існують певні обмеження, які стосуються всіх працівників, яким не виповнилося 18 років [1].

Відповідно до ст. 2 КЗпП України працівники реалізують право на працю шляхом укладання трудового договору про роботу в юридичної особи, в установі, організації або з фізичною особою. Тобто найбільш поширеною формою реалізації права молоді на працю є трудовий договір. Більшість науковців стверджують, що у багатьох випадках цей договір є кінцевою метою регулювання конкретних трудових відносин [2].

Трудове законодавство розглядає категорію «неповнолітні працівники» у декількох аспектах: у широкому розумінні неповнолітня працююча молодь – це особлива соціально-демографічна група населення України, яка відрізняється від інших груп за віком, державно-правовим становищем, наявністю додаткових трудових пільг і гарантій, що надаються державою в процесі здійснення ними своєї трудової діяльності з урахуванням віку, статі, стану здоров'я й умов праці. У вузькому розумінні неповнолітня працююча молодь – це учасники трудових правовідносин віком до 18 років. Осіб, які відносяться до категорії «неповнолітня працююча молодь» можна класифікувати на такі групи: а) вік; б) публічно-правове положення особи (громадянство); в) стать; г) стан здоров'я; д) специфіка трудової діяльності [3, с. 329].

При укладанні трудового договору роботодавець повинен надати неповнолітнім легкі умови праці, легку роботу. Під визначенням легкої роботи, як це закріплено у КЗпП України, А. Кисель визначає ту роботу, яка сприятиме посиленню гарантій захисту трудових прав неповнолітніх. До ознак такої роботи можна буде віднести наявність простих і чітко сформульованих завдань, можливість виконати таку роботу без значних фізичних зусиль, обмежену тривалість робочого дня, наявність регулярних перерв тощо [4, с. 75].

На думку М.І. Іншина, умови при укладанні трудового договору можуть визнаватися недійсними, якщо під час прийняття на

роботу молоді працівники укладають із роботодавцем в усній або письмовій формі трудовий договір, тобто угоду, згідно якої підліток зобов'язується виконувати роботу за певною спеціальністю, кваліфікацією або посадою з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати йому заробітну плату і забезпечувати умови праці, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін, визначає умови, які погіршують правове становище молодого працівника. Відповідно до ст. 188 КЗпП України не допускається прийняття на роботу осіб, молодших 16 років. Однак існують деякі винятки. Так, особи, які досягли 15 років, можуть прийматися на роботу, якщо є згода одного з батьків або осіб, які їх замінюють. До продуктивної праці прийняттям на роботу також допускаються 14-річні особи за згодою одного з батьків або осіб, які їх замінюють, учні загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів у вільний від навчання час. Така робота повинна бути легкою для їх виконання та не завдавати шкоди здоров'ю, не порушувати процесу навчання. При прийнятті на таку роботу працівник повинен долучити до своєї особової справи: 1) копію свідоцтва про народження (замість паспорта), 2) згоду одного з батьків або особи, яка його замінює, якщо особі від 14 до 16 років; 3) документ, який підтверджує, що особа буде виконувати роботу у вільний від навчання час, якщо особі від 14 до 15 років [5].

Щоб бути працівником (суб'єктом правовідносин), особа повинна мати певні права, які виникнуть у правовому середовищі з відповідними ознаками, тобто мати правовий статус. Права цієї особи та обов'язки реалізуються через трудову правоздатність і дієздатність неповнолітніх, які виникають одночасно з моментом початку ними власної трудової діяльності. О.С. Реус проаналізувала існуючі підходи до визначення трудового статусу і трудової правосуб'єктності неповнолітніх і визначила віковий і вольовий критерії настання трудової дієздатності. Віковий критерій пов'язаний із досягненням неповнолітнім мінімального віку (14 років), вольовий критерій виступає у двох категоріях: психічна здатність до праці неповнолітнього і волевиявлення, спрямоване на укладення трудового договору. Вчена пропонує конкретніше вказати та класифікувати за різними критеріями «неповнолітніх» з урахуванням найбільш суттєвих юридичних ознак цієї категорії осіб з метою більш чіткої регламентації трудових відносин за їх участю: 1) за

віком: а) до 14 років, б) від 14 до 15 років, в) від 15 до 16 років, г) від 16 до 18 років; 2) за характером пільг і гарантій, які надаються державою: а) неповнолітні, які не працюють, б) неповнолітні, які поєднують роботу з навчанням, в) неповнолітні, які працюють і не навчаються; 3) за правовим статусом: а) діти до 14 років; б) підлітки віком від 14 до 18 років [6, с. 21].

Тривалість робочого дня чітко встановлюється діючим законодавством. Статтею 51 КЗпП України встановлено, що для працівників, які не досягли 18-ти років, встановлена скорочена тривалість робочого часу. Так, для неповнолітніх від 16 до 18 років вона складає 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років та учнів віком від 14 до 15 років, які працюють протягом канікул, – 24 години на тиждень. Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року, не повинна перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, передбаченого чинним законодавством для неповнолітніх відповідного віку. На думку Б.С. Стичинського, тривалість робочого часу учнів віком від 16 до 18 років, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати 18 годин на тиждень, а для учнів 14-15 років – 16-12 годин на тиждень [7, с. 603]. Варто зауважити, що зазначена тривалість робочого часу не є скороченою.

Статтею 190 КЗпП України заборонено застосовувати працю неповнолітніх (молодших 18-ти років) на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. У ст. 191 КЗпП України вказано, що неповнолітні приймаються на роботу виключно після попереднього медичного огляду і до досягнення ними 21 року щорічно підлягають такому огляду. Порядок їх проведення встановлений Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій» [8]. Також неповнолітнім заборонено працювати вночі та виконувати надурочні роботи (ст. 192 КЗпП України). До надурочних робіт у дні занять забороняється залучати працівників, які навчаються без відриву від виробництва в середніх і професійно-технічних навчальних закладах.

Звільнення працівників, молодших 18-ти років, з ініціативи адміністрації допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою служби у справах дітей районної державної адміністрації (ст. 198 КЗпП України). Батьки, а також службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за

додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, якщо продовження роботи загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси (ст. 199 КЗпП України) [9].

Отже, зміст особливостей правового регулювання праці неповнолітніх розкривається через:

1) встановлення мінімального віку прийняття на роботу. Не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років. За згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли 15 років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними 14-річного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює

2) встановлення броні прийняття на роботу і професійне навчання на виробництві молоді, яка закінчила загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади, а також інших осіб молодше 18 років;

3) надання працездатній молоді (громадянам України віком від 15 до 28 років) після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки першого робочого місця на строк не менше 2 років;

4) заборону залучення неповнолітніх до робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці;

5) заборону залучення неповнолітніх до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені граничні норми. Диференціація правового регулювання підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми працівниками залежить від їх віку, статі, короткочасності чи тривалості переміщення вантажу, переміщення вантажу з рівня робочої поверхні чи підлоги. Фактична тривалість часу, протягом якого неповнолітні працівники можуть переміщувати важкі речі, не повинна перевищувати 1/3 їх робочого часу;

6) заборону призначення неповнолітніх на роботи, які пов'язані виключно з підійманням, утриманням або переміщенням важких речей;

7) заборону залучення осіб, віком до 15 років до тривалої роботи з підймання та переміщення важких речей;

8) проведення обов'язкових при прийнятті на роботу медичних оглядів неповнолітніх та періодичних медичних оглядів аж до досягнення ними 21 року;

9) зменшення норм виробітку неповнолітнім робітникам, а саме: – для неповнолітніх робітників норми виробітку встановлюються, виходячи з норми виробітку для дорослих робітників пропорційно скороченому робочому часу; – для неповнолітніх робітників, які приймаються на підприємство, в установу, організацію після закінчення загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, курсів, а також для тих, що пройшли навчання безпосередньо на виробництві, можуть затверджуватися знижені норми виробітку;

10) встановлення скороченої тривалості робочого часу. Для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень;

11) обмеження тривалості робочого часу працівників – учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час. Тривалість робочого часу не може перевищувати для працівників віком від 16 до 18 років – 18 годин на тиждень, віком від 15 до 16 років – 12 годин на тиждень;

12) надання щорічної основної відпустки подовженої тривалості (31 календарний день) у зручний для неповнолітнього час та надання додаткових відпусток у зв'язку з навчанням;

13) заборону залучення неповнолітніх до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні;

14) особливості звільнення неповнолітніх працівників з ініціативи роботодавця та осіб, які не є стороною трудового договору.

Список використаних джерел та літератури:

1. Особливості працевлаштування неповнолітніх: рекомендації Держпраці. Кадровик. URL: <https://www.kadrovik.ua/novyny/osoblyvosti-pratsevlashtuvannya-nepovnolitnih-rekomendatsiyi-derzhpratsi>
2. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення: 24.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Мережко Д.В. Правовий статус неповнолітніх в трудових відносинах. С. 327-331. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/8468>

4. Кисель А. Правове регулювання праці неповнолітніх. *Підприємництво, господарство та право*. 2019. № 10. С. 73-78.
5. Особливості правового регулювання неповнолітніх. Управління Держ. праці у Кіровоградській області. URL: <https://kr.dsp.gov.ua/index.php/2463-kr290517>
6. Реус О.С. Правове регулювання трудової діяльності неповнолітніх в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. юридич. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2003. 40 с.
7. Стичинський Б.С., Зуб І.В., Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. Київ : А.С.К., 2001. 1072 с.
8. Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій: МОЗ України; Наказ від 21.05.2007 р. № 246. Дата оновлення: 23.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0846-07#Text>
9. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. Дата оновлення: 01.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

І.А. Полончук,
здобувачка фахової передвищої освіти
Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

З того часу як Україна здобула свою незалежність у 1991 році, вона продовжує страждати від масштабної та всеохоплюючої корупції.

Після Революції Гідності 2014 року в Україні було розпочато всеосяжну інституційну реформу, яка передбачала створення нових антикорупційних органів, а саме: Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), до повноважень якого належить розслідування справ про корупцію на найвищому рівні; Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) – незалежного підрозділу Генеральної прокуратури, який здійснює нагляд за розслідуваннями НАБУ та підтримує державне обвинувачення у відповідних провадженнях НАБУ; Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), яке адмініструє систему електронного декларування доходів і майна та бере участь у формуванні

антикорупційної політики; Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА), на яке покладається функція повернення викрадених активів. Ці новостворені органи виявились не такими успішними, як багато хто сподівався. В Україні суди загальної юрисдикції відомі своєю корумпованістю та вразливістю до політичного тиску; внаслідок надмірної завантаженості справами та розкиданості в межах країни, суддям може бути важко розглядати корупційні справи швидко, навіть коли вони діють добросовісно [1].

Створення Вищого антикорупційного суду (далі – ВАС) було, зокрема, спрямоване на формування довіри громадян до діяльності незалежного та компетентного органу, який зможе розглядати кримінальні провадження, пов'язані з корупційними правопорушеннями (злочинами), досудове розслідування у яких проводиться НАБУ під процесуальним керівництвом САП, прокурори якої яка в подальшому підтримують публічне обвинувачення. Новостворені антикорупційні органи зіткнулися з проблемою неможливості забезпечення оперативного розгляду справ після направлення обвинувального акта до територіальних судів загальної юрисдикції, розташованих по всій країні, неможливістю дотримання такими судами високих стандартів правосуддя. Саме тому створення ВАС, який розглядає кримінальні провадження та протоколи про корупцію такого формату, видається необхідним кроком у ефективній боротьбі з корупцією є останньою складовою антикорупційної стратегії України поряд з НАБУ, САП та НАЗК [2, с. 7].

Як правило, перевагами створення спеціалізованих антикорупційних судів у науковій літературі називають: 1) ефективність (розгляд кримінальних проваджень щодо високопосадової корупції у неспеціалізованих судах зазвичай істотно затягується; спеціалізовані антикорупційні суди, як правило, не мають цього недоліку); 2) доброчесність (забезпечення того, щоб справи про корупцію розглядалися незалежним і неупередженим судом, вільним від корупції та впливу політиків або інших впливових діячів, наскільки це можливо); 3) компетентність (багато справ про корупцію, особливо в яких фігурують складні фінансові операції або ретельно продумані схеми, можуть бути складнішими, ніж інші справи, які знаходяться на розгляді багатьох суддів неспеціалізованих судів) [3, с. 204].

Вищий антикорупційний суд було створено завдяки спільним

зусиллям українських організацій громадянського суспільства, деяких членів парламенту та міжнародної донорської спільноти. Основними аргументами на користь створення ВАС були потреба в підвищенні ефективності судочинства, доброчесності та незалежності під час розгляду справ про корупцію, особливо тих, які стосуються політичних еліт, а також очевидна нездатність звичайних судів забезпечити швидкий та безсторонній розгляд таких справ. Найвизначнішою рисою ВАС є залучення до процесу відбору суддів органу під назвою «Громадська рада міжнародних експертів», який має право блокувати призначення кандидатів на посади суддів, якщо члени Ради мають «обґрунтовані сумніви» щодо доброчесності кандидата [4].

Підтримуємо думку А. Осадчої, що достатньо велика кількість громадян висловлювали думку з приводу того, що такі суди будуть діяти виключно за вказівкою Національного антикорупційного бюро України, що знову ж таки ставить під сумнів їх об'єктивність та взагалі можливість Вищого антикорупційного суду виконувати покладені на нього завдання. Також суспільство висловлює свою думку з приводу відсутності доцільності створення такого суду, оскільки кількісні показники справ, що є підсудні антикорупційному суду, свідчить про відсутність необхідності його створення. Одна з думок, що часто звучить на тему створення Вищого антикорупційного суду, стосується того, що суспільство бажає, щоб усі суди в країні були некорумпованими, працювали швидко, ефективно та неупереджено [5].

Погоджуємося з О. І. Беспаловою, що створення в Україні Вищого антикорупційного суду, як спеціалізованого суду, не є новелою для більшості європейських країн, де створення зазначених судів було зумовлено побоюваннями, що злочинні організації зможуть шантажувати чи підкуповувати суддів загальних судів, наявністю значного рівня впливу політичних та бізнес-еліт на суди загальної юрисдикції, а також високим загальним рівнем корумпованості судової системи. Зі схожими проблемами сьогодні зіткнулася і наша держава. Саме це і зумовлює доцільність врахування позитивного досвіду європейських країн як в частині зниження рівня корумпованості суддів, так і щодо застосування новітніх підходів до організації роботи судів та створення необхідних умов для швидкого та оперативного розгляду справ, віднесених до юрисдикції антикорупційного суду [6].

Створення ВАС було, зокрема, спрямоване на формування довіри громадян до діяльності не-залежного та компетентного органу, який зможе розглядати кримінальні провадження, пов'язані з корупційними правопорушеннями (злочинами), досудове розслідування у яких проводиться НАБУ під процесуальним керівництвом САП, прокурори якої яка в подальшому підтримують публічне обвинувачення. Новостворені антикорупційні органи зіткнулися з проблемою неможливості забезпечення оперативного розгляду справ після направлення обвинувального акта до територіальних судів загальної юрисдикції, розташованих по всій країні, неможливістю дотримання такими судами високих стандартів правосуддя. Саме тому створення ВАС, який розглядає кримінальні провадження та протоколи про корупцію такого формату, видається необхідним кроком у ефективній боротьбі з корупцією та став останньою складовою антикорупційної стратегії України на ряду з НАБУ, САП та НАЗК [7].

Відповідно до Закону України від 7 червня 2018 р. «Про Вищий антикорупційний суд» [8], цей орган судової влади уповноважений здійснювати правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їхньої діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті.

З точки зору Голови Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу Е. Ткешелашвілі, основним принципом створення антикорупційних судів має бути прозорий і ретельний процес добору суддів із залученням громадськості та представників міжнародних партнерів України. Відсутність спеціалізованого антикорупційного суду зводить нанівець результативність двох спеціалізованих антикорупційних органів – НАБУ та САП. Із

десятків справ, які НАБУ передало до судів з початку 2018 року, вирoki є лише за кількома [8, с. 103].

Д. О. Євтушенко та А. М. Удод глибоко переконані, що діяльність ВАС є недоцільною. Вони обґрунтовують це тим, що «витрачання бюджетних коштів на функціонування вищезазначеного суду, який протягом трьох місяців і двадцяти двох днів свого існування спромігся винести судові рішення лише у чотирьох кримінальних провадженнях [104, с. 382]. При цьому, на думку авторів публікації, саме «цей суд створювався для швидкого, ефективного і законного розгляду корупційних справ. А це означає, що на сьогоднішній день ВАКС не впорався з основним своїм завданням».

Як наголошує Н. А. Коломієць, Вищий антикорупційний суд: здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті. Територіальна юрисдикція (підсудність) Вищого антикорупційного суду поширюється на всю територію України [10, с. 332].

Впродовж терміну діяльності ВАС неодноразово поставало питання про доцільність його існування. Так, у липні позаминулого року 49 народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII зі змінами. Як вказав І. Мишак, «Велика палата Конституційного Суду України 6 жовтня на відкритій частині пленарного засідання у формі усного провадження розглянула зазначену справу. Під час судового засідання суддя-доповідач у справі Володимир Мойсик виклав зміст конституційного подання, проінформувачи про позицію заявників,

які вважають, що оспорюваний Закон не відповідає низці статей Конституції України. Вони наголошують, що відповідно до положень Закону, які визначають статус ВАС, його повноваження, вимоги до суддів ВАС, додаткові гарантії безпеки суддів, Вищий антикорупційний суд не є спеціалізованим судом у розумінні поняття «зовнішня спеціалізація». На їхнє переконання, він створений для вирішення лише окремих категорій справ, що сприяє відсутності чіткості у визначенні підсудності справ Вищому антикорупційному суду та іншим судам. За твердженням авторів конституційного подання, зазначені положення Закону не базуються на принципах поваги до прав і свобод людини і громадянина та не створюють відповідних юрисдикційних механізмів для забезпечення справедливого правосуддя. Крім того, народні депутати зазначають, що вирішальна роль у доборі кандидатів на посади суддів ВАС належить Громадській раді міжнародних експертів, що є зовнішнім впливом на формування суддівського корпусу цього суду та посяганням на суверенітет в управлінні державними справами» [92, с. 7].

Отже, визначивши адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду, слід визнати, що він є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антикорупційна політика в Україні: мультимедійний навч. посіб. Національна академія внутрішніх справ: [сайт]. URL: <http://www.naiad.kiev.ua/books/anticorruption/indexx.htm>.
2. Вищий антикорупційний суд України. Інновації для безстороннього правосуддя. URL: <https://www.u4.no/publications/ukraines-high-anti-corruption-court-ukranian.pdf>.
3. Бедь Н. М. Антикорупційний суд: проблеми створення, ризики, зарубіжний досвід // Україна—Цивілізація. Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники : збірник наукових праць. Ужгород : Видавничий відділ Карпатського ун-ту, 2017. Т. 6. С. 200—209.
4. Мищак І. Діяльність Вищого антикорупційного суду в Україні: чи є приводи для оптимізму? *Конституційний процес в Україні: політико-*

правові аспекти. 2021. № 1(81). С. 3–8.

5. Осадча А. Вищий антикорупційний суд: варто чи ні? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practică/sudova-praktika/vishchiy-antikorupciyniy-gazeta.-sud-varto-chi-ni.html>.

6. Безпланова О. І. Створення Вищого антикорупційного суду в Україні як важливий крок у напрямі здійснення удової реформи в Україні. URL: file:///C:/Users/Yura/AppData/Local/Temp/k5plhdzUCWvk9OBbWM9QleV_3W85Fest.pdf.

7. Муляр Г., Ховпун О. Взаємодія антикорупційних органів України під час кримінальних проваджень. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2019-56-65.pdf.

8. Ткешелашвілі Е. Специфіка функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3 (15). С. 103–107.

9. Свтушенко Д. О., Удод А. М. Щодо доцільності функціонування Вищого антикорупційного суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 380–383.

10. Коломієць Н. А. Проблемні питання створення та функціонування спеціалізованого антикорупційного суду в Україні крізь призму світового досвіду. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 331–334.

11. Вищий антикорупційний суд України. Інновації для безстороннього правосуддя. URL: <https://www.u4.no/publications/ukraines-high-anti-corruption-court-ukranian.pdf>.

С.Я. Рабовська,

ORCID: 0000-0001-6147-5251

*кандидатка юридичних наук, доцентка
(м. Київ, Україна)*

КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ІНСТРУМЕНТАРІЙ НОТАРІУСА ПРИ ВИЯВЛЕННІ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ

Як відомо, нотаріуси здійснюють свої повноваження у сфері безспірної юрисдикції, не вирішуючи жодних спорів, однак, надаючи правовідносинам правової визначеності шляхом засвідчення фактів та прав, що вже існують. Для цього державою нотаріусам надано доступ до багатьох реєстрів, оскільки «левовою» часткою роботи нотаріуса є, на наш погляд, саме синхронізація даних між ними.

Так на сьогодні нотаріуси мають доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Єдиного реєстру спеціальних бланків

нотаріальних документів, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Електронного реєстру апостилів, держателем яких є Міністерство юстиції. Такий доступ надає можливість нотаріусу дізнатися хронологію реєстраційних дій з самого моменту виникнення об'єктів, а також - інформацію щодо суб'єктів, яких стосуються нотаріальні дії. В умовах воєнного стану нотаріуси можуть отримувати доступ до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Крім того, в Україні створено перелік нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна, і нотаріуси, відомості про яких включено у перелік, можуть проводити державну реєстрацію юридичних осіб, ФОП та громадських формувань, державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Посвідчення фактів та прав відбувається на підставі певних офіційних документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії. Відтак подання для вчинення нотаріальної дії підроблених документів має своїм наслідком незаконне посвідчення фактів та прав (так зване «узаконення»).

Крім того, вкрай актуальним на сьогодні є питання відновлення втрачених документів на нерухомість, що посвідчують право власності (договори дарування, договори купівлі-продажу, акти про приватизацію, державні акти на земельні ділянки тощо). Безліч документів втрачено через російську агресію. Тому Державний реєстр речових прав на нерухоме майно є надважливим джерелом інформації як для відновлення правовстановлюючих документів, так і для перевірки їх на вірогідність.

Нами запропоновано наступні способи та прийоми визначення підроблених документів:

1. Уважне ознайомлення з документом на предмет наявності необхідних реквізитів, відсутності виправлень та підтирань, перевірка повноважень органу, що його видав.

Наприклад, рішення суду про встановлення родинних відносин повинно відповідати правилам підсудності, а інформація про наявність відповідної судової справи в умовах воєнного періоду наявна у загальному вигляді на сайті Судової влади України.

2. Перевірка отримання і використання нотаріальних бланків на підставі Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів.

Існує багато технологій по підробці нотаріального документа, проте вони виготовляються на спеціальних бланках, які можна перевірити. Наприклад, договір позики був надрукований на нотаріальному бланку, який за відомостями реєстру був погашений раніше укладення договору за кодом «13» - інші дії, який не можна застосовувати для будь-яких договорів.

3. Перевірка дійсних повноважень нотаріуса.

Існують випадки несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ, коли нотаріус перебуває у відпустці, чи вчинення нотаріальної дії нотаріусом, якого не існує. У другому випадку достатньо перевірити наявність нотаріуса у Єдиному реєстрі нотаріусів. У першому ж випадку перебування нотаріуса державної нотаріальної контори у тривалій відпустці так само відображатиметься у вказаному ЄР.

4. Досконале знання нормативної бази для вчинення нотаріальних дій, постійне підвищення кваліфікації, вміння користуватися цифровими технологіями.

У переважній більшості шахраї не орієнтуються у техніці складання нотаріальних документів, не мають юридичної освіти, не володіють навичками викладання тексту нотаріального документу. Для грамотного оформлення нотаріального документу, крім значної законодавчої бази, треба враховувати, що Міністерство юстиції та його територіальні органи надають численні рекомендації, Нотаріальна палата України постійно висвітлює актуальну проблематику та зміни законодавства, що стосуються цієї сфери. Юридична грамотність та професійна компетентність спонукає нотаріусів бути обізнаними з правильними назвами реєстрів, обсягом нотаріальних дій, що допускаються, вірним зазначенням їх назв. В той же час, шахраї можуть нехтувати такими важливими елементами та правилами вчинення нотаріальних дій як вірна кількість цифр у номері нерухомого майна, розмір поля, ненанесення тексту на QR-код тощо.

За статистикою, найчастіше шахраї підробляють окремі формулювання і дати у вже готовому документі, який видав нотаріус¹. Тому перевірка QR-кодів у перспективі значно ускладнить використання багатьох шахрайських схем.

5. Ретельна перевірка нерухомого майна, права на яке зареєстровані до 2013 року.

В цьому випадку, крім вивчення поданого

правовстановлюючого документа, треба перевіряти реєстрацію в архівах БТІ, оскільки до 2013 року реєстрацією прав на нерухоме майно займались саме ці установи. Крім того, для нотаріуса важливо включати ґносеологічний аспект при дослідженні ознак нерухомих об'єктів, права та обтяження на які підлягають реєстрації.

Так кричущим прикладом можна зазначити відомий скандал навколо Оболонської набережної (елементи якої були ідентифіковані як знахідка), коли у 2018 році українець звернувся з офіційним запитом щодо власності низки гідротехнічних споруд та ділянок. Отримавши формальну відповідь, що майно не перебуває у власності жодної юридичної чи фізичної особи, він узяв їх на «відповідальне зберігання»².

У даному випадку нотаріусу необхідно пізнати сутність знахідки аби зрозуміти, що майнове право на нерухоме майно нерозривно пов'язане з нерухомим майном, яке в силу своїх статичних якостей не може бути загубленим.

В умовах воєнного стану вчинення нотаріальних дій має ряд особливостей. На початку воєнного стану було визначено, що посвідчення довіреностей та заповітів, засвідчення справжності підпису на документах здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів на білих аркушах паперу³.

В даному випадку з метою захисту від шахрайства вся інформація, викладена на папері, наприклад, довіреність, вносились до Єдиного реєстру довіреностей, а особа мала змогу звернутися до нотаріуса для отримання довідки про видачу такої довіреності у випадку відсутності доступу нотаріуса до цього реєстру.

Крім того, нотаріуси мали обов'язок по знищенню спеціальних бланків та печаток у випадку загрози їх несанкціонованого заволодіння. Мали можливість передавати спеціальні бланки іншим нотаріусам навіть поза межами нотаріального округу.

Значного масштабу набула проблема відшкодування пошкодженого/втраченого під час війни майна. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно наповнений лише на 40%, оскільки переважна більшість майнових прав, які були набуті до 2013 року, до Реєстру не внесена⁴. Нині відшкодування вартості майна без наявності інформації у реєстрі неможливе. При цьому, часто під час реєстрації майна, що мала місце до 2013 року, допускалося безліч помилок у персональних даних власників, поштових адресах та

ідентифікаційних даних об'єктів нерухомості тощо. Все вказане покладає на нотаріусів додатковий тягар відповідальності за законність фіксації прав в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Як бачимо, з розвитком цифрових технологій та військових подій в Україні нотаріуси зобов'язані удосконалювати професійні навички, пильність та професійну компетентність навіть в умовах, з одного боку, дестабілізації роботи суб'єктів владних повноважень, а з іншого - зростання попиту на нотаріальні послуги. Нотаріус повинен вміти виявляти ознаки підробленого документу, здійснювати повну перевірку даних документа за допомогою всіх можливих інструментів навіть тоді, коли документ не викликає сумнівів. Компетентність нотаріуса у своїй справі та використання ним всіх можливих інструментів перевірки документів має вплив на загальний показник спроможності держави забезпечити належний рівень законності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел та літератури:

1. Міністерство юстиції України. «Цифровізація нотаріату: перевірити нотаріальний документ з QR-кодом можна у застосунку Дія». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/cifrovizaciya-notariatu-pereviriti-notarialnij-dokument-z-qr-kodom-mozhna-u-zastosunku-diya> (дата звернення: 19.11.2023).
2. У Києві розкрили масштабну схему із землею та дамбами на 4,2 млрд гривень. Новобудови - перевірено експертами | Нерухомі. URL: <https://nerukhomi.ua/ukr/news/u-kievi-rozkrili-masshtabnu-shemu-iz-zemleyu-ta-dambami-na-4-2-mlrd-griven.htm> (дата звернення: 23.11.2023).
3. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164 : станом на 6 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-p/ed20220306#Text> (дата звернення: 23.11.2023).
4. Відновлення документів, що підтверджують право власності на нерухоме майно. Дарницька районна в місті Києві державна адміністрація. URL: <https://darn.kyivcity.gov.ua/news/27329.html> (дата звернення: 24.11.2023).

Н.М. Ратушняк,
старший викладач
О.О. Скотаренко,
здобувач освіти
(м. Хмельницький, Україна)

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ В РАМКАХ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ЄС

У науковій розвідці означено вплив міжнародної співпраці на реалізацію освітніх реформ в Україні, зокрема на формування громадянської компетентності здобувачів освіти. Закцентовано увагу на необхідності посилення цієї складової як важливого фактора інтеграції національної системи освіти в світовий освітній простір та посилення її конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, набувають характеру каталізатора трансформаційних процесів системи освіти. Освіта стає інструментом взаємопроникнення не тільки знань і технологій, але й боротьби за ринок, розв'язання геополітичних завдань. Одним із пріоритетів стратегічного розвитку держави визнано її інтеграцію в Європейське співтовариство [11].

Як зауважує В. Андрущенко «...нинішній етап суспільного прогресу повернувся до інтересів, інтелекту, людського розуму. Визначивши інтелект як стратегічний ресурс розвитку, європейська цивілізація першочергову увагу приділяє освіті й науці» [1]. Європейська освіта відкрита й прозора, налаштована на більш широкі міжнародні контакти й досягла у цьому серйозних успіхів.

Саме тому Україна має узгодити та наблизити свої соціально-економічні інституції до стандартів країн Європейського союзу (далі – ЄС) відповідно до загальноєвропейських вимог, що потребує проведення низки реформ, спрямованих на підвищення рівня освітніх послуг, забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, модернізацію змісту освіти відповідно до потреб сучасного ринку праці, адже освіта є ключовою інвестицією в розвиток людського потенціалу, стратегічним ресурсом поліпшення добробуту громадян, захисту національних інтересів, зміцнення авторитету держави на міжнародній арені. Вагомого значення набуває загальна

середня освіта як основна ланка в освітній системі будь-якої країни та основа для успішного здобуття освіти наступних рівнів й самоосвіти протягом усього життя [11].

Набуття статусу члена ЄС для України є довгостроковою стратегічною метою, для досягнення якої, необхідно відповідати певним вимогам ЄС, а саме:

- стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини, повагу та захист національних меншин;

- функціонуюча ринкова економіка, конкурентоздатна на ринку ЄС;

- здатність брати на себе та ефективно виконувати зобов'язання членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та монетарного союзу тощо [7].

Ці вимоги, зазначені в «Копенгагенських критеріях» [16, ст. 7, пункт III] зумовлюють необхідність впровадження низки заходів для адаптації законодавства України із країнами-членами ЄС. Серед таких вимог – реформування освітнього процесу.

В рамках гармонізації практик української та європейської, зокрема, шкільної освіти, першочерговим завданням постав перехід до компетентнісного навчання, за якого здобувачі освіти не фокусуються на запам'ятовуванні фактів, а набувають компетентностей, умінь і навичок, які допоможуть їм бути успішними, конкурентними та цінними на ринку праці. Адже мета Нової української школи (далі – НУШ) – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

На сьогодні, в галузі початкової та середньої освіти, цю задачу покликана розв'язати НУШ [6], стандарти якої ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006) [12], але не обмежуються лише ними.

Замість запам'ятовування фактів та понять учні набуватимуть компетентностей. Це – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Тобто формується ядро знань, на яке будуть накладатись уміння цими знаннями користуватися, а також цінності та навички, що знадобляться

випускникам у професійному та особистому житті [6].

Пометун О. І. наводить низку трактувань терміну «компетентність» в розрізі питання освіти, найбільш повним з яких, на нашу думку, є визначення компетентності як здатності і готовності індивіда ефективно будувати суб'єктно значущу взаємодію із соціальним оточенням та діяльність на основі отриманих знань і сформованих умінь. Вона передбачає не конкретну обізнаність та інформованість людини, а успішне розв'язання складних проблем, які виникають у відношеннях з іншими людьми, в практичному житті при виконанні соціальних ролей громадянина країни, члена родини, покупця та виборця, при виборі майбутньої професії, при використанні нових сучасних інформаційних технологій тощо. Може розглядатись як певна модель результату освіти, як вирішальна умова та показник успішності людини в житті загалом й у професійній діяльності зокрема [8].

Рекомендацією Європейського Парламенту «Про основні компетентності та навчання протягом усього життя», наголошується на пріоритетності виховання в рамках освіти основних компетентностей, необхідних в дорослому житті та зменшення перешкод у розкритті свого освітнього потенціалу для молодих людей, які через прогалини в освіті через особисті, соціальні, культурні чи економічні умови потребують особливої підтримки [12].

Ключовими компетентностями, закріпленими Рекомендацією Європейського Парламенту є спілкування рідною та іноземними мовами, знання математики та знання у сфері науки і техніки, навички роботи з цифровими носіями, навчання заради здобуття знань, *соціальні та громадянські* навички, ініціативність та практичність [12], а в Концепції «Нова Українська школа» додано до цього переліку екологічну грамотність і здорове життя [6].

Виходячи з дефініції компетентності, громадянська компетентність – це здатність людини реалізовувати свої права і свободи, поважати права і свободи інших громадян, розуміти власну відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки і вибір [8].

На думку Моцак С. І., одним з елементів змісту освіти, який може забезпечити в особистості формування когнітивної складової громадянської компетентності є політологічні знання, а саме відомості про державотворчі процеси, політичне влаштування

суспільства, про механізми функціонування політичної системи та влади в Україні, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему; про особливості взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування та їх відповідальність перед громадянами; про сутність громадянського суспільства; про систему соціального забезпечення і соціального захисту; про ефективні форми взаємодії з представниками владних структур та інших установ [14]. На практиці, ці знання допомагають молодим людям орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, в тому числі, спричинені зовнішньо-політичними чинниками.

Не зважаючи на те, що реформа НУШ не є завершеною, а перебуває на третьому етапі, вже оновлено Державні стандарти початкової [2] та базової середньої освіти [3], в яких визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання на основі компетентнісного підходу.

До ключових компетентностей належать:

- вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння;

- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає вміння;

- математична компетентність, що передбачає здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті;

- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування наукового світогляду;

- інноваційність, що передбачає здатність учня реагувати на зміни та долати труднощі; відкритість до нових ідей; ініціювання змін у класі, закладі освіти, родині, громаді тощо;

- екологічна компетентність;

- інформаційно-комунікаційна компетентність;

- навчання впродовж життя;

- *громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;*

- культурна компетентність;

- підприємливість і фінансова грамотність [2, 3].

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні

вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Саме громадянські та соціальні компетентності передбачають, спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію.

Виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності [3].

Щоб набувати компетентностей, здобувачі освіти навчаються за діяльнісним підходом – тобто частіше щось роблять замість того, щоб просто сидіти за партами і слухати педагога. Концепція НУШ пропонує також впроваджувати інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчать вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін [6].

Так, Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», яка реалізується Європейським центром ім. Вергеланда за підтримки Міністерства закордонних справ Норвегії у співпраці з Міністерством освіти і науки України, Радою Європи, БО «Центр освітніх ініціатив» та Всеукраїнським фондом «Крок за кроком», розробила онлайн-ресурс «Тулбокс» - це збірка практичних

вправ та матеріалів для формування та оцінки громадянських компетентностей на різних предметах у школі та в рамках позаурочної та позашкільної програми [9]. Всі вправи, викладені у Тулбоксі, розроблені або модифіковані вчителями-практиками, контактна інформація яких міститься у кожному доданому матеріалі. Здебільшого, вправи, зорієнтовані на розвиток критичного та аналітичного мислення шляхом структурованого викладення матеріалу, декомпозиції фактів в розрізі певної теми та виявлення взаємозв'язків між ними. Автори сайту заохочують всіх педагогів ділитися своїми розробками з колегами і власноруч додавати матеріали до Тулбоксу, попередньо зареєструвавшись на сторінці.

У сфері вищої та професійно-технічної освіти в партнерстві з ЄС також впроваджуються програми, спрямовані на розвиток, зокрема, громадянських компетентностей студентів, звернімо увагу на деякі з них:

1. «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України» - підвищення ефективності реформи професійно-технічної освіти, покращення якості, привабливості профосвіти та збільшення її відповідності до ринку праці, модернізація інфраструктури та обладнання [15];

2. «Програма розширення контактів між людьми: Дім Європи» - підтримка професійного та творчого обміну між українцями та їхніми колегами в країнах ЄС і Великій Британії в культурному та креативному секторі, освіті та роботі з молоддю [4];

3. Програма міжнародної співпраці Європейського Союзу «Erasmus+» - підтримка освіти, навчання, молоді та спорту і розвиток освітньої мобільності тощо [5].

Можливості, які надають наведені програми та інші ініціативи, що впроваджуються в галузі професійної й вищої освіти за підтримки ЄС, створюють широкий спектр можливостей для формування громадянської компетентності шляхом навчання та обміну досвідом з представниками інших країн, залучення здобувачів освіти до міжнародних або глобальних проєктів і подібне.

Однією зі складових формування громадянської компетентності у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) є залучення здобувачів освіти до студентського самоврядування, адже це можливість отримати досвід створення проєктів, захисту прав і свобод студентів та налагодження міжособистісних зв'язків в комунікації з адміністрацією закладу. Залучення студентів до

самоврядування та громадських організацій, зокрема, відбувалось за ініціативи TEMPUS (до 2014 р.) і Erasmus+ в подальшому.

Хоча реформи в галузі освіти в Україні не є завершеними, проте Генеральний директорат з питань сусідства та переговорів щодо розширення ЄС зауважує низку здобутків України в сфері освіти [7], зокрема:

1. Україна ухвалила низку законів і політик для забезпечення принципів і стандартів освіти відповідно до стандартів ЄС. У цьому контексті згадано реалізацію реформи «Нова українська школа», а також впровадження компоненту громадянської компетентності, яка реалізується на всіх рівнях і для всіх форм освіти (формальна, неформальна та інформальна);

2. Закон «Про освіту» встановлює структуру системи освіти і відводить значну роль Національній рамці кваліфікацій України, навчанню впродовж життя та освіти, що базується на ключових компетентностях;

3. Україна стала членом Консультативної групи Європейської рамки кваліфікацій;

4. У сфері вищої освіти Україна з 2005 року є членом Болонського процесу та ратифікувала Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій тощо [13]. Країна досягла прогресу у виконанні ключових зобов'язань щодо Європейського простору вищої освіти, ефективно долучившись до політики ЄС у сфері вищої освіти та транснаціонального співробітництва тощо.

У звіті Європейської комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі йдеться про те, що Україні необхідно завершити реформу законодавчої бази для реалізації прав національних меншин і прийняти ефективні механізми імплементації - зокрема, повністю врахувати рекомендації Венеційської комісії Ради Європи до Закону «Про освіту» та рекомендації до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [7]. На сьогодні Верховною Радою прийнято за основу та в цілому законопроект 10288-1 про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах [10], а 14 грудня на саміті у Брюсселі Європейська рада підтримала початок переговорів щодо вступу України та Молдови до ЄС.

Підсумовуючи, зауважимо, що Україна нині реалізує низку

проектів в галузі освіти за інформаційної, фінансової підтримки Європейського союзу, які направлені на розвиток всіх сфер освіти, інтеграцію України в Європейський освітній простір. Питання громадянської компетентності в процесі запровадження цих проектів, проведення низки реформ у сфері освіти простежується на всіх етапах, починаючи з початкової школи до професійної та вищої освіти, шляхом формування у здобувачів освіти необхідних навичок для ефективної соціальної взаємодії, залучення молоді до суспільного життя, запровадження поваги до прав людини та розбудови демократичного суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрущенко В. П. Основні характеристики Європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. Вип. 26. 3-15.
2. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р., № 898). URL: <https://cutt.ly/zRNIn6G> (дата звернення: 10.12.2023).
3. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р., №87). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 10.12.2023).
4. Дім Європи. URL: <https://houseofeurope.org.ua> (дата звернення: 11.12.2023).
5. Еразмус+. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/> (дата звернення: 09.12.2023).
6. Концепція «Нова Українська школа». Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
7. Освіта і культура: наскільки Україна готова до вступу в ЄС. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 11.12.2023).
8. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 208 с.
9. Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа». Тулбокс. URL: <https://www.schools-for-democracy.org/onlainsurveys/toolbox> (дата звернення: 10.12.2023).
10. Урядовий портал. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах 10288-1. URL:

<http://surl.li/ohgcs> (дата звернення: 14.12.2023).

11. Ратушняк Н. М. Міжнародна співпраця України як чинник реалізації освітніх реформ у закладах загальної середньої освіти (на прикладі програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа») / Н. Ратушняк, Н. Синюк // Порівняльна професійна педагогіка. 2022. № 12(1). С. 110-117.

12. Рекомендації 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 10.12.2023).

13. Співробітництво у сфері освіти програма ЄС «Еразмус +». URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klyuchovi-tendenciyi-politiki-yes-u-sferi-osviti-ta-kulturi-programa-yes-erazmus> (дата звернення: 10.12.2023).

14. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал, вип.2 / Заг. ред. О. В. Михайличенко. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. 112 с.

15. EU4Skills. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/eu4skills> (дата звернення: 10.12.2023).

16. European council in Copenhagen - 21-22 june 1993- conclusions of the presidency.

URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3 (дата звернення: 10.12.2023).

І.В. Рижук,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)*

МІСЦЕ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ФРАКЦІЙ В ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Важливу роль у формуванні державної політики та управлінні країною загалом відіграють парламенти демократичних країн. Для успішного виконання цих функцій законодавчий орган держави повинен бути ефективним, належним чином організованим. Це забезпечує його готовність до продуктивної роботи, уникнення внутрішніх конфліктів та дотримання норм, які регулюють його діяльність.

Депутатська фракція – це група депутатів парламенту, об'єднаних на основі партійної приналежності. Варто також згадати депутатські групи, окрім депутатських фракцій, оскільки це –

об'єднання парламентарів на позапартійній основі, метою яких є відстоювання власних поглядів та переконань.

На сьогоднішній день у Верховній Раді України існує монобільшість - фракція «Слуга народу» є найбільшою (нараховує 237 народних обранців станом на 28 березня 2023 року). Проте, навіть при такій значній представленості партій у парламенті, існують проблеми, які впливають на ефективність законодавчого органу влади.

Скликання попередніх років, які не були представлені такою численною фракцією, також відзначались подекуди суперечливістю до загальної позиції фракції. Однією з причин, яка може вплинути на цю ситуацію, є відсутність фракційної згоди, що передбачає однотайне голосування. Дослідники звертають особливу увагу на роль лідера фракції, акцентуючи увагу на понятті «дисциплінованості». Дж. Кері наводить різні аргументи, які свідчать про те, що ця дисциплінованість часто залежить від авторитету лідера конкретної фракції або депутатської групи [1].

Дослідники Л. Нуньєс, К. Клоз, О. Іванюк, Л. Франк підкреслюють важливість ідеологічного чинника, який знаходить прояв в тому, що еліти об'єднуються навколо спільної ідеології та цінностей [2].

В дослідженнях цих вчених зрозуміло пояснено, як парламенти функціонують у країнах з демократичним та стабільним політичним режимом. Однак, коли мова йде про функціонування законодавчого органу влади в умовах гібридного режиму, як зазначає Ю. Мацієвський, для українського парламенту характерним є переважання неформальних практик при прийнятті рішень [3].

Це створює труднощі не лише у забезпеченні дисципліни, але й у самому процесі прийняття рішень, після чого основою служать приватні інтереси конкретних представників фракції. Аналізуючи результати голосувань народних депутатів за реформаторські законопроекти, важливо з'ясувати, які чинники мали визначальний вплив на однотайність ухвалення рішень у фракціях та депутатських групах українського парламенту.

В науковій літературі існує дискусія між вченими, яка полягає в тому, яким чином можна визначати консолідованість голосування депутатських фракцій та груп. Наприклад, американський професор державного управління Джон Кері наголошує на значущості ролі лідера у фракції, використовуючи

термін «дисципліна»[1].

Функції такого лідера пов'язані з нав'язуванням певних рішень політичним діячам, а для досягнення цього лідер може використовувати різні стимули, які спонукають підтримувати пріоритетні для нього рішення чи голосування. Дослідники рекомендують звернути увагу не тільки на дисципліну, яку лідер депутатської фракції пропагує, але й на поняття консолідованого голосування, адже саме воно дає змогу оцінити, який відсоток депутатів не підтримує своїх колег по фракції. Л. Епстейн вважає, що консолідованість можлива, коли всі представники фракції керуються спільними інтересами, тобто більшість виступає за спільну позицію фракції.

Однак, в умовах гібридного політичного режиму, де спостерігаються різноманітні неформальні практики, як описує Ю. Мацієвський у своїх дослідженнях, ухвалення рішень відбувається на основі певних приватних інтересів, які можуть мати на меті представники фракцій чи депутатських груп [3].

Зважаючи на те, що єдність може бути визначена спільними інтересами, на неї можуть прямо вплинути індивідуальні інтереси кожного парламентаря, наслідком чого може бути ситуація, коли голосування не є узгодженим. Багато депутатів займають позицію, не підтримувати певні законопроекти або утримуються від голосування.

Факторами, які впливають на це, є інтереси, які мають депутати, а також характер самого законопроекту, як підкреслюють експерти аналітичної платформи VoxUkraine, які заснували проект «ККД народного депутата» [3]. Класифікація законопроектів на реформаторські та антиреформаторські дозволяє визначити, як кожен народний обранець підтримує реформи та проти яких проявляється найбільша непідтримка.

Отже, відповідно до Регламенту парламенту, в якому визначаються досить широкі права фракцій, важливе місце займає право ініціювати розгляд закону (внесення закону).

У правотворчій діяльності роль фракцій є чи найвагомішою, їх зауваження, вимоги та законодавчі пропозиції парламент бере до уваги при ухваленні рішень. Водночас фактично необмежене (індивідуальне) право народних депутатів вносити законопроекти на розгляд парламенту України створює надмірне функціональне навантаження на законодавчий орган (насамперед на структурні підрозділи Апарату Верховної Ради, головні комітети, Комітет з

питань бюджету, Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України, які відповідно до ст. 93 Регламенту надають висновки щодо всіх зареєстрованих законопроектів).

Список використаних джерел та літератури:

1. Carey J. Competing Principals, Political Institutions, and Party Unity in Legislative Voting. *American Journal of Political Science*. 2007. vol.51, № 1. pp. 92-107
2. Frank L., R Wiste. Cohesion in the French National Assembly: 1958-1973. *Legislative Studies Quarterly*. 1986. № 4. pp. 467-490.
3. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). Чернівці: Книга. XXI, 2016. 277 с.

А.В. Сабадаш,
студентка

Науковий керівник: **О.М. Трач,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ ОСОБАМ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

Порядок розгляду справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності за умови, що батьки (усиновлювачі чи піклувальники) або орган опіки та піклування проти такого рішення, здійснюється на підставі глави III розділу IV ЦПК України. Такі положення передбачають розгляд даних справ у порядку окремого провадження і відповідно до вимог ст. 300-304 ЦПК.

Проаналізувавши загалом порядок розгляду справ про надання повної цивільної дієздатності особам, які не досягли повноліття, можна зробити висновок, що процесуальні етапи ініціювання процесу характеризуються загальними рисами, які належать і позовному і окремому провадженню, але важливе місце займають спеціальні норми, які властиві тільки для цієї категорії справ. Тобто, неповнолітні особи, які бажають отримати повну цивільну дієздатність, при відкритті провадження у справі, повинні дотримуватися таких вимог: достатня цивільна процесуальна дієздатність, належність справи до відповідної юрисдикції суду, не порушення визначеної законодавством форми звернення до суду.

Підставою відкриття окремого провадження є подання заяви в письмовій або електронній формі суду з дотриманням правил підсудності та оформлена відповідно до вимог чинного законодавства. [1, с. 299]. Як впливає з положень ч. 1 ст. 301 ЦПК України заява неповнолітньої особи, якій виповнилося 16 років, про надання повної цивільної дієздатності відповідно до правил, визначених цивільним законодавством, за умовою, що батьки (усиновлювачі) чи піклувальники проти, пред'являється до суду за її місцем проживання.

У випадку, якщо неповнолітня особа – громадянин України бажає отримати повну цивільну дієздатність і проживає за кордоном, то підсудність буде залежати від того, яку ухвалу прийме Верховний Суд за попереднім поданням клопотання заявником.

При цьому зміст поданої заяви повинні становити дані про те, що неповнолітня особа офіційно працевлаштована, підтверджуючи це трудовим договором, або стала матір'ю чи батьком дитини відповідно до свідоцтва про народження. Тут відразу є очевидною розбіжність зі ст. 35 ЦК України, яка передбачає можливість надання повної цивільної дієздатності й неповнолітнім, які бажають займатися підприємницькою діяльністю. Крім вищезазначених відомостей, також варто вказати, що письмова згода законних представників відсутня або органом опіки та піклування було відмовлено особі в присвоєння повної цивільної дієздатності. Більше того, дане рішення органу опіки та піклування додається до заяви.

Крім вищезазначених відомостей потрібно ще вказати такі елементи як:

- назва суду першої інстанції, якому надсилається заява;
- правильні відомості про заявника та заінтересованих осіб, їх місце проживання або перебування;
- докази, які підтверджують вимоги заяви;
- підпис заявника [2, с. 188].

Важливо зазначати про такий доказ як письмова відмова батьків або органу опіки та піклування у надаванні повної цивільної дієздатності. Відповідно до судової практики є випадки коли суд відмовляв у відкритті провадження, так як виникли проблеми з доказуванням.

Наприклад, Великобурлуцький районний суд Харківської області по справі №616/234/15-ц постановив ухвалу, якою відмовив неповнолітній особі, якій на той час виповнилося 16 років і вона

перебувала на 30 тижні вагітності, у відкритті провадження через те, що вона не довела факт того, що орган опіки та піклування відмовив їй у наданні повної цивільної дієздатності через відмову батьків. Тобто, такі відомості відіграють надважливу роль при відкритті провадження у справі [3].

Наприклад, Знам'янський міськрайонний суд Кіровоградської області за заявою неповнолітньої особи про надання повної цивільної дієздатності, де заінтересованими особами були батьки та служба у справах дітей виконавчого комітету Знам'янської міської ради Кіровоградської області, постановив ухвалу про залишення заяви без руху. У зв'язку з тим, що заявник не дотрималася визначених законодавством вимог, зокрема вона не додала до заяви докази того, що вона зверталася до органу опіки та піклування з метою вирішення питання щодо надавання повної цивільної дієздатності. Більше того, не були надані докази письмової відмови батьків (матері чи батька) заявника щодо надавання дитині повної цивільної дієздатності.

Крім того, відповідно до ЦПК України, у заяві повинні бути відомості про те, що заявник працює за трудовим договором, проте, докази повідомлення директором ТОВ «Фермаг» відповідних територіальних органів про взяття заявника на роботу за укладеним трудовим договором до початку роботи на підприємстві теж були відсутні. Заявник також не вказала поштовий індекс, адресу місця проживання чи перебування батьків. Такий факт унеможлиблює при відкритті провадження у справі повідомити заінтересованих осіб про дату, час і місце розгляду справи [4].

Предметом доказування виступають обставини, на підставі яких суд може зробити висновок, що особа здатна усвідомлювати свої дії та керувати ними, може самостійно здійснювати свої права та обов'язки, нести відповідальність за правопорушення.

Неповнолітній особі потрібно довести факти шляхом подачі певних доказів. Ось такі докази варто надавати: трудовий договір або трудова книжка, свідоцтво про народження дитини, де неповнолітні записані батьками своїх дітей, документи про освіту, обсяг заробітної плати чи інших виплат, довідка з лікарні про стан здоров'я, рекомендація з місця навчання або роботи, записи про те, що особа не перебуває на обліку в наркологічному чи психіатричному медичному центрі тощо.

Суддя одноособово, без залучення присяжних та без обов'язкової участі адвоката, розглядає дані категорії справ. Суд

розглядає справи по суті за участю заявника, одного чи двох батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Їх участь є зрозумілою, адже від рішення суду залежить їх статус у подальшому житті неповнолітньої особи.

Необхідною є також присутність представника органу опіки та піклування. Вони залучаються до справи за ухвалою суду. Якщо така вимога буде порушена, то винесене рішення підлягає скасуванню.

Відповідно до ЦПК України, якщо відсутній представник органу опіки та піклування, суд повинен відкласти розгляд справи. Така важливість презюмується тим, що міркування та висновки таких осіб можуть вплинути на те, яке саме рішення винесе суд.

Батьки або один із батьків (усиновлювачі), піклувальники чи інші заінтересовані особи мають право подати відзив на заяву, подану заявником, виходячи зі змісту ст. 191 ЦПК України. Окрім відзиву, заінтересовані особи також можуть надіслати письмові та електронні докази, висновки експертів і заяви свідків, які вони вважають необхідними. У свою чергу, заявник на підставі ст. 179 ЦПК України може подати відповідь на відзив, де є можливість викласти пояснення, думки, міркування та аргументи щодо поданого заінтересованою стороною відзиву.

Як вказує, О. В. Бермічева впродовж розгляду справ про надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності, суди звертають увагу насамперед на юридичні факти, які є підставою для надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. Однак, враховуючи визначення цивільної дієздатності фізичної особи, доказуванню підлягають також факти, які свідчать про наявність у неповнолітньої особи достатньої волі, зрілості та усвідомленості для вчинення нею дій, спрямованих на набуття цивільних прав та обов'язків, здатності усвідомлювати наслідки цих дій та здатності самостійно нести відповідальність. [5]

Наприклад, суд за заявою неповнолітньої особи про надання повної цивільної дієздатності за участю заінтересованих осіб прийняв рішення про задоволення заяви. Своє рішення суд ухвалив на підставі зазначених заявником відомостей про те, що вона досягла шістнадцятирічного віку та працює за трудовим договором у ТОВ «ФЕРМАГ». Крім даного факту, заявник додала, що не страждає на психічні розлади та ніколи не зверталася (чи відносно неї інші особи) зі скаргами на свій психічний чи фізичний стан здоров'я до

спеціалізованих медичних закладів і звичайно не перебувала на обліку в психоневрологічному диспансері; здатна нормально усвідомлювати, аналізувати та оцінювати суспільні відносини та явища об'єктивної реальності. Матір заявника обґрунтувала свою позицію так, що трудовий договір між її донькою та ТОВ «ФЕРМАГ» є фіктивний, оскільки останній не сплачує податків та має багато боргів, які стягується в примусовому порядку через виконавчу службу, докази щодо цього відсутні. Тому, вона вважає, що така незаконна підприємницька діяльність негативно вплине на її доньку і як наслідок вона буде сама за все відповідати. Орган опіки та піклування також у своєму висновку пояснив, що надавати повну цивільну дієздатність заявнику є недоцільним.

Попри такі аргументи, суд все ж таки ухвалив рішення про задоволення заяви. Більше того, заявник досягне повноліття через два місяці, саме тому рішення не матиме негативного впливу та є доцільним. Проаналізувавши дане рішення, можна зробити висновок про те, що заявник наполегливо довела, що вона в повній мірі розуміє, що з набуттям повної цивільної дієздатності, вона може самостійно набувати і здійснювати будь-які цивільні права та брати на себе й виконувати будь-які цивільні обов'язки, а також нести відповідальність за їх порушення. А приведені доводи матір'ю та органом опіки та піклування є неправдивими [6].

Надання повної цивільної дієздатності має незворотній характер. Тобто, вона зберігається у неповнолітньої особи навіть при розірванні трудового договору (контракту), що і підтверджується ч. 5 ст. 35 ЦК України. У випадку набуття повної цивільної дієздатності в разі укладення шлюбу, то при його розірванні неповна цивільна дієздатність не повертається такій особі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Д'ячкова Н. А., Кугот Є. С. Емансипація неповнолітніх за цивільним законодавством України. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 297–301.
2. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): монографія. К.: Алерта, 2014. 385 с.
3. Ухвала Великобурульський районний суд Харківської області від 6 квітня 2015 року по справі №616/234/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43673038>
4. Ухвала Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 02 квітня 2019 р. у справі №2-о/389/34/19/. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80903441>
5. Бермічева О. В. Надання неповнолітній особі повної цивільної

дієздатності – відображення реалій життя. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. №6. с. 81–89.

6. Рішення Знам'янського міськрайонного суд Кіровоградської області від 20 липня 2020 р. у справі №2-о/389/34/19/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91081219>

В.І. Самолюк,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЯДЕРНУ ШКОДУ

Наша держава є однією з провідних у світі за виробленням та споживанням ядерної енергії. Так, зокрема, Запорізька атомна електростанція є найбільшою електростанцією в Європі. Крім цього, наразі в ЗМІ та соціальних мережах активно поширюється ідея будівництва нових реакторів на станціях, що працюють. Зумовлена вона підписанням угод про співробітництво з іноземними компаніями. Основною підписаною угодою є домовленість від 21 квітня 2023 року між українським Енергоатомом та американською компанією Holtec International про будівництво в Україні до 20-ти атомних енергоблоків з реакторами SMR-160 [1].

Ядерна енергетика України має на меті стрімкий подальший розвиток. З огляду на це, потрібно подумати про захист природи та людей, у разі настання непоправних наслідків. Адже її неправильне використання може бути надзвичайно шкідливим для життя й здоров'я не тільки працівників галузі енергетики, а й кожного з нас. Не слід забувати й про катастрофу, яка сталася на Чорнобильській АЕС у 1986 році, проте її наслідки можна спостерігати й у наш час. Таким чином, доречним постає питання цивільної відповідальності за ядерну шкоду.

У Цивільному кодексі України, а саме, у статті 1189 зазначено, що особливості відшкодування ядерної шкоди встановлюються законом [2]. Тому зміст цієї норми відсилає нас до інших нормативно-правових актів, що регулюють цивільно-правові відносини використання ядерної енергетики. Зокрема, до законів України, а саме: Закону України від 13.12.2001 року «Про цивільну

відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» і Закону України від 08.02.1995 року «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», а також до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, до якої Україна приєдналась у 1996 році [3, с. 351].

Аналіз вищезазначених нормативно-правових актів дає можливість виділити певні умови відшкодування ядерної шкоди. Серед них:

1. Для виникнення цивільно-правової відповідальності необхідна наявність таких трьох підстав, як: ядерна шкода, ядерний інцидент та причинний зв'язок між ними. При цьому, наявність вини особи, яка завдала ядерної шкоди, не вимагається [4, с. 313]. Відповідно до абз. 23 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» ядерною шкодою визнається втрата життя, будь-які ушкодження, завдані здоров'ю людини, або будь-яка втрата майна, або шкода, заподіяна майну, або будь-яка інша втрата чи шкода, що є результатом небезпечних властивостей ядерного матеріалу на ядерній установці або ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки чи надсилається до неї, крім шкоди, заподіяної самій установці або транспортному засобу, яким здійснювалося перевезення. А, згідно з абз. 21 ч. 1 цієї статті ядерний інцидент означає будь-яку подію або ряд подій одного й того ж походження, що завдають ядерної шкоди [5]. Тому, настання ядерного інциденту вказує на протиправність, що виражається у спричиненні тих чи інших втрат охоронюваним на законодавчому рівні особистим немайновим та майновим благам потерпілому, з приводу відшкодування яких виникає недоговірне зобов'язання.

2. Суб'єктом відповідальності за ядерну шкоду є оператор ядерної установки (експлуатуюча організація). Оператором (експлуатуючою організацією) є призначена державою юридична особа, яка здійснює діяльність, пов'язану з вибором майданчика, проєктуванням, будівництвом, введенням в експлуатацію, експлуатацією, зняттям з експлуатації ядерної установки або вибором майданчика, проєктуванням, будівництвом, експлуатацією, закриттям сховища для захоронення радіоактивних відходів, забезпечує ядерну та радіаційну безпеку і несе відповідальність за ядерну шкоду [6, с. 265]. Слід зауважити, що зараз єдиним оператором всіх АЕС в Україні є ДП «НАЕК “Енергоатом”».

3. Відповідальність оператора за ядерну шкоду є абсолютною. Це

означає, що вона настає незалежно від встановлення його вини. Жодна особа, крім оператора, не несе відповідальності за ядерну шкоду, за винятком випадків, передбачених Законом (ст. 72 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»).

4. Грошова компенсація є єдиною формою відшкодування ядерної шкоди (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» [7]).

5. Фінансове забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду здійснюється оператором такими способами, як: страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту й отримання інших видів фінансового забезпечення, передбачених законами України. У частині, не покритій іншими видами фінансового забезпечення, страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, є обов'язковим. Оператору ядерної установки Кабінетом Міністрів України може бути надана державна гарантія фінансового забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду. Також потрібно звернути увагу на те, що майнові інтереси оператора, пов'язані з необхідністю відшкодування такої шкоди є об'єктом обов'язкового страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки [8, с. 346].

6. Цивільна відповідальність за ядерну шкоду має певні межі, що визначені в ст. 6 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення». Так, відповідальність оператора за ядерну шкоду обмежується сумою, еквівалентною 150 мільйонам (для дослідницьких реакторів еквівалентною 5 мільйонам) Спеціальних прав запозичення у національній валюті за кожний ядерний інцидент. У той час, як за заподіяння смерті оператор обмежується сумою, що дорівнює 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлених на момент винесення судового рішення (укладення договору про відшкодування ядерної шкоди), за кожного померлого, а перед кожним потерпілим за шкоду, заподіяну здоров'ю, він обмежується сумою, що дорівнює 5000 н.м.д.г., встановлених на момент винесення судового рішення (укладення договору про відшкодування ядерної шкоди), але не більше розміру фактично заподіяної шкоди. Також перед особою за шкоду, заподіяну її майну, він повинен заплатити суму, подібну тій, що й перед кожним потерпілим за шкоду, заподіяну здоров'ю (5000 н.м.д.г.).

7. Ядерна шкода, завдана діями кількох операторів, відшкодовується за частковим принципом. Тільки в разі неможливості визначення частки відшкодування кожного оператора, вони несуть солідарну відповідальність [6, с. 265].

8. Питання про відповідальність за шкоду, що сталася внаслідок Чорнобильської катастрофи та про захист громадян, які постраждали від неї визначено в окремих нормативно-правових актах, а саме: Законі України від 28 лютого 1991 року «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», постанові Кабінету Міністрів України від 12 липня 2005 року № 562 «Про щорічну допомогу на оздоровлення громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та постанові Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 року № 1164 «Про фінансове забезпечення цивільної відповідальності за ядерну шкоду державним спеціалізованим підприємством “Чорнобильська АЕС”».

9. Ще однією особливістю може бути те, що держава бере участь у відшкодуванні ядерної шкоди. Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України від 13 грудня 2001 року № 2893-III, вона надає кошти для відшкодування ядерної шкоди, якщо виконавчий документ про відшкодування ядерної шкоди було повернуто стягувачеві у разі відсутності у боржника майна, на яке може бути звернене стягнення у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження».

10. Також держава, згідно з ч. 3 ст. 77 Закону від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР має право регресу до оператора, який не забезпечив відшкодування ядерної шкоди у розмірі обмеженої суми, яка еквівалентна 50 мільйонам Спеціальних прав запозичення за кожний ядерний інцидент. Щодо права регресу оператора, то в нього воно виникає у разі, якщо це право передбачено письмовою угодою (контрактом) або якщо в результаті дії (бездіяльності) фізичної особи стався ядерний інцидент, тоді право зворотної вимоги виникне проти фізичної особи, яка діяла (не діяла) з наміром заподіяти шкоду (ст. 79 цього Закону).

11. Для притягнення особи до відповідальності за завдану ядерну шкоду застосовуються спеціальні строки позовної давності. Право на подання позову про відшкодування ядерної шкоди, заподіяної життю і здоров'ю особи, не обмежується строком давності. Право на подання позову про відшкодування ядерної шкоди, заподіяної майну

або навколишньому природному середовищу, діє протягом десяти років з дня завдання шкоди [6, с. 265].

12. Разом із відшкодуванням ядерної шкоди може постати питання щодо відшкодування моральної шкоди. Адже, згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення», до відносин, не врегульованих цим Законом, застосовуються норми цивільного, ядерного, цивільно-процесуального та іншого законодавства України. Таким чином, хоча в спеціальних нормативно-правових актах, які регулюють відшкодування ядерної шкоди, не вказується про моральну шкоду, однак правові перешкоди для відшкодування моральної шкоди як складової ядерної шкоди відсутні. Також можна стверджувати про високу ймовірність моральної шкоди при ядерній катастрофі. Тому, що при ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС радіаційні захворювання у людей були широко розповсюджені й практично невиліковні.

До того ж ядерна шкода може бути відшкодована на підставі договору або рішення суду (ст. 5 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення»). Стосовно першого випадку, угода укладається між оператором та потерпілим за участю страховика (іншого фінансового гаранта). Такий договір повинен відповідати законодавчим вимогам, бути нотаріально посвідченим (якщо однією зі сторін договору є фізична особа), не порушувати прав потерпілих та інших осіб, бути зареєстрованим у встановленому КМУ порядку. Така угода є правом потерпілої особи на відшкодування ядерної шкоди.

Якщо сторони не можуть вирішити спір про відшкодування шкоди на підставі договору, то потерпіла особа може звернутися з позовом до суду. Для встановлення факту ядерного інциденту, факту заподіяння ядерної шкоди та причинного зв'язку між ними обов'язково проводиться судова експертиза.

Прикладом вирішення спору в судовому порядку може бути постанова Верховного Суду України, що діяв у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.10.2019 р. у справі № 757/24468/16-ц про відшкодування ядерної шкоди. Так, позивач, посилаючись на положення Віденської Конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, просив суд зобов'язати Державну казначейську службу України списати з рахунків Міністерства фінансів України суму ядерної шкоди, яка завдана його

здоров'ю. Суди встановили, що позивач брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС з 09 по 16 травня 1986 року та є учасником ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС 1 категорії. Також згідно з експертним висновком у нього наявне захворювання, що пов'язане з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, внаслідок чого він отримав 2 групу інвалідності. Однак суд відмовив у задоволенні касаційної скарги з огляду на таке. Спеціальним законом є Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», яким визначені та закріплені основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їхнього життя і здоров'я, створення єдиного порядку визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення, і який з 6 червня 1996 року містить повне визнання державою відповідальності за шкоду здоров'ю, втрату працездатності, завдану особам постраждалим від Чорнобильської катастрофи та зобов'язання держави відшкодувати цю шкоду в повному обсязі. Формою відшкодування ядерної шкоди, отриманої внаслідок Чорнобильської катастрофи, є призначення та виплата громадянам, віднесеним до категорії осіб, які постраждали внаслідок цієї катастрофи, і визнаним інвалідами, державної пенсії та додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Тому суди дійшли обґрунтованого висновку, що позовна заява будь-яких доводів щодо неотримання позивачем з вини відповідачів будь-яких відшкодувань, виплат, компенсацій та/чи гарантій, передбачених Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», не містить. Стосовно доводів касаційної скарги, що судами безпідставно не застосовано до спірних правовідносин норм Конвенції та Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» є необґрунтованими. Верховний Суд так вважає через те, що з набранням чинності Закону України від 13 грудня 2001 року «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» правовий механізм відшкодування ядерної шкоди в Україні відповідає положенням Віденської конвенції (1963 року), а в статті 90 Закону України «Про використання ядерної енергії та

радіаційну безпеку» вказано, що всі вимоги Закону застосовуються щодо будь-якого ядерного інциденту, що може статися на території України, після набрання цим Законом чинності, тобто після 1995 року [9].

Ще однією особливістю відповідальності за ядерну шкоду є її виникнення на ядерній установці, внаслідок ядерного інциденту чи під час перевезення ядерного матеріалу на ядерну установку оператора після прийняття ним від оператора іншої ядерної установки відповідальності за цей матеріал або під час його перевезення з ядерної установки оператора і відповідальність за який не була прийнята іншим оператором згідно з письмовою угодою (ч. 1 ст. 73 Закону України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР). При цьому, у будь-якому випадку, розмір відшкодування шкоди обмежується. Зокрема, відповідно до положень ст. 318 Кодексу торговельного мореплавства України відповідальність оператора ядерного судна за ядерну шкоду, заподіяну внаслідок одного ядерного інциденту з цим судном, обмежується сумою 99,75 мільйона розрахункових одиниць, включаючи судові витрати [10].

Варто зазначити й про підстави звільнення оператора від відповідальності. Звільнення від відповідальності настає у таких випадках:

1. Якщо ядерна шкода заподіяна ядерним інцидентом, що виник безпосередньо як наслідок стихійного лиха виняткового характеру, збройного конфлікту, воєнних дій, громадянської війни або повстання (ч. 2 ст. 73 Закону «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»).
2. Якщо оператор доведе, що ядерна шкода виникла повністю або частково внаслідок грубої недбалості особи, якій заподіяна шкода, або внаслідок дії чи бездіяльності такої особи з наміром заподіяти шкоду, оператор за рішенням суду може звільнитися повністю або частково від обов'язку відшкодування шкоди, заподіяної такій особі (ч. 5 ст. 73 цього Закону).
3. У разі закінчення спеціальних строків пред'явлення вимоги для відшкодування ядерної шкоди. Для відшкодування ядерної шкоди, заподіяної майну або навколишньому природному середовищу строк становить 10 років з дня заподіяння шкоди. Для відшкодування шкоди, внаслідок ядерного інциденту, пов'язаного з ядерним матеріалом, який під час цього інциденту був викрадений, загублений, викинутий чи залишений без догляду строк

відраховується з дня цього інциденту, але не повинен перевищувати 20 років з дня крадіжки, втрати, викидання чи залишення без догляду. Однак право на відшкодування ядерної шкоди у цих випадках втрачає силу, якщо позов не подано протягом 3 років від дня, коли особа, якій завдано ядерної шкоди, знала або мала знати про таку шкоду і про оператора, який є відповідальним за цю шкоду, за умови, що встановлені періоди не будуть перевищені (ст. 76 цього Закону).

4. За рішенням суду.

Завершуючи розгляд цього питання слід звернути увагу на те, що ядерна шкода є дуже небезпечною й спричиняє непоправні наслідки. Таким чином, цивільно-правова відповідальність за ядерну шкоду є формою юридичної відповідальності, яка виникає в операторів ядерних установок за заподіяння ядерної шкоди, що сталася внаслідок ядерного інциденту та виражається в обмеженій грошовій компенсації потерпілим від такої шкоди особам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Офіційний сайт ДП «НАЕК «Енергоатом»» | Новини. URL: <https://www.energoatom.com.ua/o-2104233.html> (дата звернення: 12.12.2023).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Цивільне право. Особлива частина: навч. посіб. / О. Є. Аврамова, Е. В. Вакулович, А. С. Горбенко та ін.; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя, О. Є. Кухарева. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 420 с.
4. Цивільне право України: навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука. К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. 448 с.
5. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 12. Ст. 81.
6. Кононець О. М., Шевчук З. Ю. Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної ядерної небезпеки. *Закарпатські правові читання*. Том 1. 2017. С. 264-266.
7. Закон України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення» від 13.12.2001 р. № 2893-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 96.
8. М. В. Парасюк, В. М. Парасюк, Н. М. Грабар. Цивільне право (Особлива частина) (У схемах та таблицях): навч. посіб. Львів: НУЛП. Растр-7. 2021. 467 с.
9. Постанова Верховного Суду України у справі № 757/24468/16-ц про відшкодування ядерної шкоди. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85135498> (дата звернення: 12.12.2023).

10. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.

К.В. Самолюк,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПАДКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Спадкове право є одним із важливих та актуальних для дослідження інститутів цивільного права України, яке являє собою відповідно до ст. 1216 ЦК [1] сукупність правових норм, що регулюють перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, що померла (спадкодавця), до однієї або кількох осіб (спадкоємців). Ця галузь є однією з найдавніших галузей права, яка ґрунтується на загальнолюдських морально-етичних принципах. Воно регулює відносини, що виникають у зв'язку зі смертю особи, і спрямоване на захист прав та інтересів спадкоємців.

Упродовж століть спадкове право мало відносно стабільний характер. Однак останнім часом у ньому спостерігаються деякі зміни, які зумовлені соціально-економічними та культурними трансформаціями суспільства. Ці зміни відображають загальні тенденції розвитку сучасного цивільного права, які проявляються також у спадковому праві інших країн.

Метою дослідження є аналіз положень Цивільного кодексу Німеччини та України, а також визначення спільних та відмінних рис цивільного законодавства України та Німеччини. Також дослідження спадкового права України та Німеччини спрямоване на пошук шляхів гармонізації законодавства цих країн. Це може бути актуально в контексті євроінтеграції України, оскільки передбачається, що національне законодавство України має відповідати стандартам ЄС.

Актуальністю цього дослідження є те, що тема спадкування була затребуваною в усі часи, адже особи передають у спадок не лише загальноприйняті цінності, такі як: рухоме та нерухоме майно,

гроші та інші речі, але й певні права та обов'язки померлої особи. Цю тему досліджували значна кількість вчених, а саме: І. Жилінкова, В. Васильченко, М. Дякович, Є. Харитонов, Я. Шевченко, М. Брагінський, Н. Фомічова та інші.

Основним джерелом регулювання спадкового права Німеччини, є Цивільний кодекс (Bürgerliches Gesetzbuch), а саме п'ята книга. Відповідно до ч. 1 ст. 1218 Цивільного кодексу України [1] до спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Відповідно до § 1922 Німецького цивільного уложення [2] спадщина включає в себе всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент його смерті, за винятком тих, які не можуть бути предметом спадкування.

Аналізуючи спадкові відносини країн, можна зробити висновок, що як в Україні так і в Німеччині передбачено два види спадкування, а саме за заповітом та за законом, але і є свої особливості. Законодавець відповідно до ч. 1 ст. 1265 ЦКУ [1] зазначає, що у п'яту чергу на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня спорідненості включно, у свою чергу законодавство Німеччини кількість парантел не обмежує, тому спадкоємцями за законом можуть бути далекі родичі. Так, у ФРН існує система «парантел»- черг кровних родичів. Відповідно до § 1923-1929 BGB [2]:

- перша парантела- це низхідні родичі,
- друга парантела- батьки спадкодавця та їх низхідні родичі,
- третя парантела- дід та баба та їх низхідні родичі,
- четверта парантела- прадід та прабаба та їх низхідні родичі,
- п'ята парантела- більш далекі предки померлого та їхні нащадки.

Існує наступна тенденція, в силу розвитку історичних особливостей при спадкуванні за законом фундаментальне значення має кровне споріднення при спадкуванні пріоритет надається саме кровним родичам. Отже, при спадкуванні пріоритет надається кровним родичам. У свою чергу шлюб постає вторинним елементом, і права іншого з подружжя підтримуються не на належному рівні та отримання спадщини іншою особою з подружжя є важкою задачею, а особи, які перебували зі спадкодавцем у цивільному шлюбі, то, у більшості випадків, спадкування взагалі є неможливим [3 с. 187].

Також варто зазначити, щодо порядку та форми укладення заповіту. Тестаментоздатність у більшості країн континентальної

Європи настає з 18 років проте у Німеччині заповіт може скласти особа, яка досягла шістнадцятиріччя. Недійсним буде заповіт укладений особою, яка внаслідок душевної хвороби не в змозі зрозуміти та оцінити значення розпоряджень, які в ньому містяться. [4]. Заповіт відповідно до § 2232 та §2247 існує у двох формах [2]:

- Який складений власноруч, де зазначається час (число, місяць та рік) та місце складення заповіту та підписується особисто спадкодавцем.
- У формі публічного акту, заповіт складається шляхом оголошення заповідачем нотаріусу своєї останньої волі або вручення нотаріусу документа із зазначенням того, що в цьому документі міститься його остання воля.

Законодавство України визначає, що тестаментоздатність відповідно до статті 1234 Цивільного кодексу України [1] зазначене право має особа лише з повною цивільною дієздатністю та не може здійснюватися через представника. Тестаментоздатністю наділяються лише фізичні особи, вона буває активно та пасивною. У свою чергу активна має дві основні ознаки, а саме вік та стан психічного здоров'я, тобто заповідач на момент вчинення заповіту має усвідомлювати свої дії та керувати ними. Пасивна ж визначає здатність бути спадкоємцем як за заповітом, так і за законом. Зміст активної тестаментоздатності полягає у праві складати заповіт, а пасивна визначає суб'єктивне право на спадкування [5, ст. 30].

Щодо вимог, то заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення та має бути особисто підписаний заповідачем. Заповіт це правочин і є безпосередньо пов'язаний з особою заповідача та повинен здійснюватись ним особисто. Вчинення заповіту через представника не допускається. [6].

Розглянемо укладення та оформлення секретних заповітів. Німецьке законодавство допускає оформлення таємного заповіту, який складається заповідачем і передається нотаріусу на збереження у запечатаному вигляді в присутності свідків. Зміст заповіту визначає майно, що успадковується, та коло осіб, які мають права на майно, зазначене в заповіті [7, с. 116].

Щодо законодавства України, то створення інституту секретного заповіту полягає у тому, щоб максимально захистити таємницю заповіту. Відповідно до ч. 1 ст. 1249 ЦКУ [1], секретним є заповіт, що посвідчується нотаріусом без ознайомлення зі змістом. У

чому ж полягає особливість? Цей заповіт приймає нотаріус на зберігання без складання опису та в присутності заповідача ставить посвідчувальний підпис, скріплює печаткою і поміщає його в інший конверт. Оскільки нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом. Нотаріус повинен роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало суперечок після відкриття спадщини [8].

Схожим є і підхід до можливості складання заповіту кількома особами (спільного заповіту). Нагадаємо, що відповідно до законодавства України можливе складання такого спільного заповіту, як заповіт подружжя відповідно до ч. 1 ст. 1243 ЦК України [1], подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності. Законодавство Німеччини пропонує саме таку можливість.

Спільний заповіт подружжя є гнучким інструментом, який дозволяє подружжю самостійно визначити порядок спадкування свого майна, який максимально буде відповідати конкретній життєвій ситуації та їх побажанням. Німецьке законодавство не обмежує подружжя в можливості визначати умови та обмеження щодо спадкування їхнього майна за спільним заповітом. Закон Німеччини дозволяє подружжю змінити або скасувати їхній спільний заповіт у будь-який час, поки вони обидва живі. Після смерті одного з подружжя другий не може змінити або скасувати їхній спільний заповіт. Це значною мірою обмежує свободу щодо зміни чи скасування заповіту та розпорядження майном [9].

У спадкуванні в Україні та ФРН є різниця в тому, хто має право на обов'язкову частку. В Україні відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК України [1] це малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки. Як і в українському законодавстві, § 2303 BGB гарантує певної категорії спадкоємців право на обов'язкову частку в спадковому майні, якщо заповітом вони виключені з-поміж спадкоємців у цю категорію входять: батьки спадкодавця та вдова або вдівець. Розмір обов'язкової частки в обох країнах однаковий: половина тієї, яка належала б кожній із вищезазначених осіб у разі спадкування за законом.

Звертаємо увагу на те що, спадкове право європейських країн значною мірою відрізняється. Тому в Європі діють нові правила

спадкування, які мають перевагу перед національним законодавством, ці положення визначені у Регламенті ЄС № 650/2012 від 04.07. 2012 , згідно з яким під час розгляду справи про спадщину повинні застосовуватись закони країни, де проживав та помер на момент своєї смерті [10]. Також варто звернути увагу на положення ЗУ «Про міжнародне приватне право», десятий розділ якого присвячений колізійним нормам щодо спадкування. Відповідно до статті 70 цього Закону спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Вибір права спадкодавцем буде недійсним, якщо після складання заповіту його громадянство змінилося. Щодо спадкування нерухомого майна, то воно буде регулюватись правом держави, на території якого знаходиться це майно, але якщо майно підлягає державній реєстрації в Україні-правом України.

Здійснивши детальний аналіз норм Цивільного кодексу України та Німеччини, можна сказати, що існують значні розбіжності, які українське законодавство може запозичити у практичній діяльності, адже гармонізація національного законодавства є актуальною та має особливе значення, бо це створює не лише правову базу для майбутнього вступу до ЄС, а й допомагає створити підґрунтя для правової реформи в Україні, розбудовує основні засади функціонування громадянського суспільства відповідно до європейських стандартів та сприяє розширенню обізнаності стосовно законодавства окремих країн при вирішенні спадкових прав є необхідною передумовою забезпечення спадкових прав громадян.

Підсумовуючи, можна сказати, що спадкове законодавство України та ФРН має як спільні риси, так і відмінності. Ця порівняльна характеристика дозволяє чітко уявити, які правові норми діють у кожній з цих країн. Виділимо спільні та відмінні риси:

- Першою відмінністю від українського законодавства, яке передбачає укладання заповіту виключно у письмовій формі з наступним нотаріальним засвідченням, є можливість укладання передбаченого законодавством деяких країн ологріфічного заповіту. Так, можливість укладання ологріфічного (власноручного) заповіту, який являє собою заповіт, повністю написаний заповідачем та ним підписаний, передбачена законодавством Німеччини.

- Другою відмінністю є положення, які стосуються спадкування за законом. Відповідно до законодавства Німеччини кількість парантел не обмежується, тому спадкоємцями за законом можуть бути далекі родичі. У свою чергу ЦК України зазначає, що у п'яту чергу на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня спорідненості включно.
- Третьою відмінністю є встановлення обмеження віку, у Німеччині заповіт має право складати особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, в Україні тестаментоздатність виникає з досягненням особою вісімнадцятиріччя.
- Четвертою відмінністю є право на обов'язкову частку, а саме різниця у суб'єктах, але спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку, у разі спадкування за заповітом одержують половину того, що їм належало б за законом. Це правило однаково діє в обох країнах.

Щодо спільних рис:

- Регулювання секретного заповіту в країнах.
- Схожим є і підхід до можливості складання заповіту кількома особами (спільного заповіту).
- В Україні та в Німеччині передбачено два види спадкування, а саме за заповітом та за законом.

Також було проаналізовано, особливості спадкування, якщо заповідач є громадянином України, але проживав або помер на території Німеччині. Отже якщо громадянин України постійно проживав на території Німеччини або помер на цій території, то будуть застосовуватись положення Німецького законодавства. Винятком є коли заповідач ще до смерті обмовив у заповіті необхідність застосування законодавства тієї країни, громадянином якої він був.

Відповідно до ЗУ «Про міжнародне приватне право», спадкування за заповітом регулюється правом держави, в якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання заповіту або в момент смерті. Форма заповіту також визначається правом цієї держави. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіц. сайт Верхов. Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Цивільний кодекс Німеччини URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p8231
3. Приходько В. П. Римське право : навчальний посібник для студентів юридичних факультетів економічних вузів / В. П. Приходько – Суми: ПоліГраф, 2008. 196 с.
4. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: навч. пос. Київ, 2004. 186 с.
5. Фомічова Н. В. Тестаментоздатність за часів Риму та сучасним цивільним законодавством / Н. В. Фомічова// Від римського приватного права до права Європи: матеріали 15-ої наук-практ. конф. (м. Одеса, 2017 р.). За заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова- Одеса: Фенікс, 2017. С. 28-30.
6. Бондарчук Н. О. Посвідчення заповітів. Міністерство юстиції URL: https://minjust.gov.ua/m/str_30749
7. Денисяк Н. М. Вчинення нотаріальних дій нотаріусом щодо спадкування за заповітом у деяких зарубіжних країнах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Ст. 115-117 URL: http://lsej.org.ua/2_2020/31.pdf
8. Особливості посвідчення нотаріусом секретних заповітів. *Міністерство юстиції* URL: <https://minjust.gov.ua/m/osoblivosti-posvidchennya-notariusom-sekretnih-zapovitiv>
9. Дякович М. М. Заповіт подружжя: правове регулювання та аналіз судової практики. *Юридичний радник*. № 1(55). 2011. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b7-d0-b0-d0-bf-d0-be-d0-b2-d1-96-d1-82-d0-bf-d0-be-d0-b4-d1-80-d1-83-d0-b6-d0-b6-d1-8f-d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2-d0-be-d0-b2-d0-b5-d1-80-d0-b5-d0-b3-d1-83-d0-bb-d1-8e-d0-b2-d0-b0-d0-bd-d0-bd/>
10. Регламент ЄС № 650/2012 від 04.07.2012 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R0650>
11. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV // Офіц. сайт Верхов. Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/conv#n293>.

А.М. Сергієнко,
студентка бакалаврату
О.В. Шевченко,
кандидат юридичних наук
(м. Київ, Україна)

ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність теми зумовлена кількома факторами: у сучасному світі роль права в суспільстві має тенденцію до посилення; право стикається з новими викликами, такими як глобалізація, війна, технологічний розвиток, зростання рівня злочинності. Дослідження теми дозволяє: розібратися в основних принципах і гарантіях законності, які є основою правової держави; оцінити стан законності в Україні та виклики, що стоять перед нею; оцінити запропоновані шляхи подолання проблеми. Тому ця тема є актуальною та важливою для вивчення.

Проблематика законності не залишалась поза увагою вчених, роздуми на цю тему розглядалися у працях: П. Демчука, П. Рабіновича, Н. Оніщенко, С. Бондарчука, М. Хауствої, В. Бігуна, Л. Васечко, Д. Шебаніц та інших.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю, і держава зобов'язана їх гарантувати та захищати. Саме цим обумовлюється принцип верховенства права, що вимагає від усіх суспільних відносин законслухняності та дотримання прав і свобод людини. Верховенство закону гарантує соціальну стабільність, порядок і справедливість, сприяє розвитку демократії, громадянського суспільства та економіки.

Згідно чинного законодавства в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Віддзеркаленням принципу верховенства закону, який знайшов свої корені в Стародавньому Римі з ідеєю "Lex Rex", є фундаментальне утвердження, що закон є вищим за будь-які інші норми, надаючи гарантії прав громадян та запобігаючи зловживанню владою. На думку П. Рабіновича законність - це режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права [2, с. 104]. П. Демчук зазначає - принцип законності визначається в окремих положеннях Кримінального кодексу України

контекстуально [3, с. 130].

Важливим принципом є презумпція невинуватості, згідно з якою кожна людина вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено в суді. Презумпція невинуватості, що походить від філософії Просвітництва, стала невід’ємною частиною судової системи, забезпечуючи правосуддя та враховуючи особисту гідність кожної людини.

Іншим важливим елементом законності є принцип гласності, адже закон має бути публічним, а процес прийняття рішень – прозорим і відкритим. С. Бондарчук зауважує, право на гласність та відкритість судового процесу тісно переплітається з правом на свободу вираження поглядів і переконань, гарантованого 34 статтею Конституції України. Громадськість, користуючись правом на доступ до правосуддя, має вільно виражати свої погляди відносно дій судів, здійснюючи при цьому суспільний контроль за належним здійсненням правосуддя [4, с. 7].

Гарантії законності включають незалежну судову систему, яка розглядає спори і захищає права громадян. Легітимність доповнюється гарантіями прав і свобод, включно з недоторканністю особистості та приватного життя, з особливим акцентом на цифрову безпеку. Однією з головних гарантій легітимності є наявність незалежної судової системи. Суд виступає як орган вирішення конфліктів, розгляду справ і захисту прав громадян. У багатьох країнах судова система поділяється на цивільну та кримінальну гілки. На думку Н. Оніщенко, законність гарантується системою соціальних і політико-правових факторів, до яких входять: забезпечення стабільності конституційних гарантій прав людини і засадничих свобод; проведення реформування судової системи і кримінальних юстицій; удосконалення правових норм, пов’язаних із безоплатною правовою допомогою [5, с. 15].

Гарантії прав та свобод забезпечують, що держава не може довільно обмежувати права громадян і повинна дотримуватися принципу обмеженості правових норм. Закон повинен захищати цілісність і приватне життя людей. Втручання в приватне життя має бути розумним і обмеженим. Це означає, що держави повинні забезпечити захист персональних даних і запобігати необґрунтованому втручанням в приватне життя своїх громадян. У епоху цифрових технологій закони, які забезпечують кібербезпеку та захист даних, ще важливіші. Прикладом є Загальний регламент

захисту даних (GDPR) Європейського Союзу, який встановлює стандарти захисту персональних даних громадян.

Ми вважаємо, що сьогодні головними викликами законності є зростання рівня злочинності, глобалізація, розвиток технологій, питання та проблеми рівності в суспільстві, захист прав людини в умовах збройної агресії. В. Бігун зазначає, що питання рівності є предметом багатьох наукових та політичних дискусій і може бути розглянуто з різних сторін, найбільш важливими аспектами є: рівність перед законом, гендерна рівність, відносна рівність матеріальних благ [6, с. 14]. Васеченко вважає доречним виокремлення чотирьох основних груп обмежень прав людини, що пов'язані із глобалізаційними процесами: 1 група - обмеження, що мають національний та етнічний характер; 2 група - обмеження, що виникають у зв'язку із забезпеченням прав усього людства, а також із прагненням держав до стійкого розвитку; 3 група - обмеження, пов'язані із економічною та фінансовою нерівністю; 4 група - обмеження, що виникають у результаті впливу транснаціональних корпорацій [7, с. 5].

Шебаніц Д.М. відносить до переліку новітніх людських прав: евтаназію, зміну статі, трансплантацію органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, вільну від дітей сім'ю, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, використання віртуальної реальності, доступ до Інтернету [8, с. 59].

Закон передбачає, що під час воєнного стану можуть бути обмежені такі права і свободи людини, як: право на свободу пересування; право на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій; право на свободу підприємницької діяльності; право на житло; право на освіту; право на працю. Однак, не можуть бути обмежені такі права та свободи людини: право на життя; право на недоторканність і безпеку особи; право на свободу та особисту недоторканність; право на захист від катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право на справедливий суд; право на свободу думки, слова, друку, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу совісті та віросповідання; право на свободу творчості та культурної діяльності; право на свободу об'єднань; право на соціальний захист.

Важливо зазначити, що обмеження прав і свобод людини в

умовах воєнного стану мають бути співмірними і не повинні призводити до їх остаточного позбавлення. Крім того, будь-які обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану мають запроваджуватися виключно на підставі закону.

Захист прав і свобод людини в умовах воєнного стану покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Зокрема, вони зобов'язані вживати заходів щодо запобігання порушенням прав, забезпечувати доступ громадян до правосуддя, надавати гуманітарну допомогу постраждалим від воєнних дій.

Однією з цілей окупантів є знищення української культури та громадської ідентичності, тому Уряд України ухвалив рішення, яке дозволяє мистецьким та культурним установам відновити роботу в умовах війни. Як справедливо відзначив міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко, «діячі мистецтв готові працювати нон-стоп, аби полегшити страждання людей від пережитих жакіть війни, подарувати позитивні емоції дорослим та дітям, а також відродити надію та віру в краще майбутнє. Культура - це м'яка сила. Вона здатна повернути українців до нормального життя в новій воєнній реальності». Українська культура і мистецтво - це імідж країни у світі. Тому дуже добре, що Міністерство культури та інформаційної політики України спільно з Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти та партнерами запускають проєкт “Ukraine Now and Forever”, основною метою якого є спрямування уваги світу до української культури і мистецтва та подальша консолідація міжнародної спільноти у спротиві російській агресії. Проєкт передбачатиме реалізацію двох стратегічних завдань: заклик до світу щодо продовження накладення культурних санкцій на росію та поглиблення знання зарубіжної аудиторії про українські культурні проєкти та мистецькі заходи [9].

Ключовим напрямком інтеграції України є гармонізація правових норм у сфері захисту прав людини та безпеки із законодавством ЄС. Цей процес спрямований на приведення українського законодавства у відповідність до високих стандартів прав і свобод людини, гарантованих законодавством ЄС. Адаптація українських правових норм у сфері прав людини та безпеки відбувається переважно за такими напрямками: забезпечення відповідності українського законодавства основним правам людини, які гарантуються Хартією основних прав Європейського Союзу;

запровадження в Україні ефективних механізмів захисту прав і свобод людини; забезпечення дотримання прав і свобод людини в умовах воєнного стану. М. Хаустова вважає, що глобалізація різностороннє явище, яке призводить до переростання національних і регіональних проблем у загальносвітові [10, с. 55].

У рамках адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері захисту прав і безпеки людини, в Україні було прийнято ряд нормативно-правових актів, зокрема: Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 р.); Закон України «Про доступ до судових рішень» (2011 р.); Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014 р.); Кримінальний кодекс України (2001 р., із змінами); Кримінальний процесуальний кодекс України (2012 р.); Кодекс адміністративного судочинства України (2005 р., із змінами).

Розвиток технологій може використовуватись як для законних, так і для незаконних цілей. Це вимагає від держави розробки нових правових норм, які будуть регулювати використання технологій у сфері забезпечення законності. Законність стикається з низками реформ і адаптацій, зокрема, відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» для країни особливо актуальним постало питання необхідності єдиної інформаційної політики [11]. У зв'язку із цим Президент України підписав Указ № 152/2022, яким увів в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», враховуючи, що доступ до інформації є одним з основних прав особистості, українська влада має робити все для того, щоб це право ніколи не було порушено. Інтереси особистості в інформаційній сфері полягають у реалізації конституційних прав людини і громадянина на доступ до інформації, а використання інформації на користь здійснення не забороненої законом діяльності, фізичного, духовного та інтелектуального розвитку, а також у захисті інформації, що забезпечує особисту безпеку.

На думку В. Бігуна, конкретні воєнні загрози можуть призвести до змін у системі органів державної влади, тимчасового обмеження прав та свобод людини і громадянина, застосування особливих організаційно-правових заходів щодо забезпечення прав і гарантій у воєнний час [6, с. 16].

Таким чином, в умовах нових реалій сучасного суспільства та активних бойових дій перед усією правовою системою України стоять безпрецедентні завдання. Держава має забезпечити національну безпеку, відновити систему освіти, охорони здоров'я та пенсійних фондів, поліпшити економічну та правову ситуацію, провести судову та виконавчу реформи, регулювати цифрову злочинність і гарантувати принципи прозорості, рівності та верховенства права. Принцип законності дозволяє реалізовувати громадянам свої права та свободи навіть в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України, стаття 8.
2. Рабінович М. П. Основи загальної теорії права та держави. - К, 1994. с.188.
3. Демчук П. В. Методологічні засади дослідження принципу законності в кримінальному праві [Електронний ресурс] / Питання боротьби зі злочинністю. - 2021. - Вип. 41. с.127-137.
- 4.Бондарчук С. А. “Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя” Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2010. №4. (51). Ч. 2. с.6-11.
5. Оніщенко Н.М. Принцип законності: наукові реалії сьогодення / Альманах права. 2012. Вип. 3. с.13-18.
- 6.Бігун, В. В., Дацюк, Т. К., Присяжнюк, І. І. (2023). Вплив війни на правову систему та реформи в Україні. Академічні візії, (24). с.13-18.
7. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики / Л. Васечко // Юридична Україна. 2013. № 1. с. 4-8
8. Шибаніц Д.М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 31. Т.1. с. 57.
9. Уряд дозволив закладам культури відновити роботу в умовах війни. URL: https://zaxid.net/uryad_dozvoliv_zakladam_kulturi_vidnoviti_robotu_v_umovah_viyni_n1539889
10. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації / М. Хаустова // Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 1. с. 54-64.
11. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=1>

Ю.В. Слапоузова,
здобувачка освіти
Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДОГОВІР ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ВНЕСЕННЯ ЗМІН

У процесі земельної та аграрної реформи в Україні оренда земельної ділянки стає важливою формою землекористування. Вони спрямовані на вдосконалення земельних відносин, які були однією з основних причин занепаду сільського господарства. Державна монополія на землю та адміністративно-командні методи управління виявилися неефективними та шкідливими для всіх учасників аграрного сектору. Мета аграрної політики – створити на селі високоефективний багатоукладний ринково спроможний сектор виробництва, який забезпечить населення дешевими та якісними продуктами харчування, реалізує потенційні можливості України в розвитку сільського господарства та розширить експортний потенціал країни. Реалізація цієї мети можлива лише за умов проведення радикальної земельної реформи, яка є фундаментом всієї системи виробничих відносин у селі. Основною метою земельної реформи є формування дбайливих господарів на землі. Для цього було обрано шлях використання потенційних можливостей різних форм власності – державної, комунальної та приватної – з урахуванням особливостей регіонів України. При розв’язанні корінного завдання земельної реформи – питання власності на землю – не можна керуватися лише політичними та ідеологічними догмами. Тут має бути виважений підхід та розуміння того, що в здійсненні реформування власності на землю не існує уніфікованих рішень. Тому відродження автентичного змісту земельної ділянки має важливе практичне значення в умовах переходу України до ринкової економіки. Варто зазначити, що чинне українське законодавство виходить з того, що земля є основним національним багатством, яке визначене в Земельному кодексі України та в Цивільному кодексі України, а також є специфічним об’єктом цивільного права, тому потребує спеціального регулювання. Оренда земельної ділянки передбачається у Законі України "Про оренду землі" від 06.10.1998 року.

Земля має певні свої функції, до яких відноситься: екологічна, соціальна функція, політична функція та економічна. Також вона має свої особливості, такі як: просторова обмеженість, постійність місця знаходження та незамінність. У юридичному розумінні земля – це не лише природний ресурс, а й об'єкт правових відносин. Правовий режим земель – це сукупність правових норм, які регулюють відносини між суб'єктами права (фізичні та юридичні особи) щодо використання, розпорядження та охорони землі.

Відповідно до статті 19 Земельного кодексу України залежно від функціонального використання усі землі в межах території України поділяються на певні категорії, що мають свій правовий режим. І до таких відноситься: землі сільськогосподарського призначення, землі житлової та громадської забудови, землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, землі оздоровчого призначення, землі рекреаційного призначення, землі історико-культурного призначення, землі лісгосподарського призначення, землі водного фонду, а також землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення. [8]. Цільове призначення земельної ділянки визначається її категорією, яка вказана в документах, що посвідчують право власності або користування землею. Земля є об'єктом права власності, і саме від форм власності на землю залежить характер земельних відносин. Земельні відносини можуть сприяти або перешкоджати розвитку продуктивних сил. На сучасному етапі земельні відносини трансформуються в бік приватизації землі, розвитку багатоукладної економіки та підвищення продуктивності праці на землі.

Стаття 1 Закону України "Про оренду землі" визначає оренду землі, як засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. [1]. Із цього випливає визначення, яке передбачене в статті 792 Цивільного кодексу України та в статті 13 Закону України «Про оренду землі», що за договором найму (оренди) земельної ділянки наймодавець зобов'язується передати наймачеві земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату.

Серед фахівців виникають дискусії та суперечки щодо договору оренди землі й дослідження цієї проблематики проводили, зокрема: Ж.Л. Чорна, Є.О. Харитонova, М.В. Шульга, Р.М. Гнідан,

О.А. Вівчаренка, О.В. Глотова, О.В. Дзера та інші.

На думку М. В. Шульги, договір оренди землі - це офіційний двосторонній договір, що має юридичну силу, за яким орендодавець передає орендареві у тимчасове платне користування земельну ділянку для задоволення потреб орендаря, яка визначається цільовим призначенням використання орендованої земельної ділянки, зроблений для забезпечення правильного набору тексту. Діяльність за умови раціонального використання та охорони землі орендарем і державою та інші погоджені умови [6, с. 138].

А.Г. Брунь, досліджуючи договірні відносини в даній області, вказує, що договір оренди земельної ділянки для сільськогосподарського використання є специфічним видом договору про майновий найм. Він виокремлює такі особливості цього договору: 1) договір оренди земельної ділянки для сільськогосподарського використання є договором підприємницької діяльності; 2) сторонами договору (орендарями) можуть бути особи, які займаються підприємницькою діяльністю і мають досвід роботи в аграрній сфері; 3) спеціальний об'єкт - земельна ділянка, яка може бути використана лише відповідно до її цільового призначення; 4) державна реєстрація договору; 5) ефективне використання земельної ділянки є обов'язком орендаря [4, с. 15].

Також, я погоджуюсь з думкою Р.М. Гнідана який вказує, що договір оренди землі має наступні специфічні характеристики, як особливий об'єкт (предмет)- земельна ділянка; міжгалузеве правове регулювання (за нормами цивільного, земельного та частково податкового права); використання земельної ділянки виключно відповідно до її цільового призначення; встановлення мінімального терміну оренди для окремих категорій земель; можливість передачі права оренди земельної ділянки; необхідність дотримання спеціальної процедури - державної реєстрації права оренди земельної ділянки [12, с. 60-61]. Отже, проаналізувавши вищевикладене можна сказати, що орендні відносини землі регулюються нормами земельного та цивільного законодавства. Це підтверджується тим, що, по-перше, орендні відносини є земельними, оскільки вони перш за все стосуються об'єкта правового регулювання щодо використання землі та отримання її корисних властивостей, а по-друге, з метою отримання прибутку, що є предметом цивільного права. А також можна стверджувати, що договір про оренду землі є двостороннім правочином, за яким одна сторона зобов'язується

передати земельну ділянку в тимчасове володіння іншій стороні за конкретним планом та на встановлений термін.

Концептуальний підхід до укладання договорів про оренду земельних ділянок у наш час активно застосовується в сучасному суспільстві. Глобальне регулювання договору оренди землі повинно відповідати цілям, визначеним сторонами такого договору, і не порушувати цільове призначення земельної ділянки. Таким чином, після розгляду законодавчого визначення договору оренди земельної ділянки та наукового аналізу фахівців, варто розглянути особливості укладення договору оренди землі.

У законодавстві «Про оренду землі» передбачається, що договір оренди землі укладається у письмовій формі і за бажанням однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально. Договір найму (оренди) земельної ділянки є строковим. Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. Дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення. Право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації такого права. Стаття 16 ЗУ «Про оренду землі» вказує на порядок укладення договору оренди землі. Тому договір щодо земельної ділянки укладається в таких випадках:

1) Якщо земля є приватною власністю, це відбувається за згодою між орендодавцем та особою, яка має право орендувати таку земельну ділянку.

2) Якщо земля є державною або комунальною власністю, це відбувається на основі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування - орендодавця, або за результатами земельних торгів.

3) Це також може відбуватися на основі цивільно-правового договору або в порядку спадкування [1].

Істотними умовами при укладанні договору є, об'єкт оренди: кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки. Це дозволяє однозначно ідентифікувати земельну ділянку, яка передається в оренду. Дата укладення та строк дії договору. Це дозволяє визначити, коли договір вступає в силу та коли закінчується його дія. Орендна плата: її розмір, порядок індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. Це визначає розмір платежу, який орендар зобов'язаний сплатити орендодавцю [1]. У той же час, законодавством визначено, що даний перелік істотних умов не є

вичерпним.

У зв'язку із вторгненням російської федерації на територію України були внесені зміни до законодавства, тому відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX під час дії воєнного стану в Україні діють особливі правила щодо регулювання земельних відносин. Зокрема, це стосується укладення, виконання, зміни, поновлення та припинення договорів оренди землі, а також набуття права оренди та суборенди земельних ділянок, що здійснюється з урахуванням пунктів 27 і 28 розділу Х "Перехідні положення" Земельного кодексу України".

Тому під час дії воєнного стану в Україні договори оренди земельної ділянки, які закінчилися після введення воєнного стану, продовжуються на один рік без необхідності згоди сторін договору. Це стосується як договорів оренди державної, так і приватної власності. Крім того, під час дії воєнного стану фізичні та юридичні особи мають право отримувати в оренду земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності на строк до одного року для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Для цього не потрібно проводити земельні торги, а достатньо лише звернутися до відповідного органу місцевого самоврядування. Також землекористувачі, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності на праві постійного користування, можуть передавати такі ділянки в оренду іншим особам на строк до одного року для ведення товарного сільськогосподарського виробництва [6].

Як у ст.651 Цивільного кодексу України, так і у ст. 30 ЗУ «Про оренду землі» передбачається, що зміна або розірвання договору оренди землі можлива лише за згодою сторін у письмовій формі, шляхом укладення додаткової угоди, якщо інше не встановлено договором або законом. Це означає, що обидві сторони договору повинні бути згодні з внесеними змінами. Якщо сторони не можуть досягти згоди, спір вирішується в судовому порядку.

Зміни до договору оренди землі набирають чинності після їхньої державної реєстрації, але якщо договір змінюється у судовому порядку, то з дня набрання рішення суду про зміну договору законної сили, якщо в цьому рішенні не встановлено іншого строку, з

подальшою державною реєстрацією [7]. Відповідно до ч. 2 ст. 21 закону України «Про оренду землі» розмір, умови і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди (крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, які встановлюються відповідно до Податкового кодексу України) [1]. Тому, з цього визначення можна зробити висновок, що серед підстав для внесення змін до договору може бути волевиявлення сторін щодо уточнення певних умов договору та зміна строку дії оренди.

Також, змінити умови договору оренди землі може будь-яка сторона в будь-який момент. Сторони можуть вільно додавати до договору умови, які вони вважають істотними. У договорі можна передбачити детальний порядок внесення змін.

Наприклад, якщо сторони домовилися змінити розмір орендної плати, вони можуть укласти додаткову угоду до договору, в якій буде прописаний новий розмір орендної плати та порядок її сплати. Аналогічно можна змінити строк дії договору.

Проаналізувавши все вищесказане можна зробити висновок, що оренда земельної ділянки є важливим інструментом регулювання земельних відносин в Україні. Вона дозволяє ефективніше використовувати земельні ресурси та сприяє розвитку економіки країни.

Під час дії воєнного стану в Україні договори оренди земельної ділянки мають певні зміни. Я вважаю, що в найближчі роки не дивлячись на військовий стан, а також і після закінчення масштабного вторгнення росії на територію України очікується подальший розвиток орендних відносин щодо земельних ділянок. Це пов'язано з такими факторами: продовженням земельної та аграрної реформи, зростанням попиту на земельні ресурси, а також підвищенням ефективності використання землі. Орендні відносини земельної ділянки будуть відігравати все більш важливу роль у розвитку економіки України. Вони сприятимуть ефективнішому використанню земельних ресурсів, збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції та створенню нових робочих місць.

Також повинні відбутись зміни із 2024 року щодо вдосконалення законодавства про землеустрій. Планується ухвалення нового Закону України "Про землеустрій". Цей закон має врегулювати питання землеустрою, зокрема, порядок розробки та затвердження документації із землеустрою. Буде надалі відбуватись

розвиток інфраструктури ринку земель. Для його повноцінного функціонування необхідно створити відповідну структуру, зокрема, реєстри земельної ділянки, кадастрові карти, систему електронних торгів. Уряд України вже розпочав роботу над створенням цієї інфраструктури. Очікується, що запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення буде мати позитивний вплив на розвиток аграрного сектору економіки України. Це дасть можливість збільшити інвестиції в сільськогосподарське виробництво, підвищити ефективність використання земель та забезпечити продовольчу безпеку країни. Однак, існують і ризики, пов'язані з запровадженням ринку земель. Зокрема, є побоювання, що це призведе до концентрації земель у руках великих агрохолдингів, а також до підвищення цін на землю. Для мінімізації цих ризиків необхідно вжити відповідних заходів, зокрема, впровадити законодавчі обмеження на розміри земельних ділянок, що можуть перебувати у власності юридичних осіб. Із вдосконаленням реформ, які стосуються земельних ділянок, на мою думку, буде й вдосконалення законодавства, тому що суди часто розглядають земельні спори й в кінцевому результаті виникають розбіжності, що тим самим ускладнюють вирішення цих спорів та відповідно не сприяє формуванню чітких правових норм у цій сфері.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 року // Відомості Верховної Ради України (1998) - № 46-47 - Ст. 280.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Земельне право України: підручник. М.В. Шульга, Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін. К.: Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
4. Брунь А.Г. Генезис і поняття договору оренди земельної ділянки. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 22. С. 356–363.
5. Гнідан Р.М. Оренда земельних відносин. URL:https://svr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/5/2018/02/dis_Hnidan.pdf.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
7. Мінюст: Укладання та внесення змін до договору оренди землі.
<https://minjust.gov.ua/m/ukladannya-ta-vnesennya-zmin-do-dogovoru-orendi>

zemli

8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

М.І. Соловей,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

РЕЄСТРАЦІЯ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Керуючись Законом України «Про оренду землі» доцільно дати визначення поняттю оренда землі як, засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. Та договору оренди землі, як договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства. [1]. Право оренди землі набувається в порядку і на підставах які закріплені в Земельному кодексі України, Цивільному кодексі України, самим договором оренди землі та іншими законами України. Земельні ділянки щодо яких можна укласти договір оренди можуть бути як із земель приватної власності так із земель державної або комунальної власності, а також право власності на які набуто в порядку спадкування чи на підставі цивільно-правового договору. Саме тому орендарями і орендодавцями(як сторонами договору) можуть бути як і громадяни, юридичні особи, іноземці та особи без громадянства, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави, так і районні, обласні, сільські та селищні ради, а також органи виконавчої влади.

Право оренди земельної ділянки в Законі України «Про реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначено як речове право на нерухоме майно, похідне від права власності і підпадає під категорію прав які підлягають державній реєстрації. За договором оренди землі земельна ділянка вважається передана орендодавцем орендареві з моменту державної реєстрації права

оренди в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Цим законом визначено поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як, офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. [2].

Отже, реєстрація договору оренди земельної ділянки – це обов’язкова дія для отримання права оренди за цим договором. Як провадиться реєстрація і що потрібно зробити сторонам? З цим питанням варто звернутись до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в якому в ч.1ст.3 зазначено, що сторона договору у якій виникло речове право є заявником у разі подання документів для проведення державної реєстрації набуття, зміни або припинення права власності та інших речових прав. [2]. Заявником подається заява у паперовій формі, а у випадках, передбачених законодавством, - в електронній формі разом з оригіналами документів, необхідних для проведення реєстраційних дій, чи їх копіями, засвідченими державними органами, органами місцевого самоврядування (якщо оригінали таких документів відповідно до законодавства залишаються у справах державних органів, органів місцевого самоврядування). Потім державним реєстратором встановлюється відповідність заявлених прав і отриманих від заявника документів вимогам законодавства.

Така істотна умова договору як строк його дії має важливе значення і для державної реєстрації. За загальним правилом строк дії цього договору встановлюється сторонами, але не може перевищувати 50 років, при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди – не менше 7 років, а для оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років, для земельних ділянок сільськогосподарського призначення, переданих в оренду для закладання та/або вирощування багаторічних насаджень (плодових, ягідних, горіхоплідних, винограду), не може бути меншим як 25 років, а при передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського

господарства, особистого селянського господарства земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація - не може бути меншим як 10 років. Але мінімальний строк оренди, який передбачає ст.19 ЗУ «Про оренду землі», не поширюється на випадки, якщо орендодавцем земельної ділянки комунальної власності є військово-цивільна адміністрація, військова адміністрація і законами України "Про правовий режим воєнного стану", "Про військово-цивільні адміністрації" встановлено максимальний строк, на який зазначений орган може передавати таку земельну ділянку в оренду, що є меншим за вказаний мінімальний строк оренди земельної ділянки. Дія цього положення не поширюється на передачу в оренду земельної ділянки в порядку здійснення начальником військової адміністрації населеного пункту повноважень, передбачених частиною другою статті 10 Закону України "Про правовий режим воєнного стану".[3], [4].

В договорі оренди земельної ділянки може бути зазначена умова про поновлення строку дії договору. Є певні особливості поновлення в договорі оренди землі що тісно пов'язані з реєстраційними діями. Наприклад, що робити якщо в договорі не міститься умови про поновлення строку дії, а строк закінчився у день або після смерті орендодавця? Орендар має подати заяву за якою договір поновлюється на той самий строк(зі збереженням умов) до того моменту поки не буде зареєстровано право власності спадкоємця на цю земельну ділянку або до моменту коли відбудеться державна реєстрація права власності за рішенням суду про визнання спадщини відумерлою – у цих випадках договір оренди припиниться, а державна реєстрація припинення права оренди відбудеться автоматично. Цю заяву орендар має подати протягом одного місяця з дня, коли йому стало відомо про те, що орендодавець помер. А за наявності відмітки в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно про автоматичне поновлення після закінчення строку договору, на який він був укладений, програма самостійно поновлює договір на той самий строк і на тих самих умовах. Умова щодо поновлення встановлюється з винятками, наприклад умова щодо поновлення договору не може встановлюватися в договорі оренди землі для сільськогосподарських потреб або для забудови щодо земельних

ділянок державної та комунальної власності, крім випадків, якщо на таких земельних ділянках розташовані будівлі або споруди, що перебувають у власності користувача або набувача права користування земельною ділянкою. Також сторона договору може відмовитись від поновлення договору, для цього вона має не пізніше ніж за місяць до дати закінчення цього договору подати до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно заяву про виключення з нього відомостей про поновлення договору. У разі відсутності заяви про виключення з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про поновлення договору до дати закінчення дії такого договору після настання відповідної дати закінчення дії договору державна реєстрація речового права продовжується на той самий строк. [5] Якщо договором не передбачено автоматичне поновлення договору оренди, то по закінченню строку, право оренди в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно припиняється системою. Звернення сторони договору щодо припинення його дії не потрібне.

Особливості державної реєстрації права оренди в період воєнного стану. Так, у частині земельних правовідносин питання землекористування у цей період визначено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» №2145-IX від 24 березня 2022 року.

Варто зазначити, що вказаним Законом (що набрав чинності 7 квітня 2022 року), крім іншого, до Земельного кодексу України внесено зміни до п. 27 «Перехідних положень», згідно з якими визначалося, що під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням особливостей, зокрема, вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема тих, що перебувають у приватній власності. Законом №2145 визначено спрощену процедуру передання в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної

власності (крім тих, що перебувають у постійному користуванні осіб, які не належать до державних, комунальних підприємств, установ, організацій), а також земельних ділянок, що залишилися в колективній власності колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, нерозподілених та невитребуваних земельних ділянок і земельних часток (паїв).

Якщо коротко описати норми спрощеного передання земельних ділянок, то запроваджено:

- строк дії оренди — один рік;
- розмір орендної плати — не більше 8% від НГО;
- електронний порядок укладення договору;
- реєстрація договору, а не права;
- договір автоматично припиняється після спливу одного року та не підлягає поновленню;
- передача земельних ділянок здійснюється згідно з вимогами ст. 122 ЗК України;
- спрощений спосіб розроблення технічної документації.

Потрібно одразу звернути увагу, що такий порядок реєстрації договорів оренди землі (с/г призначення) стосується земель державної та комунальної форм власності, а право за договорами оренди землі приватної форми власності реєструється у ДРРПНМ.

Договір оренди укладають лише в електронній формі та засвідчують кваліфікованими електронними підписами орендаря та орендодавця. Право оренди землі за договорами оренди земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, які передаються в оренду органами влади, виникає в момент державної реєстрації таких договорів.

Орган реєстрації — районна військова адміністрація. Договори реєструються у Книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану та ведуться в паперовій та електронній формах. Державна реєстрація договору оренди земельної ділянки здійснюється за заявою орендодавця, що складається в електронній формі, до якої додаються примірник зазначеного договору, а також засвідчені орендодавцем копії документів, що посвідчують право постійного користування, емфітевзису. Заява з доданими документами надсилається електронною поштою. Державна реєстрація договору оренди або

надання вмотивованої відмови у державній реєстрації здійснюється протягом п'яти робочих днів із дня подання заяви. Підставою для відмови в державній реєстрації може бути лише невідповідність поданих документів закону.

Варто звернути увагу, що норми про автоматичну пролонгацію на один рік та спрощеної процедури укладення договорів оренди втратили свою чинність з 19.11.2023 у зв'язку з набуттям чинності ЗУ (№ 2698-IX від 19.10.2022) тому на сьогоднішній день орендар земельної ділянки, переданої йому в оренду зобов'язаний протягом двох місяців з дня набрання чинності зазначеним законом подати заяву про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки, а якщо відомості про земельну ділянку не внесені до Державного земельного кадастру - також заяву про державну реєстрацію земельної ділянки. У разі якщо протягом трьох місяців з дня набрання чинності вищезазначених змін право оренди земельної ділянки не зареєстровано, договір оренди земельної ділянки вважається припиненим. А у разі якщо договір оренди, земельної ділянки, припинено у зв'язку з невнесенням до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про реєстрацію відповідного права або відомостей про поновлення відповідного договору до збирання врожаю, посіяного землекористувачем на земельній ділянці, землекористувач має право на збирання такого врожаю. Власник земельної ділянки має право на відшкодування збитків, пов'язаних із тимчасовим зайняттям земельної ділянки колишнім землекористувачем, у розмірі пропорційно до плати за користування земельною ділянкою, передбаченої припиненим договором, з дня припинення договору до дня збирання врожаю. Положення цього абзацу поширюються на випадки збору врожаю орендарем, суборендарем земельної ділянки, емфітевтом, право землекористування якого виникло на підставі договору оренди, якщо строк користування земельною ділянкою закінчився протягом двох місяців з дня набрання чинності цими змінами. [6]

Отже, проаналізувавши актуальне законодавство та практичні дії державних реєстраторів можна зробити висновок, що державна реєстрація договору оренди має велике значення і є необхідною, зрозуміло, що для того аби набути право оренди і договір був дійсним, але і для вчинення інших майбутніх дії за договором буде необхідність звертатись до державних

реєстраторів для внесення даних до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про оренду землі: Закон України від 03.09.2023 *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 46-47, ст.280.
2. Про реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 05.10.2023 *Відомості Верховної Ради України*. 2004, № 51, ст.553.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 19.10.2023, *Відомості Верховної Ради*. 2015, № 28, ст.250.
4. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.08.2023, *Відомості Верховної Ради*. 2015, № 13, ст.87.
5. Земельний кодекс України: від 17.09.2023, *Відомості Верховної Ради України*. 2002, № 3-4, ст.27).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України № 2698-IX від 19.10.2022.

І.М. Стаднік,

здобувачка фахової передвищої освіти

О.В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Відповідно до ст. 43 Конституції України та ч. 1 ст. 3 Закону України «Про зайнятість населення» кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, а також на вільно обрану зайнятість [1; 2].

Загальний зміст терміна «зайнятість» розуміють як діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить законодавству та приносить їм, як правило, заробіток, трудовий дохід [3, с. 219].

Правове забезпечення охорони праці визначається набором нормативно-правових актів, які регулюють умови праці та забезпечують безпеку та охорону здоров'я працівників на робочому місці. Зазвичай таке законодавство має на меті забезпечення безпеки працівників, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Питання охорони праці регулюються Законом України «Про охорону праці» [4], Кодексом законів про працю України, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [5], а також рядом постанов Кабінету Міністрів України.

Одним із найважливіших нормативно-правових актів про охорону праці є Закон України «Про охорону праці». Він визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні [6].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про охорону праці» умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці. Під час укладання трудових договорів (крім трудового договору про дистанційну роботу, про надомну роботу) роботодавець повинен поінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору та з урахуванням особливостей спрощеного режиму регулювання трудових відносин, визначеного главою III-Б Кодексу законів про працю України [7].

Мета заходів з охорони праці – це підвищення продуктивності праці державних службовців. У зв'язку з цим економічне значення охорони праці оцінюється за результатами, одержаними при зміні соціальних показників за рахунок впровадження заходів щодо поліпшення умов праці.

У технічному аспекті охорона праці розглядає питання пожежної безпеки та вибухонебезпечності на виробництві. Основну роль при цьому відіграє пожежна профілактика система попередження пожеж і вибухів. Створена також система стандартів з безпеки праці, яка встановлює загальні вимоги і норми за видами небезпечних і шкідливих виробничих факторів, зокрема це вимоги безпеки до виробничого обладнання та технічних процесів, до засобів захисту працюючих, методи оцінки безпеки праці [8, с. 44]

У правовій науці призначенням охорони праці є система забезпечення безпеки життя та здоров'я працівників у процесі виконання ними трудових обов'язків, що включає різноманітні заходи й засоби правового, соціально-економічного, організаційного, технічного, психофізіологічного, санітарно-гігієнічного характеру. Охорона праці сприяє гуманізації трудової діяльності, зростанню продуктивності праці, скороченню втрат трудового часу. Зміст поняття та ознак охорони праці державних службовців відображає сучасний рівень і тенденції розвитку наукового знання і практичної діяльності в даній області [9, с. 7].

В Україні також існують так звані спеціальні закони (найбільш поширені в Італії), які доповнюють існуючі кодекси і регулюють суспільні відносини, що ними не охоплені. Так, доповненням до Кодексу законів про працю України може служити значна кількість спеціальних законів: «Про охорону праці», «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про колективні договори і угоди», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та інші.

Українське законодавство в сфері охорони праці постійно змінюється та вдосконалюється для врахування сучасних викликів та міжнародних стандартів. Забезпечення безпеки та охорони праці є важливим елементом соціально-економічного розвитку країни.

Додатково, в Україні важливим є впровадження Європейських стандартів у галузі охорони праці, оскільки країна активно працює над гармонізацією свого законодавства з вимогами Європейського союзу.

Отже, в правовому значенні охорона праці здійснюється з урахуванням важкості умов праці, створює умови для реалізації права всіх працівників на охорону праці та його гарантування, враховує особливості жіночого організму, організму підлітків і працездатності інвалідів, є носієм специфічних трудових правовідносин. Економічне значення охорони праці визначається ефективністю заходів щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці, с економічним вираженням соціальної значущості охорони праці [10, с. 79].

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Дата оновлення: 14.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067->

17#Text

3. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови : навчальна книга. 2017. 848 с.

4. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. Дата оновлення: 01.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. Дата оновлення: 09.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>

6. Нижегородова Л. Правові аспекти охорони праці. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_3107

7. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення: 22.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

8. Гогіташвілі Г.Г., Лапін В.М. Основи охорони праці: навч. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 232 с.

9. Москальова В.М. Охорона праці. Інтерактивний до навчально-методичного забезпечення. Рівне: 2019. 399 с.

10. Жидецький В.І. Основи охорони праці: підручник. Київ: Знання, 2020. 372 с.

І.М. Стаднік,
здобувачка фахової передвищої освіти
Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГАРАНТУВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Проведення в Україні земельної реформи на засадах приватної власності сприяло трансформації відносин власності на землю в Україні, що вимагає формування надійного та дієвого правового механізму гарантування здійснення та захисту відповідного права. Основою такого правового механізму безперечно є Конституція України в частині основоположних принципів, які закладають основи набуття та непорушності права власності на землю. Однак на сьогодні конституційні норми не повною мірою знаходять свою реалізацію у чинному нормативному забезпеченні здійснення права приватної власності на землю, що визначає

актуальність дослідження та вимагає наукового аналізу.

Юридичні гарантії прав на землю ґрунтуються на відповідних положеннях конституційних норм. Такою нормою є ст. 13 Конституції України, за якою, зокрема, кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Тобто, Основний Закон держави встановлює рівність усіх без винятку суб'єктів права власності на землю й гарантує кожному з них здійснення та захист його прав і свобод.

У Конституції України закріплюються основні принципи регулювання відносин власності, а також визначаються деякі положення щодо суб'єктів, об'єктів, особливостей окремих видів права власності. Зокрема, ст. 13 Конституції України закріплює принцип рівності всіх суб'єктів права власності, сутність якого зводиться до того, що всім суб'єктам права власності гарантується рівна свобода при здійсненні їх прав власності, рівні можливості набуття права власності або відмови від нього тощо. Крім того, всім суб'єктам права власності гарантується рівність у захисті їх прав у випадку порушення.

Конституція України містить норму-принцип, відповідно до якої, як наголошує І. О. Костяшкін, усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13 Конституції). У розвиток такого підходу Земельний кодекс України передбачає положення щодо забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, прирівнюючи фактично всі три форми власності на землю, закріплені цим же кодексом [1, с. 195].

Акцентуючи свою увагу на проблемах реалізації принципу рівності суб'єктів права власності на землю Т. О. Коваленко вказує на те, що всупереч положенням, закріпленим у Конституції України, в національному земельному законодавстві планомірно впроваджувалися приписи щодо пріоритету прав держави як виключного власника земель в Україні. Права приватних суб'єктів у сфері земельних відносин постійно обмежувались внаслідок встановлення заборон на вчинення певних правочинів (мораторій на відчуження земель товарного сільськогосподарського виробництва тощо), спотворення зобов'язального характеру права оренди земельних ділянок, відсутності ефективних правових механізмів набуття, реалізації та захисту земельних прав (набувальна давність,

перехід прав на землю разом із переходом права власності на будівлю чи споруду тощо) [2, с. 91].

Юридичні гарантії, що забезпечують здійснення права приватної власності на землю, як вважають М. В. Шульга та Л. В. Лейба, набули особливого значення. Так, Земельним кодексом України (ст. 14, 118, 121 та ін.) закріплене право громадян України на безоплатну приватизацію земельних ділянок. Особливість цієї правової форми переходу права власності на земельні ділянки від держави або територіальних громад до громадян України полягає у тому, що безоплатна приватизація є юридичною можливістю реалізації права, що має особистий характер і не може бути відчужене. Водночас, здійснивши аналіз чинного законодавства, дійшли висновку, що через відсутність спеціального механізму здійснення права на безоплатну приватизацію земельних ділянок є щонайменше умовним, адже вільних земель практично не залишилося [3, с. 170].

Держава, на думку М. К. Черкашиної, забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності. Стаття 14 Конституції України гарантує право власності на землю. Таке право набувається суб'єктами відповідно до вимог закону. Конституція України (ст. 55) також гарантує кожному право на оскарження у суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб. Принцип забезпечення гарантій прав на землю закріплений у ст. 5 Земельного кодексу України та полягає в тому, що цей нормативно-правовий акт забезпечує правові гарантії використання землі [4, с. 91].

Відповідно до Конституції України держава зобов'язана забезпечити здійснення та захист суб'єктивних земельних прав. Частиною 1 ст. 152 Земельного кодексу України передбачено, що саме нормами цієї статті громадянам і юридичним особам гарантуються рівні умови захисту їх земельних прав, зокрема, і права власності на землю. Основний закон держави закріплює і визнає право кожного захищати свої права та свободи, права й свободи інших людей від посягань, насамперед з боку представників влади та посадових осіб.

Юридичні гарантії прав на землю запроваджуються на відповідних положеннях конституційних норм. Такою нормою є ст. 13 Конституції України, за якою, зокрема, кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу

відповідно до закону. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Згідно зі ст. 14 Основного Закону країни, право власності на землю гарантується.

Закладену в Основному Законі концепцію права власності на природні ресурси в цілому та землю зокрема розвивають, як вважає І. Озімок, інші статті Конституції України. Так, ст. 14 Конституції України передбачає, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Конституція, зважаючи на виключно важливе значення землі у всіх сферах життєдіяльності України та її народу, відокремлює землю від інших об'єктів нерухомості і запроваджує принцип її особливої охорони з боку держави [5, с. 130].

Як зауважує І. О. Костяшкін, важливим забезпеченням конституційного положення щодо верховенства прав людини та гарантування права власності на землю є конституційна норма-принцип, що передбачає відповідальність держави перед людиною за свою діяльність (ст. 3 Конституції України). Вказаний принцип гарантує соціальну функцію права власності на землю та зумовлює не лише завдання діяльності держави, що спрямовані на гарантування прав людини, але встановлює зобов'язальний характер діяльності держави та негативні наслідки в разі порушення прав та свобод людини, у тому числі права власності на землю. Згідно зі ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень. [1, с. 93].

Однією з гарантій права власності на землю є принцип невтручання держави у здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом. Так, відповідно до ст. 154 Земельного кодексу України органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування без рішення суду не мають права втручатись у здійснення власником повноважень щодо володіння, користування та розпорядження

належною йому земельною ділянкою або встановлювати непередбачені законодавчими актами додаткові обов'язки чи обмеження. Законодавче закріплення цього принципу є важливою гарантією прав власника земельної ділянки та покликано забезпечити свободу господарювання на землі та самостійний вибір власником земельної ділянки можливих напрямків її використання.

Цей конституційний принцип щодо гарантування права власності на землю варто аналізувати лише у комплексі з нормами-принципами: земля знаходиться під особливою охороною держави та зобов'язального змісту власності (ст. 13, 14 Конституції України), адже, виступаючи основним національним багатством, земля має бути убезпечена від будь-яких неправомірних посягань, зумовлених не лише знищенням земельної ділянки чи її самовільним захопленням, але і погіршенням її властивостей, що має передбачати спеціальний порядок використання, а у визначених випадках – і припинення прав на таку земельну ділянку. Наведені норми передбачають зобов'язання власника як перед суміжним землевласником чи землекористувачем, так і суспільством у цілому, що стосується і прийдешніх поколінь.

Аналізуючи зобов'язальний зміст ст. 13 Конституції України, П. Ф. Кулинич обґрунтовано доводить, що земельно-правове трактування цієї норми не слід зводити лише до загальноприйнятого в доктрині постулату, що право власності є обмеженим в інтересах суспільства, тобто власник обмежений законом у вчиненні певних дій щодо землі. Земельно-правова наука має трактувати це конституційне положення й таким чином, що закон зобов'язує власника землі вчиняти дії щодо охорони землі, включаючи й ті, які, можливо, безпосередньо чи найближчим часом не принесуть власнику певної вигоди [6, с. 23].

Аналізуючи запровадження конституційно-правових гарантій правових форм переходу права власності на земельні ділянки громадянам України, Ю. В. Щербяк зазначає, ст. 13 Конституції України визначено місце, роль та значення землі в житті громадян України. Зокрема, що земля є власністю українського народу, від імені якого виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, а також територіальні громади та є основним національним багатством (ст. 14 Конституції України). Держава гарантує право власності на землю згідно процедур, визначених законом. Статтею 22 Конституції України передбачено, що

конституційні права та свободи гарантуються, а їх звуження не допускається. Не допускаються будь-які форми дискримінації, також у питаннях переходу права власності на земельні ділянки. Статтею 41 Конституції України гарантується право власності, зокрема, власності на земельну ділянку. Ніхто не може бути позбавлений власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених законом (з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб) [7, с. 105].

Отже, базовим нормативно-правовим актом, що містить норми, які складають систему юридичних гарантій права приватної власності є Конституція України. Значимість гарантування прав на землю підтверджується наявністю у чинному Земельному кодексі України спеціального розділу «Гарантії прав на землю», які умовно можна поділити на три різновиди: гарантії захисту прав на землю; гарантії, пов'язані з відшкодуванням збитків власникам землі та землекористувачам; гарантії, пов'язані з вирішенням земельних спорів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Костяшкін І. О. Проблеми правового забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 451 с.
2. Коваленко Т. О. Дерегуляція земельних правовідносин: позитивні та негативні аспекти. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2(8). С. 88–93.
3. Лейба Л. В., Шульга М. В. До питання про гарантії прав на землю. *Актуальні проблеми земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права*: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 грудня 2021 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2021. С.168–170.
4. Черкашина М. К. Юридичні гарантії права природокористування: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 216 с.
5. Озімок І. Конституційно-правове регулювання права власності на землю в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2(14). С. 129–133.
6. Кулинич П. Ф. Право власності на землю : нові підходи до визначення змісту. *Право України*. 2009. № 9. С. 22–29.
7. Щербяк Ю. В. Правові форми переходу права власності на земельні ділянки громадян України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 257 с.

О.М. Трач,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СКАСУВАННЯ, ВИЗНАННЯ НЕЧИННИМ СУДОВОГО РІШЕННЯ ТА ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Ініціатор провадження у суді першої інстанції, як правило, прагне вирішення справи по суті, та його відображення у рішенні суду. Разом з тим суди першої інстанції не завжди правомірно завершують розгляд справи саме вказаним процесуальним документом у разі, коли наявні обставини як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру, що вказують на потребу закриття провадження у справі. В такому випадку така судова помилка виправляється судами апеляційної інстанції шляхом застосування повноваження щодо скасування рішення суду першої інстанції та закриття провадження у справі.

Норми, що регламентують підстави та правові наслідки закриття провадження у справі розміщені серед норм позовного провадження. У зв'язку із цим виникає питання щодо можливості застосування певних підстав закриття провадження у справі у окремому провадженні.

Суд апеляційної інстанції скасовує рішення суду та закриває провадження у справі так як під час розгляду справи в першій інстанції були наявні обставини, що вказували на або неправомірність процесу по справі, або неможливість, чи недоцільність його подальшого тривання.

Судова практика також містить неодноразові випадки допущення порушення процесуальних норм щодо закриття провадження у справі. Вони бувають різного характеру: неправильного тлумачення, їх не застосування, коли вони мали б бути застосовані. Скасування рішення та закриття провадження у справі за відсутності для цього підстав має наслідком не виправлення, а допущення судових помилок.

Від скасування рішення та закриття провадження у справі слід відмежовувати таке повноваження як визнання його нечинним та закриття провадження у справі. Воно має місце лише у 2 випадках та зумовлено здійсненням таких диспозитивних прав як права на відмову від позову, права на укладення мирової угоди. Скасування не

застосовується, так як рішення суду може бути законним, обґрунтованим і суд не перевіряє його з цих точок зору. Учасник справи не бажає продовження розгляду спору. Тому має місце застосування таких повноважень.

Тривалий час такі повноваження застосовувались із одночасним скасування рішення, що не відповідало змісту відповідної компетенції. Адже скасовуючи судові рішення суд апеляційної інстанції має констатувати наявність судової помилки. А в повноважені, яке нами досліджується відбуваються зовсім інше, не констатація судової помилки, а оформлення процесуального документа в результаті здійснення диспозитивних прав позивачем, сторонами.

Підстава для скасування рішення та закриття провадження у справі, що свідчить про протиправність відкриття провадження у справі судом першої інстанції, має місце у випадку її не підпадання під розгляд за процедурою цивільного судочинства. Ця підстава свідчить про неправомірність процесу у суді першої інстанції.

В ЦПК України відсутня дефініція, що слід розуміти під непаданням під розгляд за правилами цивільного судочинства. Вважаємо, що воно має бути наведене у кодексі. Він містить критерії визначення цивільної юрисдикції. ЦПК в ч.1 ст.19 вказує на коло правовідносин, що можуть бути предметом розгляду в порядку цивільного судочинства.

В доктрині цивільного процесу, судовій практиці вказується на те, що такими, що не підпадають під розгляд за правилами цивільного судочинства є вимоги неправового характеру [1, с. 570; 2, с. 446;]. Вимоги неправового характеру не захищаються ні судом, ні іншим порядком. Вони не віднесені до жодної юрисдикції. Справа не підпадає від розгляд в порядку цивільного судочинства також за відсутності у позивача процесуальної правоздатності [2, с. 446]. Правоздатність конкретного суб'єкта, що ініціює провадження, встановлюється судом за конкретною справою. В літературі вказується, що закриття провадження у справі повинно мати місце має місце, у разі звернення до суду особи, якій не належить виключне право на звернення. Наприклад, у певних категоріях справ, що розглядаються в порядку окремого провадження [3, с. 417].

Справа не може розглядатись, якщо на час подання у суд позивачем позовної заяви відповідач був уже мертвий. Якщо провадження було відкрите помилково, то повинне мати місце

закриття провадження у справі. На це в одній із своїх постанов вірно вказала колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Такі висновки випливають із інституту правонаступництва. правонаступництво щодо сторін, якими виступають фізичні особи, які померли, можливе тільки у випадку, якщо особа набула статусу сторони процесу, потім померла. Набуття такого статусу можливе саме після того, як провадження у справі відкрито [4].

Найбільш проблемним у судовій практиці виступає відмежування цивільної юрисдикції від таких юрисдикцій як адміністративна та господарська. В практиці судів мають місце випадки постановлення ухвал про закриття провадження у справі, хоча спір мав бути розглянутий в порядку цивільного судочинства, так його розгляд віднесений саме до нього. Наявні інші судові помилки – ухвалення рішення за умови наявності підстав для закриття провадження у справі.

Проблеми розмежування юрисдикцій дуже поширені в судовій практиці. Мають місце допущення судових помилок. Ініціювання у зв'язку із цим діяльності Великої Палати ВС. З цієї підстави, як свідчить судова статистика, найбільше допущених судових помилок. Це зумовлено різними підходами до тлумачення норм, розташованих в різних процесуальних кодексах.

Якщо справа не віднесена до цивільної юрисдикції, то суд має роз'яснити позивачеві (заявникові), до юрисдикції якого саме суду вона належить в порядку визначеному ГПК України, КАС України. Судами вищестоящих інстанцій також мають здійснювати такі роз'яснення у разі реалізації ними відповідної компетенції щодо скасування судового рішення із закриття провадження у справі з цієї підстави. Положення цієї норми зазнали новелізації, відповідно до якої позивач наділений правомочністю подання заяву до суду, що здійснював такий перегляд і застосував вище наведене нами повноваження, щодо спрямування його справи до відповідного суду за належною юрисдикцією. Така правомочність позивача має бути роз'яснена як судом апеляційної, так і судом касаційної інстанцій. Таку заяву можна пожити впродовж 10 днів. Темпоральне обчислення розпочинається з наступного дня після отримання відповідної постанови суду вищестоящої інстанції.

В науковій літературі вірно відзначається, що в нормі щодо можливості здійснення цієї правомочності не наведено обов'язок

доведення йому інформації про нього. Слід погодитись із точкою зору, відповідно до якої воно має бути наведено у постанові щодо скасування судового акту із закриття провадження у справі.

Якщо провадження в цивільному судочинстві ініційовано уже після того, як справа була розглянута в іншому судочинстві, чи то адміністративному, чи господарському, і закриття провадження у справі мало місце Верховним Судом чи апеляційним судом в порядку цих проваджень, то воно не закривається на підставі п.1 ч.1 ст. 255 ЦПК України.

Неправомірність виникнення процесу у справі і потреба його закриття виникає у разі відсутності предмету спірних правовідносин. Новелізувавши процесуальне законодавство, введення такої підстави, він не розкрив її.

На думку окремих суддів Верховного Суду, яка була наведена у одній із постанов, відсутність предмету спору може проявлятися у діях сторін, або настанні обставин, у разі якщо між позивачем та відповідачем у зв'язку з цим відсутні, питання, які не врегульовані, або ж сторони врегулювали між собою спірні питання [5].

Список використаних джерел та літератури:

1. Кравчук В. М., Угриновська О.І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. К. : Істина, 2006. 944 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. С.С. Бичкової. К. : Атіка, 2008. 840 с.
3. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. К. : Юридична практика, 2006. 560 с.
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20.06.2019 року. Справа № 185/998/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83301502>
5. Постанова Верховного Суду від 03.05.2018 року. Справа № 404/251/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73868460>

У.С. Цимбалюк,

здобувачка освіти

Науковий керівник: Е.Г. Вох,

вчитель історії та правознавства

(м. Хмельницький, Україна)

ЯКІ ПРАВА МОЖУТЬ ПОРУШУВАТИСЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ І ЯК ЇХ ЗАХИСТИТИ?

У наш час ця тема є актуальною, адже під час війни порушення прав людини стають досить поширеними явищами. Це може бути пов'язаним зі знищенням майна, фізичними та психологічними травмами, обмеженням свободи та багатьма іншими видами порушень.

Найголовніше право, яке не може порушуватися- право людини на життя, воно закріплене статтею 27 Конституції України: “Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань [1, с. 17]”. Право на життя закріплене на міжнародному рівні статтею 3 Загальної декларації прав людини у статті 3: “Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність[2, с.5]”. У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)у статті 2 зазначено: “Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [3, с.4]”. Ширше поняття права на життя визначене у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У статті 6 вказано, що “право на життя є невід’ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом[4, с.374]”.

Право на життя в умовах війни майже беззахисне. Вбивства й тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканність. Порушуються і права людини на охорону здоров’я – це як

неможливість доступу до медицини, так і завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань тощо. Порушенням прав людини також можна вважати пошкодження або руйнування майна, а також те, що людина внаслідок війни була позбавлена власної домівки чи не могла виїхати із окупованих територій. Під час війни незахищеними є діти, вони можуть бути розлучені із батьками, втратити доступ до освіти, медицини тощо, а це є порушенням прав дитини. 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордери на арешт двох громадян російської федерації: чинного президента володимира путіна та російської уповноваженої при Президентові Російської Федерації з прав дитини Марії Львової-Белової, підозрюваних у незаконному примусовому переміщенні українських дітей з окупованих територій України до росії.

У Конвенції про захист цивільного населення під час війни встановлюють важливі стандарти та принципи для захисту прав людини під час воєнних конфліктів, зокрема права на життя. Одним з основних принципів Женевських конвенцій є заборона будь-яких дій, спрямованих на завдання непропорційної шкоди цивільному населенню та невійськовим об'єктам. Конвенції також містять положення про захист медичного персоналу та гуманітарних працівників, які надають допомогу постраждалим внаслідок воєнних дій. 30 жовтня 2018 р. Комітет з прав людини ООН ухвалив Загальний коментар №36 до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де намагався розв'язати головні проблеми, пов'язані із захистом права людини на життя. Але, незважаючи на прийняття такого важливого акта, багато питань все одно залишаються відкритими [5,с.148]

Порушення права на життя під час війни є серйозним злочином, але існують способи захисту цього права. Одним з таких є міжнародне гуманітарне право. Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це сукупність юридичних норм, які відображають у своїй сутності загальнолюдські норми моралі, які застосовуються під час збройних конфліктів. Ця галузь права спрямована на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях. [6,с.9]

Громадські організації: організації, такі як Червоний Хрест та Амністія Міжнарод (Amnesty International), захищають право на життя людини під час війни шляхом надання гуманітарної допомоги постраждалим, надання медичної допомоги, захистом

військовополонених, пошуком зниклих безвісти осіб, а також моніторингом та документуванням порушень прав людини в зоні конфлікту. Обидві організації також активно працюють з урядами та міжнародними організаціями з метою запобігання порушень прав людини під час воєнних конфліктів та забезпечення захисту цивільного населення. Варто зазначити, що правозахисна організація Amnesty International заявила, що українські військові, які стримують російську навалу, наражають на небезпеку цивільне населення, створюючи бази і розміщуючи озброєння в школах і лікарнях, в Офісі президента на це відповіли, що життю українців загрожує лише армія росії.

Дослівно Amnesty International: "Тактика України порушила міжнародне гуманітарне право, перетворивши цивільні об'єкти на військові цілі. Внаслідок російських ударів по населених пунктах, які послідували за цим, загинули мирні жителі і була зруйнована цивільна інфраструктура". В Офісі президента на це заявили, що життю українців загрожує тільки російська армія, а заяви Amnesty International є не чим іншим, як участю в дискредитаційній кампанії росії проти України.

Медична допомога: У разі поранень або інших медичних проблем, пов'язаних з воєнною дією, особи мають право на медичну допомогу згідно з міжнародним гуманітарним правом. Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин [7,с.9]. Також медична допомога під час військових дій є критично важливою для збереження життя та здоров'я військовослужбовців. У таких умовах можуть виникати надзвичайні ситуації, які вимагають швидкої та компетентної медичної допомоги. Крім того, військові лікарі також зіштовхуються з унікальними викликами, пов'язаними з бойовими травмами та умовами, що відрізняються від тих, що можна зустріти в цивільному житті.

Збройна агресія російської федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Однак, незважаючи на складнощі, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку.

Правове регулювання охорони прав людини і громадянина під час воєнного стану регламентується наступними нормативними актами:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.
2. Указ Президента України № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” від 24.02.2022 року (далі – Указ № 64/2022).
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (далі – Закон України № 389-VIII).
4. Постанова Кабінету Міністрів України №753 «Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13 липня 2011 року (далі – Постанова №753).
5. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 № 4765-VI.

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов’язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану.

Права, що можуть обмежуватися під час війни:

Відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а саме:

- Недоторканість житла;
- Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- Невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України;
- Свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюють закон;
- Право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

- Право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- Право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- Право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- Право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю;
- Право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;
- Право на освіту.

Також, відповідно до Закону України № 389-VIII може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер. Варто зауважити, що за працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада).

Не можуть бути обмежені такі права і свободи, а саме:

- Не можуть бути обмеження за ознакою раси, кольору шкіри, релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження;
- Право на громадянство;
- Право на життя;
- Права на рівність та повагу до гідності особи;
- Право на житло;
- Рівність дітей у свої правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі або поза ним;
- Право на справедливий суд, юридичну допомогу та захист;
- Право на справедливий суд, юридичну допомогу та захист;
- Право знати свої права і обов'язки.

Але в наслідок порушення цих прав, необхідно їх захистити. Наприклад: порушення права на рівність та повагу можуть включати дискримінацію на расовому, етнічному, релігійному або гендерному підґрунті, а також утискання або жорстоке поводження з людьми. Для захисту цих прав важливо звертатися до міжнародних

організацій, таких як ООН, які можуть вжити заходів для припинення дискримінації та захисту прав меншин. Унаслідок порушення будь-якого права, громадяни України мають право подати скаргу:

До органів державної влади та місцевого самоврядування.

Громадянин може подати скаргу до органів державної влади, які зобов'язані розглянути ці скарги і вжити відповідних заходів для відновлення порушених прав. У скарзі особа має вказати конкретні факти порушення прав під час війни, навести свідчення та докази цього порушення. Важливо також вказати, які саме права були порушені, і як це вплинуло на вас особисто. Після того, як ви подасте скаргу, вона буде розглянута компетентними органами, які повинні вжити необхідних заходів для захисту ваших прав та врегулювання ситуації. Крім того, місцеве самоврядування може бути залучено до вирішення конкретних проблем та надання допомоги постраждалим. Важливою складовою цього процесу є сприяння мирному вирішенню конфлікту та побудова стабільності у постраждалих регіонах.

До суду. Звертання до судових органів, таких як місцевий суд, апеляційний суд або Верховний Суд України, може сприяти притягненню відповідальних за порушення прав людини до справедливості. Якщо можливості національних судів вичерпано, можна звернутись до Європейського суду з прав людини. Особа може подати заяву до Суду протягом шести місяців після ухвалення остаточного рішення судом або органом влади, до компетенції яких належить визначення питання, що є предметом звернення до Суду. Вона повинна містити інформацію про порушення конкретних статей Конвенції, а також про всі національні рішення, які були ухвалені у зв'язку з цим питанням. Скарга також повинна бути підписана постраждалим або його законним представником. Після отримання скарги Європейський суд з прав людини проводить ретельне розгляд і вирішує, чи були порушені права людини згідно з Конвенцією. У разі визнання порушення суд може видати рішення про компенсацію для постраждалих осіб. Європейський суд з прав людини дуже серйозно змінюється після вторгнення росії в Україну, як і власне змінюється Рада Європи, інші міжнародні організації та загалом вся Європа. Європейський суд з прав людини перебуває зараз у процесі втрати держави щодо якої надходить найбільша кількість заяв про порушення нею Європейської Конвенції з прав людини – російської федерації. ЄСПЛ, який є взірцем для інших механізмів і який має

найбільшу та найширшу практику із захисту права на життя, не застосовує напряду норми МГП, лише згадуючи окремі його положення, що і є головним досягненням Суду.

До Омбудсмена. Відповідно до Закону України "Про звернення громадян» щодо порушення прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами, а також юридичними та фізичними особами. Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміння їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. Парламентський контроль здійснюється щодо захисту прав і свобод заявників, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами[7, с.35].

Міжнародні правозахисні організації. Звертання до міжнародних правозахисних організацій, таких як Офіс Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародний Комітет Червоного Хреста чи Юридична клініка Міжнародного Червоного Хреста, може допомогти звернути увагу світової спільноти на порушення прав людини під час війни. Ці організації мають досвід у вирішенні конфліктів та можуть надати консультації та підтримку в справах захисту прав людини. Однією з основних умов подання скарг є вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Це означає, що постраждала особа повинна спочатку звернутися до національних судових органів або інших національних механізмів захисту прав людини, щоб вичерпати всі можливості отримати справедливе вирішення своєї справи на національному рівні. Крім того, скарга повинна бути подана протягом певного строку після вичерпання національних засобів правового захисту. Умови подання скарг до міжнародних правозахисних організацій є важливими для забезпечення справедливого та ефективного захисту прав людини під час воєнних конфліктів. Дотримання цих умов допомагає забезпечити об'єктивний та незалежний розгляд справ та вирішення порушень прав людини на міжнародному рівні.

Загалом, захист прав людини під час війни є складною та надзвичайно важливою задачею. Війна, незалежно від своєї природи, завдає серйозної шкоди правам людини, і в таких умовах важливо

шукати ефективні засоби для захисту цих прав. Також захист прав під час війни потребує комплексного підходу, який включає в себе дотримання міжнародного гуманітарного права, надання гуманітарної допомоги, забезпечення безпеки для цивільного населення та проведення моніторингу порушень прав людини. Тільки шляхом спільних зусиль та допомогою організацій можна досягти успіху в захисті прав людини під час воєнних конфліктів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : офіц. вид. / Верховна Рада України. К.: Алерта, 2023. 112 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї. Паливода А.В., 2021. 116 с.
3. Міжнародне публічне право. В. Е. Теліпко, А. С. Овчаренко, 2010. 609 с.
4. Права людини і збройні конфлікти. О. В. Сенаторова, 2018. 208с.
5. Amnesty International заявила, що ЗСУ наражають на небезпеку мирне населення. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/4/7361856/>.
6. Ордер на арешт. URL: <https://suspilne.media/425589-proces-pritagnenna-putina-do-vidpovidalnosti-vze-pocavsya-deputat-evroparlamentu/>
7. Міжнародне гуманітарне право. М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель, 2017. 145с.
8. Право на життя в умовах війни?! URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>

Б.О. Черноус,
студент

Науковий керівник: О.М. Трач,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЗМІНУ ПІДСТАВИ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Під заміною підстав позову розуміється заміна одних юридичних фактів іншими. Підставою позову є обставини, якими обґрунтовується вимога про захист права чи законного інтересу. Підставою позову можуть бути юридичні факти, тобто факти, які мають відношення до норм матеріального права і зумовлюють виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків суб'єкта відповідних матеріальних правовідносин. Важливо розрізняти фактичні та правові підстави позову [1, с. 596]. Зміна підстави позову свідчить про зміну обставин, якими позивач обґрунтовує свої

вимоги.

Відповідно до процесуальних норм, до закінчення попереднього засідання позивач має право змінити предмет або підставу позову, подавши письмову заяву. Така заміна може бути здійснена при вирішенні спорів із правовідносин, у яких підстави виникнення, зміни чи припинення правовідносин визначаються вибором права. Підстава позову може бути змінена шляхом фактичного виключення та уточнення, але це не змінює суті позову, в тому числі щодо вимог, які позивач зазначив помилково або не мають значення для справи.

Уточнення підстав позову також означає їх зміну, що виражається в додаванні або виключенні певних обставин, пов'язаних, як правило, із з'ясуванням предмета позову. Під доповненням підстави позову новими обставинами розуміються зміни, внесені самостійно без зміни предмета позову, або на підставі заміни чи доповнення предмета позову позивач посиляється на інші обставини.

Така зміна характерна для справ, у яких позивач приймає рішення про забезпечення свого правового статусу після часткової перевірки доказів, заперечення відповідача проти позову та уточнення судом позову.

Не допускається одночасна зміна предмета та підстави позову, оскільки при одночасній зміні предмета та підстави позову позивач створить нову матеріально-правову вимогу, а позовні вимоги. буде підтверджено іншими доказами. ситуації, це, по суті, нова пропозиція.

Додавання нових обставин із збереженням початкових та зміна посилань на норми матеріального чи процесуального права не буде вважатися зміною підстави позову.

Подібні висновки Верховного Суду щодо застосування частини третьої статті 46 ГПК містяться у Великій Палаті Верховного Суду у справі № 924/1473/15 від 25 червня 2019 року та в Апеляційному господарському суді. у складі Верховного Суду в постанові від 15 жовтня 2020 року у справі № 922/2575/19.

Не вважаються зміною підстав позову такі ситуації:

- доповнення його новими обставинами, при цьому зберігаючи первісні обставини;
- зміни посилань на норми матеріального чи процесуального права.

Підкреслюючи правову основу позову, що означає вказівку конкретної правової поведінки, яка виправдовує ситуацію, що захищається. Підстава для позову є ключовим елементом будь-якого цивільного позову. Вони встановлюють факти та положення, на яких ґрунтуються вимоги позивача, а також обставини, які він вважає необхідними для захисту своїх прав чи законних інтересів.

Підстави позову допомагають встановити правові доводи позивача та обґрунтувати його вимоги в суді. До них відносяться факти, що мають юридичне значення і співвідносяться з нормами матеріального права, що визначають права та обов'язки сторін у спорі.

Коли позивач переоцінює обставини або мету свого позову, може виникнути необхідність змінити предмет.

Важливо зазначити, що правові підстави позову вказують на конкретні норми законодавства, які підтримують вимоги позивача. Вони надають суду та іншим сторонам участі у справі чітке розуміння того, на які закони та норми посилається позивач для підтримки своєї вимоги.

Отже, заміна підстав позову в цивільному процесі передбачає заміну одних юридичних фактів іншими. Підставою позову є обставини, на яких ґрунтується вимога про захист права чи законного інтересу. Зміна підстави позову відбувається шляхом зміни фактичних обставин, які підтримують вимоги позивача, і може виникнути, коли позивач переоцінює обставини чи мету свого позову [3].

Підстави позову можуть бути змінені шляхом фактичного виключення та уточнення, але це не змінює суті позову, включаючи вимоги, які позивач зазначив помилково або які не мають значення для справи. Уточнення підстави позову означає зміну обставин, які обґрунтовують вимоги позивача, але залишає незмінною основну суть позову [1].

Подібно до зміни предмета позову, зміна підстави позову може бути необхідною, коли позивач переоцінює обставини або мету свого позову, і це дозволяє йому більш ефективно захищати свої права та інтереси відповідно до зміни ситуації.

Важливо підкреслити, що підстави позову визначають конкретні норми законодавства, на які посилається позивач для підтримки своїх вимог. Вони грають ключову роль у підтримці вимог позивача в суді та надають чітке розуміння суду та іншим сторонам

участі в справі щодо юридичної підтримки вимоги.

Отже, зміна підстави позову є важливим процесуальним моментом у цивільному процесі, який дозволяє позивачу адаптувати свій позов до зміни обставин та ефективно захищати свої права та інтереси.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пуль С. І. Процесуальні проблеми зміни предмету та підстав позову. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті О. А. Пушкіна (Харків, 25 трав. 2013 р.). Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013. С. 596–600.
2. Лабань О. О. Захист прав та інтересів відповідача під час забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного прав*. 2019. Випуск 3, том 2. С. 84-89.
3. Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право : навч. посіб. Київ. : Центр учбової літератури, 2017. – 352 с.

Шараєвська Т.А.,

*кандидат юридичних наук
(м. Київ, Україна)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ПРИПИНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ (ОРЕНДНИХ) ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Аналіз законодавчих підходів до регулювання земельних правовідносин, зокрема, щодо підстав припинення договорів оренди земельних ділянок, прав та обов'язків орендодавця та орендаря залишаються актуальними. Зазначене обумовлює розглянути деякі аспекти нормативно-правового регулювання даних правовідносин. Так, згідно зі ст. 93 Земельного Кодексу України від 25.10.2001 р. (далі – ЗК України) [1] земельні ділянки можуть передаватися в оренду громадянам та юридичним особам України. Главою 19 ЗК України визначено підстави для набуття права на землю громадянами та юридичними особами. Так, відповідно до п.п. 1, 2 ст. 116 даного Кодексу громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом, або за результатами аукціону. Аналогічні положення затверджені і в ст. 124 ЗК України та ст. 16 Закону України «Про оренду землі» від 06.10.1998 р.,

відповідно до змісту яких передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Таким чином, зазначеними вище нормами врегульовані відносини щодо набуття фізичними та юридичними особами права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності, де підставою набуття права на землю у таких випадках є рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах повноважень встановлених ЗК України.

Водночас, в ст. 141 ЗК визначено підстави припинення права користування земельною ділянкою, а в ст. 143 ЗК України – підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку. Згідно зі ст. 31 Закону України «Про оренду землі» договір оренди землі припиняється в разі: закінчення строку, на який його було укладено; викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності в порядку, встановленому законом; поєднання в одній особі власника земельної ділянки та орендаря; ліквідації юридичної особи-орендаря; відчуження права оренди земельної ділянки заставодержателем; набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що розташовані на орендованій іншою особою земельній ділянці тощо.

В ст. 32 даного Закону встановлено, що на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору, в разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки, а також на підставах, визначених Земельним кодексом України та іншими законами України.

Отже, з наведених вище положень чинного земельного законодавства України, вбачаємо, що законодавець на рівні Закону чітко і вичерпно визначив основні підстави припинення права на земельну ділянку та права користування нею, а також підстави припинення договору оренди землі. Зокрема, найбільш поширеними в сучасній практиці є: використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам; використання земельної

ділянки не за цільовим призначенням; систематична несплата земельного податку або орендної плати тощо. В ст. 1 Закону України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. цільове призначення земельної ділянки визначається, як використання земельної ділянки за призначенням, визначеним на підставі документації із землеустрою у встановленому законодавством порядку.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» від 19.06.2003 р. невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням – невикористання земельної ділянки, крім реалізації науково обґрунтованих проектних рішень, або фактичне використання земельної ділянки, яке не відповідає її цільовому призначенню, встановленому при передачі земельної ділянки у власність чи наданні в користування, в тому числі в оренду, а також недодержання режиму використання земельної ділянки або її частини в разі встановлення обмежень (обтяжень).

В ст. 24 Закону України «Про оренду землі» визначено, що орендодавець має право вимагати від орендаря: використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди; дотримання екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, додержання державних стандартів, норм і правил; дотримання режиму водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон, зон особливого режиму використання земель та територій, які особливо охороняються; своєчасного внесення орендної плати.

Згідно зі ст. 25 даного Закону орендар земельної ділянки має право: самостійно господарювати на землі з дотриманням умов договору оренди землі; за письмовою згодою орендодавця зводити в установленому законодавством порядку жилі, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі і споруди та закладати багаторічні насадження; отримувати продукцію і доходи; здійснювати в установленому законодавством порядку за письмовою згодою орендодавця будівництво водогосподарських споруд та меліоративних систем.

При цьому, орендар земельної ділянки зобов'язаний: приступати до використання земельної ділянки в строки, встановлені договором оренди землі, зареєстрованим в установленому законом порядку; виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди

землі; дотримуватися режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; у п'ятиденний строк після державної реєстрації договору оренди земельної ділянки державної або комунальної власності надати копію договору відповідному органу доходів і зборів.

Однак, поширеною є ситуація, коли, не зважаючи на дотримання орендарем всіх істотних умов договору оренди земельної ділянки та вимог чинного земельного законодавства, орендодавець, наприклад, як органи місцевого самоврядування, в односторонньому порядку приймають рішення про розірвання відповідного договору оренди не з підстав передбачених законодавством України, які були наведені вище [2]. Такі Рішення органів місцевого самоврядування про розірвання Договору оренди земельної ділянки, в багатьох випадках є протиправними та такими, що підлягають скасуванню, оскільки порушують права орендаря та перешкоджають йому користуватися орендованою ним земельною ділянкою за умови, що орендар земельної ділянки дотримувася всіх вимог, що передбачені чинним законодавством, належним чином використовував свої права, та дотримувася покладених на нього обов'язків відповідно до закону та Договору оренди земельної ділянки.

Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а згідно ст. 144 Конституції України рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

В такому разі актуальною є судова практика, яка склалася у сфері розгляду подібних спорів щодо визнання недійсними та скасування рішень органів місцевого самоврядування про розірвання договорів оренди земельної ділянки [3].

Список використаних джерел та літератури:

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності з офіційним сайтом Верховної Ради України // www.rada.gov.ua.
2. Шараєвська Т.А. Судова практика розгляду спорів щодо визнання недійсними та скасування рішень органів місцевого самоврядування про розірвання договорів оренди земельної ділянки. Ефективність регулювання

екологічних, природоресурсних та космічних відносин для сталого розвитку: право, інституції, сучасні інформаційні технології : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 30-річчя Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та 20-річчя Земельного кодексу України (м. Київ, 12 листопада 2021 р.). – К.: Видавництво «Наукова Столиця», 2021. – С. 206-211.

3. Шараєвська Т.А. Вирішення спорів про розірвання договору оренди землі: законодавчі підходи та судова практика. Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. 2021/3. С. 236 – 240.

Р.П. Шевченко,
аспірант
(м. Київ, Україна)

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЇХ РОДИН В УКРАЇНІ

У сучасному світі, де вплив глобалізації стає все більш відчутним, питання соціального захисту ветеранів війни та їх родин стає актуальним на міжнародному рівні. Україна, що пережила складні випробування, пов'язані з воєнним конфліктом, розглядає можливості інтеграції міжнародного досвіду у публічному управлінні соціальним захистом ветеранів.

Доречно наголошено, що задоволення потреб та підтримка тих, хто служив на фронті, а також їхніх сімей, є важливим завданням для будь-якого суспільства. Інтеграція міжнародного досвіду в даній сфері може виявитися ключовим чинником для розробки та вдосконалення ефективних програм соціального захисту. Цей процес інтеграції не лише сприятиме поліпшенню якості життя ветеранів та їхніх родин, але також сприятиме утвердженню України, як активного учасника міжнародного співтовариства у питаннях соціальної відповідальності та захисту прав людини.

На думку вченої К. Спицької, яка вважає, що використання міжнародного досвіду у публічному управлінні соціальним захистом ветеранів війни та їх родин в Україні може призвести до численних переваг, таких як:

– *інноваційний підхід*: аналіз досвіду інших країн дає можливість виявити новаторські методи соціального захисту для

ветеранів. Це може охоплювати програми з підтримки зайнятості, психологічної реабілітації та медичного обслуговування;

- *співпраця з різними секторами*: розуміння того, як інші країни взаємодіють з громадськими та приватними структурами для забезпечення соціального захисту, може послужити основою для створення ефективної системи соціального партнерства в Україні;

- *стандартизація та легалізація*: адаптація міжнародних стандартів сприяє розробці та ухваленню внутрішніх правових норм, спрямованих на підтримку ветеранів;

- *обмін досвідом*: взаємодія з іншими країнами дозволяє обмінюватися кращими практиками та уникати можливих помилок через регулярні форуми та конференції;

- *підхід, що включає різні сфери*: залучення громадських та приватних організацій, а також академічних установ, сприятиме більш комплексному та ефективному соціальному захисту [4].

Проте важливо враховувати унікальні особливості та потреби українських ветеранів, адаптуючи іноземний досвід до конкретних умов країни. Інтеграція міжнародного досвіду сприяє вдосконаленню системи соціального захисту ветеранів та підвищенню їхнього благополуччя.

Доречно наголошено, що у сучасному світі ветерани війни, повертаючись до цивільного життя, стикаються з рядом викликів у відновленні своєї професійної та особистої ідентичності. З метою ефективного інтегрування ветеранів у суспільство та надання їм підтримки в різних аспектах їхнього життя, важливо розглядати інноваційні підходи в програмах з підтримки зайнятості, психологічній реабілітації та медичному обслуговуванні.

Програми з підтримки зайнятості відіграють ключову роль у процесі адаптації ветеранів до цивільного життя. Адаптація ефективних програм з інших країн може включати в себе навчання новим навичкам, консультації з кар'єрним розвитком та створення стимулюючого середовища для їхнього професійного зростання [1].

Психологічна реабілітація ветеранів є не менш важливою складовою. Застосування інноваційних методів та технологій, таких як онлайн-терапія та віртуальна реальність, може покращити психічний стан ветеранів, зменшити наслідки посттравматичного стресового розладу та допомогти їм успішно адаптуватися до нових умов.

Варто зазначити, що розвиток нових методів медичного обслуговування, враховуючи міжнародний досвід, може значно полегшити процес лікування та реабілітації ветеранів. Використання передових технологій, таких як телемедицина, сприяє забезпеченню якісної та доступної медичної допомоги.

Отже, такий комплексний підхід до інтеграції ветеранів в суспільство не лише враховує їхні потреби, але і використовує передовий міжнародний досвід для забезпечення успішного переходу у цивільне життя та поліпшення їхнього загального благополуччя.

Доречно зазначено, що взаємодія між громадським, приватним та громадським секторами є ключовим елементом для створення ефективної системи соціального захисту ветеранів в Україні. Перегляд досвіду інших країн у цьому напрямі може надати важливі вказівки для вдосконалення вітчизняної моделі соціального партнерства:

–*громадський сектор*: співпраця з неприбутковими організаціями та громадськими ініціативами може забезпечити додаткові ресурси та експертний підхід до розробки та впровадження програм підтримки. Залучення громадськості сприяє забезпеченню широкої підтримки та участі в соціальних ініціативах;

–*приватний сектор*: взаємодія з бізнес-структурами може включати в себе створення програм зайнятості для ветеранів, надання фінансової підтримки або розвитку програм корпоративної відповідальності. Приватний сектор також може бути партнером у розвитку професійних тренінгів та перепідготовки;

–*урядовий сектор*: співпраця з урядовими органами є важливою для створення ефективних правових та регуляторних механізмів, а також для забезпечення фінансування та координації різних ініціатив;

–*академічний сектор*: залучення навчальних та наукових установ може сприяти впровадженню передових методів та досліджень у сферу соціального захисту. Дослідження та аналіз можуть слугувати основою для удосконалення програм та стратегій [5].

Отже, спільна робота цих секторів може привести до створення гармонійної системи, що забезпечує повноцінну соціальну підтримку ветеранів та їх сімей. Розуміння досвіду інших країн у взаємодії цих секторів може визначити найбільш ефективні стратегії та механізми для України.

Варто зазначити думку вченої М. Чорної [6], що адаптація міжнародних стандартів в сфері соціального захисту ветеранів дозволяє визначити основні принципи та підходи, що визнані у світі як ефективні. Наприклад, такі стандарти можуть включати права ветеранів, їхню соціальну підтримку та доступ до медичної допомоги. Однією з ключових переваг адаптації міжнародних стандартів є можливість розробки та ухвалення внутрішніх правових норм, які враховують конкретні умови та потреби українських ветеранів. Це може охоплювати законодавство щодо пільг, соціальної підтримки та інших аспектів соціального захисту.

Крім цього, стандартизація може допомогти у визначенні прав ветеранів, включаючи їхні соціальні, економічні та медичні права. Це може включати в себе стандарти доступу до освіти, житла, працевлаштування та інших аспектів повноцінного життя після служби. Стандартизація дозволяє створити систему моніторингу та оцінки ефективності програм соціального захисту. Це сприяє постійному вдосконаленню системи та адаптації до змін у соціальному середовищі. Застосування міжнародних стандартів відкриває можливість порівняння систем соціального захисту для ветеранів різних країн, що сприяє обміну досвідом та впровадженню найкращих практик.

Таким чином, стандартизація та легалізація в контексті соціального захисту ветеранів відіграють важливу роль у створенні чітких, ефективних та справедливих механізмів підтримки, спрямованих на забезпечення гідного життя та інтеграції цієї важливої групи в суспільство.

Доречно наголошено, що активна участь у міжнародних заходах створює можливості для представників України обмінюватися досвідом з іншими країнами. Регулярні форуми та конференції надають платформу для обговорення кращих практик, виявлення тенденцій та визначення сучасних викликів у сфері соціального захисту ветеранів. Знайомство з успішними програмами та стратегіями інших країн дозволяє визначити та адаптувати кращі практики для потреб українських ветеранів. Це може включати програми психологічної підтримки, інтеграції на ринок праці та вдосконалення медичного обслуговування [3].

Слід додати, що обмін досвідом також дозволяє уникнути потенційних помилок, враховуючи вже існуючі проблеми та їхні рішення в інших країнах. Це забезпечує більш обачний та

ефективний підхід до впровадження нових ініціатив. Участь у міжнародних форумах створює можливість для встановлення мереж співробітництва з іншими країнами та організаціями. Це може привести до довгострокових партнерства, обміну ресурсами та спільних ініціатив у сфері соціального захисту.

Крім цього, обмін досвідом сприяє стимулюванню інновацій у сфері соціального захисту ветеранів. Він може включати в себе впровадження передових технологій, новаторських підходів до реабілітації та психологічної підтримки. Обмін досвідом не лише збагачує знання та підвищує ефективність програм, але й сприяє зміцненню міжнародної спільноти, що працює для поліпшення життя ветеранів та їхніх родин.

Важливо розглянути підхід, що включає різні сфери більш детально:

Громадський сектор:

– *неприбуткові організації*: залучення громадських організацій може включати розробку та реалізацію програм психологічної підтримки, надання юридичної допомоги та організацію тренінгів для ветеранів;

– *волонтерства*: залучення волонтерів може допомагати ветеранам у їхньому повсякденному житті, наданні допомоги в освіті та підтримці у соціальній інтеграції.

Приватний сектор:

– *програми зайнятості*: партнерство з підприємствами для створення програм зайнятості та підтримки бізнесів, які надають переваги ветеранам, може сприяти їхньому успішному впровадженню в цивільне життя;

– *фінансова підтримка*: залучення фінансових установ для надання кредитів або фінансової консультації ветеранам, які мають плани створення власного бізнесу або розвитку кар'єри.

Академічний сектор:

– *наукові дослідження*: співпраця з університетами та дослідницькими інститутами для проведення наукових досліджень в сфері психологічної реабілітації, медичного обслуговування та соціальної інтеграції ветеранів;

– *освітні програми*: розробка освітніх програм для ветеранів, спрямованих на їхнє професійне розвиток і перекваліфікацію.

Урядовий сектор:

– *законодавча підтримка*: визначення та ухвалення відповідних законодавчих актів, що гарантують права та підтримку ветеранів;

– *фінансування*: забезпечення фінансової підтримки для реалізації програм соціального захисту та реабілітації [4].

Такий підхід дозволяє створити комплексну систему підтримки, яка враховує різноманітні потреби ветеранів та забезпечує їхню повноцінну інтеграцію в суспільство. Гармонійна взаємодія між громадським, приватним, академічним та урядовим секторами може суттєво підвищити ефективність та досягнення поставлених цілей у сфері соціального захисту ветеранів.

Отже, інтеграція міжнародного досвіду у публічному управлінні соціальним захистом ветеранів війни та їх родин в Україні виявляється необхідним та перспективним кроком для підвищення ефективності та повноти системи соціальної підтримки. Засвоєння передових практик та інновацій інших країн може слугувати ключовим фактором у забезпеченні гідного життя для українських ветеранів.

Навчання інноваціям, система соціального партнерства, легалізація та стандартизація, обмін досвідом та підхід різні сфери – це основні аспекти, які можуть сприяти вдосконаленню соціального захисту ветеранів. Розуміння та адаптація найкращих практик з інших країн дозволяють уникнути можливих помилок, створити ефективні механізми підтримки, та надати ветеранам повноцінні можливості для реінтеграції в суспільство.

Таким чином, важливо враховувати унікальні особливості та потреби українських ветеранів, адаптуючи іноземний досвід до конкретних умов країни. Інтеграція міжнародного досвіду в сферу соціального захисту ветеранів має потенціал сприяти підвищенню якості життя цієї важливої групи та встановленню стандартів, що відповідають сучасним вимогам соціуму.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf>
2. Ветеран, який повертається з перемогою, має бути рушієм позитивних змін у країні URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/830543.htm>
3. Проект Плану відновлення України: Матеріали робочої групи “Захист прав Ветеранів”2022р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/protection-of->

the%20rights-of-war-veterans.pdf

4. Спицька К. Правові засади соціального захисту Учасників бойових дій в Україні 2022р. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/22.pdf

5. Тенденції соціального і правового захисту ветеранів в Україні після 24 лютого 2022 р., 2023р. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/2023_zvit_tendentsiyi-sots-pravovogo-zahistu-veteraniv.pdf

6. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. 2019 р. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/29.pdf>

А.С. Шкільняк,
здобувачка вищої освіти
О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИВАТНОСТІ ТА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Інформаційна приватність є одним із фундаментальних прав людини, яке гарантується Конституцією України та міжнародними документами. Це право передбачає право особи на захист своїх персональних даних від несанкціонованого доступу, використання, розголошення та знищення.

У сучасному цифровому світі проблема захисту інформаційної приватності набуває особливої актуальності. Зі зростанням використання інформаційних технологій обсяги персональних даних, які збираються, зберігаються та обробляються, постійно збільшуються. Це створює серйозні ризики для приватності громадян.

До основних проблем захисту інформаційної приватності в Україні можна віднести:

1. Недосконалість нормативно-правової бази. Законодавство України у сфері захисту персональних даних є фрагментарним та не завжди відповідає міжнародним стандартам.

2. Недостатній рівень інформованості громадян про свої права та обов'язки у сфері захисту персональних даних. Багато громадян не знають, як захистити свої персональні дані від несанкціонованого доступу.

3. Недосконалість системи державного контролю за

дотриманням законодавства у сфері захисту персональних даних. Державні органи не завжди ефективно здійснюють контроль за дотриманням законодавства у цій сфері.

4. Збір та обробка персональних даних. Персональні дані – це будь-яка інформація, яка може бути використана для ідентифікації людини. Вони можуть збиратися різними способами, наприклад, через Інтернет, соціальні мережі, використання мобільних пристроїв.

5. Несанкціонований доступ до персональних даних. Несанкціонований доступ до персональних даних може призвести до їх крадіжки, використання в шахрайських цілях або розголошення.

6. Зловживання персональними даними. Персональні дані можуть бути використані для дискримінації, насильства або інших неправомірних дій. Основна мета – дослідження проблем захисту інформаційної приватності та персональних даних громадян в Україні, а також розробка рекомендацій щодо їх удосконалення.

В умовах ведення інформаційної війни проти України проблема захисту інформаційної приватності та персональних даних громадян стає вкрай важливою. Відповідно до Конституції України це завдання покладається на уповноважені державні органи, службових та посадових осіб. Варто зазначити, що відповідно до ст. 17 Конституції України забезпечення інформаційної безпеки є однією із найважливіших функцій держави і справою всього Українського народу [1].

За результатами досліджень, сучасна система захисту персональних даних громадян є далеко не ідеальною та потребує суттєвих змін [2; 3]. Прогалини в цій системі в сучасних умовах використовуються на шкоду людині, суспільству та державі.

Актуальні проблеми інформаційної сфери, що потребують всебічного опрацювання та відповідного правового забезпечення в контексті захисту персональних даних громадян, наприклад:

1) проблема додержання приватності та персональних даних громадян при формуванні єдиних державних електронних реєстрів.

- при створенні електронних реєстрів пріоритет надається функціональності, а не захисту персональних даних та інформаційної безпеки громадян.

- є спроби використання сучасних інформаційних технологій для несанкціонованого збору та поширення, а також торгівлі персональними даними.

- потребують належного врегулювання питання обміну та

захисту біометричних даних на міжнародному рівні.

- відкритість державних реєстрів в умовах гібридної війни створює загрози для національної безпеки, а доступ до відомостей про майно громадян може використовуватись злочинними організаціями.

2) Проблема поширення інформаційної агресії в національному та глобальному інформаційному просторі, в тому числі з використанням персональних даних громадян України з метою:

- ведення інформаційної війни проти України, чим займається активно РФ, яка поширилась також на інші країни.

- негативного інформаційно-психологічного впливу на свідомість громадян.

- використання інтернету, засобів масової інформації в тому числі і телеграм каналів, для ведення інформаційної війни проти громадян.

Кожен із наведених прикладів потребує вжиття заходів щодо запобігання та припинення. Постає важливе питання щодо змін концептуальних поглядів та правового регулювання з питань захисту інформаційної приватності, персональних даних та безпеки громадян в інформаційній сфері.

В сучасних умовах, відповідно до аналізу [4, с. 38-46], найбільшого прогресу у розбудові інформаційного суспільства досягли США. Японія та держави-члени Європейського союзу. В цих країнах поряд із стрімким розвитком інформаційних технологій велика увага приділяється забезпеченню прав та безпеки громадян в інформаційній сфері, насамперед приватності в сфері захисту персональних даних.

Право на приватність розглядається як фундаментальне право людини в Загальній декларації прав людини ООН 1948 року, Європейській Конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод» 1950 року [5], Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1996 року, та інші.

С. Уоррен і Л. Брандейс стверджували, що приватності людини існує загроза з боку нових винаходів та методів ведення бізнесу, та обґрунтовували необхідність створення спеціального права на приватність. Автори усвідомлювали, що розвиток технологій в майбутньому внесе корективи у правове регулювання питання щодо приватності. Розраховуючи на актуальність своїх ідей

про приватність, автори зазначили, що це право має бути гнучким, а також визначили низку важливих допущень [6, с. 152]:

- право на приватність припиняє діяти після публікації фактів самою особою або за її згодою.

- підставою для позову про компенсацію або судову заборону має бути не шкода, заподіяна репутації, а порушення права на приватність.

- закони повинні визнавати та захищати права на приватність.

В Україні питання захисту персональних даних регулюється Законом України «Про захист персональних даних» [7], який набрав чинності у 2011 році. На виконання його завдань у 2012 році був створений спеціальний орган – Державна служба України з питань захисту персональних даних. Однак вже через два роки її ліквідували, а тягар захисту персональних даних поклали на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суди.

Найпростішим прикладом, коли від особи беруть згоду обробку на персональних даних, є реєстрація на сайті. Під час такої процедури більшість осіб мало цікавить, хто і як надалі оброблятиме персональні дані. Для багатьох послуг, що надають державні органи, також отримується згода на обробку персональних даних. На жаль, запам'ятати, кому і які персональні дані надаються, а також спрогнозувати можливий витік наданих даних майже неможливо. В цьому питанні існує безліч проблем, тож пропоную зупинитися на найбільш поширених.

По-перше, текст згоди на обробку персональних даних завжди однотипний, не передбачає внесення змін та має лише одну опцію – погодитися. Не підписання такої згоди призводить до неможливості отримати необхідні послуги. Однак потрібно зважати на те, до яких наслідків призведе надання згоди в тій чи іншій ситуації.

По-друге, особа не знає, куди та кому в майбутньому можуть бути передані її персональні дані. Ст. 8 Закону України «Про захист персональних даних» визначено, що суб'єкт персональних даних може отримувати інформацію про умови надання доступу до персональних даних, інформацію про третіх осіб, яким передаються його персональні дані, мати доступ до своїх персональних даних і навіть відкликати згоду на обробку персональних даних.

Враховуючи кількість згод, які надає особа в сучасному світі, неможливо відстежувати передачу своїх даних третім особам. У

зв'язку з цим реалізація прав, наданих законом, виявляється неефективною. В більшості випадків особи часто не знають про поширення їхніх даних, а отже, не можуть належним чином їх захистити.

Як відомо, володільцем найбільшої кількості персональних даних є держава, тому саме до неї висувуються найсуворіші вимоги щодо їх збереження та уникнення поширення у випадках, коли це не передбачається згодою особи. Очевидно, що витік інформації з державних баз даних лише посилює недовіру до держави та створює відчуття незахищеності перед внутрішніми й зовнішніми загрозами. Таким чином, ми не можемо говорити про захист персональних даних приватними особами, якщо навіть державні бази даних перебувають під загрозою.

Також варто зазначити, що в ЄС у 2018 р. був прийнятий Загальний регламент захисту даних (GDPR), яким встановлюються суворі вимоги до опрацювання персональних даних. Вони полягають в тому, що персональні дані мають збиратися законно, правомірно, прозоро та відповідно до цільового обмеження. Окрім того, їх зберігання обмежується строком, необхідним для опрацювання, яке має відбуватися під захистом від несанкціонованого впливу. Найважливіше, що як і у випадку з наведеним вище законом Каліфорнії, встановлюється значна відповідальність юридичних осіб за порушення вимог Регламенту щодо захисту персональних даних.

Про ефективність застосування GDPR говорить статистика, оскільки за 2 роки функціонування за його порушення стягнуто майже 360 млн євро. Водночас ця статистика вказує на те, що в Європі все ще залишаються проблеми щодо захисту персональних даних. Однак ефективний захист, запроваджений GDPR, у перспективі має призвести до значного зменшення кількості задоволених скарг та накладених штрафів у цій сфері.

Українська практика в цьому питанні відрізняється набагато меншою кількістю справ, але не через відсутність порушень, а у зв'язку з низькою правовою культурою громадян щодо власних персональних даних та неефективною системою їх захисту. Варто зазначити, що сьогодні найбільш дієвим способом захисту своїх персональних даних є ретельна фільтрація, кому та з якою метою ці дані передаються. На жаль, забезпечити абсолютний захист персональних даних наразі не може жодна держава у світі, проте особа може обмежити обсяг тих відомостей, на обробку яких вона

надає згоду.

Не секрет, що Україна наразі знаходиться не на лідируючих позиціях в питанні захисту персональних даних. Слабкість законодавчого регулювання щодо збирання та обігу персональних даних в середині країни, відображається на тому, що механізми захисту законних прав та інтересів фізичних осіб, в контексті захисту персональних даних, просто не працюють.

Хаос та непорозуміння також простежується і в сфері взаємовідносин між державою та громадянами, в контексті використання персональних даних. Доволі часто можна почути новину, що персональні дані великої кількості громадян були «злиті», продані або комусь передані.

Наразі, текст закону «Про захист персональних даних» є достатньо не поганим, однак, чи не найважливішою проблемою залишається той факт, що він не дієвий [7]. Деякі норми закону дійсно дублюють положення нормативних актів, прийнятих в різних країнах – членах ЄС. Мало того, деякі статті закону навіть відображають в собі норми General Data Protection Regulation (GDPR). Однак, не маючи дієвого державного механізму контролю за виконанням цього закону, він приречений на своє ігнорування. Це, зокрема, можна спостерігати в сфері надання послуг, коли, наприклад, веб-сайт збирає про персональні дані користувачів та використовує ці дані для подальшої розсилки комерційних повідомлень. При цьому, користувач зазвичай не проінформований, куди та як він може подати скаргу на такий веб-сайт та і сам механізм оскарження є доволі незрозумілий.

Україна може досягнути належного рівня захисту персональних даних, тільки якщо усвідомлення такого захисту буде відбуватися по вертикалі – починаючи від державних органів до звичайного цивільного населення. І коли ми будемо впевнені, що будь-який державний орган, який отримав дані про нас буде застосовувати його виключно в рамках закону і для тих цілей, про які він нас повідомив, або якщо громадянин України, перед тим як передавати свої персональні дані будь-якій особі, витребує в такої особи необхідну інформацію щодо обробки його даних, а ця особа надасть таку інформацію, тільки після цього буде можливість декларувати, що Україна стала на шлях окультурення в питаннях захисту персональних даних.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П., Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір: монографія: 2014. Ужгород : ТОВ «ІВА». 292 с.
3. Пилипчук В. Г., Брижко В. М., Інформаційна безпека та приватність у сфері персональних даних. *Інформація і право*. № 4(19). 2016. С. 60-70.
4. Кулініч О. О. Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних прав : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03. Одеська національна юридична академія. О., 2006. 200 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Уоррен С., Брандейс Л. Право на приватність. *Право США*. 2013. № 1-2. С. 132-153.
7. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Дата оновлення: 27.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

О.А. Шомпол,
кандидат юридичних наук
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проблеми правової охорони довкілля в умовах збройного конфлікту для України стали не просто актуальними, але й реальними жакливими наслідками збройної агресії росії на сході нашої держави з 2014 року, особливо - з моменту повномасштабного вторгнення рф 24 лютого 2022 року. За даними офіційного ресурсу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Екозагроза», наслідки воєнних дій та шкода довкіллю, за підрахунками Державної екологічної інспекції України, проведені відповідно до затверджених методик, станом на 06 лютого 2024 року, становлять 2 194 млрд. грн. [1].

Сучасний світ знаходиться у стані зростання кількості міжнародних збройних конфліктів різного рівня та інтенсивності. Одним із найбільших ризиків, які реалізуються при цьому, це те, що

«будь-яка війна стає практично світовою в розумінні її впливу на Землю, як на планету [2, с. 142-143].

Проблеми правової охорони довкілля в умовах збройного конфлікту сьогодні розглядаються крізь призму міжнародно-правового регулювання різної галузевої спрямованості, це - норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного екологічного права тощо). Розглядаючи зазначені проблеми в межах доктрини сучасного міжнародного права, українські вчені О.В. Задорожний та М.О. Медведєва виділили три основні групи норм міжнародного права, які спрямовані на охорону довкілля в умовах збройного конфлікту, якими є: по-перше, *норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права*; по-друге, *норми договірної міжнародної гуманітарної права*; по-третє, *норми міжнародних екологічних угод та актів рекомендаційного характеру* [3, с. 241-256], які регулюють міжнародні відносини у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Не дивлячись на наявність міжнародно-правових норм, які орієнтовані на охорону довкілля в умовах збройного конфлікту, на нашу думку, на сьогоднішній день стан цього регулювання характеризується наявністю недоліків.

По-перше, ціла низка норм щодо охорони довкілля під час збройного конфлікту сформульовані півстоліття - століття тому, наприклад, норм Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни, 1907 року [4], Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, 1949 року [5].

По-друге, міжнародне співтовариство дуже інертно реагує та вживає правові заходи щодо попередження заподіяння шкоди довкіллю в умовах збройного конфлікту.

По-третє, на нашу думку, важливим недоліком міжнародно-правового регулювання є фактична відсутність дієвого механізму притягнення до відповідальності держави-агресорки та фактичного відшкодування екологічної шкоди. Хоча, слід відмітити, що в межах Організації Об'єднаних Націй частково сформувалася практика діяльності Компенсаційної комісії ООН, у межах якої відбувалася компенсація збитків, у тому числі, екологічної шкоди, яка була завдана країною-агресоркою [6].

Для України, на нашу думку, вирішення питання охорони довкілля, відшкодування екологічної шкоди, притягнення росії до відповідальності та отримання фактичної компенсації екологічної

шкоди, по важливості слідують за питаннями воєнно-політичної перемоги у цій нищівній війні та захисту національного суверенітету.

Розглядаючи питання правової охорони довкілля в умовах збройного конфлікту, на нашу думку, не варто фокус уваги пересувати на площину тільки міжнародно-правового регулювання. Міжнародне право, як таке, ґрунтується на досягненні консенсусу держав, у змісті якого держави представляють свої правові позиції та ту правову дійсність, яка сформована на національному рівні. Виходячи з наведеного вище, варто сьогодні приділити увагу не тільки вдосконаленню національно-правового механізму еколого-правового регулювання та правової охорони довкілля в умовах воєнного стану, але й укріпити позиції нашої держави в дотриманні еколого-правових євроінтеграційних зобов'язань.

Для України сьогодні набувається унікальний правовий досвід, коли фактично воююча країна виконує зобов'язання щодо вступу до Європейського Союзу, в тому числі, в сфері охорони довкілля, природокористування та забезпечення екологічної безпеки.

В питанні реалізації Україною євроінтеграційних зобов'язань особливої важливості набуває питання ефективного виконання нашою державою положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Угода про асоціацію) [7]. Серед еколого-правових положень Угоди про асоціацію є положення Глави 6 «Навколишнє середовище» Розділу V, які відповідно до ст. 361 включають наступні пріоритети співпраці в екологічній сфері: збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист здоров'я населення, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, в наступних сферах: 1) зміна клімату; 2) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття екологічно значимих рішень; 3) якість атмосферного повітря; 4) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; 5) поводження з відходами та ресурсами; 6) охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); 7) попередження та

ліквідація наслідків промислового забруднення; 8) поводження із хімічними речовинами; 9) поводження із генетично-модифікованими організмами, в тому числі і тими, які використовуються у сільському господарстві; 10) акустичне (шумове) забруднення; 11) цивільний захист, зокрема попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; 12) охорона міського середовища; 13) екологічні збори [7]. У Додатку XXX до Угоди конкретизовано пріоритетні еколого-правові нормативні акти Європейського Союзу, які Україна має впровадити в національне законодавство.

Серед першочергових завдань у сфері охорони довкілля, охорони і відтворення природних ресурсів та екосистем в умовах збройного конфлікту, на нашу думку, потребують вирішення на національному рівні наступні.

1. Вирішення низки питань щодо здійснення державного та громадського екологічного контролю. Оскільки в основу формування будь-якої держави покладається суттєвий еколого-правовий зміст, то саме ефективність екологічного контролю є тим інструментом, який дозволить виявити, встановити та зафіксувати факти завдання екологічної шкоди країною-агресоркою, а також відділити цю шкоду від шкоди довкіллю, не пов'язаної із веденням воєнних дій. Одним із принципово важливих завдань системи екологічного контролю є не просто оптимізація самої процедури екологічного контролю, але й приведення її у відповідність із правовими стандартами Європейського Союзу. Такі стандарти стосуються прозорості планування діяльності, прозорості, відкритості та неупередженості прийняття рішень тощо.

2. Особливої уваги потребує, на нашу думку, ретельний розгляд правового режиму екологічної інформації в умовах воєнного стану та системи відкритих екологічних даних. Незважаючи на визначені в національному екологічному законодавстві процедури вільного доступу до екологічної інформації, запроваджені процедури обмеження доступу до екологічної інформації в межах державних реєстрів та баз даних в умовах дії правового режиму воєнного стану. На нашу думку, два роки війни обумовлюють необхідність переглянути як систему ризиків національній безпеці та оборони в умовах воєнного стану, так і зміст суб'єктивного права кожної особи на екологічну інформацію.

3. В умовах дії правового режиму воєнного стану, на нашу

думку, важливо переглянути правове регулювання таких важливих питань, як система дозволів, ліцензій, процедури оцінки впливу на довкілля планованої діяльності, стратегічної екологічної оцінки тощо.

4. Ще одним елементом правового механізму регулювання екологічних відносин, який, на нашу думку, потребує вдосконалення, є система економічних заходів. Складовими економіко-правового механізму в галузі екології є система екологічних платежів, система фінансування природоохоронних заходів, система формування спеціальних фондів тощо. В умовах дефіциту державного бюджету на поточний рік, питання акумулювання коштів у межах державного бюджету є вкрай важливим. Проте, сьогодні існує проблема іншого порядку. Кошти природоохоронного спрямування і характеру, які за законодавством акумулюються у межах державного бюджету, мають компенсаційний характер та можуть бути використані тільки на природоохоронні заходи. В умовах воєнного стану з 24 лютого 2024 р. та воєнної агресії росії з 2014 року цільове спрямування цих коштів було змінено. Безперечно, держава в такій складній ситуації захисту власної незалежності та суверенітету може приймати такі рішення, але, на нашу думку, такі рішення мають бути обмежені часом дії воєнного стану.

Серед проблемних питань, які дозволять вдосконалити економіко-правові інструменти регулювання екологічних відносин, сьогодні є потреба юридично визначитися із поняттям та організаційно-правовим забезпеченням екологічного інвестування, екологічного страхування, екологічного стимулювання тощо.

Вирішення перерахованих проблем у сфері національно-правового регулювання екологічних відносин має допомогти Україні посилити правову позицію на міжнародно-правовому рівні, зокрема, в питаннях притягнення до відповідальності країни-агресорки та відшкодування шкоди довкіллю.

Список використаних джерел та літератури:

1. ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023).
2. Балюк Г.І., Шомпол О.А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. *Адміністративне право та адміністративний процес*. 2015. № 2. С. 142 - 157.
3. Задорожній О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього

середовища: підручник для ВНЗ / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. 510 с.

4. Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни, 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 06.12.2023).

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 06.12.2023).

6. Городинський Іван. Досвід Компенсаційної комісії ООН та висновки для відшкодування Україні URL: <https://dc.org.ua/news/dosvid-kompensaciynoyi-komisiyi-onn-ta-vysnovky-dlya-vidshkoduвання-ukrayini> (дата звернення: 06.12.2023).

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf> (дата звернення: 06.12.2023).

Є.А. Ющенко,

здобувачка вищої освіти

О.В. Охман,

кандидат юридичних наук

(м. Хмельницький, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сьогодишніх умовах Україна стоїть на одному із найтяжчих етапів періоду її незалежності. Це зумовлено початком збройної агресії, а згодом і повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, що значно вплинуло на соціальний та економічний розвиток країни. Досить важливим наразі постає соціальне питання, що стосується захисту прав, свобод людини та громадянина. Сучасні реалії впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства, що в свою чергу можуть нести певні зміни в дотриманні прав людини та їх захисту.

Права людини, зокрема в умовах війни, залишаються найвищою цінністю держави, адже вони виступають об'єктом конституційного та нормативно-правового регулювання. Варто зазначити, що надання пріоритету дотриманню прав людини під час збройних конфліктів є не лише доказом досягнення країною

високого ступеню демократії, тобто рівня суспільного розвитку, а й визнання народу як вищої соціальної цінності. Та все ж, в умовах воєнного стану виникають численні випадки порушення тих чи інших прав людини, що зумовлює необхідність вжиття заходів щодо їх захисту. Саме розуміння воєнного стану включає в себе численність подій, спрямованих проти державності, демократії та порушення прав громадян країни, яка від них потерпає. Тож, важливим виступає потреба дослідження обставин, за яких права і свободи людини порушуються та проаналізувати можливість їх захисту в умовах сьогодення.

Зважаючи на те, що дане питання набуло значної актуальності та є важливим для України, воно є предметом дослідження великої кількості науковців, серед яких М.М. Лобко, С.О. Кириченко, В.М. Семененко, М.В. Ковалів, В.Ф. Погорілко, М.М. Гнатковський та інші. Варто зазначити, що наразі воєнний стан в Україні все ще триває, що спонукає для проведення подальших досліджень питання захисту законних прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Такі дослідження є важливими для розуміння проблем, які виникають за таких умов, на основі чого доцільним буде формування їх рішень.

Реалії сьогодення звідусіль свідчать про жорстокі порушення прав людини з боку держави агресора. Таким чином, перед державою постало важливе завдання захистити прав та свободи своїх громадян від незаконного втручання країни-правопорушника. Адже саме в умовах воєнного стану громадяни та особи, які перебувають на території України особливо потребують захисту своїх прав та свобод.

Насамперед, важливо визначити, що собою являє воєнний стан, адже його введення є причиною низки змін в державному управлінні на території держави відносно прав людини і громадянина. Науковці виносять таке поняття, що воєнний стан це особлива правова система, встановлена в державі або її окремих регіонах. Запровадження такої правової системи наділяє виконавчу владу, військові командування та органи місцевого самоврядування особливими повноваженнями порівняно з тими, що встановлені законом у мирний час [1, с. 9].

Дане твердження є слушним, адже із введення військового стану по всій Україні, прав осіб дійсно можуть бути обмежені. Зокрема, Указом Президента номер 64/2022 «Про введення воєнного стану» були обмежені деякі права людини і громадянина [2]. Такі

обмеження здійснюються в межах та в обсязі, які є необхідними для забезпечення можливості здійснення усіх необхідних заходів правового режиму воєнного стану, що передбачені статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Такими заходами є:

- 1) посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури;
- 2) вилучення державного майна для потреб оборони;
- 3) можливість вилучення з певних причин майна, яке перебуває у приватній власності;
- 4) встановлення комендантської години;
- 5) проведення перевірки документів, огляду речей, майна громадян тощо.

Важливо зазначити, що всі ці та інші заходи хоч і обмежують права громадян, проте вони спрямовані на захист їх права на життя, здоров'я та інших основоположних свобод, що можуть бути об'єктом посягання в умовах збройної агресії зі сторони російських військ. Таким чином, не можна вважати що такі обмеження є порушенням прав особи, адже вони є цілком законними та встановлюються з метою безпеки.

Крім того, реалізація державної політики в умовах воєнного стану також має свої особливості. Зокрема, категорично заборонено вносити зміни до Конституції як основного закону, проводити вибори централізованих державних органів та органів місцевого самоврядування, а також Президента України. Все пояснюється тим, що проведення повноцінних виборів за таких умов є неможливим, адже в такому разі варто забезпечувати даний процес необхідними заходами, щоб вибори проходили демократично із залученням максимальної кількості громадян. Водночас, є й інші причини, такі як фінансова забезпеченість та інші.

Конституція України, як основоположний закон, що визнає права і свободи людини найвищою цінністю, встановлює низку норм, що передбачають права, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. До них відносяться такі:

- Забороняється обмеження прав за кольором шкіри, політичним, релігійними та іншими переконаннями особи, а також за соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, ознаками мови тощо;

- Забороняється позбавлення осіб громадянства України та його зміни;

- Забороняється порушення невід'ємних прав на життя, повагу до гідності особи, її свободи, що також стосується і особистої недоторканності;

- Забороняється обмеження права на особисті звернення особи до органів державної влади та місцевого самоврядування;

- Забороняється обмеження права на шлюб, та тих прав, що стосуються перебування у шлюбі;

- Забороняється та вважається неприпустимим обмеження прав рівності дітей, залежно від їх походження та іншими ознаками;

- Забороняється обмеження права особи на професійну правничу допомогу, та інші процесуальні дії, передбачені законодавством щодо захисту своїх прав [4].

Незважаючи на те, що законодавством України передбачені заходи, спрямовані на захист прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, важливим є відповідність даних норм сучасним умовам та потребам суспільства, а також ефективно їх застосування. Відомо, що наразі головним пріоритетом діяльності держави є забезпечення її обороноздатності. Таким чином, належного забезпечення захисту своїх прав особливо потребують військовослужбовці. Військова агресія зі сторони російських військ спонукає державну політику України до активних та ефективних дій щодо її протидії. Тому, в ході цього важливим є недопущення порушення прав військовослужбовців та їх належного захисту. Крім того, неабияк важливим є питання соціального захисту осіб, які здійснюють обов'язки оборони країни, що включає в себе захист їх родин та допомога в грошовому еквіваленті. Наразі можна спостерігати численні випадки порушень прав військовослужбовців, тому це питання має бути врегульоване належним чином.

Захист прав військовослужбовців здійснюється насамперед з урахуванням положень нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються прав осіб, що здійснюють функції, пов'язані з обороною країни. Це зумовлено особливістю статусу військовослужбовця, що наділяє особу відповідними правами та обов'язками, для врегулювання яких необхідні окремі норми. Одним із таких нормативно-правових актів є Закон України «Про соціальний та правовий захист прав військовослужбовців та членів їхніх сімей», що здійснює правове регулювання та закріплює механізм забезпечення державної підтримки осіб, які служать у збройних силах чи інших військових організаціях держави [5, с. 74].

Даний закон є основоположним, орієнтуючись на який видаються інші нормативні акти, що врегульовують такі питання як відпустки, грошове забезпечення, соціальну допомогу та інші питання щодо конкретних осіб.

Слід зауважити, що державна політика в умовах воєнного стану характеризується динамічністю та постійними змінами і нововведеннями, що відбувається з урахуванням потреб обороноздатності держави. В ході цього, важливою виступає робота Конституційного Суду України щодо перевірки відповідності нових нормативно-правових актів нормам Конституції України, що є гарантією недопущення можливості порушення прав людини законодавцем.

Крім того, діяльність судів на території України в умовах воєнного стану також набуває особливого значення, адже судова система є найбільш надійним і цивілізованим засобом захисту прав і свобод людини і громадянина, що особливо є актуальний в наш час та у майбутньому. Ця форма судочинства, що гарантує захист прав і свобод, є найдемократичнішою та найбільш пристосованою до повного, повного та об'єктивного з'ясування фактичних обставин і причин виникнення багатьох ситуацій. Суд має всі необхідні повноваження для здійснення покладеної на нього функції захисту прав і свобод людини у разі їх порушення або необґрунтованого обмеження, в тому числі і злочини, які можна спостерігати в нинішніх умовах [5, с. 89].

Згідно ст. 10 Закону України «Про правову систему під час воєнного стану» [3], в ході дії такого стану функціонування судів не можуть бути припиненими, що є показником значної потреби державної політики у функціонуванні судочинства. Водночас, Конституцією передбачено, що тільки суди можуть здійснювати юрисдикцію на територіях, де введено воєнний стан. Скорочення або прискорення будь-якої форми судового розгляду суворо заборонено [4].

Крім національного судочинства, важливим є міжнародний захист прав і свобод людини. Це зумовлено тим, що вторгнення російських військ на територію України виступає як злочин міжнародного значення. Відповідно, права людини, які були порушені внаслідок таких дій захищаються нормами міжнародного права, в ході чого відповідальним за такі порушення виступає країна-агресор. Одним із основних міжнародних актів, який закріплює

положення стосовно захисту основоположних прав людини є Загальна декларація прав людини від ГА ООН [6]. Вона є результатом роботи міжнародної спільноти щодо прагнення до охорони прав і свобод людини, зокрема і від воєнних злочинів, що набуває особливої актуальності в наш час та має потребу в застосуванні. В.Ф. Погорілко стверджує, що даний міжнародно-правовий акт є прикладом, якому повинні відповідати законодавство усіх держав [7, с. 7].

Запровадження воєнного стану на всій території України є безпрецедентним за роки незалежності заходом, який викликає труднощі у правозахисних організацій, особливо в контексті необхідності боротьби із ворогом, який в умовах запеклих масових бойових дій повністю ігнорує усі міжнародні конвенції та накази щодо реалізації певних стратегій і, відповідно, тактики ведення війни. Під тиском цієї ситуації необхідно посилювати роль та вдосконалювати практику захисту прав громадян України. Відповідно, ідея вдосконалення механізму має базуватися насамперед на:

1. Встановленні високого рівня незалежності законодавчих процесів та органів, які здійснюють законодавчу діяльність і захищають права людини в системі державних органів;
2. Зменшенні формальності процедури розгляду скарг громадян на порушення їхніх законних прав та свобод, адже це обмеження не може відбуватись в умовах воєнного стану, тому що суперечить положенням основного закону;
3. Наданні безоплатної допомоги, особливо інформаційно-роз'яснювальних послуг, постійного правового супроводу чи супроводу, а також задоволення інших потреб громадян у рамках правотворчої і правозахисної діяльності [8].

Крім заходів держави щодо поліпшення умов захисту прав людини і громадянина в умовах воєнного стану, одним із найважливіших постає питання притягнення до відповідальності країни-агресора за порушення прав і свобод людини за час ведення збройної агресії. Дане питання має стосуватись щодо повного виконання Україною своїх зобов'язань щодо боротьби з безкарністю за найтяжчі правопорушення, що були вчинені в умовах збройного вторгнення російських військ, зокрема спрямування заходів на приведення норм Кримінального кодексу України до відповідності з діючим міжнародним кримінальним правом [8].

Крім питань до національного законодавства, важливим аспектом захисту прав і свобод людини є міжнародний захист. Це зумовлено тим, що післявоєнний період у світі характеризується прийняттям низки нормативно-правових актів, які регулюють відносини з метою недопущення воєнної загрози правам людини. Та все ж події 2022 року свідчать про порушення таких норм, внаслідок чого держава, що здійснила такі дії повинна нести юридичну відповідальність на міжнародному трибуналі. Слід нагадати, що злочини проти людства та національної безпеки є найтяжчими та передбачають настання кримінальної відповідальності із застосуванням відповідних санкцій. Тож, захист прав і свобод людини передбачає заходи національного рівня в умовах воєнного стану. Водночас, порушення цих прав злочинними діями країни-агресора потребують їх захисту міжнародним судом, адже Україна має прагнути до відновлення справедливості відносно прав і свобод своїх громадян.

Отже, введення воєнного стану на території України внаслідок вторгнення російський військ зумовило зміни у політичній, економічній та соціальній діяльності держави. Та головним завданням перед державою постає питання захисту прав і свобод людини в таких умовах, що несе на собою здійснення низки заходів, передбачених законодавством. Не зважаючи на те, що певні заходи, які є обов'язковими в умовах запровадження воєнного стану, можуть обмежувати права осіб, вони спрямовані на забезпечення безпеки для всіх громадян країни. Водночас, основоположні права людини, передбачені окремими нормами Конституції України залишаються недоторканими. Все ж, варто звертати увагу на сучасні реалії, що потребують рішучих дій держави щодо захисту прав осіб не лише на національному, а й на міжнародному рівні.

У цій ситуації українська держава як ніколи повинна працювати над вдосконаленням та зміцненням інститутів захисту прав громадян, співпрацювати з різними міжнародними урядовими та неурядовими організаціями для встановлення та відновлення порушених прав. Така діяльність має бути цілеспрямовано направлена на відновлення справедливості та введення в дію тих заходів, які повинні застосовуватись для того, щоб держава-правопорушник несла відповідальність за свої злочинні дії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лобко М. М., Кириченко С. О., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9-16.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 10.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 19.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Ковалів М. В. Захист прав і свобод людини та громадянина як одне із завдань держави. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: мат. доп. учасників VII-го Всеукраїнського круглого столу. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 74-77.
6. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Погорілко В.Ф. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей XX століття. *Право України*. 1999. № 4. С. 7-9.
8. Гнатковський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини, Київ. 2017. С. 22. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf

А. А. Якименко,
старший викладач
(м. Хмельницький, Україна)

МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ

Вступ. Постановка проблеми. Профілактична діяльність стосовно правопорушень в студентському середовищі визначається декількома аспектами. Крім того, студентська молодь в умовах закладу фахової передвищої освіти – це майбутні кваліфіковані фахівці в різноманітних сферах діяльності. Тому закріплення основних норм та правил правової культури мають стати рівноцінним показником їхньої професійності.

Актуальність дослідження. Актуальність методів профілактичної роботи саме у студентському середовищі

обумовлюється кількома аспектами. Так, молодий вік характеризується значною соціальною активністю, а студентська молодь виступає найбільш активним прошарком суспільства. Хоч конкретний рівень правопорушень серед студентської молоді є відносно невисоким, проте враховуючи особистісні характеристики, які навчаються зокрема у закладах фахової передвищої освіти, таких проявів не мало би існувати. Окрім цього, студентство – це кваліфіковані фахівці у різноманітних сферах суспільної діяльності, в тому числі й соціальній сфері, тому формування та закріплення норм правової культури мають бути визначальним показником професійності.

Зв'язок роботи з важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні пріоритетними стають дослідження методів профілактики правопорушень студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти, адже фахівці мають отримувати необхідну інформаційну підтримку в набутті освіти, організації діяльності та суспільному житті. Це являється актуальним юридичним, педагогічним та науково-практичним завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методи профілактики правопорушень серед студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти є предметом дослідження фахівців як у сфері юриспруденції, соціальної роботи, публічного управління, так і в різних галузях національного права. Проблеми методів профілактики правопорушень серед студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, науковці, практики, як: Я. С. Андрушко, О. В. Безпалько, В. Г. Василенко, О. П. Венгер, О. Л. Вознесенська, Н. І. Головка, Т. В. Журавель, Н. В. Ківенко, Н. В. Кльован, І. В. Козубовська, О. І. Колич, К. П. Лазор, А. С. Лобанова, В. П. Лютий, Л. А. Ляпіна, Н. Ю. Максимова, Є. М. Мануйлов, Ю. І. Мисула, Н. В. Мотунова, К. Ю. Мураненко, І. О. Оаначук, Н. П. Павлик, Л. Г. Подоляк, І. С. Русаловська, М. А. Снітко, С. В. Страшко, В. П. Тихий, С. Ю. Чернета, В. Д. Шинкарук, М. Є. Яворська та інші.

Окрім того, в Україні ще не прийняті підзаконні, відомчі, локальні нормативно-правові акти, які б у повній мірі регулювали здійснення комплексної реалізації норм, що регулюють розвиток методів профілактики правопорушень серед студентської молоді.

Саме тому **метою** нашого дослідження є теоретичне

обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо профілактики правопорушень серед студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти.

Результати дослідження. У наш час важливої ваги набуває проблема правопорушень серед студентської молоді. При цьому правопорушення у студентському середовищі не тільки зростають, але змінюється їх види та структура.

24 лютого 2022 року в Україні розпочалася широкомасштабна збройна агресія Росії проти України. Збройна агресія росії спричинила найбільшу гуманітарну катастрофу в Європі з часів Другої світової війни, і 8 мільйонів українців були змушені втекти за кордон, близько 6 мільйонів були переселені всередині країни. 2,3 мільйона дітей стали біженцями, тисячі дітей були примусово депортовані на територію росії, за статистикою Генеральної прокуратури України, загинуло та отримали поранення багато дітей. За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України, в середньому кожне четверте правопорушення вчиняється молодими громадянами, які ще не досягли 21-річного віку.

Студентське середовище є важливим об'єктом профілактичного впливу, з огляду на низку ознак. У закладі вищої освіти сьогодні навчається значна кількість молоді, тому потенціал навчальних закладів має бути використаний для формування їх правової та кримінологічної культури [1].

Звертаючись до проблеми профілактики правопорушень серед студентської молоді, науковці здебільшого виходять з того, що вона є частиною загальної проблеми молоді та злочинності загалом і розвивається під безпосереднім впливом факторів, що й в цілому злочинність. Зокрема, проблема профілактики правопорушень серед студентської молоді тісно пов'язана з конкретними кризовими, негативними процесами в державі та погіршенням політичної, безпекової, економічної ситуації, деморалізацією, значною незайнятістю молодіжної групи населення, зростанням соціальних негативних явищ, зменшенням кількості секцій і гуртків для студентської молоді. Це невпинно призводить до зростання правопорушень в студентському середовищі, наслідки яких мають негативний вплив на імідж нашої країни, завдають шкоди становищу, знижують рівень довіри до правоохоронних органів, органів державної влади.

Функції і завдання закладу фахової передвищої освіти визначені Законом України «Про вищу освіту» [2] та передбачають широку їх діяльність виховного, освітнього, наукового, профілактичного та інноваційного характеру. В межах визначених повноважень заклад фахової передвищої освіти також виступає суб'єктом загальної профілактики правопорушень, на що звернена увага у низці законів в сфері реалізації державної молодіжної політики, а також спільному Наказі Міністерства освіти і науки України Міністерства соціальної політики України від 28.07.2014 р. № 2460/502 щодо взаємодії структурних підрозділів даних центральних органів [3].

Профілактична діяльність студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти щодо попередження правопорушень може проводитись у рамках навчального процесу, в час поза межами навчання. Форми та методи такої роботи мають безпосередньо відповідати віку студентської молоді, викликати зацікавленість до роздумів.

Тому, важливе у цьому питанні розуміння адаптації студента-першокурсника до навчання в умовах закладу фахової передвищої освіти.

Адаптація – результат (і процес) взаємодії індивіда і навколишнього середовища, що забезпечує оптимальне його пристосування до життя і діяльності. Адаптація компенсує недостатність звичної поведінки в нових умовах. Через неї реалізується можливість прискорення ефективного функціонування особистості в незвичайних обставинах. Якщо адаптація не настає, виникають додаткові труднощі в спілкуванні, в опануванні предмета діяльності, аж до порушення її регулювання [4].

Адаптація безпосередньо пов'язана зі змінами соціальних ситуацій всебічного розвитку студента. Адаптація являє собою зміну настанов, стереотипів поведінки, рис характеру відповідно до конкретних нових вимог, нового оточення та соціальних умов. Це входження молодого студента у нову систему взаємин, нову соціальну позицію. Для того, щоб успішно самостійно працювати за вимогами закладу фахової передвищої освіти, студентові необхідно мати достатній інтелектуальний рівень, інтелектуальні навички та вміння, наприклад, опрацювати літературні джерела. У випадку, коли цей рівень не є достатнім, відповідна компенсація може відбуватися за допомоги посиленню наполегливості та мотивації.

Період адаптації студента першокурсника закладу фахової передвищої освіти пов'язаний із руйнуванням сформованих стереотипів. Це може породжувати певні труднощі у навчанні, порівняно із закладом середньої освіти, труднощі й у спілкуванні. У різних студентів закладу фахової передвищої освіти адаптаційний період проходить по-різному. Він залежить від їх рівня готовності до навчання, від індивідуально-психологічних особливостей.

Адже до суб'єктивних факторів деформації відносяться До суб'єктивних факторів – онтогенетичні зміни, вікова динаміка, індивідуально-психологічні особливості, характер професійних взаємин, кризи професійного становлення особистості, необхідність ідентифікувати себе з патологічним внутрішнім світом інших людей для кращого їх розуміння [5, с. 87].

Труднощі адаптаційного періоду пов'язані з розлученням зі шкільними друзями і позбавленням їхньої підтримки та розуміння; невизначеністю мотивації вибору професії та недостатньою психологічною готовністю до опанування нею; несформованістю системи саморегуляції і самоконтролю за своєю діяльністю і поведінкою та відсутністю повсякденного контролю за ними з боку батьків і викладачів; пошуком оптимального режиму праці й відпочинку та налагодженням побуту; відсутністю навичок самостійної навчальної роботи (невміння працювати з джерелами інформації, конспектувати літературу тощо) [4].

Методи профілактики правопорушень студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти мають системний характер. Вони безпосередньо спрямовані на викорінення конкретних джерел негативної поведінки як у самому студенті, так і одночасно у природному, соціальному середовищі, спрямовані також на створення умов з метою набуття студентською молоддю необхідного досвіду по викоріненню існуючих проблем.

Профілактика правопорушень прагнуть має на меті не тільки реагувати на проблеми, які мають негативні наслідки, а також попередження їх появи. Вони звернені до осіб, які не вступили ще у в смугу передбачуваних проблем чи життєвої кризи.

Методи профілактики зазвичай спрямовані на навчання людей новим навичкам та допомагають їм досягти поставлених цілей і зберегти здоров'я. Профілактика передбачає вирішення проблем, які ще не виникли. Тому одні профілактичні заходи здійснюються задовго до їх виникнення, а інші – безпосередньо перед виникненням

проблеми [6, с. 23].

Вплив на особистість відбувається шляхом корекції конкретних негативних особистісних якостей, підвищення ресурсів, формування адекватного ставлення до проблеми, розвитку якостей, що підвищують адаптивні можливості.

Вплив на проблемне середовище відбувається шляхом попередження негативного впливу середовища та об'єктивних факторів, інших осіб, безпосереднє підвищення можливостей задоволення необхідних потреб.

Форми та методи профілактичної роботи повинні адаптуватися до матеріальних умов та наявних соціально-демографічних особливостей. Прогноз розвитку проблеми та сама діагностика, полягають у безпосередньому дослідженні причин, чинників, стану її розвитку, аналізі профілактичних програм та ефективності їх реалізації.

Отже, до методів профілактичної роботи профілактики правопорушень студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти можна віднести:

1. Проведення соціологічних та поведінкових досліджень, завдяки яким чітко буде визначена картина про групи студентської молоді, яким притаманна девіантна поведінка, схильні до вживання алкоголю, наркотиків. Попередження негативної дії об'єктивних факторів: вплив на об'єктивні чинники проблеми (попередження, подолання, нейтралізація, компенсація наслідків). Це застосовується з метою попередження негативного впливу оточення студента; попередження впливу візріців поведінки, негативних цінностей, захист від шкідливих дій інших правопорушників. Також необхідне проведення просвітницьких та навчальних заходів для формування інтересу студентської молоді до підвищення рівня правової культури, здорового способу життя, освіти, відповідального ставлення до здоров'я. Важливе значення при цьому має створення відповідної науково-методичної бази з профілактики правопорушень в молодіжному студентському середовищі закладу фахової передвищої освіти.

2. Підвищення ресурсів включає у себе підвищення можливостей з метою подолання факторів, що створюють проблеми, альтернативного способу життя, повноцінного задоволення потреб студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти.

3. Постійне формування уявлення про проблему і свідомого

ставлення до неї та її причин (знань, установок, поглядів).

4. Корекція та виявлення особистісних якостей студентської молоді, що знижують можливості людини: нейтралізація вияву негативних ознак, попередження негативного розвитку відповідних якостей.

5. Розвиток якостей, спрямовані на підвищення адаптивні можливості, які потрібні для подолання проблеми.

6. Координація та організація профілактичної роботи у закладі фахової передвищої освіти.

7. Створення різноманітних кризових, реабілітаційних центрів для студентської молоді, яка має негативну залежність, активізація підтримки громадських організацій, спільнот, родини, молоді студенти з яких вчиняють правопорушення або схильні до їх вчинення.

Важливе практичне значення мають й методи профілактичної інтервенції. Так, «профілактична інтервенція – цілеспрямований вплив на цільову групу профілактики з метою зміни її ставлення до проблеми і подолання суб'єктивних факторів, які властиві її представникам (уявлення, погляди, переконання, мотиви, інтереси, звички, стереотипи поведінки, ціннісні орієнтації) і призводять до проблеми. Вона, як правило, здійснюється шляхом інформування представників цільової групи і залучення їх до певних видів діяльності. Профілактична інтервенція має допомогти людині змінити свою поведінку щодо проблеми – навчитися не створювати чи уникати її. Для визначення змісту і методів профілактичної інтервенції слід проаналізувати особливості цільової групи профілактики. При цьому необхідно враховувати особливості конкретних осіб чи груп, на які спрямовується профілактика в момент профілактичної інтервенції [6, с. 25].

Зауважимо також, що Розпорядження Кабінету Міністрів України №1027-р від 18 грудня 2018 року «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» [7] визначило цілу низку проблем, які існують у цій сфері. До них віднесено і «відсутність чітких положень щодо процесуальних прав дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності», і «недостатню ефективність участі захисника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого в досудовому розслідуванні». Так, вказане Розпорядження звертає увагу на «відсутність єдиних стандартів спеціалізованого навчання

захисників, які залучаються для надання правової допомоги»; «відсутність обов'язкового спеціального навчання слідчих, прокурорів у провадженнях щодо неповнолітніх»; «недостатній рівень правової визначеності статусу педагога, психолога, лікаря, представника служби у справах дітей, відсутність критеріїв їхнього вибору та залучення» [8, с. 13]

Важливе значення у врегулюванні форм та методів профілактики правопорушень серед студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти мають також положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [9].

Таким чином, соціальний контроль здійснюється правовими органами (примусові заходи); різними соціальними інститутами та організаціями (економічні або організаційні санкції), а може виражатися у формі негативної громадської думки та ostracizmu [10, с. 7].

Застосування різноманітних методів профілактики правопорушень серед студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти потребує додаткової роботи для досягнення поставлених цілей. Отже, перш ніж починати роботу з девіантним підлітком треба знайти підхід до дитини, розробити програму за якою буде здійснюватися допомога та виокремити методи та методики діагностики проблемної поведінки.

Висновки. Таким чином, методи профілактики правопорушень серед студентської молоді в умовах закладу фахової передвищої освіти мають бути науково об ґрунтовані і своєчасно прийняті, а також спрямовані на:

- 1) попередження можливих соціокультурних, психологічних колізій в окремих осіб і груп ризику;
- 2) збереження, захист, підтримка нормального способу життя і здоров'я студентської молоді;
- 3) розкриття внутрішніх потенціалів та допомога у досягненні поставлених цілей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Звіт про заходи щодо профілактики правопорушень серед студентів. URL: http://elemed.chnu.edu.ua/?page_id=5795.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. ст. 2004.
3. Про затвердження Порядку взаємодії структурних підрозділів, які відповідають за реалізацію державної молодіжної політики Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту

Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : Наказ Міністерства молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 28.07.2014 р. № 2460/502. *Офіційний вісник України*. 2014 р. № 68, стор. 161, стаття 1907.

4. Адаптація студента-першокурсника до навчання у вищій школі. URL: http://tuboletspychologyofhighschool.blogspot.com/p/blog-page_49.html.

5. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник / Г. В. Мухіна ; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.

6. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.

7. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1027-р. *Урядовий кур'єр*. 22.12.2018 р. № 243.

8. Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, в Україні: звіт за результатами дослідження. Т. Бугаєць, Д. Кобзін, Б. Неткова, Н. Пашко, А. Черноусов, С. Щербань за заг. ред. О. Калашник. К., 2023. 107 с.

9. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. ст. 35.

10. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін : монографія за ред. Н. Ю. Максимової. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 272 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП; аспірант Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Авсієвич Руслан Леонідович - вчитель інформатики Ліцею №11 Хмельницької міської ради (м. Хмельницький, Україна).

Адамчук Катерина Олександрівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Антуф'єв Тарас Вадимович - студент 2 курсу факультету публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Беценко Тетяна Петрівна - доктор філологічних наук, професор (м. Суми, Україна).

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент; директор Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький, Україна).

Бобось Олександр Леонідович - кандидат ветеринарних наук, здобувач наукового ступеня доктора наук в галузі науки «Публічне управління та адміністрування» (м. Київ, Україна)

Бурдейний Андрій Анатолійович - здобувач вищої освіти ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Бурлака Артур Анатолійович - здобувач вищої освіти ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Виборнова Анастасія Сергіївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Витвицький Володимир Олександрович – студент 4 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Возборська Альбіна Павлівна - учениця 7(11) класу Ліцею № 11 Хмельницької міської ради (м. Хмельницький, Україна)

Вох Емма Григорівна – вчитель історії та правознавства

комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 7 Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Гаврік Роман Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Гарієвська Мирослава Богданівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Глиняна Анна Сергіївна – студентка 4 курсу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Гнатовська Алла Олександрівна – студентка 4-го курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Гончаренко Олена Миколаївна – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (м. Київ, Україна).

Горох Анастасія Іванівна – студентка 4-го курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Zhdankina Larysa - Visiting academic at the University of Glasgow, lecturer at the University of Strathclyde, associate professor at the Khmelnytsky Institute of Interregional Academy of Personnel Management, Ukrainian qualified attorney (Glasgow, UK).

Зелінський Руслан Мар'янович – головний спеціаліст Літинської селищної ради Вінницького району Вінницької області (с. Літин Вінницького району Вінницької області, Україна).

Єрмолова Роксолана Юріївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Ковалик Анна-Марія Богданівна – аспірантка 1-го року навчання Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Когут Ольга Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Хмельницького національного університету

(м. Хмельницький, Україна).

Кравчук Степан Йосипович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Кремінський Сергій Григорович - старший вчитель історії та правознавства Ліцею № 11 Хмельницької міської ради (м. Хмельницький, Україна).

Кушнір Ауріка Андріївна – здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Лаврієнко Мар'яна Миколаївна – здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Липовенко Аліна Вікторівна – 4 курсу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Лучнікова Уляна Василівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Мазур Тетяна Петрівна – здобувачка здобувачка вищої освіти ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Малінковська Оксана Володимирівна – старший викладач центру спеціальної підготовки Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України, майор внутрішньої служби (м. Хмельницький, Україна).

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Мельник Олена – учениця 9-В класу комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 7 Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Мельников Дмитро Олександрович – кандидат філософських наук, викладач кафедри суспільно - гуманітарних наук

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж (м. Вінниця, Україна).

Мерзлюк Людмила Володимирівна – аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Михайловський Олександр Миколайович - студент 2 курсу факультету публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Музика Анастасія Андріївна - студентка 2 курсу факультету публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Мушенок Віктор Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Ніколаєв Кирило Дмитрович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, здобувач кафедри публічного адміністрування ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління управління персоналом» (м.Київ, Україна).

Нянько Валерія Віталіївна – студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Олійник Аліна Миколаївна - здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Орленко Валентина Іванівна – аспірантка Навчально-наукового інституту права ім. В. Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Київ, Україна).

Осмолян Віталій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент; доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький, Україна).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький, Україна).

Пашинський Володимир Йосипович - доктор юридичних

наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, директор Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП», доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький).

Перехрестюк Діана Юрївна – здобувачка освіти Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Петлюк Юрій Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький, Україна).

Пина Дмитро Романович - студент факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету (м. Київ, Україна)

Позняк Еліна Владиславівна – кандидат юридичних наук, доцент; доцент кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Полончук Інна Артемівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Рабовська Світлана Янівна – кандидатка юридичних наук, доцентка; доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Ратушняк Наталія Михайлівна – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Університету економіки і підприємництва, старший викладач Хмельницького ОППО (м. Хмельницький, Україна).

Романюк Віталія Анатоліївна - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Рижук Ірина Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Рубан Валерій Олексійович - викладач кафедри суспільно - гуманітарних наук Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж (м. Вінниця, Україна).

Сабадаш Анастасія Вікторівна – студентка 4-го курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Самолук Віталій Ігорович – студент 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Самолук Катерина Вікторівна – студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Сергієнко Анастасія Максимівна – студентка бакалаврату Державного торговельно-економічного університету (м. Київ, Україна).

Сидій Ольга Євгенівна – студентка магістратури 1 року навчання Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Скотаренко Олексій Олександрович – здобувач освіти групи МН-11 Університету економіки і підприємництва (м. Хмельницький, Україна).

Слапоузова Юлія Віталіївна – студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Соловей Марія Іванівна – студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Стаднік Іванна Миколаївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Степанов Володимир Михайлович – студент магістратури 1 року навчання Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Трач Оксана Михайлівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Філіпова Оксана Вікторівна – аспірантка Навчально-

наукового інституту права ім. В. Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Київ, Україна).

Цюменко Аліна Володимирівна – аспірантка, асистентка кафедри адміністративного права та процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Цимбалюк Уляна Сергіївна – учениця 10-Б класу комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей №7» Хмельницької міської ради (м. Хмельницький, Україна).

Черняк Олена Юріївна – кандидат юридичних наук, доцент; професор кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Чорна Марія Федорівна – доктор філософії в галузі права, аспірантка Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Чорноус Богдан Олегович – студент 4 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Шарасєвська Тетяна Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцентка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Шевченко Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету (м. Київ, Україна).

Шевченко Роман Петрович – аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Шкільняк Анастасія Сергіївна – здобувачка вищої освіти Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький, Україна).

Шомпол Олена Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Ющенко Єлизавета Анатоліївна – здобувачка вищої освіти

Хмельницького інституту МАУП (м. Хмельницький, Україна).

Якименко Андрій Анатолійович – старший викладач кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна» (м. Хмельницький, Україна).

ЗМІСТ

А.В. Авсієвич	4
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕДУР РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ СИСТЕМОЮ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРІТРАЖУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	4
Р.Л. Авсієвич	9
КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: КРОКИ ДО ЦИФРОВОЇ СВОБОДИ ТА ПРИВАТНОСТІ	9
К.О. Адамчук, Ю.С. Петлюк	12
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	12
Т.В. Антуф'єв, І.В. Рижук	19
ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ	19
Т.П. Беценко	25
УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЕТНОКОД ДЕРЖАВИ УКРАЇНА (ДО ПИТАННЯ ПРО РOLЬ МОВИ У ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ)	25
О.Л. Бобось	32
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ	32
А.С. Виборнова, Ю.С. Петлюк	36
ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ «КОРУПЦІЯ»: СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ	36
В.О. Витвицький, О.М. Трач	43

ВІДЗИВ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ВІДПОВІДАЧА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	43
А.П. Возборська, С.Г. Кременський	46
ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ	46
Р.О. Гаврік	51
ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ДИТИНИ НА УТРИМАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	51
М.Б. Гарієвська	58
МИРОВА УГОДА В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ	58
А.С. Глиняна, Е.В. Позняк	65
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА УСУНЕННЯ ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ВОД ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	65
А.О. Гнатовська, О.М. Трач.....	73
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ПО СУТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО НАДАННЯ ОСОБІ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ	73
О.М. Гончаренко.....	77
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	77
А.І. Горох, О.М. Трач	80
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	80
Р.Ю. Єрмолова, О.В. Охман	85
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТРИВАЛОСТІ РОБОЧОГО ЧАСУ	85
L. Zhdankina.....	88

REFLECTION OF THE HRIGORIY SKOVORODA'S INVESTIGATION OF THE THEORY OF TRUTH IN THE CONCEPT OF THE RIGHT TO TRUTH AS AN ELEMENT OF TRANSITIONAL JUSTICE (TRUTH-SEEKING PROCESS)...	88
Р.М. Зелінський.....	92
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	92
А.-М. Б. Ковалик	101
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ ТА ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	101
О.В. Когут	108
ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У ПРОВАДЖЕННЯХ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	108
С.Й. Кравчук.....	114
СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ: ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЖЕРЕЛА ЇХ ФОРМУВАННЯ..	114
А.А. Кушнір, М.Б. Гарієвська.....	121
ЕЛЕКТРОННИЙ ДОГОВІР: ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ТА ПІДПИСАННЯ.....	121
М.М. Лаврієнко, В.А. Романюк.....	127
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РФ...	127
М.М. Лаврієнко, О.Ю. Черняк.....	132
ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ ПРАВА ЄС	132
А.В. Липовенко, Е.В. Позняк.....	135

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	135
У.В. Лучнікова, О.В. Охман	144
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ	144
Т.П. Мазур, Авсієвич А.В.	148
ХАРАКТЕРНІ РИСИ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА	148
О.В. Малінковська	154
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	154
Ф.М. Медвідь, О.В. Філіпова, А.А. Бурдейний	166
ОБГРУНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ.....	166
Ф.М. Медвідь, М.Ф. Чорна, А.А. Бурлака.....	171
ПРАВА ЛЮДИНИ: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ.....	171
О. Мельник	181
ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНАЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	181
Д.О. Мельников, В.О. Рубан.....	185
ПРАВО НА ВЛАДУ, АБО ПРО ТИХ, ХТО ПРАГНЕ ВЛАДИ	185
Л.В. Мерзлюк	191
ВПЛИВ ПУБЛІЧНО-ГРОМАДСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	191
О.М. Михайловський, І.В. Рижук,.....	196

ПРОБЛЕМА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	196
А.А. Музика, І.В. Рижук.....	199
ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ	199
В.В. Мушенко, О.Є. Сидій	203
ЗАХИСТ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ МУЛЬТИСЕКТОРАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ	203
В.В. Мушенко, В.М. Степанов	211
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	211
К.Д. Ніколаєв.....	219
РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	219
В.В. Нянько, М.Б. Гарієвська	223
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ	223
А.М. Олійник, М.М. Лаврієнко, М.Б. Гарієвська	228
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	228
В.І. Орленко.....	234
СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ЇХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ.....	234
В.А. Осмолян.....	240
МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГАДЖЕТІВ.....	240
О.В. Охман.....	245

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ ТА ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ УХИЛЕННЯ ВІД ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ	245
В.Й. Пашинський, А.В. Цьоменко	249
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ.....	249
Д.Ю. Перехрестюк, О.В. Когут	255
ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	255
Ю.С. Петлюк	264
ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗАСАД ВЕДЕННЯ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ.....	264
Д.Р. Пина, О.В. Шевченко	270
ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	270
Е.В. Позняк.....	275
ЕКОЛОГО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ В УКРАЇНІ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	275
І.А. Полончук, О.В. Охман, ...	283
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕПОВНОЛІТНІМИ.....	283
І.А. Полончук, Ю.С. Петлюк	289
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ	289
С.Я. Рабовська.....	295
КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ІНСТРУМЕНТАРІЙ НОТАРІУСА ПРИ ВИЯВЛЕННІ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	295
Н.М. Ратушняк, О.О. Скотаренко	300

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В РАМКАХ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ЄС	300
І.В. Рижук	308
МІСЦЕ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ФРАКЦІЙ В ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	308
А.В. Сабадаш, О.М. Трач	311
РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ ОСОБАМ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ	311
В.І. Самолук, М.Б. Гарієвська.....	316
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЯДЕРНУ ШКОДУ	316
К.В. Самолук, М.Б. Гарієвська	324
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПАДКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ	324
А.М. Сергієнко, О.В. Шевченко	331
ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ..	331
Ю.В. Слапоузова, М.Б. Гарієвська.....	337
ДОГОВІР ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА ВНЕСЕННЯ ЗМІН	337
М.І. Соловей, М.Б. Гарієвська	344
РЕЄСТРАЦІЯ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ	344
І.М. Стаднік, О.В. Охман	350
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ	350
І.М. Стаднік, Ю.С. Петлюк	353

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ГАРАНТУВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ.....	353
О.М. Трач.....	359
ОКРЕМІ АСПЕКТИ СКАСУВАННЯ, ВИЗНАННЯ НЕЧИННИМ СУДОВОГО РІШЕННЯ ТА ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	359
У.С. Цимбалюк, Е.Г. Vox	363
ЯКІ ПРАВА МОЖУТЬ ПОРУШУВАТИСЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ І ЯК ЇХ ЗАХИСТИТИ?	363
Б.О. Черноус, О.М. Трач	370
ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЗМІНУ ПІДСТАВИ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	370
Шараєвська Т.А.....	373
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ПРИПИНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ (ОРЕНДНИХ) ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ	373
Р.П. Шевченко.....	377
ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЇХ РОДИН В УКРАЇНІ.....	377
А.С. Шкільняк, О.В. Охман, ...	383
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИВАТНОСТІ ТА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ	383
О.А. Шомпол.....	389
ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	389
Є.А. Ющенко, О.В. Охман,.....	394

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	394
А. А. Якименко	401
МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ	401
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	410
ЗМІСТ	418

Наукове видання
НАУКОВЕ ВИДАННЯ
НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104042

Актуальні питання державотворення
та захисту прав людини в Україні

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук.
пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2024. Вип.
13. 428 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори.*

Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Технічний редактор
Алла Авсієвич
Художнє оформлення
Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А

Тел.: +380382- 63-03-05, 78-94-36 (вн.121)

Ел. адреса: himaup@ukr.net, maupsrs2020@gmail.com;

www.maup.km.ua

Здано в набір 29 січня 2024 р. Підписано до друку 29 січня 2024 р.

Формат 60x84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 9,9.

Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 50 прим.

